

JUDOCI

TRANSILVANIA

ANUL 74

NOV.—DEC.

Nr. 11-12-1943

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

UN SFERT DE VEAC DELA UNIREA TRANSILVANIEI

La 1 Decemvrie se împlinesc douăzeci și cinci de ani, de când Românii din Transilvania au hotărît, în adunarea națională dela Alba-Iulia, unirea cu Regatul României. Dramatica desfășurare a evenimentelor, prin care trecem în momentul de față, îmbracă cu o semnificație deosebită aniversarea unității naționale înfăptuită atunci, în virtutea unei hotărâri istorice. Înfațișarea ei într'o succintă expunere istorică o socotim de aceea folositoare, mai ales că din evocarea atmosferei de acum un sfert de veac se desprinde o serie întreagă de probleme, care au fost discutate odată și echitabil deslegate, iar din înlănțuirea faptelor, ce au dus la proclamarea unității naționale, cauza Transilvaniei române își poate culege argumente de valoare netrecătoare.

I

Sute de ani Transilvania a tânjit într'o configurație politică streină de rosturile ei firești. Supusă coroanei ungare, într'o epocă ce nu se poate stabili cu precizie, ea nu s'a putut incadra niciodată deplin în ideea imperiului maghiar. Caracterul ei etnic a rămas în preponderanță românesc de-a-lungul tuturor veacurilor, deși noua stăpânire s'a străduit a se înfige în solul ei, nu numai prin forță politică, ci și prin așezări de coloniști și prin organizarea de instituții feudale, care au exclus pe Români din viața de Stat. Principii unguri din Transilvania de sub suzeranitatea Turcilor au desăvârșit apoi opera de spoliațiune a poporului românesc. Servituțiile impuse țăranului nostru nu cunosc măsură, în această perioadă neagră, iar persecuțiile religioase de aici duc pentru întâfădată faima suferințelor, pe care Românii le suportă, cu resemnare sau cu scrâșnire de dinți. Nici instalarea Habsburgilor și crearea „marelui principat” al Ardealului, legat de țările austriace, nu curmă opresiunea politică și religioasă, ci o mărgesc adăugându-i o fiscalitate cruntă și o supraveghere polițienească a aspirațiilor sale de

ordin cultural sau spiritual. Și totuși zorile epocii de libertate găsesc Transilvania pătrunsă de ideea românismului, care s'a deșteptat din somnul său de moarte.

Sunt două veacuri și jumătate, de când există o mișcare cu caracter naționalist la Românii din Ardeal. Plămădită sub înrăurirea atingerii cu cultura Apusului, strălucita pleiadă a cărturarilor ardeleni formulează un program de solidaritate națională, iar în vâlvătaia anului 1848, obiectivul politic se limpezește, aspirațiile se largesc și omogenitatea masivă a pământului românesc își cere de acum drepturile firești. Dela 1867 încoace reunirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria și așezarea dualistă a monarhiei habsburgice sporesc apăsarea jugului dușman și provoacă o reacțiune, ce nu poate fi oprită în creșterea ei. Partidul național al Românilor din Transilvania constituit legal în 1881 și comitetul său de conducere, organizează rezistența, care, ori că a fost „pasivă”, ori că a trecut la acțiuni de îndrăsneală afirmare a conștiinței românești, a întărit linia dreaptă a revendicărilor, pregătind drumul desrobirii.

Transilvania devenise astfel unul din punctele nevralgice ale monarhiei dunărene, iar situația Românilor din fostul regat al Ungariei constituia de acum o problemă europeană. Acest caracter l-a îmbrăcat lupta Românilor de aici datorită mai ales faptului că tânărul regat român se lipea strâns de teritoriul ei, învăluindu-i hotarele, supraveghindu-i pulsul și pregătindu-i reintegrarea în unitatea politică a neamului. Etapele de progres ale României libere sunt stații spre unitatea națiunii, iar izbânzile culturii naționale produc fermentul viu, care va pune în mișcare puterile poporului întreg. Deplin conștient de rolul ce este chemat a împlini în stabilirea echilibrului dintre marile puteri europene, Statul român nu organizează o iredentă, nu tulbură pacea cu intervențiuni neoportune, ci caută să-și consolideze situația internă și externă, pentru a putea întâmpina criza, care se întrevedea limpede. Alianța sa cu Germania și Austro-Ungaria era determinată de conjuctura de atunci a politicii europene. Ea nu însemna o renunțare la realizarea integrală a unității, pe care și opinia generoasă a Apusului civilizată o proiecta într'un viitor nu prea îndepărtat. Era o politică de cuminenie a unui stat mic, intercalat între tendințele de expansiune alor două mari puteri. Ceea ce acorda însă caracter acut și copleșea cu un permanent spirit tulburător chestiunea română din Transilvania era starea de nevroză și inveterata lipsă de toleranță a bărbaților politici unguri, care, încercau prin măsuri de ultima oră, să modifice rezultatul concludent al evoluției istorice. Acțiunea de maghiarizare făcuse progrese importante dela 1867 încoace, prin administrație și școală,

printr'o diabolic chibzuită politică de excludere a elementului românesc din orașe și din marile centre industriale nou create, prin boicotul întreprinderilor românești și prin persecuția sistematic organizată a instituțiilor financiare, bănci și cooperative, prin colonizări menite a străpunge blocul românesc și prin o politică agrară, care a pauperizat pe țaran și l-a constrâns să emigreze în masă din anumite regiuni. Nu se poate nega succesul Ungurilor în unele domenii, dar odată cu stăruințele acestea, aplicate fără scrupul s'a întezit și rezistența Românilor, care au apărut cu extremă energie fiecare petec de pământ, orice poziție socială și economică și în general tot ce aparține patrimoniului național. În acest moment s'a îndreptat către Transilvania luarea aminte a lumii civilizate. Memoriul cu larg răsunet înaintat Împăratului la Viena, încă în 1892, nu a oprit însă persecuțiile. Guvernul ungar, în loc să înlăture cauza gravelor plângeri, a preferat să deslănțue un proces politic și a continuat să suprime orice mișcare liberă, orice acțiune națională orice încercare de a organiza poporul românesc din Transilvania. Această pornire de desființare a naționalității române, pusă sub patronajul monarhiei habsburgice s'a desfășurat până în preajma războiului trecut, atacând cu persistență limba, școala, biserica, proprietatea, libertatea gândirii, presa, dreptul de asociere și tot ce poate constitui patrimoniul inalienabil al unei națiuni, care își respectă tradiția și demnitatea proprie.

Scurt înainte de războiu câțiva oameni de stat din fruntea monarhiei se pare că au simțit infructuositatea unei asemenea politici. Încercările de reconciliere, inițiate prin tratative nemijlocite cu Românii din Transilvania, dar și printr'un reprezentant diplomatic deosebit de iscusit, care avea să abată Regatul dela datoria sa elementară, erau mult prea întârziate și regizate nervos în momente de mare ananghie, nu aveau oricum nici măcar aparența unor propuneri serioase de soluționare a diferendului. Când la 18 Februarie 1914 comitetul național român închidea definitiv capitolul tratativelor, el sublinia existența unui conflict între Români și Statul ungar, invoca importanța culturală și numerică a elementului românesc din Transilvania și preconiza rezultatele evoluției istorice, drept factor determinant al politicii sale viitoare. Finalul declarațiunii, redactat în preajma marilor egduiri ce au urmat după conflagrațiunea din vara aceluiași an, exprimă în termeni limpezi hotărârea de-a șcutura jugul: vor lupta și mai departe pentru a înlătura nedreptățile, de care suferă poporul român și pentru a câștiga și asigura drepturile indispensabile existenței naționale, afirmării politice și izbândirii intereselor sale culturale și economice. E tot ce trebuie să smulgă din suflet un popor dornic de libertate, la capătul robiei secu-

lare; lipsește doar afirmarea dreptului de autodeterminare, formula magică a popoarelor, care își așteptau salvarea.

Deslănțuirea războiului în vara anului 1914 aducea, în fine împlinirea scadenței istorice pentru toate popoarele neîndreptățite ale imperiului austro-ungar. Românii au înțeles semnificația lui epocală și de aceea politica ce au încercat în anii de criză, trebuie privită prin prisma realităților date. Deși legat printr'un tratat de alianță cu puterile centrale, Regatul liber a rămas înafară de ostilitățile beligeranților, stăruind într'o neutralitate, care lăsa deschise toate posibilitățile viitoare. Faptul acesta a fost interpretat după cuviință de conducătorii Românilor ardeleni. De aceea comitetul național întrunit la Budapesta, în August 1914, a hotărît, în deplină conștiință a datoriei sale, să întreprună orice activitate politică, susținându-și însă programul integral și revendicând, cu neschimbată energie, pentru națiunea română, libertatea națională. Hotărîrea astfel redactată a fost cetită în parlamentul unghuresc de către deputatul Teodor Mihali. Ea exprimă, fără îndoială, mai mult decât au vrut să descifreze din textul ei guvernării de atunci și în deosebi revendicarea libertății naționale pe seama întregului popor românesc din Transilvania dovedește, că ei nu mai socoteau posibilă altă soluțiune a diferendului cu Ungurii, decât desfacerea totală și încadrarea în unitatea politică a Statului român. Evoluția noastră politică din ultimul secol și rostul luptelor ce le-am purtat pentru naționalitate și libertate, se rezumă, prin urmare, în pragul crâncenei înceștări, în aceste două cuvinte: libertate națională.

Anii grei ai războiului au amuțit apoi toate glasurile. Românii din Transilvania s'au dovedit nu numai perfect solidari, dar și disciplinați în așteptarea deslegării finale. În zadar contele Tisza a venit cu propuneri proaspete de împăcare, în zadar un trimis al Kaiserului a sondat din nou (1915) terenul pentru a afla modalitatea de soluționare a chestiunii române din Ardeal. Reprezentanții chemați ai Românilor răspundeau invariabil, că nu pot face nicio declarație sub regimul stării de războiu și că numai un congres al tuturor Românilor, căruia i s'ar garanta deplină libertate de întrunire și exprimare a voinței ar putea lua o altă hotărîre. Atitudinea lor determinată de unicul obiectiv, care se impunea cu puterea unei dogme, nu e lipsită de dramatism. Sute de mii de Români, recrutați în armata austro-ungară, erau expuși să moară pentru o cauză care nu era a lor, câtă vreme regimul politic din cele 23 județe ardeleni continua imperturbabil să caute toate prilejurile și toate mijloacele de-a reduce drepturile naționalității române. Când guvernul a suprimat gazeta oficială a comitetului național, el recunoștea că nu se mai poate nimic nădăjdui dela Români. Hotărîrea

noastră neclintită era deacum bine cunoscută de factorii conducători ai împărăției habsburgice.

În toată perioada aceasta țărănimea și clasa cărturărească a Românilor din Ardeal s'a cufundat într'un mutism aproape desăvârșit. Simțeam cum trece îngerul morții deasupra capetelor noastre și pironind ochii spre câmpiile însângerate, ne resemnam în nădejdea răscum-părării.

Scriitorul Ion Agârbiceanu găsește o expresie potrivită pentru a mângâia generația de atunci, care trecea prin focul purificator al suferinței: „Un om întreg, un om adevărat, nu va suferi niciodată ca des-nădejdea să-i cuprindă sufletul. El știe, că de când e vieață omenească pe pământ, suferința nu a fost zadarnică niciodată; că în drumul în-vierii se ridică nenumărate cruci de răstignire, că prin moarte se ajunge la vieață”.

Intr'adevăr, dacă ar fi să caracterizăm perioada de suferinți, pe care nu le înțelege decât cine a respirat în atmosfera sufocantă a Ungariei de altădată, cu drept cuvânt am putea-o numi „drumul în-vierii” neamului românesc din Transilvania. Nimeni nu se mai îndoaia că la capătul drumului greu ne așteaptă răsplata dreaptă, desrobirea visată, libertatea națională.

O asemenea convingere se instăpânise și în sufletul conducătorilor români din teritoriile ardelene. Ei nu sunt visători romantici, de oarece judecă rece și cu răspundere realitățile politice și perspectivele de ordin strategic. Nu se pripesc să trezească iluzii, care pot fi înșelătoare, își dau perfect seama de dificultățile, care mai trebuie înlăturate și nu-și îngăduie riscul de-a atribui posibilități prea mari puterii de rezistență a neamului propriu. Ispitele se apropie și de ei, nu odată în acești ani și cei mai mulți sunt obligați a îndeplini serviciul militar, expuși neconținut unor bănuieli desonorante și persecuției metodic instrumentată. Toți stăruie însă pe linia dreaptă și niciunul nu se abate, pentru a trece în tabăra dușmanului. Dacă există totuși conștiinți românești puse în serviciul politicei maghiare, ele sunt ale unor biete ființe, care au fost scoase de mult din comunitatea națiunii.

Conducerea politică a Românilor transilvăneni se prezintă astfel conștientă de importanța momentului și plină de încredere în destinul său. Legăturile ei cu factorii hotărâtori ai României libere fac parte dintr'un proces normal. Pe măsură ce regatul sporește în prestigiu, aspirațiunile fraților despărțiți prin frontiere artificiale se îndreaptă tot mai stăruitor către „Piemontul” realizărilor viitoare. Literatura ce înflorește în capitala țării fecundează ideea națională și luminează orizontul românismului întreg. Guvernul ține seamă de evoluția aceasta,

și I. I. C. Brătianu își asumă rolul istoric de anteluptător al unității politice. Declarația de războiu adresată monarhiei austro-ungare, la 27 August 1916, exprimă cu pregnanță chemarea României. Ea nu mai poate privi pasivă starea Românilor din Ardeal. În trei decenii de alianță monarhia n'a schițat un singur gest pentru a le acorda măcar o aparență de satisfacție, dimpotrivă Româniilor au fost tratați ca o rasă inferioară și osândiți a suporta apăsarea unui element strein, care nu constituie decât o minoritate în mijlocul feluritelor naționalități ale imperiului austro-ungar. De aceea se vede nevoită a căuta singură să-și salveze interesele naționale, intrând în luptă alături de aceia care pot să-i asigure înfăptuirea unității naționale.

Orizontul politic al Românilor din Transilvania rămâne, cu toate acestea acoperit până în toamna anului 1918. După ce armatele române au fost respinse și o mare parte a României a fost ocupată de puterile centrale, persecuția politică a regimului nu se mai consideră prin nimic obligată a-și impune vreo frână. Insuși contele Tisza declară în parlament că trebuie a se proceda „cu severitate draconică” împotriva Românilor, prin acțiunea sistematică a guvernului și printr'o serie de măsuri legislative. De fapt amândouă au fost puse în aplicare, având executori de o parte pe conții Albert Apponyi și Ioan Zichy, de altă parte pe ardeleanul Stefan Bethlen, care a schițat un vast program de acțiune pentru a slăbi elementul românesc din Transilvania și pentru a creia, într'un termen scurt, condițiile menite a face să dispară în ochii Europei presupția că Ardealul e o provincie românească oprimată, cu tendințe de separațiune, perfect justificate. Ca urmare, un număr important de cărturari ardeleni au fost deportați în Vestul Ungariei, alții au fost târiți în fața curților marțiale. Temnițele ungu-rești s'au umplut de victimele căzute pradă unui imperialism, pentru afirmarea căruia nu se invoacă, decât capriciul conjuncturilor politice. Școlile românești au fost etatizate, în cea mai mare parte, pentru a face posibilă maghiarizarea lor; toate celelalte instituții culturale, economice, financiare, au fost puse sub controlul strict al administrației de Stat. În fine, anume dispoziții ale ministerului ungar de agricultură făceau orice înstreinare a proprietății imobile în județele românești pendentă de aprobarea unui birou ministerial instalat la Cluj: primul pas pentru deposedarea țaranului român. Totul era întocmit ca până la conferința păcii să se modifice condițiile, care sunt hotăritoare în ceea ce privește aparținerea politică a teritoriului Transilvaniei. Un memoriu, pentru care s'au cules cu teroare iscălituri românești din cercurile instituțiilor controlate de Stat, refuza libertatea oferită de națiunile generoase și declara, că Româniilor stăruie să fie ținuți sub

stăpânirea „sfinței coroane ungare”. Dacă o asemenea încercare de-a mistifica opinia publică a lumii civilizate nu a izbutit, meritul este în prima linie al hecatombelor de jertfe aduse de România pentru izbândirea revendicărilor sale naționale, dar și al numeroșilor ardeleni, care escaladând zidurile Bastiliei ungurești s'au însărcinat a exprima voința adevărată a neamului lor. Numele lui Vasile Lucaci și Octavian Goga s'au înscris cu strălucire în fruntea acestei campanii lămuritoare a ideii de desrobire. Cel dintâi, preot în Satumare, vechiu luptător pentru drepturile națiunii sale și martir venerat al cauzei române, s'a mistuit ca o făclie aprinsă, propovăduind eliberarea Românilor din Ardeal, mai întâiu la București, în anii de neutralitate ai regatului liber, apoi în Statele Unite, în Franța și în Italia. Cântărețul suferințelor și profetul izbăvirii politice, Goga, a sgduit mai ales inimile tineretului prin scrisul inspirat și printr'o necurmată agitație plină de generozitate, adunând în jurul său, tot ce generația de atunci avea în Ardeal mai strălucit ca talent, abnegațiune și iubire de neam. Ei sunt precursorii cei mai apropiați ai unității politice, dimpreună cu legiunile de voluntari, care se organizează din rândurile prizonierilor ardeleni, în Rusia, în Franța și în Italia. Istoricul, care caută să înregistreze fapta și să interpreteze rostul ei, îi poate așeza pe toți, fie la sfârșitul capitolului, cu care se încheie robia seculară a Românilor din Ardeal, fie în fruntea inșeși epopeei de desrobire a neamului lor.

II

Istoriografia română aproape că nu s'a ocupat cu adunarea materialului ce privește capitolul cel mai glorios al desrobirii noastre politice. Pasiunea luptelor postbelice a slăbit interesul factorilor, care ar fi fost chemați să fixeze fiecare etapă din drumul spre libertate, în aceeași măsură, în care a întunecat de multe ori însuși adevărul istoric. Nici azi nu avem documentația istorică necesară și datorită acestei neglijențe, mă indoiesc că vom putea restabili vreodată, în toate amănuntele, frământarea din preajma unirii, cu gândurile intime, cu nădejdiile, ambițiile, intrigile generației, care s'a învrednicit să realizeze cel mai însemnat act al istoriei noastre. Puțini dintre fruntașii politici ai Românilor din Transilvania și-au orânduit hârtiile, pentru ca din însemnările și memoriile lor, autentic informate, sau din corespondența sincer intenționată, să se poată reconstrui sbuciumul sufletesc și să se poată desprinde cristalizarea ideilor și recunoașterea treptată a mijloacelor întru dobândirea libertății. Încercarea mea de-a evoca evenimentele, prin forța cărora s'a îndeplinit visul de veacuri al Românilor, este de aceea limitată oarecum în posibilitățile ei, deși perspectiva s'a lărgit

și după primul sfert de veac, abia dacă mai supraviețuiesc câțiva din oamenii mari ai unirii. Mi-am propus să nu afirm însă nimic ce nu se întemeiază pe izvoare contemporane cu evenimentul însuși, să caut a restabili adevărul, fără a mă lăsa înrâurit de diformațiunile, pe care le-a încercat și să urmăresc, mai ales ideile, care și-au serbat izbânda în ziua de 1 Decembrie 1918.

Generația de atunci a Românilor ardeleni are meritul incontestabil, că a fost perfect pregătită pentru rolul, ce i l-a rezervat istoria. Prăbușirea monarhiei habsburgice ne-a găsit deplin solidari, pentru a aștepta clipa izbăvitoare și pentru a înfrunta orice primejdie. În timp ce procesul de disoluție progresa, semănând anarhia în mulțimi, poporul românesc și-a păstrat nu numai sănătatea sufletească, ci a avut tăria să-și croiască drum spre destinul, către care îl îndrepta toată logica evoluției sale. Pătura conducătoare purificată de focul războiului mărturisea un unison de gândire, care o califică pentru acțiunea din momentele hotărâtoare. Dacă în cei patru ani ai stării de asediu s'a abținut dela orice mișcare politică, ea nu a rămas cătuși de puțin pasivă în fața lozincelor, care se impuneau cu putere poruncitoare. Și-a elaborat singură, fără niciun indemn dinafară, crezul mântuirii sale. Comitetului național nu-i rămâne decât să verifice situația și să transpună pe plan politic forța morală a poporului. Numai dacă ținem seamă de caracterul acesta particular al acțiunii Românilor din Ardeal, în preajma eliberării lor, ne putem explica desfășurarea ei disciplinată, fără nicio defecțiune și atingerea țintei în acord desăvârșit cu interesele superioare ale românismului.

Infrângerea catastrofală a armatelor austriace la Piave, în vara anului 1918 și apoi izbânzile tot mai clar conturate ale aliaților pe frontul din Apus, au creat și în Transilvania atmosfera premergătoare crizei finale. Guvernul unguresc de sub președinția lui Al. Wekerle ținea încă strânse frânele țării, starea de asediu nu a fost nicăiri înlăturată, deși simptomele disoluției se arătau când într'o parte a țării, când în cealaltă, parlamentul ungar chiar era preocupat de un proiect de lege electorală, care avea să consolideze pentru viitor situația majorității ungurești, cenzura era practică tot cu strășnicie, mai vârtos față de Români și administrația Statului condusă de comisari speciali supraveghia orice mișcare a națiunilor supuse. Dar gândul desrobirii stăruia acum în sufletele tuturor. În fiecare colț din Ardeal se țin sfaturi prelungite, se țes proiecte, se cere auzit, cu tot mai nervoasă insistență, glasul hotărât al poporului românesc. Când frontul dela Salonic cedează presiunii aliate și Bulgaria este scoasă din luptă, se sguđuie în sfârșit și temeliele împărăției habsburgice. Popoarele subju-

gate încep să scuture lanțurile robiei și niciun plan de reorganizare nu le mai surâde înlăuntrul frontierelor de până acum.

În acest cadru și în această atmosferă se desfășoară bătălia din urmă a naționalismului românesc din Ardeal. Privită retrospectiv ea nu rămâne în urma mișcărilor de eliberare schițate de celelalte neamuri oprimare, ci se infiripă odată cu ele, alegându-și dintru început calea proprie și obiectivul către care se îndreaptă cu masivitatea unei stânci dislocate de puterile naturii.

Cel dintâiu fapt în lanțul evenimentelor, care se vor desvolta organic, este, fără îndoială, articolul publicat de Vasile Goldiș într'o gazetă ungurească din Arad, la finea lui Septembrie 1918. El este însemnat nu pentru conținutul său, — reflexii cu privire la reforma constituției austriace, — ci pentru că a fost considerat ca un semnal de luptă din partea opiniei publice românești, iar de Unguri ca o indicație pentru ideile, ce se frământă între Români. Contele Károlyi, care căuta legătură cu reprezentanții poporului românesc, găsea articolul foarte corect și drept. Se pare că i s'a adresat de îndată lui Goldiș, pentru ca să-i aducă la cunoștință, că-i aprobă în totul părerile, pe care viitorul conducător al revoluției ungare le interpreta în sensul unor autonomii naționale. Goldiș însă îi răspunde într'un ton glacial, îndoindu-se de sinceritatea contelui și a politicii sale. Într'o replică scurtă, Károlyi îl asigură din nou, că în toată viața sa nu a vorbit altceva, decât ce a mărturisit cu credință și convingere. În ce privește chestiunea naționalității române, afirmă că niciodată nu a aprobat politica sovină și de instigare. Cum a căutat înafară numai înțelegere, tot astfel și înlăuntrul țării a vrut acord și dreptate și de aceea îl roagă a-i da ocazie să discute problema cât mai neîntârziat.

Contactul cerut nu s'a putut însă stabili nici atunci nici mai târziu. Nu lipsa de sinceritate a lui Károlyi l-a împiedecat în primul rând, ci interpretarea greșită a ideilor din articolul publicat în „Aradi Hirlep”, Goldiș cere autonomie națională, dar nu în cadrul Ungariei, nici al Austriei. Națiunea voiește să fie autonomă într'un sens mai înalt, cu excluderea totală a oricărei posibilități de-a fi exploatată de o putere streină. Națiunile trebuie să fie independente una de alta; suveranitatea Statului și a națiunilor streine trebuie suprimată. Károlyi însă credea că poate trage o altă încheiere și anume, că Românii nu vor să se rupă din legăturile Statului ungar, a cărui menținere constituia axa politicii sale. Dar pentru o asemenea idee nu se mai putea câștiga niciun Român. Valul revoluției, care a izbucnit în curând a arătat limpede că ea era de fapt depășită și de ceea ce se poate numi spiritul timpului.

Articolul lui Goldiș a dat în aceeași vreme o inspirație fericită unui alt fruntaș român, avocatului Aurel Lazăr din Oradea. La 4 Octombrie el constată că e foarte bun și că momentul apariției a fost de asemenea norocos ales, iar cetirea lui i-a făcut o adevărată relevare sufletească. Adăuga însă îndată, că față de schimbările, ce se anunță, trebuie convocat comitetul național pentru a lua o hotărâre și a face o declarație. „În mijlocul evenimentelor gigantice nu putem tăcea”, încheie fruntașul bihorean, îndemnând pe tovarășii din Arad să pornească acțiunea cât mai curând. Aurel Lazăr anexa și un proiect de declarație, pe care însă nu-l mai avem.

Propunerea de a se convoca o întrunire a comitetului național, pentru a lua atitudine față de evenimentele, care se desfășurau, a fost aprobată de Goldiș, care a înștiințat de îndată pe Teodor Mihali, președintele grupării parlamentare a Românilor. Invitațiile au plecat telegrafic din partea acestuia din urmă către membrii comitetului, președintele Gheorghe Pop de Băsești, aflându-se din cauza vârstei și a boalei în imposibilitate de a se deplasa. Ziua întrunirii a fost fixată pentru 12 Octombrie și anume, la Oradea și nu la Sibiu, după cum crezuse Aurel Lazăr de oportun.

În răstimpul acestor opt zile procesul de dezagregare a monarhiei a fost grăbit prin cererea de armistițiu, care s'a produs la 7 Octombrie, adresată președintelui Statelor Unite. Ea se sprijinea pe recunoașterea dreptului de autodeterminare a popoarelor, cuprins în cele 14 puncte. Dar o asemenea recunoaștere oferea însuși temeiul de drept pentru acțiunea popoarelor oprimate din monarhia habsburgică. Cuvintele lui Wilson nu îngăduiau niciun dubiu asupra îndreptățirii revendicărilor naționale: „Nu mai poate fi vorba de a transfera popoarele dela o putere la alta, printr'o simplă conferință internațională sau printr'un acord între rivali și antagoniști. Aspirațiunile naționale trebuie să fie respectate; în viitor popoarele nu trebuie să mai fie dominate și guvernate decât cu propriul lor asentiment. Autodeterminarea nu este o simplă frază. Ea este un principiu imperativ de acțiune, pe care în viitor nu-l vor ignora oamenii de stat decât în detrimentul lor”. Conducătorii Românilor din Transilvania au adoptat în întregime înțelesul acestor generoase principii, care aveau să fie aplicate acum, pentru zidirea unei lumi mai drepte. Întrunirea dela Oradea stă cu totul sub fascinația lor. Cei opt membrii ai comitetului, care au așezat piatra de hotar a istoriei noastre noi, Teodor Mihali, Al. Vaida-Voevod, Ștefan C. Pop, I. Suciu, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, V. Goldiș și Dr. Ciordaș au fost unanim de acord, că acțiunea de lichidare a legăturilor cu monarhia Austro-Ungară trebuie să ia ca punct de plecare recunoa-

șterea acestor principii din partea guvernului austriac și ungar. Au fost prezentate două proiecte spre a fi însușite de comitet. Primul era redactat de Aurel Lazăr și Vasile Goldiș, al doilea de Al. Vaida-Voevod. Textul lui Aurel Lazăr era scris ugrește pentru a fi citit în parlament. După părerea fruntașului bihorean, declarația dată în numele comitetului executiv al partidului național ar fi urmat să exprime mai întâi satisfacția că rezultatele războiului și în deosebi principiile primite drept bază a tratativelor de pace justifică pe deplin luptele purtate de Români pentru libertatea națională. De aceea națiunea română din monarhie revendică și pentru sine dreptul, ce în chip firesc îi revine fiecărei națiuni, de-a hotărî liber asupra sorții sale.

Până aici declarația redactată de Aurel Lazăr ar fi exprimat tot ce se cerea rostit în favorul națiunii sale. Avea, prin urmare, intuiția clară a primului gest, pe care trebuia să-l facă neamul său în vâlmășagul pornit. În continuarea declarației se cer garanții pentru exercitarea dreptului de autodeterminare, apoi se contestă parlamentului unguresc dreptul de-a reprezenta națiunea română, care la conferința păcii va avea delegații și împuterniciții proprii, aleși de congresul național.

D-l Al. Vaida-Voevod a prezentat un alt proiect de declarație scris la mașină, pe trei pagini, care, după o expunere istorică, conclusea, că în fața situației create prin războiu, organizația națiunii române din Ungaria și Transilvania se vede nevoită a face următoarea declarație :

„Partea națiunii române din Ungaria și Transilvania numai astfel își va putea satisface rosturilor și menirei sale, ca membru integrant al omenimei civilizate, dacă în virtutea dreptului firesc, precizat și pretins de prezidentul Wilson și pe seama popoarelor nemaghiare din Ungaria, drept recunoscut și de guvernul Ungariei prin cererea de armistițiu a monarhiei, i-se recunoaște și părții națiunii române din Ungaria și Transilvania dreptul pe care îl reclamă de veacuri, de a hotărî liber asupra sorții sale“.

Această declarație cuprindea prin urmare și ea revendicarea dreptului de autodeterminare. Deosebirea față de textul lui Aurel Lazăr consta în redactare și în sublinierea faptului că Românii din Ungaria și Transilvania constituie numai o parte a națiunii române, firește, o parte care așteaptă să fie reintegrată în unitatea organică a neamului. Restul declarației cerea să i-se dea puțință națiunii române a fi reprezentată la congresul de pace și să i-se asigure întrunirea unei constituante alese de întregul popor, în deplină libertate pe baza sufragiului universal „spre a determina forma sa instituțională de stat, cât

și a coordonării sale în sânul națiunilor libere". Declarația propusă adăuga, că „numai un for constituit în așa formă și între astfel de condiții ar dispune de toate atributele și de întreaga competență, spre a putea croi soarta neamului în deplină libertate și cu expresiunea totalității părții națiunii române din Ungaria și Transilvania".

Dar făcând abstracție de oportunitatea unei asemenea proceduri care nu ar fi putut obține decât garanția bunei credinți a învingătorilor, membrii comitetului au renunțat să o primească și din motivul că era prea complicată și ar fi reclamat, pentru executare, timp mult prea îndelungat, ceea ce ritmul evenimentelor n'ar fi îngăduit fără o primejduire evidentă a intereselor națiunii. Propunătorul însuși a renunțat la ea și a fost de acord să se primească textul lui Goldiș.

Deși de acord cu ideea de bază a ambelor propuneri, Goldiș era de părere că declarația trebuie să aibă o redactare mai concisă și un ton declaratoriu adecuat hotărîrii solemne a națiunii și că ea trebuie să cuprindă câteva precizări indispensabile pentru recunoașterea organului reprezentativ al națiunii române și pentru stabilirea raportului față de Statul ungar. De aceea, întorcând coala de hârtie, pe care era scris textul declarației propuse de Aurel Lazăr a formulat tot în limba ungurească o altă redactare, care avea să rămână definitivă. Acest text al lui Goldiș e scris cu creionul, probabil în cursul ședinței comitetului executiv. Indată însă l-a transcris cu cerneală pe o filă curată, în ungurește și i-a dat apoi și redacție definitivă românească. Textul lui este următorul:

„Comitetul executiv al partidului național român din Ungaria și Transilvania sub prezidiul d-lui deputat dr. Teodor Mihali, a ținut în 12 Octomvrie a. c., la Oradea-Mare ședință, în care după temeinică consfătuire și chibzuire asupra situațiunii interne și externe cu unanimitate și desăvârșită înțelegere a adus următoarea *rezoluțiune*:

„În fața situațiunii creiate prin războiul mondial, comitetul executiv al partidului național român, ca organizația națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania, constată, că rezultatele acestui războiu justifică pretențiunile de veacuri ale acestei națiuni pentru libertatea sa deplină națională. În virtutea dreptului firesc al fiecărei națiuni de a hotărî liber asupra sorții sale, drept acceptat acum și de guvernul Ungariei, prin cererea de armistițiu a monarhiei, națiunea română din Ungaria și Transilvania declară că voiește și dânsa a se folosi de acest drept și pretinde să i se ofere și ei posibilitatea spre a-și determina ea însăși liber și absolut, fără niciun amestec străin, forma sa instituțională de stat și a coordonării sale în sânul națiunilor libere. Organizația națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania nu

recunoaște acestui parlament și guvern dreptul de-a se considera ca reprezentant al acestei națiuni și nu recunoaște niciunui factor străin de sine dreptul de a reprezenta interesele sale naționale la congresul de pace generală, ci aceste interese le va putea încredința numai factorilor instituiți de adunarea sa națională. Afară de însăși adunarea națională ori organele exmise din sânul ei, pentru acum comitetul executiv al partidului național român, nimeni nu are dreptul să pertrac-teze și să decidă în chestii, cari privesc situațiunea politică a acestei națiuni și orice deciziuni și învoieli, cari s'ar face fără concursul acestora, le declarăm prin aceasta nule și fără nicio putere obligatoare pentru națiunea română. După suferințe și lupte seculare, națiunea română din Monarhia austro-ungară așteaptă și pretinde înfăptuirea dreptului său inalienabil și imprescriptibil la vieață deplină națională”.

Comitetul executiv al partidului național român aduce prin urmare, cu unanimitate și în desăvârșită înțelegere, o rezoluțiune, pe care o consideră dată în numele națiunei întregi. El revendică dreptul de auto-determinare cu toate consecințele ce decurg din el, rupe din acel moment legăturile cu Statul ungar și rezervă unei adunări naționale și organelor ei dreptul de-a dispune asupra viitorului. Cei opt membrii ai comitetului își vor fi dat seama de importanța acestei rezoluțiuni, vor fi cântărit fiecare cuvânt din textul ei și se vor fi gândit, în aceeași vreme la mijloacele de-a o duce la îndeplinire. Hotărîrea era revoluționară, de aceea organul ei executiv, se numește „directoriu” și după hotărîrea aceluiași comitet se compune din șase membri: V. Goldiș, Ștefan C. Pop, Aurel Vlad, Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voevod și I. Suciuc. Ei vor fi prevăzut dificultățile, pe care avea să le întâmpine transpunerea pe plan politic a unei asemenea acțiuni. De acum însă nu mai era loc pentru ezitare. Rezoluțiunea cată să fie adusă mai întâi la cunoștința factorilor cu cădere ai Statului ungar, parlamentului și guvernului și în aceeași vreme maselor mari ale poporului românesc, pentru a-le prepara și organiza.

Se știe că însărcinarea dintâiu și-a asumat-o deputatul Al. Vaida-Voevod și a executat-o în chip demn, prin cuvântarea ținută în Camera deputaților, în ziua de 18 Octomvrie 1918. În cele șase zile care s'au strecurat, monarhia alunecase vertiginos. Prin manifestul Împăratului publicat în 17 Octomvrie, Austria se transforma într'un stat federativ, lăsând fiecărei națiuni libertatea de-a constitui, pe teritoriul său etnic, comunitate proprie de Stat, dar păstrând integritatea țărilor coroanei Sf. Ștefan. În aceeași zi ministrul președinte Wekerle anunța în parlament desfacerea Ungariei de Austria. Marea putere dunăreană a încetat astfel de a mai exista. Ea pierduse războiul nu numai în ipostaza

dualistă, ci și prin fiecare parte componentă a ei, cu toate că atât Károlyi, cât și Tisza se complăceau a crede, că mai pot salva integritatea Ungariei. Declarația citită de Al. Vaida încadra astfel revendicările poporului român, în momentul cel mai potrivit, în procesul de refacere a popoarelor subjugate.

Discursul însuși, în prima sa parte, încearcă să lege firul revendicărilor românești de ideile generoase ale omenirii și de ceea ce este într'adevăr netrecător în principiile stabilite de Wilson. Tonul cuvântătorului e calm și analiza ce o face punctelor wilsoniene e concludentă. Nu subliniază însă deosebit decât două din încheierile, care interesează și neamul său: suntem de-acum o națiune și nu oarecare naționalitate, și apoi că în viitor națiunile mari și mici vor avea drepturi egale. Aduce apoi la cunoștință parlamentului rezoluțiunea comitetului executiv al partidului național român. Își dă seamă de semnificația istorică a actului ce-l săvârșește, ca mandatar al națiunii sale, și rămâne solemn până la ultima frază a rezoluției. Poate că liniștea voită a oratorului, înțelegerea sa caldă pentru marile principii ale lumii noi și invocarea mărimii vremilor, al căror vestitor elocuent era, au încremenit, dar numai o clipă, incinta Camerei, dușmană Românilor întotdeauna. Vacarmul amenințător a izbucnit cu toată furia când deputații maghiari au înțeles rostul acestei declarații. Președintele Camerei și Primul ministru au subliniat îndată intențiile ei potrivnice constituției ungurești. În partea doua a discursului, oratorul român își îngăduie să-și ia o satisfacție personală în polemica cu ministrul președinte Wekerle, căruia îi arată imposibilitatea morală de a privi în față lumina adevărilor noi. Dușmanului său neîmpăcat, contelui Tisza, îi trimite, în sfârșit, o ploaie de săgeți, înmuiate într'o fină ironie, nu pentru a triumfa asupra mărimii sale prăbușite, ci pentru a dovedi slaba consistență a imperialismului, care se pretinde milenar și zădărnicia silințelor de oprimare. În conștiința că problema națiunii sale constituie de-acum o obligație de onoare a lumii civilizate, Al. Vaida termină cu cuvintele convenite unui crainic, care s'a învrednicit să vestească libertatea poporului său: „Și să știți că nu persoana mea neînsemnată, ci națiunea română întreagă a vorbit prin mine și că în aceste clipe istorice, fiecare Român simte la fel cu mine și inima fiecărui Român e pătrunsă de aceleași simțăminte, dorințe și speranțe, cărora eu le-am dat expresie“.

Și într'adevăr, Românii din Transilvania au primit cu frenezie, dar și cu o desăvârșită înțelegere și disciplină rezoluția comitetului executiv și anunțarea ei în parlamentul ungar. Solidaritatea maselor, netulburată de nicio defecțiune, pe care se razimă de-acum acțiunea conducerii,

până la proclamarea unității naționale, este o probă strălucită a conștiinței unanime cu formula politică aleasă. Graiul ei răspicat și fixarea în termeni hotărâți a atitudinii poporului românesc în mijlocul haosului, care se apropia, au creat un sentiment de siguranță pentru viitor și au întărit încrederea față de conducătorii săi chemați. Comitetul partidului național, unica organizație politică a Românilor din Transilvania, era de jumătate de veac reprezentantul lor legal, ales de conferința națională prin delegați învestiți cu împuterniciri din toate circumscripțiile românești. Rolul ce și l-a asumat de a vorbi în numele poporului românesc până la întrunirea adunării naționale, a fost unanim aprobat, iar măsurile sale au fost respectate de toți.

Eram în Sibiu atunci și împreună cu tovarășii de altădată am publicat, cei dintâi, în „Gazeta Poporului”, pe care o redactam, textul rezoluțiunii istorice. Îl primisem îndată după întrunirea dela Oradea, l-am dat să-l culeagă cu litere mari, pe fața dintâi și așteptam să fie citit în parlament, pentru ca să-l pornim la drum. Îmi reamintesc înfrigurarea acestei așteptări, care a pus la probă nervii noștri sănătoși. În sfârșit, în ziua de 19 Octomvrie, având cuvântarea d-lui Vaida, am tipărit-o în rezumat și am smuls cenzurii aprobarea de a se publica. Am înțeles, firește, importanța politică a rezoluției și nevoia de-a se împrăștia în cercuri cât mai largi. Nu am fost însă de acord cu ritmul prea încetinit al acțiunii. Elanul tinereții noastre își căuta drum, fără niciun zăgaz și ar fi fost în stare să tragă de îndată alte consecințe. E un privilegiu acesta al tinereții, de a se dărui cu totul idealurilor mari, fără a ține seamă de contrarietatea împrejurărilor. În momentele hotărâtoare ale neamului însă calmul judecății reprezintă un factor tot atât de important; cântărește rece puterile proprii și ale dușmanului, evită sacrificiul inutil, suportă mai ușor decepțiile inerente oricărei acțiuni omenești și se descurcă chibzuind, din situațiile cele mai dificile. De aceea este un merit deosebit al generației tinere din Ardeal, că a îmbrățișat, fără nicio ezitare, acțiunea politică a comitetului național și i-a dat avânt, servind-o cu însuflețire până la capăt.

III

Ritmul evenimentelor era însă numai în aparență încetinit. În realitate, zilele de după 18 Octomvrie au fost pline de evenimente neașteptate, care au necesitat grabnic măsuri noi din partea comitetului constituit în directoriu. Răspunsul președintelui Wilson la oferta de pace a monarhiei austro-ungare, cunoscut tot în ziua de 18 Octomvrie, condiționa încetarea ostilităților, de recunoașterea Cehoslovacilor și Iugo-

slavilor ca națiuni îndreptățite a-și satisface pe deplin aspirațiunile naționale. Formula autonomiilor naționale era depășită, prin urmare, cât privește aceste două popoare, dar e evident că o asemenea soluție nu se putea limita numai la atât, ea se impunea dela sine în favorul tuturor popoarelor, care-și revendică libertatea. Deplasarea frontierelor vechi era inevitabilă. Sleită de puteri monarhia se prăbușia și anarhia ar fi prins teren pretutindeni, dacă energiile deslănțuite nu ar fi fost captate de organizațiile naționale. În Austria procesul de desagregare începe mai curând, de aceea frații bucovineni ne-au depășit în pregătirea formulelor de eliberare. Ordinea constituțională din Ungaria încetează a mai fi o realitate abia în 31 Octomvrie, [când revoluția biruitoare, sub conducerea contelui Mihail Károlyi, mătură guvernul, determină abdicarea regelui și semnează la Belgrad armistițiul cu puterile Ententei. Directoriul românesc intră acum pe deplin în funcția ce-i era rezervată. Iși întregește cadrele cu reprezentanții muncitorilor români socialdemocrați și stabilindu-și reședința la Arad, își asumă nu numai rolul de-a organiza acțiunea revoluționară, ci și pe acela de-a fi reprezentantul autentic al națiunii române, eliberată acum de lanțurile robiei. Potrivit uzanțelor vremii, el poartă numele de Consiliu Național Român și e prezidat câteva zile de Vasile Goldiș, apoi de Ștefan Cicio Pop.

O uriașă muncă de organizare s'a însărcinat să îndeplinească acest organ executiv al revoluției române, care-și desprinde contururile din anarhia generalizată. Și în teritoriul românesc al Ardealului satele sunt pretutindeni în fierbere. Soldații, care se întorc, cei mai mulți înarmați, sunt gata să răzbune nedreptățile suferite dela administrația ungurească. Nemulțumirile acumulate în cursul celor patru ani de războiu răbufnesc cu violență, iar forță publică nu mai există, pentru a strânge în frâne furia deslănțuită a poporului. Desordini cu caracter social nu se petrec încă, cel puțin pe teritoriul românesc al Ardealului, dar ar ajunge o singură schinteie pentru ca să aprindă flacăra justificatelor nemulțumiri împotriva latifundiarilor unguri, exploatați fără milă ai mizeriei țăranilor lipsiți de pământ. Consiliul național își impune din primul moment autoritatea, înființând organe locale de conducere, denumite tot consilii naționale și creând o gardă națională proprie, pentru a menține ordinea. Ca la un gest magic mulțimile se calmează, cu atenția îndreptată spre Arad, iar consiliile și gărzile naționale, instalate dela Satumare la Brașov și dela Timișoara până în Bistrița, restabilesc ordinea, încheie transacții provizorii cu grupele etnice alogene, ocrotesc organele administrative, supraveghează lucrările de demobilizare a armatei și îngrijesc transportul soldaților la căminele lor. Sufletul acestui vast mecanism improvizat peste noapte este deputatul Ștefan Cicio Pop.

Imaginea lui rămâne nedespărțită de serbarea plină de freamăt a poporului românesc în aceste zori ale libertății naționale. El face să se cutremure pământul sub picioarele dușmanilor, tună și fulgeră ca un vulcan aprins, știe să îndemne cu povață înțeleaptă ca un părinte bun, să stăruie, să convingă, să predice, să poruncească, să se sbuciume fără odihnă, nu de dragul revoluției, ci al ideii, care i s'a dat în grijă și pe care o va duce astfel cu siguranță la izbândă. A fost un noroc că adâncile simțimente de prietenie pe care le nutrea Goldiș față de Cicio Pop nu au fost tulburate până atunci prin nimic și că ei și-au împărțit rolurile în așa fel, ca să poată servi fiecare cu cel mai mare folos națiunea sa. Ștefan Pop era mai comunicativ, mai puțin academic, dar cu atât mai expansiv și de-o intransigență în chestiunile naționale, mai tare ca religia unui sfânt. A fost predestinat să conducă neamul său în cele patruzeci de zile, în care se tot caută încă, peste o mare înroșită de sânge, drumul spre ținta adevărată. Căsuța sa din Arad a devenit astfel în curând o reședință de guvernator, în care delegațiile consiliilor naționale din toate unghiurile Ardealului românesc, cereau sfat, luau ordine și juruiau credință. Președintele le primea cu solemnitate, înconjurat de un sobor de olișeri, bătrâni și tineri și prin hotărîrea sa le investea cu autoritatea cuvenită.

Această febrilă activitate, care nu se mai poate defini astăzi câtuși de puțin, n'a făcut însă pe conducători să piardă din vedere ținta de căpetenie a străduințelor. Consiliul național din Arad a fost recunoscut de guvernul ungar ca reprezentanță legală a poporului românesc din Transilvania și pretutindeni în țară s'a căutat a se elimina motivele de conflict cu rămășițele fostei stăpâniri ungurești. Dar dincolo de această rezervă cuminte persista chinuitoare problema desfacerii totale din legăturile Statului ungar. Consiliul național, hotărî de aceea, în 10 Noemvrie, să trimită o somațiune formală guvernului unguresc, de a i se transmite de îndată deplina putere de guvernare asupra teritoriilor locuite de Români în Ardeal și Țara Ungurească. Toate instituțiunile, autoritățile și organele de Stat, politice, administrative, judecătorești, de comunicație, școlare, bisericesti, financiare și militare aflătoare pe acest teritoriu aveau să fie supuse exclusiv consiliului național român, care va constitui un guvern al său la Sibiu. Pentru cazul că guvernul ungar se execută îndeplinind pretenția aceasta, consiliul național român garantează ordinea publică, siguranța averii și a vieții. În caz contrar s'ar vedea nevoit a declara că națiunii române i se face imposibilă exercitarea dreptului de liberă dispoziție asupra sorții sale și că în urmare va sista orice colaborare cu autoritățile publice, iar pentru consecințe nu primește nicio răs-

pundere și acea răspundere o transmite în întregime guvernului format de consiliul național maghiar.

Nota ultimativă a consiliului național român are o semnificație politică deosebită. Ea arată hotărîrea neclintită a poporului românesc din Transilvania de a-și crea el singur condițiile indispensabile pentru o viață națională deplină. În aceeași vreme reprezintă și o reacțiune față de tendința guvernului ungar de a-și asigura, prin încheierea armistițiului, funcționarea neîntreruptă a administrației maghiare în teritoriile revendicate de națiunile, care au declarat că vreau să uzeze de dreptul autodeterminării. Pentru întâia dată apoi se delimitează clar teritoriul etnic românesc din cele 23 județe, adăugîndu-se și „părțile românești” din județele Bichiș, Cenad și Ugocea. Guvernul unguresc nu a refuzat acceptarea somațiunii. Dimpotrivă a propus întâi o amănare a termenului stabilit pentru răspuns, apoi a însărcinat pe ministrul Oszkár Iászi să se deplaseze la Arad și să angajeze tratative directe cu consiliul național român. În chipul acesta au luat ființă „tratativele dela Arad”, a căror importanță istorică credem a nu greși să o căutăm mai mult în felul în care s’au reliefat divergențele româno-ungare, decât în intențiile, pe care atît una cât și cealaltă delegație le-a urmărit în cursul lor. Dar ele nu pot fi înțelese, fără să le încadrăm în linia continuu ascendentă a revendicărilor românești.

Este adevărat că guvernul Károlyi a manifestat dela început intenția de-a ajunge la o înțelegere cu Români. Încă la 25 Octomvrie șeful viitor al guvernului revoluționar își manifestă în public părerea că trebuie să se ajungă cu orice preț la o înțelegere între Unguri și Români. El declara, că nu va opune niciun fel de „non possumus” în discuție și va lăsa drum liber pentru toate dorințele românești. Dacă nu s’ar putea, cu toate aceste, obține rezultat satisfăcător, era de părere, că în acest caz toate divergențele româno-maghiare trebuie deferite pentru rezolvire definitivă conferinței de pace. Larga sa bunăvoință aparentă era clauzată totuși de o rezervă, al cărui înțeles era clar: teama de „influențe externe asupra Românilor din Ungaria și Transilvania”; cu alte cuvinte ar fi dorit să aibe dela început garanția, că Români vor rămâne în cadrele Regatului ungar și nu vor căuta legătura cu statul național român. Momentul istoric depășise însă o asemenea soluție. La 1848 Români ar fi primit această formulă, au oferit-o chiar ei, însă au fost categoric refuzați. La 1867 Ungurii nu au crezut necesar să stea măcar de vorbă cu reprezentanții autorizați ai Românilor, s’au obligat totuși printr’o lege specială să respecte într’o anumită măsură drepturile naționalităților. Timp de-o jumătate de secol legea nu a fost pusă în vigoare, iar dispozițiile ei au rămas literă.

moartă. Tratatul mai nouă din 1910, 13 și 14 au întărit apoi convingerea că nu se poate ajunge la o înțelegere cu reprezentanții poporului maghiar, decât în temeiul unei separațiuni desăvârșite. Ungurul nu învață nimic din experiență, pornirea sa de stăpânire exclusivă covârșește rezonul sănătos și strică orice tocmeală încheiată. Neîncrederea Românilor avea prin urmare o platformă istorică, dublată și de nedumerirea ce o nutreau față de persoana lui Károlyi însuși, care dintr'un tipic reprezentant al șovinismului maghiar se transformase în campion al democrației celei mai largi.

Ministrul naționalităților, Oskar Iászi, a fost ales anume, pentru a risipi neîncrederea aceasta a conducătorilor români. Doctrinar al dreptului naționalităților, el pledase, în ultimul deceniu și pentru cauza dreaptă a Românilor din Transilvania, recomandând soluțiuni, care dacă ar fi fost primite de guvernele ungare, ar fi modificat cu totul relațiile dintre cele două popoare. După prăbușirea monarhiei soluțiile sale, condiționate de integritatea Ungariei, erau însă perimate. Ele nu mai aveau nicio putere de atracție asupra națiunilor pe deplin instruite asupra dreptului de autodeterminare, care li s'a garantat. Dar în afară de acest motiv mai mult de ordin psihologic, încă și alte împrejurări au contribuit ca misiunea, cu care a fost însărcinat, să dea greș. Iászi ajunsese la Arad, în clipa chiar, în care omorul în masă săvârșit de ungurul Urmánczy, cu o echipă de mitralieuri năimiți, în Beliș, sat pur românesc din județul Clujului, revoltase toată opinia publică românească. În al doilea rând, nici suita care-l însoțea, nu avea darul să așeze acțiunea lui într'o lumină prea favorabilă. Prezența profesorului Apáthy Ștefan dela Cluj și a unui cunoscut deputat sas din Ardeal, autor al unor numeroase incidente cu Românii, reinvia amintirea atmosferei de intoleranță și de lipsă totală de respect față de ceea ce constituie drepturile elementare ale unui popor. În fine soluția însăși, pe care o propunea ministrul ungur, nu era decât o jumătate de soluție, un acord provizoriu, pe care fiecare dintre părți s'ar fi obligat a-l respecta, numai până la Conferința păcii. El oferea, prin urmare, constituirea de blocuri naționale pe întreg teritoriul Transilvaniei, cu autonomie separată pentru fiecare și cu organe comune de conducere. Teritoriul național al fiecărui bloc se va delimita cu cea mai mare exactitate, rămânând ca enclavele să fie tratate după cunoscutul sistem de cadastru personal al lui Renner. Firește, toate blocurile autonome ar fi rămas în legătură cu Statul ungur, în al cărui minister ar fi avut dreptul să trimită câte un delegat.

Delegații români Aurel Lazăr, Vasile Goldiș și Aurel Vlad au replicat îndată, că această propunere înseamnă, propriu zis un refuz

neted al notei ultimative. Mai ales Vlad, după ce a supus unei analize amănunțite atât expunerea, cât și proiectul de acord redactat de Iászi în 11 puncte, a subliniat diferențele mari între cele două puncte de vedere; Românii pleacă dintr'o realitate dată, aceea a teritoriului lor național. În 18 dintre cele 23 județe revendicate ei dispun de majorități indiscutabile. Superioritatea românească se evidențiază în aceeași măsură și în întinderea blocurilor etnice, precum și în frecvența elementului român în lăuntrul tuturor așezărilor omenești din Ardeal. Dimpotrivă, Ungurii sunt difuzi și numai în trei județe secuiești ar putea constitui un canton, ce ar putea să fie inzestrat cu atribuțiuni autonome, dacă s'ar face abstracție de strânsa lui dependență economică de mediul românesc înconjurător. În celelalte județe, ori că reprezintă un procent disparent de populație, ori sunt amestecați cu Românii în așa fel, că nu pot constitui nici măcar cinci circumscripții dintr'un total de 114. Sistemul cantonal nu s'ar putea deci introduce în Ardeal, decât cu restaurarea privilegiilor, care au fost un blestem al acestei țări în tot cursul evului mediu. Populația maghiară din teritoriul reclamat de Români este urmarea nenaturală a unui sistem opri-mator. Cum ar putea să creadă cineva că un arbitru drept va socoti coloniile așezate intenționat și în contra protestelor națiunii române ca piedică a înfăptuirii Statului român? Cum s'ar putea admite ca ceata sutelor de mii de funcționari unguri asvârliți asupra poporului românesc, cu toate protestele continue, să poată tulbura icoana clară și omogenitatea etnică neîntreruptă a Românilor? Enclave etnice alogene sunt fără îndoială în Ardeal, dar ele dispar în masa compactă a poporului românesc. Cu toate acestea, națiunea română e hotărâtă a-le investi cu toate drepturile, pe care și le vor cere ele înșile în cadrele Statului român. Consiliul național recunoaște principiile wilsoniene ca valabile în toată puterea lor, în ce privește popoarele alogene de pe teritoriul românesc.

Discuțiile s'au urmat două zile, în 13 și 14 Noemvrie, deși infructuoșitatea lor era vădită din primul moment. Ele formează un intermezzo dramatic al luptei seculare pentru eliberarea pământului românesc al Transilvaniei: Persuasiunea în locul urei, dreptul împotriva prepotenței și echitatea înfrățită cu adevărul ar fi fost să prezideze această conferință, dacă ea s'ar fi ținut cel puțin cu o jumătate de veac în urmă. Acum însă dincolo de orice vorbărie se cerea o soluție definitivă prin delimitarea clară a suveranității, care-i compete fiecărei națiuni. Răspunsul peremptoriu îl va da d-l Iuliu Maniu, care sosise în chiar toiul discuțiilor dela Viena, unde, după întoarcerea de pe front, organizase numeroasele unități militare române, din fosta armată

austriacă. Națiunea română vrea să-și aibă statul său propriu și suveran. Națiunea română vrea să-și înfăptuiască suveranitatea sa națională și de Stat pe toată întinderea teritoriului locuit de Români în Ardeal și Ungaria. Ea nu poate îngădui să se pună obstacole acestei suveranități prin enclavele străine chemate la viață și întreținute în chip meșteșugit. Transilvania și părțile limitrofe din Ungaria constituie un teritoriu compact al Românilor, pe care ei îl socotesc și îl vreau ca Stat românesc. Aceasta e teza pe care o pledează, adevăr smuls din actualitatea vie și formulă definitivă a raportului dintre cele două popoare. Replica sa cuprinde, firește, o analiză amănunțită a tuturor obiecțiilor, ce s'au adus atitudinii tranșante a Românilor, ele nu au însă, decât valoare documentară, după răspunsul istoric, care curmă discuțiile și închide încă un capitol plin de învățăminte, pentru toate generațiile ce vor urma. Maniu a exprimat, în acest moment, ceea ce simțesc toți Românii din Transilvania, socotind că nu mai e nevoie să ne ascundem după paravanul formulelor abstracte. El marca o nouă etapă în drumul către desrobirea definitivă, dar în aceeași vreme arăta imposibilitatea unei înțelegeri, măcar și provizorie, cu Ungurii, atâta timp cât ei dețin teritoriul românesc și robesc suflete românești.

După câteva zile, la 20 Noemvrie, Românii au adus la cunoștința lumii întregi protestul față de refuzul guvernului maghiar. Ar fi trebuit, spune manifestul, în care se resimte pulsul marilor îndrăselni, să-și ia dreptul cu forța. Dar oricât ar fi de hotărâți a-și jertfi viața pentru libertatea națională, ei așteaptă cu deplină încredere judecata popoarelor, care va înlocui forța brută prin dreptate și va înlătura pretutindeni consecințele stăpânirilor neomenești. Națiunea română din Ungaria și Transilvania nu dorește să se instăpânească asupra altor neamuri. Lipsită de o clasă istorică dominantă, ea exprimă prin ființa sa însăși, intruparea celei mai desăvârșite democrații. Pe teritoriul său națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională, iar organizarea sa în Stat liber și independent o va întocmi pe temeiurile democrației, spre a asigura tuturor indivizilor egalitatea condițiilor de viață.

Ultima declarație făcută în urma discuțiilor dela Arad arată, că fruntașii români din Ardeal își fixează o atitudine lămurită în privința tratamentului ce-l rezervau fragmentelor de neamuri aflătoare pe teritoriul național românesc. În privința aceasta s'a format o opinie unanimă, pe care d-l Iuliu Maniu a rezumat-o în cuvintele lapidare „noi nu voim să devenim din asupriți asupritori”, precizând ca un fapt de sine înțeles, că popoarele conlocuitoare se vor bucura de libertate națională, politică și culturală.

IV

Tratatul dela Arad au fost urmărite cu atenție de toată opinia publică a Ardealului românesc, poate chiar cu un sentiment de neliniște. Ardealul era deplin pregătit pentru desrobirea sa, dar înscenarea acestor discuții publice, mult prea întârziate față de ritmul evenimentelor, a displăcut mulțimei. Ele au oprit însă numai o singură clipă mersul acțiunii, pentru ca în urmă să-l alimenteze cu îndemnuri proaspete și cu nădejdea izbândeii apropiate. În zilele aceste s'a făcut cunoscut mesajul președintelui Wilson, adresat poporului românesc prin secretarul de stat Lansing, în care se recunoștea Românilor din monarhia austro-ungară dreptul de a-și clădi unitatea politică și națională. Pilda Românilor din Bucovina, care au convocat pentru 27 Noembrie adunarea lor națională, a influențat, de asemenea, spiritele. Consiliul național a crezut prin urmare, că acum își poate asuma pe deplin răspunderea pentru convocarea adunării naționale. El publică, în 21 Noembrie, chemarea poporului la Alba-Iulia și dispune pregătirile pentru alegerea delegaților, care să reprezinte toate păturile națiunii. Organizatorul adunării a fost Ioan Suci, al cărui merit este că circumscripțiile electorale s'au constituit la timp, alegându-și delegații, iar corpurile reprezentative, bisericile, instituțiile culturale, asociațiile de toate categoriile s'au executat de asemenea, pentru a-și desemna fiecare câte un delegat. Acest vajnic luptător, neclintit în crezul său naționalist și cu intuiția clară a realității politice, făcând parte din marea trinitate a Aradului, a înțeles covârșitoarea importanță a adunării, ca expresiune liberă și autentică a voinței poporului românesc din Transilvania. De aceea a căutat să îndeplinească toate formele, pentru ca delegații aleși să reprezinte într'adevăr voința mandatarilor. Pe ziua de 1 Decembrie 1918, se înfățișau astfel 1228 delegați la Alba-Iulia, însoțiți de un număr imens de popor. Organele administrative ungurești nu au putut pune obstacol și nici nu au pus, pentru a zăgăzui revărsarea de oameni, care nu avea sfârșit. Un singur caz tulburător s'a petrecut în Cucerdea (azi Războieni). O ceată de Unguri, furișaji în dosul clădirilor din gară, au izbit cu o ploaie de gloanțe trenul dela Cluj. Flăcăul Ion Arion, care fâlfâia un steag tricolor, în ușa vagonului său, s'a prăbușit în brațele camarazilor, lovit drept în inimă. El este mucenicul Albei-Iulii, care a pecetluit cu vieța sa tânără gloria netrecătoare a adunării naționale. De altfel în toate centrele mai însemnate gărzile naționale au știut să mențină ordinea și să evite orice incident. Alba-Iulia însăși a fost apărată printr'o concentrare masivă de gardiști și Moși.

Privită prin perspectiva sfertului de veac, ce se împlinește acum, adunarea națională dela 1 Decembrie 1918 apare măreață prin ideea,

pe care a înfăptuit-o și prin cadrul de o majestoasă solemnitate, pe care i l-a dat solidaritatea conducătorilor și unanima însuflețire a maselor populare. Ideea dela Alba Iulia cuprinde tot ce a frământat o națiune în cursul veacurilor de restrigte, povăța adâncă a trecutului în aceeași măsură ca și credința neclintită în adevărurile lumioase ale lumii noi. O lecție politică de neasemuită valoare pentru toate timpurile, dar mai ales pentru generațiile, cărora le revine o răspundere istorică în desfășurarea prea adeseori dramatică a evenimentelor politice.

Consiliul național sosise la Alba Iulia Vineri, în 29 Noemvrie. Pentru a doua zi era prevăzută o conferință prealabilă a membrilor consiliului și a comitetului național. Conferința s'a întrunit și ea a durat de dimineața până noaptea târziu, sub președinția lui Ștefan Cicio Pop. Obiectul de discuție îl constituia proiectul de rezoluție care avea să fie supus adunării naționale. Acest proiect, redactat de Vasile Goldiș, fusese tipărit și distribuit celor prezenți. El conținea în opt puncte hotărîrea de unire cu Regatul Român și o seamă de principii, considerate ca fundamentale la alcătuirea noului stat. Se zice, că a fost discutat în prealabil la Arad, în ședințele consiliului național, și că redactarea lui se datorește în parte influenței social-democraților români. Nu există probă, care să dovedească o asemenea afirmațiune și de aceea trebuie considerat ca opera personală a lui Goldiș. E probabil că fruntașul arădan se va fi consultat cu tovarășii de principii, Cicio Pop și Ioan Suci, care s'au identificat pe de-a'tregul cu conținutul lui. Noi dela Sibiu am aflat cu o săptămână mai curând despre felul în care Consiliul vrea să propună proclamarea unității naționale. E drept, nu știam nimic precis, dar atâta am reușit să descifrăm din svonul ajuns la noi, că adunarea nu avea să se limiteze la decretarea unirii, că ea va formula și o seamă de deziderate. Am reacționat atunci de îndată și împreună cu Andrei Bârseanu, comitetul din Sibiu a lansat o declarație, în care se protesta împotriva „condițiilor”, cu care se intenționa a se lega unirea. S'au cules peste 30 de mii de iscălituri, nu s'a făcut însă uz de ele, deoarece propunerea și discuția din conferința prealabilă le depășiseră. Dar nu numai în Sibiu, ci și în alte centre românești s'a generalizat mișcarea aceasta și îmi reamintesc că târziu, în noaptea de 30 Noemvrie, adunarea unor numeroși delegați cerea încă șgomotos dela membrii consiliului național „unirea fără condiții”.

Proiectul lui Goldiș exprimă în multe puncte convingerea personală a autorului, dar în cea mai mare parte a lui reoglindește o stare de spirit și o mentalitate politică. Generația unirii avea conștiința clară a greutății politice, pe care o reprezenta poporul românesc din Transilvania, călit în lupta pentru existența sa națională. Ea simțea răspun-

derea marei hotăriri spre care îndruma sufragiile poporului românesc și voia prin urmare să rămână un factor activ în viitoarea evoluție politică. Cu un cuvânt, nu se putea mulțumi cu rolul unor desrobiți, cărora le faci un dar din acordarea libertății și le impui apoi, fără a-i mai întreba, legi și obiceiuri streine de concepția lor. Faptul că generația aceasta își elaborase ea însăși crezul renașterii sale și a supremei formule politice, unitatea națională, o îndreptățea să se considere ca având o misiune politică fără termen limitat. Ea își dădea seamă însă de dificultățile, pe care le prevedea cu o intuiție, ce îi face cinste și de aceea ținea morțiș să aibă garanția, că i se recunoaște un rol determinant „până la nivelarea desăvârșită a diferențelor prin evoluția istorică”. Tineretul de atunci refuza să recunoască îndreptățirea obiecțiilor, pe care se sprijinea propunerea lui Goldiș, fiindcă ne închipuiam, că unirea politică e o pornire irezistibilă a firii, un torent, care-și face singur drum, un act politic de-o măreție atât de pură, încât nicio umbră de meschinărie nu-l poate atinge. Neexistând la noi în Ardeal nici măcar noțiunea partidului ca sectă cu interese particulare strâns definite, nu ne-am gândit nicio clipă, că am putea să nerisipim în diferite tabere și în viitoarea tranșare a divergențelor dintre noi să neglijăm interesele mari ale Ardealului, uitând de reparația, ce i se cuvine în toate compartimentele vieții sale, ca unui reconvalescent după o lungă boală chinuitoare. Am creat, prin urmare, în toată opinia publică o atmosferă dușmănoasă ideii de provizorat ardelenesc și am contribuit, fără indoială, la eliminarea dintre hotăriri a punctului controversat. Vasile Saftu, protopopul Brașovului, apoi Aurel Lazăr și Al. Vaida l-au combătut, câtă vreme Cicio Pop și Aurel Vlad i-au luat apărarea în mod categoric. Cei mai îndârjiți apărători ai principiului autonom ic erau însă membri socialiști ai consiliului național. Am impresia însă că rechizitoriul, ce l-au făcut sistemului politic din vechea Românie, prea vehement și nedrept, a înstrăinat pe cei mai mulți dintre membrii conferinței. Meritul de-a fi înlăturat, totuși, din proiectul de hotărâre, această divergență, este al d-lui Maniu, care a arătat răs-picat, că adunarea națională este chemată să decreteze unirea tuturor Românilor și nu pentru a pune la cale chestii de amănunte. „Noi suntem o corporație legislativă numai într'un singur punct: al unirii”. Autonomia provizorie, care se rezerva până la întrunirea Constituintei noului Stat român reîntregit, nu mai avea astfel semnificație politică deosebită.

În privința celorlalte principii fundamentale de aplicat la alcătuirea noului Stat, Românii din Transilvania au fost cu desăvârșire de acord. Ele s'ar putea rezuma într'o singură frază, care e redactată după o

matură chibzuință, ca rezultat al discuțiilor din conferența prealabilă: „înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate tere-
nele vieții publice“. Ce anume se înțelege din acest desiderat se ex-
primă limpede în celelalte puncte: votul universal în cea mai largă
formulare, desăvârșita libertate de presă, asociere și întrunire, libera
propagandă a tuturor gândirilor omenești, egală îndreptățire și deplină
libertate autonomă pentru toate profesiunile din Stat, deplină libertate
națională pentru toate popoarele conlocuitoare, reformă agrară radicală
și o legiferare avansată în favorul muncitorimii industriale.

Câțiva ani după Alba-Iulia, Goldiș spunea că în această formu-
lare programatică se cuprinde o doctrină, o concepție de Stat, un ideal
și că prin ea se tâlcuește noua evanghelie a civilizațiunii umane, căreia
se închină azi sufletele cu adevărat civilizate din toată lumea. Credem
însă că interpretarea aceasta nu e tocmai istorică. Înainte de a se vesti
noua doctrină a președintelui Statelor Unite, Românii din Transilvania
și-au format o concepție politică proprie, potrivită idealului lor de li-
bertate. Popor ținut în obezi, de-a-lungul tuturor epocelor, în care s'au
făurit lozincele luminoase ale umanității, noi nu am profitat niciodată
de binefăcătoarea lor aplicare. Principiile libertății religioase au rămas
pentru Românii din fosta Ungarie o chimeră; liberalismul lui Kossuth
sau a lui Coloman Tisza, întru cât privește punerea lui în practică față
de popoarele nemaghiare, a fost pur și simplu negațiunea oricăror li-
bertăți. Pentru noi doctrinele politice au rămas fraze fără conținut, iluzii
înșelătoare, construcții de casteluri imagine. Și totuși ne-am hrănit
cu seva lor dătătoare de viață și am trecut dela una la alta, căutând
veșnic firul care să ne scoată din labirint și să ne împrăștie, în sfârșit,
ozonul libertății naționale. De aceea se cere, la Alba-Iulia, înfăptuirea
desăvârșită a unui regim curat democratic. Această doctrină politică
părea a fi mai tare ca fantezia imperialismului milenar, tâlmăcirea ei
mai ispititoare pentru setea de libertate a unei națiuni obidite. Gene-
rația unirii a crezut în ea mult mai înainte, a fost un fel de evan-
ghelie nescrisă a luptelor parlamentare din deceniul, care a premers
unirii. Goldiș nu a făcut altceva, decât că a prins rezonanța ei cea
mai curată, formularea ei cea mai perfectă. Nici un glas nu s'a auzit
împotriva ei și dacă au fost oarecari obiecțiuni, ele s'au produs pentru
a nu lăsa niciun dubiu cu privire la intenția sinceră de a le realiza.
Punctul, care asigură deplină libertate națională pentru toate popoarele
conlocuitoare nu constituie o excepție în regula generală. El cuprinde
idealul de libertate, pe care și l-a format însuși poporul românesc în
anii de robie.

Între toate celelalte hotăriri trebuie să subliniem, în deosebi con-
stituirea unui Mare Sfat Național Român, care are toată îndreptățirea

să reprezinte națiunea oricând și pretutindeni, față de toate națiunile lumii și să ia dispozițiunile, pe care le va afla necesare în interesul națiunii. Se revenea, prin urmare, din nou, la ideea discutată la Oradea și se crea în fine, organul reprezentativ, a cărui necesitate s'a resimțit dela începutul acțiunii.

V.

Adunarea națională dela Alba-Iulia avea să încheie definitiv îndelungata perioadă de robie a poporului român și să vestească deacum tuturor generațiilor viitoare voința de libertate și hotărârea de reintegrare a națiunei. Desfășurarea ei într'un cadru sărbătorec și mai ales covârșitoarea stăruință a ideei unice, proclamarea unității naționale, îi dă o strălucire deosebită. Toate gândurile s'au înfrățit, toate nădejtile s'au luminat, puterea de voință a unui întreg popor s'a încordat, pentru a smulge destinului istoric această hotărâre.

De altfel adunarea dela 1 Decembrie 1918 este măreață și prin simplitatea organizării ei, prin ordinea, care s'a observat, prin căldura, ce se comunica dela om la om. O autentică adunare a poporului român din Transilvania. Cărturari și țărani în haină de sărbătoare își prezintă imputernicirile des de dimineață. Cetatea veche a lui Mihai Viteazul e un furnicar de oameni. Pe deasupra zidului de miazănoapte se înșiră poporul în jurul tribunelor improvizate, în rânduri dese, sub steagurile tricolore, care fâlfâie în aer. E o pădure de steaguri, ce pare că au crescut din pământ. Și lumea adunată așteaptă în liniște clipa cea mare. Câteodată se pornește un svon de glasuri, care trece peste mulțime, ca un ecou prelung: Trăiască România Mare. Platoul întreg se înalță, pare-că, și se lărgește, sub apăsarea omului, ce răsare fără conținere și sub greutatea celei mai glorioase fapte, care își așteaptă aici reintruparea. În sfârșit bisericile își deschid ușile și frunțașii români se văd sosind în cetate. Mulți ar vrea să între în sala așa de puțin încăpătoare, dar nu au „plenipotență” în regulă și cată să se resemneze. Ei resimțesc cu toții fiorii ce emană din pământul sfânt al făgăduinței. Când apare Badea Gheorghe, președintele comitetului național, i se face loc cu toată smerenia. Venerabilul bătrân a sosit din ajun la Alba-Iulia, dar oboseala drumului la doborât la pat. Cu toată febra care-l muncea, el s'a ridicat, a venit să prezideze adunarea națională și să-i binecuvânteze rostul fericit.

După ce adunarea a fost deschisă și salutată prin Ștefan Ciceo Pop și apoi constituită sub președinția lui Gheorghe Pop de Băsești, sensul ei politic l-au tâlmăcit cuvântătorii desemnați de consiliul național. Lui Vasile Goldiș i s'a acordat cinstea să motiveze propunerea.

Un sbucium dintre cele mai stăruitoare își căpăta acum răsplata strălucită. Codificatorul doctrinei naționaliste, risipitorul de suflet în școală și în presă, condeiful și unul din diriguitorii comitetului executiv în ultimul deceniu, regizorul nevăzut al acestei desfășurări dramatice, pe care a îndrumat-o cu clarviziune desăvârșită, se învrednicea a șterge stigmatul robiei și a proclama unitatea națională. Cuvântul lui pornește domol, șcormonește trecutul, caută taina obârșiei noastre și admiră minunea persistenței neamului românesc. A fost cuib de vârtejuri locul, unde ne așezase Traian și svârcolirile spre înălțare ale neamului nostru s'au lovit veacuri de-a-rândul de nesațul hrăpitorilor dușmani, care ne încunjurau de pretutindeni. El totuși și-a îndeplinit misiunea, până când a fost dripit de cea mai crâncenă soarte ce o poate avea un neam de oameni în lume. V. Goldiș urmărește cu deosebită pătrundere acest tragic destin, remarcă străfulgerarea clipei lui Mihai și prinde din frământarea veacurilor odiul opresiunii dușmane, dar și tot ce pare merit eternității din etapele de rezistență ale națiunii sale. Dreptul națiunii române de a fi eliberată îl recunoaște lumea întreagă, îl recunosc acum și dușmanii de veacuri. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă unirea ei cu Țara Românească. Această unire o propune, prin urmare și adunarea, care o proclamă, simte că se încunună străduinți de veacuri și că se dictează viitoarelor generații legea imutabilă a destinului românesc. Pacea și demnitatea unui întreg popor, vieța sau moartea sa rămân deacum nedespărțit legate de sfințenia acestei hotăriri. Când Goldiș citește moțiunea istorică adunarea aprobă furtunos și voința de integrare a națiunii se împlinește categoric.

Al doilea cuvântător al adunării a fost d-l Iuliu Maniu, care a examinat de aproape și punct de punct rezoluția propusă. Dar dincolo de analiza sa pătrunzătoare, este vrednică să reținem pentru istorie apoteoza ce o face ideii de unitate națională: urmarea logică a trecutului, ea este o absolută necesitate a râvnei spre cultură, un drept indiscutabil al identității etnice, graiul aceleiași tradiții și sinteza aceluiași aspirații. Ea singură reprezintă forța, care ne poate menține în viitor. Cine poate să tăgăduiască ființei noastre naționale dreptul de a-și determina singură soarta, de a se conduce ea însăși și de a constitui un singur trup, când sufletul îi este unul singur, întreg și nedespărțit? Datoria noastră este să întemeiem Statul național, dacă nu vrem să fim acoperiți de disprețul lumii.

Cel din urmă orator a fost Iosif Jumanca, din partea muncitorilor români, care a venit să declare în fața lumii întregi, dar și în fața internaționalei socialiste, că vrea unirea tuturor Românilor. Cuvântarea

sa, străbătută de un cald simțământ național, a avut o semnificație deosebită pentru aspectul solidar, cu care s'a înfățișat poporul românesc din Transilvania la adunarea națională.

Nu există nici un dubiu, prin urmare, că Românii din Transilvania, Banat și părțile ungurene și-au afirmat categoric setea de libertate și au răspuns răspicat la chemarea României de a făuri unitatea națiunii. Când trupele înarmate ale Regatului român au intrat în Transilvania, în seara aceleiași zile de 1 Decembrie 1918, ele au fost primite cu brațe deschise de frații desrobiți printr'o afirmare supremă a voinței poporului român.

Așa s'a înfăptuit unirea Transilvaniei. Frământarea ce V'am înfățișat, am trăit-o vie acum un sfert de veac. Ideile de atunci au fost comoara unei întregi generații, merindea, cu care au pornit spre drumul învierii.

SILVIU DRAGOMIR

GENIUS DIAE

Sunt locuri, rare, în care s'a sălășluit un Geniu.

Intr'o poiană veselă, pierdută în împărăția sumbră a bradului, trăiește, mult peste generațiile oamenilor, una din Iele. Indată, cum ai ieșit din umbra cetinii, îți grăiește. Îți arată un crâmpeiu de cer ca vioreaua, îți întinde o floare, îți cântă din fluierul unui izvor; te privește prin ochii blânzi ai unei căprioare. Deodată ți se înseninează fruntea și ți se scaldă sufletul în mângâierea păcii și a seninătății.

Intre ruinele, — din crestele cărora de multe veacuri nu a pornit nici glonț de sineață, nici săgeată bărboasă — trăiește și va trăi până se va sfărâma și ultima piatră, Duhul Cetății. Când ai pășit pe lespezile mușchiate simți că e de față. Zidurile își vindecă rănille și se încheagă în parapete și turnuri; din cazemate se ridică murmurul surd al oștenilor gata de luptă; în aer tremură agitat vestirea din corn. În pietre trăiește aieva veacul apus.

Sub zidurile vechilor școli se frământă lumea orașului. Țăranul își aduce rodul, ca să-l verse în hambarele sfârnarului; târgoveți grăbiți își împlinesc rosturile mărunte, preocupați de grijile și nădejtile lor; urlicii strigă senzațiile pe care le cuprinde tiparul zilnicei avalanșe de gazete; prin o fereastră deschisă se aud graiuri rostite în aceeași clipă dincolo de continente și de oceane. Subt boltele joase ale școlii bătrâne stăpânește însă Geniul Cărții. E lumea lui. O altă lume, din care mirosul pergamentelor a gonit duhoarea fumului de fabrică; în care lângă fiecare filă scrisă arde lumina unui gând, a unei scăpărări, a trudei anilor de studiu și a nopților privighiate. O lume, în care acel Duh își trăiește vieța poruncind pașilor să nu tulbure liniștea științei și a sânguinței și nici vântul sbuciumului dinafară să nu sufle flacăra torței care trece din mână veche în mână tânără.

Și zilele mari își au Geniul lor. Și-a închegat ființa din miriadele de atomi și de frământări ale împrejurărilor și ale faptelor de atunci.

A prins vieață deodată cu faptele care s'au grămădit, s'au involburat, s'au desprins în cristalele clare ale izbânzii. Oamenii, care au străjuit și prin care s'au săvârșit acele fapte, rând pe rând se sfărămă în o mână de țărână. Cine își mai dă seama de mulțimea neînchipuită și de truda acelor mici animalcule, care au zidit în funduri de mări pădurile de corali, cu fantasticele lor forme, cu feericele lor culori? Rămâne însă pe vecie, în piatră ca cremenea, acea lume; deasupra se așează în milioanele de ani mână de humă, o pasăre trecătoare seamănă primul palmier și se naște o lume nouă.

1918; — 1 Decembrie 1918 s'a născut din energiile care trăiau răspândite în moșteniri de secole, în oameni, în împrejurări, în neclintitele legi ale dreptății. Deasupra acelei vremi plutește un Geniu și el va stărui, ocrotind amintirea marelui zile românești, cât va săruta apa Mureșului locul de pierzare a lui Horea, cât va ține spinarea Carpaților trupul Neamului Românesc.

Loviți și însăngerăți, cu pământul sguduindu-se sub picioarele noastre, deasupra capetelor cu nouri care parcă vreau să coboare puvoaie de foc și de pucioasă — când ajungem la sorocul de un sfert de secol al luminatei zile, căutăm înfricoșați imaginea acelu Geniu. Din ce sbucium de valuri a născut el? Razele căror sori i-au dat vieață? Din ce nevăzute puteri și-a încheșat el ființa izbăvitoare și veșnică? Care erau împrejurările, care erau faptele, care era sufletul din care a luat el vieață?

Cine va putea vreodată înfățișa înțelegător minunea sămânței de muștar, cea mai mică între toate semințele, din care crește însă arbore mare, în care cuibăresc paserile cerului? Slabe și puține sunt crâmpoșele de fapte pe care le putem cunoaște și le putem grăi. Totuși, fiecare din ele cuprinde o vibrațiune a puterii din care s'a creat înfăptuirea. Câte o tremurare a unui atom, din ziua când s'au ridicat munții.

Copleșiți de imaginea vie a Geniului zilei de 1 Decembrie 1918, să prindem, fiecare din noi, răsunetul unor asemenea tremurări înfime, palide și puține, cât ne-a fost dat să le trăim. Răzlețe, incoherente, acoperite de imaginea faptelor și a realizărilor va fi și o închinare în fața zilei mari; va fi poate chiar un stâlp, spre care se va putea întinde mâna celui care caută mântuirea.

Ianuarie 1918. În trecere mă opresc în Budapesta. Frunțașii români — care nu erau în lagăre și pe câmpul de luptă — țineau ședință. Am fost notarul acelei întruniri. În mijlocul capitalei asupritorilor, în cameră de hotel, cei vreo cincisprezece luptători naționaliști

cumpăneau starea lucrurilor, scrutau crugul stelei Neamului, dibuiau drumul. Atmosfera era împovărată de griji; ceasuri și alte ceasuri a ținut sfatul.

Un vechiu și temerar luptător, a cărui însuflețită faptă românească obișnuia să întrecă buna și cumintea judecată, stătuse tot timpul mâhnit, într'un scaun tras în colțul camerei, lângă sobă. De câteva ori l-am văzut, cum și-a coborît capul și l-a lăsat prelung în sprijinul palmelor. Abia spre seară s'a ridicat, să răspundă îndemnurilor, care îi cereau părerea.

— Neamul nostru a pierdut!

Așa și-a început cuvântarea scurtă. România, scumpa noastră Românie, ingenunchiată, ocupată, scoasă din luptă, cu granițele coborite încă pe versantul vechiu românesc. Oastea ei nimicită de războiu, de boale, dezarmată. Fiii și bărbații Ardealului împrăștiați pe toate fronturile, îngropați în toate cimitirele, dela Verdun până la Smolensk, din apele înghețate la torentele Isonzoului. Acasă nici o posibilitate de reacționare. Secularii asupritori și-au înzecit, și-au însutit prigonirile; temnițele gem de români, se ridică spânzurătorile; trupul neamului e tăiat de „zone culturale” ungurești; intelectualii deportați; fiecare solgăbirău se juca cu vieața românului batjocorit. Aliații României au pierdut toate bătăliile. Degajate de presiunea dinspre răsărit, trecând irezistibile peste pământul țărișoarelor, care li se împotriviseră, pătrunse adânc pe teritor străin, armatele Puterilor Centrale erau încununate de glorie și de certitudinea învingerii finale. Pronia nu ne-a fost favorabilă nici în acest suprem moment al istoriei. Nedreaptă, ea a zimbît de nou acelui neam, pe care l-a ridicat din pustiuri asiatice și l-a adus nenorocire asupra bieteii noastre națiuni românești.

— Neamul nostru a pierdut! termină sugrumându-i durerea cuvintele. Trebuie să coborîm steagul luptelor, să ne supunem cerbicea din nou jugului. De acum fără nădejde; popor frânt; popor la discreția imensei puteri a statelor victorioase, împotriva cărora a îndrăznit să se ridice...

Seara se coborise și umplea camera de hotel cu cenușe. Se așeza parcă această cenușe, tot mai groasă, asupra sâmburelui de jar, cât mai rămăsese nădejde în cei de față. Cum se cernea seara, cum înainta vorbitorul în sumbra — și vai! atât de potrivita — lui înfățișare a lucrurilor, frumțile ce coborau tot mai adânc. Se strecurase în suflete gheață de moarte. Tăcerea se prelungea, apăsa ca o lespede de mormânt.

Deodată camera se luminează. Unul dintre cei mai tineri (și bătrânul și tânărul dorm azi subț glie!) rupse acea stare de încremenire. Făcu lumină, și acum stătea cu mâinile încleștate în speteaza unui scaun.

Era în haină militară — fugise oarecum din cazarma lui, auzind de sfat. Vorbi răspicat, cu barba dârză răzimată în piept, stând să frângă în mâinile crispate lemnul de pe care nu și le-a ridicat.

Nu a contestat nici una din faptele care alcătuiau tabloul dezastrului. Nu a avut nici un argument tăiat în legile logice. Intregă cuvântarea a fost strigătul credinței. A credinței în victoria și viitorul Neamului Românesc; credință copleșită de înșiruirea fără de încetare a evenimentelor potrivnice; credință mai depărtată și mai ireală decât alcătuirile mirajului sau decât splendoarea brăului curcubeului ceresc.

Oricât mi-ași îndemna memoria, nu pot readuce nici o singură frază a cuvântării aceleia. Era aievea prinsă ea în cuvinte? Mai curând un imn, o „Eroica”, cascadă de sentimente, puvoiul voinței care răstoarnă munții în mare și năruiește zidurile Ierihonului.

Ochii bătrânului, care se umbriseră subt povara evidenței realităților, străluceau acum din nou, ageri și negri, ca odinioară în impetuosoasele lupte. Imbrățișe pe cel ce cuvântase, și glasul lui cuprinse în patru cuvinte hotărîrea adunării, rămasă necuprinsă în bietul meu proces verbal:

„Cred, Doamne, și mărturisesc!”

Și munții s'au prăvălit în mare și zidurile au căzut.

* * *

Revoluția noastră națională din toamna lui 1918 nu a fost „revoluția crisantemelor”.

Românii ardeleni trăiau în chingile strânse ale unui stat, care cu toată puterea și brutalitatea lui căuta să înăbușească orice manifestație de voință, orice faptă în slujba eliberării naționale. Săracele noastre gazete, scoase cu bani cerșiți și pe spinarea polițelor scontate la toate băncile, trebuiau să aducă zilnic șabloanele „patriotice” impuse de cârmuirea ungurească. Molohul cenzurei ungurești strivea în picioarele ei de fiară stupidă și nesătulă orice cuvânt, în care licurea o scântee de nădejde sau de indemn. Grăiau înțelegător doar coloanele albe, parabolele biblice, câte un cuvânt ascuns în stihurile vreunei „doine cătănești” și acea dublare a literelor negre, care se citește printre șirele tiparului.

Adunările oprite. „Agitatorii daco-români” filați neincetat, casele lor subt supravegherea neadormită a poliției. Iscoada asculta propovăduirea de pe amvon a preotului. Dacă în șezătorile văduvite de bărbați, vreo femeie își ridică ochii trudiți de pe fusul cel harnic, deslușea la fereastră penele de cocoș ale jandarmului, care pândea conspirația valahă.

Conducătorii, cei mai mulți, prin lagăre, întemnițați, prinși în disciplina de oțel a uniformei, răspândiți pe câmpurile de bătae străine.

În orașe și pe sate teroarea administrației și a jandarmeriei. Cum-păna dreptății din tribunalele civile și militare, cobora harnică totdeauna acelaș talger și vărsa din el luni și ani și zeci de ani de robie. Un cuvânt scăpat în colț de stradă sau lângă o prietenească masă, își găsea îndată drumul până la urechea procurorului; copiii caselor călcaute se trezeau din somn și priveau speriați pe cei ce răscoleau în cap de noapte toate ungherele, după „dovezi”. La căpătâiul patului celor „de-ochiați” stătea pururea ranița, cu bucata de slănină, cu o flanelă caldă, la îndemâna celui ce avea să fie ridicat și dus năpraznic.

De după zăbrele fețe palide sorbeau o rază de soare, care trecea grăbită printre zidurile înguste. Când scârțâia poarta curților sumbre, se îngrămădeau în ferestrele ferecate privirile speriate, să vadă pe cine mai aduc.

Cârmuirea dușmănoasă izbea în credința neamului prin o neîn-cetată otravă sufletească. Amenințări, pervertiri, exagerarea faptelor bune lor, rele nouă; bani ai lui Iuda, cântări de Sirenă; șarpele strecurat pe subt ușa bisericii, carte străină și mincinoasă în mâna copiilor.

Totuși Neamul trăia, sufletele erau închegate, mâinile se găseau, pământul sfânt al Ardealului tremura în adâncurile lui și grăia acelaș glas, pe care îl înțelegeau toți și i se supuneau, înfruntând senin toate primejdiile.

Și deodată s'a năruit asupra.

Judecătorii cei nedrepti și temnicerii au fugit peste noapte; notarii și solgăbiraele milojeau batjocoritele prietenii; zecile de firoși jandarmi dela Blaj își predau armele cetei de teologi stângaci, care îi somau în numele Națiunii Române, și în alte părți aceeași instantanee desarmare a teroarei jandarmerești; în curțile școlilor ardea holocaustul cărților blăstămate; în locul pajurei împărătești, pe chipiele olișterilor râdea tricolorul românesc.

Șuvoiul de apă vie care împânzea subteran Ardealul și făcuse legătura credinței și a faptelor, a tășnit pretutindenea. A primit bine-cuvântarea soarelui cald al libertății, și — rău măreț — a ridicat spre mântuire împotmolita barcă a neamului nostru. Era puternic și cristalin, dar apa lui se filtrase prin nenumărate straturi de suferință și ducea atâtea măргеle de lacrimi.

Stăpânitorii fugiră când au simțit cutremurul, au lăpădat fasciile, s'au ascuns. Țara Ardealului a rămas deodată fără de administrație, fără justiție, fără poliție, fără armată, fără finanțe. Fără cârmuire. Și nu într'o epocă de hodină a lucrurilor, care merg în ogașele inerției, — ci în răsturnare, în furtună. De azi pe mâine a dispărut puterea organizată și disciplinatoare a statului. Incepând din Octomvrie, până s'a înghebat în Sibiu prima organizație de stat românească, Ardealul nu a avut o stăpânire constituită.

Dar tot atât de spontan s'a ridicat o conștiință cetățenească, care cu disciplina ei pur etică a înlocuit porunca. Ar fi un prea interesant câmp de cercetare pentru cei ce examinează fenomenele sociale și ale psihologiei mulțimilor, această epocă de interregn. Mi se pare în afară de indoială, că cercetătorul și-ar sfârși munca, cântând imn înțelepciunii și simțului de răspundere al aceluiași popor. S'ar inveda prin această căutare a adevărului, cât de gravă este insulta, care se aduce atât de des acestui popor al nostru românesc, de a fi lipsit de sentimentul datoriei, de a fi îngust în judecarea lucrurilor obștești, de a nu-și ști cârmui singur soarta, de a reclama numai decât un poruncitor. Și nu e vorba aici de indivizi aleși, înălțați prin carte și prin deosebite daruri ale soartei. Disciplina națională uimitoare, care a cârmuit o țară luni de zile, s'a încheat mai ales din cuminenția, cumpătul, simțul de datorie al milioanele de oameni de jos, al țăranilor noștri împrăștiați prin săcelele lor oropsite. A fost un adevărat plebiscit, fără de grai, fără de pregătire; un plebiscit covârșitor în rezultatul lui de patriotism și de trezie.

Numărările pietricele, fără de preț aparent una de una, au alcătuit frumuseța și desăvârșirea mozaicului. Frumuseță, pe care iscusința unui singur măestru nicicând nu ar fi putut-o realiza.

Și totuși, în vâlvătaia lumii întregi, și la noi s'au ridicat pe alocurea vetre de foc. După suferințele unui războiu, în mijlocul nemulțumirilor acumulate de oprimare și mizerie, și-a ridicat în unele locuri capul stafia distrugerii și anarhiei. Răzlețe și puține focare, din care însă putea să se încingă molima.

Ele au fost stinse curând.

Cu ce mijloace? Legile erau moarte în codicele lor. Puterea executivă dispăruse. Poruncile nu mai avea cine să le dea, și, vai!, cât de antipatice erau „poruncile” venite de sus, lovind mereu! Dar chiar dacă ar mai fi existat toate acestea, ele se sfărâmau neputincioase, în fața pornirilor, care se ridicau — oricât de răzlețe — tocmai împotriva

legilor și a puterii coercitive. Rămase însă instrumentul politic : graiul, întemeiat pe argumente și mai ales pe încredere. Partidul Național; care dela 1848 cârmuise singur gândirea politică a Românilor ardeleni, își avea pretutindeni oamenii de inimă și de nădejde. Intre aceștia și poporul sătean exista o comunitate strânsă de țeluri și credințe. Vorba lor era vorba fratelui mai mare ; era glasul cunoscut din alte vremi, de asuprire, de restriște, de involburări electorale sub stăpânire străină. Era ascultată, era cumpenită, era primită.

Din miile de întâmplări mărunte — ce păcat, că ele nu și-au găsit încă cronicarul, și se pierd în uitare ! — care au ilustrat acele zile îmi amintesc una. Un cătun ascuns își avea și el „gura satului”. Un om bătrân, cunoscut zurbagiu, deștept, isteț, nesupus. Sosește vestea că bătrânul a înghebat un nucleu anarhic, care amenință să se răspândească. De îndată pleacă doi intelectuali să potolească focul. La sfârșitul adunării, care la început se frământa în dialoguri și controverse, satul convins a cerut să fie numai decât încătușat răzvrătitul. Încătușat ? Cine să-l încătușeze ? Dar unde erau cătușele de fier, pe care le duseră cu ei jandarmii ? Vinovatul, mișcat și el din drumul rău, pe care călcase, se supunea, ceruse chiar el această pedeapsă. I s'a aplicat : cu un fir de ață, pe care l-a scos din sân o femeie, i s'au legat — simbolic — mâinile. Timp de câteva minute.

Subt para idealurilor naționale și a scopurilor înalte politice românești, înfățișate de cei doi soli, gândul desordinei s'a topit, îndrumând conștiințele o clipă desechilibrate spre ceea ce era înalt, și nobil și patriotic.

Nu numai trupul cere pâine. Mai tare strigă sufletul după hrana lui. Și dacă nu i se dă hrană sănătoasă, culege de pe margine de drum otrava.

* * *

Era un om, trimis de soarta bună a Neamului românesc, a cărui viață se împletise desăvârșit cu idealurile acestui neam. În el trăiau toate poruncile generațiilor trecute în neîmplinite visuri. Minte și instinctul lui politic i-au fixat țelul și drumul. Toate ispitirile vieții s'au frânt în fața destinului de a-și sluji nația, pe care îl simțea ca pe o poruncă dumnezească. La răscruce de drumuri, nu căuta netezimea căii, ci culmea sau mlaștina spre care duce. Și a mers tot pe plai greu, cu spini și cu colți, între abisuri și prin întunecimi. Alături de tovarăși buni și devotați, precumpenind tot mai mult în sfat glasul lui.

În conștiința acestui biet Neam românesc ardelean se închegase imaginea lui ca un simbol viu al rezistenței naționale, al intransigenței

în materie de drepturi naționale, al cumișteniei și prevederii politice, care vede dincolo de orizontul strâmtat al faptelor zilei, se îndreaptă — ca după o stea magică — spre Betleemul izbăvirei.

Trecut de obișnuita vârstă a oșteanului, stăpânirea dușmănoasă totuși l-a trimis ani de zile pe toate câmpurile de luptă. Ca să-l scoată din mijlocul alor săi; poate ca să-l piarză.

Când se năruia alcătuirea de stat-temniță, pe care a prevăzut-o și a arătat-o pe când flutura încă slidător steagul grabnic încununat de pripiți lauri — el se găsea lângă tun străin, la sute și mii de stadii de vatra neamului său. Acasă lucrurile se involburau. Munții erau încă hotar între frați. Armata română abia începea să invie în frântura de țară rămasă liberă, și pacea impusă lângă Capitală își avea încă străjile. În cumpăna crizei noul guvern al Ungariei își trimite în Ardeal solul deștept, ca să oprească disperat împlinirea vremii. Aducea în geanta de diplomat imagini de spaimă și mirajul unei fericite Elveții orientale, care se oprea însă în brăul Carpaților.

Comitetul Național, seniorii Neamului, își aveau croită calea. Cea bună, cea singură. Și totuși nu au dat răspunsul și totuși nu au stat la masa tratativelor. Așteptau și aștepta răbdător și solul „inaltului guvern”, să sosească răzbind țările dușmănoase și pârjolul revoluțiilor și să-și spună cuvântul cel ce nicicând nu greșise în drumul de conducere politică a neamului său.

Vorba lui, apoi, a tras hotar nou, a șters hotar vechiu, a întărit unanimitatea de gând a tovarășilor lui și s'au zămislit hotărârile ce aveau să fie aduse de Națiunea Română, la Alba-Iulia.

. . .

Alba-Iulia și frământările care i-au premers nemijlocit, nu au fost pătate de nicio picătură de sânge vărsată de mână românească. Iar această împrejurare, — minune — e o dovadă finală nu numai a sufletului generos al nației noastre, dar mai ales a concepției umanitare și de toleranță pe care a înțeles să o pună acest popor la temelia noului lui stat, care avea să cuprindă felurite neamuri și felurite credințe.

Ce ar fi părut oare mai natural, decât ca cei în care se acumula răsunetul crâncenelor suferințe a sutelor de ani, cei ce înșiși au pățimit neînchipuit sub jugul asupritorului, să aplice pe de-a-ntregul atavica lege a talionului? În patruzecișiopt de ore, putea să nu mai rămână picior de unghur pe pământul pe care atâta vreme și atât de sălbatec l-au robit. Când facem azi, după un pătrar de veac această constatare, ne este greu să o ferim de gândul cum a fost răsplătită

această generozitate. Dar trecem și peste lipsa de fidelitate a celor pe care neamul nostru i-a iertat și statul român i-a ocrotit și înecăm re-proșul atât de firesc pe care ni-l strigă toate grozăviile care s'au întâmplat și se săvârșesc înainte acolo, unde s'a întors trecător, stafia îngropată la 1 Decembrie 1918. Ne întoarcem la luminosul cer al acelei zile.

Sânge străin nu a pângărit învierea noastră. Ca și în Învierea Scripturii, singur din ranele celui sculat din morți izvora sânge. Ca o supremă jertfă cerută de păharul amărăciunilor, în pragul desrobirii călăii dela Beleş, s'au desfătat în rugul pe care ardeau de vii zeci de țărani români, iar cel ce azi caută prin America milă și înțelegere pentru „neîndreptățitul lui neam”, pe atunci era solgăbirău la Iara și a ucis cu puterile lui bărbați și femei și copii, cum tragi în iepurii strămtorați de gonași.

Nu era oare o lașitate în această generală și spontană ținută a poporului român de atunci ?

Dar oare cine a dezarmat și oștile, care se scurgeau spre apus de-a-lungul Ardealului ? Dar oare în fața cui a trebuit să-și oprească coloanele la Sebeș și să le îndrume — potrivit poruncii românești, — pe căi dosnice generalul care îngenunchiase armate și cucerise țări ? Cine a alungat armata săcuiască, ce pusese stăpânire pe podul de chee al Mihalțului ?

Improvizatele gărzi naționale, care schimbară curând haina împărătească cu țundra de lână, nu erau de paradă. Oricât de disparate ca teritor și organizațiune, ele erau formațiuni de luptă, gata să intervină — și au intervenit. Cei scăpați din un crâncen războiu de patru ani, au luat bucuroși armele și au privit din nou în față moartea.

Nu era lașitate ! Lașitate e răzbunarea asupra celui fără apărare !

Era aceeași convingere populară, instinctivă, că domnia dreptății și dănuirea neamurilor nu se poate zidi nici pe asuprire, nici pe patimi șoviniste. Era un timpuriu acord în imnul care urma să se cânte, peste mai bine de un an, drepturilor popoarelor, drepturilor oamenilor. Și pe care nădăjduim să-l mai auzim încă, oricât de anacronică ar părea o asemenea nădejde în ziua de azi.

Înainte cu câțiva ani de scurta epocă din care culegem aceste câteva aspecte, își ridicase și în Ardeal capul — pentru o clipă — aceea nenorocită diferențiere, care era menită mai târziu să aducă — ca totdeauna — atâta sbucium și nenorociri : bătrâni și tineri.

În zilele Unirii acest germen al disoluției solidarității naționale pierise cu desăvârșire. Nația era una. Nu numai „dela vlădică până la opincă”, ci dela tineri cu mustăcioara mijită și cu răsăritul în față, până la geronții neamului, cei albiți și gârboviți de ani și de lupte, cei ce purtară din plin povara și gloria luptelor și a suferințelor naționale.

Imi aduc aminte de aspectul acelei sale a „redutei” în care se sfătuiau delegații aleși ai tuturor plaselor ținuturilor românești. Se învrâstau în șirele dese, în același bloc de hotărîre și gând, oameni din toate păturile vieții românești, din toate vrăstele.

A doua zi a lipsit cu desăvârșire iurășul după „situații” politice și slujbe. Oameni în dricul vieții, cu așezări și diplome au acceptat porunca ce le puneă în sarcină modeste locuri în administrație și justiție; tinerii își adunau coatele primind bucuroși misiunile publice, în care se socotea că pot fi mai de folos comunității. Iar bătrânii, moșnegi, și-au încununat vieța cu fericirea supremă, când prin graiul înecat de emoție al președintelui acelei adunări, s'au rugat să-i sloboadă Părintele, văzând ochii lor trudiți lumina mântuirii. Și s'au întors senini la penații lor, trecând cărna în alte mâini.

. . .

Adunarea delegaților se frământa în valurile înălțatelor cuvântări. Ceasurile treceau. Afară gerul sec pocnea în copacii parcului.

În liniștea întâmplătoare a unei clipe din mijlocul citirii hotărîrilor, un tinăr, care se strecurase pe ușe, grăi sfios, două cuvinte: „Poporul așteaptă!” Au sunat cu greutatea aducerii aminte a unei îndatoriri. De pe estradă s'au coborît cei doi episcopi, tinerii de atunci ai arhieriei noastre, și s'au grăbit să ducă marea solie sutei de mii de oameni, Poporului, să-i ceară binecuvântarea și aprobarea marelui act, pe care ce-i ce de drept îl reprezentau, îl săvârșiseră.

Era o spontană închinare în fața aceluia mare și nemuritor principiu al suveranității Neamului, care se alcătuiește din durerea, gândul, înțelepciunea, instinctul și tendințele celor ce oricât de modești și umiliți în ființa lor singuratecă, sunt intradevăr neclintii purtători ai ființei naționale.

Și ca un simbol al acestei naționale înfrățiri, al acoperirii cu jertfa și cu scutul țărânimii românești, a rămas fixat în o placă fotografică (oare unde o mai putem găsi?) un moment pe care nu mă sfiesc să-l numesc măreț: În crivățul aspru, un țăran și-a desbrăcat sarica de lână

și a pus-o pe umerii arhierelui care cuvânta. Deasupra sutanei de purpură, încălzea țundra țărănească.

. . .

Alte imagini, trezite de surorile lor, ar cere un șir de amintiri aici . . .

Pe subt fereastra după care le mângâi, trece o ceată de oșteni români. Sunt tineri și voinici. Iși poartă capul mândru și în ritmul pașilor bărbătești se leagănă pădurea de baionete. Cântecul lor pătrunde de departe, se întetește, răsună între ziduri :

„Aveam o țară mândră și mare ;

„Aveam — și iarăși vom avea !”

Simt că Geniul zilei de 1 Decemvrie 1918 umbrește deasupra lor.

„Cred, Doamne, și mărturisesc !”

IONEL POP

LA 25 DE ANI DELA UNIREA BUCOVINEI¹⁾

Nu este în gândul meu să desfășur astăzi în fața dv. tot tabloul¹⁾ resurecțiunii naționale care a pregătit și înfăptuit în 1918 Unirea Bucovinei. Nu vă voi vorbi nici de acea lume bucovineană dela hotarul Nistrului și până în pragul Bârgaielor ardelenene care s'a ridicat într'un elan admirabil al sufletului ei, ca să-și afirme dreptul și voința de a fi o singură țară cu frații din Transilvania, din vechiul Regat și din Basarabia. Nu vă voi vorbi așadară de Sextil Pușcariu, Iancu Flondor, Iancu Nistor, de toți câți am îndrumat și am susținut acolo mișcarea Unirii și nici de miile de mândri țărani bucovineni, care au răspuns chemării noastre hotărâți și însuflețiți că în fața împlinirii unui basm de mult cunoscut de ei, în care nu fata de împărat, ci însăși ființa lor se descătușa din îmbrățișarea balaurului care i-a răpit Moldovei de mai bine de un veac.

Am putea înfățișa aici scene pline de pitoresc, atitudini de mare valoare morală, fapte de un deosebit interes documentar, dar mai mult ne ademenește, în împrejurările prin care trecem, ca să desprindem din întreg caleidoscopul acesta istoric, înțelesul acestei Uniri dincolo de faptul material al integrării aceluia colț de țară în marea comunitate politică a poporului român.

Când toate se învălmășesc, întunecând viziunea a ceea ce poate aduce ziua de mâine, increderea în destinele neamului soarbe vigoare nouă din deslușirea permanențelor care i-au biruit toate vitregiile, i-au determinat devenirile și care izvorînd cu putere elementară din plămădeala acestui pământ, sânt chezașia statornică pentru viitorul lui, al singurului neam pe care nu furtunile vremurilor l-au adus înapoi, ci căruia pământul acesta însuși i-a dat viață.

Să închinăm deci un ceas de sărbătoare celor 25 ani împliniți dela Unirea Bucovinei, citindu-i noima nu atât din voința și acțiunea gene-

¹⁾ Conferință rostită la 22 Nov. 1943, la Universitatea din Cluj—Sibiu.

rației dela 1918, destul de cunoscute altfel, pe cât mai ales din poruncile veșnice ale îndeplinirilor acestui neam, câte au fost și câte trebuie să mai vină.

Condițiunile în care s'au infiripat statele din preajma noastră, ne fac să ne dăm seama de o deosebire fundamentală între noi și vecinii noștri.

De cealaltă parte a Dunării de jos, Slavii n'au putut să-și întemeieze ei înșiși un stat al lor. Numai după ce Bulgarii turanici i-au supus și le-au unit semințiile, a luat ființă statul bulgar. Unitatea politică și-a găsit acolo ctitorul în afară de națiune și aceasta și l-a asimilat numai apoi. Dar în sfârșit, națiunea nouă a umplut hotarele țării sale și i-a imprimat peste tot pecetea spiritualității sale.

La stânga Dunării, vecinii noștri Unguri n'au avut niciodată un stat întemeiat pe însăși ființa neamului lor și cuprins în toată întinderea lui de această ființă lipsită de rădăcini în continentul nostru. Și-au căutat rosturi europene și s'au constituit apărători și propovăduitori ai creștinismului și ai civilizației apusene în poarta barbariei și a ortodoxiei dela răsărit. Au inventat și mitul fantezist al Sfintei Coroane, ca un simbol al misiunii încredințate lor de biserică și de providența divină, coroană despre care însă nu se mai știe dacă își are originea mai mult la Roma sau în Bizanț. Nici misiunea aceasta „istorică” pe care și-au descoperit-o n'au putut-o îndeplini prin ei înșiși. Au chemat cavalerii germani și coloniști sași în ajutor și și-au aservit tot felul de populații alogene, creând astfel statul lor, ai cărui cetățeni trebuiau să devină de abia o națiune, prin faimosul lor sistem de maghiarizare. Statul maghiar și-a luat ființă așadară ca expresie a unei unități politice naționale, deci nu ca stat care se potrivea unei realități naționale, ci prin care ar fi trebuit să se înfăptuiască o asemenea realitate, potrivit cu interesele claselor lui privilegiate, ceea ce a fost, este și rămâne cu neputință de realizat.

Dincolo de marginea dela răsărit a pământului nostru trăiau vecinii din Rusia într'un mozaic politic de vreo șasezeci de principate și mai bine. Niciunul n'a avut puterea sau darul să facă dintr'insele o împărăție puternică. Mongolii cuceritori ai lui Ginghis-han au întemeiat și organizat împărăția rusă de proporții uriașe. Când spre sfârșitul veacului XV țării ruși au luat locul hanilor, ei au moștenit dela aceștia acel asiatic dor al zărilor fără de margini, al expansiunii și al cuceririlor fără de hotare. Doar atât au păstrat din vechile tradiții, în neînfrânta lor lăcomie de putere, și dictatorii Rusii roșii, dictatori foarte roșii, dar după originea lor foarte puțini ruși sau slavi. Rusia sovietică e o

uniune de numeroase republici, cuprinzând vreo două duzini de neamuri deosebite. Despoiată de vechile forme de viață și de gândire, care uneau împărăția moscovită de altădată, cum ar putea să-și salveze altfel coeziunea, decât printr'o doctrină care are pretenția de a înălța neamurile deasupra realităților lor naționale și de a le emancipa de acestea? Până și panslivismul este acolo una din ruginile vremurilor apuse, bună totuși pentru visul lor de dominațiune mondială, pentru că are atingere cu anumite sensibilități de dincolo de hotarele lor. La fel a fost scoasă deunăzi și credința în Dumnezeu dintre vechituri mai de mult și crâncen lepădate, spre a face față unor calcule de oportunitate internă și externă. Dar iată-ne în sfârșit în fața unui stat care există numai de dragul statului, instrument anațional nu numai al fericirii cetățenilor săi, ci al lumii întregi.

Noi am ajuns să ne fărșim statul numai mult mai târziu decât toți vecinii aceștia. Am avut o țară mare și bogată, cu hotare întinse și mine de aur, de sare și de alte minereuri — nu vorbesc de terenurile petrolifere și de gaz metan, a căror valorificare nu era cunoscută încă acelor vremuri — am avut păduri fără de margini, ape deschizătoare de drumuri și îmbelșugate în hrana peștelui, ogoare mănoase și munți cu minunate pășuni străbătute de numeroase turme păscătoare, iar pe deasupra tuturora se ridică vigoarea unui neam, pe care nicio furtună și niciuna din încercările grele care s'au abătut asupra noastră n'au putut să o înfrângă. Îndeplineam cu prisosință condițiunile materiale necesare ființei unui stat. Dar existența unui stat este cu mult mai puțin o problemă de materialitate decât — și aceasta înainte de toate — o problemă de spiritualitate.

Când deodată cu imperiul roman s'au retras de aici toți cei capabili de a deține locurile de comandă a vieții publice, ne-am găsit dintr'odată în lipsa unei păduri conducătoare, conștiente de țelurile ei și mai ales îndeajuns de pregătite, spre a putea creia și organiza un stat.

Formarea unei clase diriguitoare în stare să facă față funcțiunilor prin care o comunitate oarecare ajunge să se afirme ca stat, a fost pretutindeni și în toate vremurile rezultatul unor îndelungate și complicate eforturi sociale. Noi a trebuit să mai trecem încă și printr'un lung proces de limpezire a ființei noastre naționale, care a început din clipa când alte neamuri s'au așezat printre noi și s'au amestecat cu noi dar mai ales de când au apărut printre noi Dacoslavii, Slavii cu care ne-am găsit în intimă simbioză pe întinderea întregă a pământului nostru secole de-a-rândul, până ce prin veacul XIII, când documentele încetează să-i pomenească, s'au pierdut cu totul printre noi.

Chiar la sfârșitul aceluia secol și în deceniile următoare s'au întemeiat cele două voievodate ale Țării Românești și al Moldovei, pentru ca după alte cinci secole să se facă Unirea din 1859, urmată de Unirea cea mare din 1918. Pentru ca să ajungem aci n'a fost nevoie de lăcomia cuceritoare a unor străini veniți de aiurea, n'a fost nevoie ca deabia după ce ne-am văzut cu statul nostru să ne desmetecim descoperindu-i o legendă care să-i motiveze existența și să-i de-a un rost, n'a fost nevoie ca să adunăm din alte țări apărători ai hotarelor noastre, nu ne-am năpustit asupra altor noroade cerându-le și sufletul și limba și pământul, n'am pângărit morminte și credințe, n'am cerut nimănui ca să se smulgă din tot ce au fost și au făcut părinții și străbunii lui, pentruca în schimb să se facă rob al unui idol-himeră, care nu este nici al casei, nici al neamului, nici al trecutului și nici măcar al viitorului lui, ci al unor ideologi și dictatori preocupați de prosperitatea lor imperialistă.

Statul român este rodul unei autohtonii milenare, este creația firească a vieții de veacuri de pe acest pământ al României, este însăși omenia acestei vieți și vigoarea ei organizată de neamul nostru prin propriile sale îndepliniri de vrednicie și de vitejie, de credință și de cultură, fără de păcatul oricărei silnicii aduse altor popoare și mereu sângerând, în hotărîtă apărare sau dureroasă resemnare, de loviturile lor; el este expresia propriei noastre realități naționale și împlinirea propriului nostru destin, pe care vitregiile vremurilor și scăderile oamenilor îl pot întuneca, dar care a ieșit și va ieși mereu din învălmășala lor cu mai deplină putere de afirmare. Avem și o misiune europeană, pe care ne-am îndeplinit-o și în trecut. Am primit-o prin cucerirea Daciei în clipele de cea mai grea încercare a vechii civilizații europene, când s'a prăbușit însuși imperiul roman. Sântem astăzi pavăză peste trupul căreia Asia din stepa dela răsărit și Asia din pusta dela apus nu pot să-și întindă mâna ca să cuturească continentul.

Adversarii noștri ne declară totuși o capricioasă sau cel puțin din cale afară de binevoitoare creație a tratatelor de pace din 1919. Știm cât datorăm prietiniilor pe care le-am găsit în țările aliate, dar nu uităm nici adversitățile care ne-au întâmpinat în calea noastră. Noi n'am obținut ușor în 1916 recunoașterea integrală a revendicărilor noastre naționale. Intransigența lui I. I. C. Brătianu a prelungit mereu tratativele. Nerăbdători de a ne vedea în sfârșit intrați în războiu, Anglia, Franța, Rusia și Italia au iscălit totuși tratatul din 17 August al aceluia an, în condițiunile cerute de premierul român. Unii dintre reprezen-

tanții acelor mari puteri au continuat însă să creadă exagerate pretențiunile românești, declarând în rapoartele trimise guvernelor că au semnat tratatul numai spre a pune capăt negocierilor și neutralității României. Ei nu se sfiau să arate că nu se îndoiesc că la tratativele de pace angajamentele pe care și le-au luat în scris, nu vor trebui îndeplinite întocmai. Și așa s'a și întâmplat. În deosebi frontiera Banatului a primit cu desăvârșire altă față. Numai două zile după armistițiul general din 11 Noemvrie 1918 ni s'a impus la Belgrad, prin comandamentul general al armatei aliate de acolo o linie de demarcație, care îngusta mult hotarele recunoscute nouă în 1916. Nu mai amintesc de mizeriile pe care a trebuit să le înfrunte Consiliul Dirigent din partea aceiași armate chiar și în partea rămasă românească, atunci când era s'o cuprindă sub autoritatea sa. Pe urma stăruințelor noastre am izbutit să obținem mutarea mai spre Vest a liniei de demarcație din 13 Nov. 1918 cel puțin în partea dinspre Unguri, care nu mai conțineau să supună Români de acolo celor mai sălbătice cruzimi. Era în Martie 1919. Conflictul nostru cu Ungaria a luat formele cele mai aprinse. Conte Karolyi a cedat la Budapesta locul lui Bela Kun și bolșevicilor lui. Aliații credeau că ar putea limpezi lucrurile pe cale diplomatică și l-au trimis spre marea noastră surprindere pe generalul sud-african Smuts în capitala Ungariei să stea de vorbă cu Bela Kun. Acesta, incurajat de Moscova, s'a arătat îndărătnic. Noi însă n'am mai băgat în seamă îndemnurile poruncitoare ale marilor puteri. Cu mai puțină diplomație și cu sănătoasă judecată ciobănească am gonit Ungurii care ne atacaseră, făcând o spărtură în rândurile noastre și am trecut dincolo de noua linie de demarcație până la Tisa. N'am ascultat nici de somațiunea făcută nouă la 10 Iunie de a ne retrage dela Tisa înfruntând vrăjmășiile care își făcuseră loc împotriva noastră la mesele verzi ale conferinței de pace. Când Ungurii ne-au atacat din nou, pătrunzând de ceastă parte a Tisei, i-am luat iar la goană. Subt ochii regelui Ferdinand și ai reginei Maria, voinicii noștri au trecut la 30 Iulie Tisa, iar la 3 August trupele noastre de subt comanda generalului Mărdărescu au intrat în Budapesta. La 8 August am primit patru note de protest deodată împotriva felului în care am înțeles să ne apărăm țara și neamul în deplină conștiință a drepturilor noastre și a primejdiei care ne amenința, nu numai pe noi, ci prin urmările pe care le-ar fi putut avea și marile puteri prea grăbite să ne înfrâneze zelul. În aproape același timp noi am înfrânt bolșevismul și la cealaltă margine a țării, în Nordul Basarabiei și în Pocuția.

Am putea înșira și multe alte fapte ca piedicile puse în calea Unirei noastre în timpul încăierării cu Ungurii. Au fost zile penibile

pentru noi, când prințul Sixtus de Bourbon, vărul împăratului dela Viena, trata în numele Austro-Ungariei o pace separată cu aliații noștri. Ea nu s'ar fi putut încheia decât sacrificându-se naționalitățile din împărăția habsburgică și României înainte de toate. Anglia însăși a fost dispusă să declare problema naționalităților o chestiune internă a monarhiei. Intervenția energică a Francezilor, a lui Alexandre Robert și Clemenceau a pus capăt negocierilor. Adăugați și umilitoarele condițiuni pe care puterile centrale au vrut să ni le impună prin pacea dela București din 7 Mai 1918 și că din cauza acestei păci, care n'a fost ratificată de noi nici odată, era să ni se tăgăduiască într'una din zile calitatea de aliați la conferința păcii și mă întreb fără de a aminti și alte întâmplări asemănătoare, se mai poate afirma că realizând Unirea noastră din 1918 am fost profitorii unor împrejurări norocoase sau miluții marilor puteri? Unirea noastră este realizarea drepturilor noastre de a trăi liberi pe pământul nostru strămoșesc, în deplină desfășurare a spiritului nostru românesc și a posibilităților noastre de creație și a fost înfăptuită în lupta dusă împotriva dușmanilor, dar și a pretențiilor, prin războiul și acțiunea noastră diplomatică, conduse dela București și prin hotărârile dela Chișinău, Cernăuți și Alba-Iulia, prin care am adunat Basarabia, Bucovina, Transilvania și vechiul regat într'o singură țară.

In deceniile din urmă ale veacului trecut și până în 1916, când am intrat în hora războiului care dela 1914 anunțase prăbușirea vechiului ordin european, noi am bătătorit de fapt, îndreptându-ne mereu spre aceleași țeluri, două drumuri de orientare și de afirmare a politicii noastre naționale. Diplomația noastră, îndrumată de însuși regele Carol I, se găsea în apele puterilor centrale. A fost singura politică oficială cu putință atunci, ale cărei scopuri imediate erau întărirea dinastiei de abia întemeiate, independența și emanciparea de sub orice suzeranitate politică, o mai temeinică așezare a vieții administrative, organizarea apărării naționale, crearea de debușuri comerciale în străinătate, o bună cumpenire a exportului și importului nostru și îndulcirea soartei Românilor subjugăți încă, prin intervenții amicale și cu grija de a evita pe cât se poate conflicte cu vecinii. Toată politica aceasta, necesară consolidării poziției tânărului stat român pe plan internațional și servind firește și trebuințele lui din lăuntru, se întemeia înainte de toate pe logica realităților de dincolo de hotarele noastre. Cu încredere în conducătorii săi, poporul însuși se supunea acestei politici leale, rigide și calculate, care, nefiind decât atâtă, n'a putut totuși să încălzească inimile

și sufletele noastre. Celălalt drum ducea prin câmpia înflorită și adesea bântuită de furtuni și grele încercări ale vieții și realităților noastre naționale. Pe drumul acesta răsunau în voia lor toate durerile, bucuriile și vrerile noastre. Le-am auzit graiul cuceritor înălțându-ne cugetarea și simțirea pe culmi fermecătoare în versuri ca ale Doinei și ale Scriorii III ale lui Eminescu. Toată literatura noastră, tot scrisul cinstit din presa cotidiană, toată educația noastră în familie, în biserică și școală, în societățile culturale și în întâlnirile noastre de fiecă clipă se găsea în vraja și subț puterea vestitorilor altor vremuri, când pământul românesc nu va fi robit altora, nici brăzdat de hotare străjuite de străini. Tineretul nostru nu învăța pe dinafară articolele din tratatul încheiat în 1883 cu Tripla Alianță, ci versuri ca ale lui G. Coșbuc și Oct. Goga. Pe drumul acesta ne găseam în aprig războiu împotriva tuturor asupritorilor neamului nostru, de pretutindeni.

Deși cele două drumuri par atât de deosebite, nici o umbră nu întunecă lealitatea noastră. Aceasta a primit o strălucită expresie în ideea „Grossösterreich”-ului lui Aurel C. Popovici, care a trecut și el pela „Semănătorul”. Propunerile lui, care n'ar fi putut să înfrângă trufia maghiară, ținteau doară la îndeplinirea aspirațiilor noastre naționale și au fost menite să dea satisfacție și partenerilor noștri diplomați austro-germani.

Românul se înfățișa în felul acesta pe de o parte ca diplomatul rece și calculat, de o logică rigidă în atitudinile lui, modelat de însuși regele Carol I, pe de altă parte ca naționalistul a cărui logică se unea cu toată tensiunea configurației lui afective, stilizat de marii vizionari ai neamului. Când sufletul ne stă în cumpănă între chemarea unui raționament oricât de impecabil în încheierile lui silogiste și între năvala sentimentelor izvorite din trăirile noastre proprii și din pornirile firii noastre, în vieța de toate zilele biruința este de obicei a celor din urmă. Astfel în ceasurile hotărâtoare ale anului 1916 noi n'am putut să ne găsim decât alături de puterile antantei. Monstruoasa imoralitate de a țări neamul la luptă alături de puterile centrale și deci împotriva gândurilor în care au crescut copii lui, gânduri propovăduite de un veac întreg de toți marii lui îndrumători, n'a fost cu puțință.

• • •

Când Bucovina a fost ruptă în anii 1774—1775 din trupul Moldovei, ea n'a putut fi smulsă și din legăturile ei sufletești cu Românii de pretutindeni, iar când la 27 Octomvrie 1918 ea declara: „Constituanta hotărăște unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într'un stat național independent și va purcede spre acest scop în

deplină solidaritate cu Românii din Transilvania și Ungaria", gândul îndreptat în deosebi spre Românii de aici n'a fost un gând de circumstanță numai, datorit faptului că ne găseam și aici și acolo în situații asemănătoare. În Bucovina, care adăpostește mormântul lui Bogdan descăleătorul din Maramureș, Transilvania a fost totdeauna prezentă prin multiple legături culturale și politice între Românii din cele două provincii.

În fața faptului împlinit în 1775 doar resemnarea și câteodată și revolta au fost tainul Românilor ajunși sub stăpânire habsburgică. O ordine nouă, în multe privinți pilduitoare chiar, a fost introdusă în acel colț de țară, populațiunii căreia întâii guvernatori militari ar fi vrut să-i facă tot binele, dar cu singura condițiune, ca să se desfacă din orice legătură sufletească cu Moldova. Regimul austriac a devenit pustiitor pentru viața noastră națională sub toate înfățișările ei, când în 1786 i s'a luat Bucovinei autonomia ei administrativă și când a fost împreunată cu Galiția. Nenorocirea care s'a abătut astfel asupra Bucovinei, o descrie, după o călătorie de inspecție, Ion Budai Deleanu, pe atunci funcționar pe lângă guvernul din Lemberg, într'un foarte documentat raport din 1803. N'a fost însă totuși nici de atunci încoace în viața neamului întreg mișcare în spre libertate și unire sau zvâcnire împotriva apăsărilor, în care Bucovina românească să nu fi fost prezentă. La 1821, s'au adunat la Cernăuți boierii moldoveni pribegi pentru că n'au înțeles să ia parte la răsmirița lui Ipsilanti pentru izbânda Grecilor, nici să dea ajutor Turcilor împotriva acestora. Îi adăposteau casele primitive ale Hurmuzăcheștilor dela Cernauca ca și ale altor Români dela Cernăuți și Suceava mai ales. Pe toți îi stăpânea gândul, ca și pe neintrecutul lor mitropolit Veniamin Costache, retras la Colincăuți în Basarabia, dar mereu în legătură cu ei, dând sfaturi și indemnuri, că nu trebuie să se găsească decât în serviciul cauzei românești. În acele zile de neliniște și îngrijorări Moldova lui Ștefan cel Mare a făcut dovada la Cernăuți că a rămas una și nedespărțită cu toată silnicia austriacă și moscovită, care îi răpise Bucovina și Basarabia. În celălalt an de revoluții, în 1848, s'au adunat în jurul Hurmuzăcheștilor, Vasile Alecsandri și fratele lui Iancu, Alexandru Cuza, Mihai Kogălniceanu, Costachi Negri, Gheorghe Sion, A. Russo și alții. Dintre Ardeleni a trecut pe acolo Gheorghe Bariț, iar Arune Pumnul, urmărit de prigoana Ungurilor după Adunarea de pe Câmpia Libertății, a ajuns titularul celei dintâi catedre de limba română la liceul care îi poartă astăzi numele. Nu i-am numit pe toți câți au poposit atunci în Bucovina, dar în întrunirile lor lumina visul Unirii tuturor Românilor.

În 1849, Bucovina a redobândit autonomia sa, desfăcându-se de Galiția. Organul Hurmuzăcheștilor „Bucovina” a avut printre colaboratorii

săi frunțași ai scrisului românesc de pretutindeni. Tot atunci a început lupta pentru înființarea unei singure mitropolii a tuturor Românilor din Ardeal și Bucovina, luptă în care Româniii bucovineni s'au simțit tot mai mult alătura de Andrei Șaguna și împotriva arhipăstorului lor Eugen Hacman. Indărătnicia celui din urmă și legăturile pe care le avea la Viena, au zădărnicit succesul ei.

Româniii bucovineni au suferit astfel o înfrângere dureroasă. Puterile lor se refăceau acum mai ales în societățile lor culturale. Prilej de îmbărbătare au fost pentru ei mai ales stagiunile teatrale susținute de trupe venite din principatele unite, trupa lui Fanny Tardini, lui Pascali și a lui Matei Millo însuși. Când cortina s'a ridicat în Martie 1864 întâia oară pe scena din Hotelul de Moldavia, un cor a intonat versurile „Astăzi, fraților români, ne vedem și noi stăpâni pe-ale noastre namestii, ce ședea mai tot pustii!... Nu putea bietul Român de tiranul de păgân, nici de casă a-și vedea, ci soarta își blăstăma! Acum toți ne-am ușurat și rana ne-am vindecat. Să trăiască Cel cu chica oltească! Așa noi toți să strigăm și credință să jurăm prințului Mihai Viteazul, cel ce ne-a tăiat necazul!” Evocarea umbrelor lui Tudor Vladimirescu revoluționarul și a lui Mihai Viteazul au trezit o însuflețire fără de seamăn în ropote de aplauze care nu mai conteneau. Repetarea acestei reprezentații însă, cerută stăruitor de publicul românesc a fost interzisă de autorități.

Când în 1875 Austria a serbat centenarul stăpânirii ei în Bucovina, Bucovina românească și-a ținut jurământul făcut la Mihai Viteazul. O telegramă de azeziune a fost trimisă la Iași, unde într'un parastas se pomenea silnica înstrăinare a Bucovinei și moartea silnică a voivodului Ghica Grigore Alexandru, care protestase împotriva acestei nelegiuri. Societatea studențească „Arboroasa” a fost disolvată, iar membrii comitetului au fost aruncați în închisoare pentru nu știu câte săptămâni. Apoi și Bucovina și-a avut contribuția ei la războiul pentru neatfărnare și voluntarii ei pe câmpul de luptă de dincolo de Dunăre. De pe la 1880 a intrat mai mult nerv și mai multă tensiune în viața Românilor bucovineni. În fruntea bisericii a ajuns chiar atunci harnicul, energicul și inimosul mitropolit Silvestru Morariu, neuitată și cea mai distinsă figură între ierarhii români din era austriacă. În fruntea organizațiilor politice apar bărbați ca academicianul de mai apoi T. V. Stefanelli, filologul Șt. Ștefurean, marele folclorist S. Fl. Marian, boierul Iancu cav. de Zotta, înțeleptul președinte al societății politice „Concordia”, Iancu Flondor boierul de aristocratică intransigență, adesea resemnat, dar impulsiv și necruțător, când pornea la luptă să-și apere neamul și credințele sale, apoi visătorul Gheorghe Popovici, risipitor al bunătății

și vieții sale, oriunde un gând de bine îl chema sau o sclipire de frumusețe și de omenie îl ademenea, poet, iscăbind versurile cu pseudonimul T. Robeanu și în același timp ctitor al studiilor de istoria dreptului român. Și mulți alții.

S'ar cuveni poate să-i amintim aici pe toți câți și-au pus penele lor iscusite în serviciul presei noastre bucovinene, dar să ne mulțumim de astă dată de a pune în lumină, prin prestigiul numelor pe care le voiu cita, partea pe care a avut-o Ardealul în lupta aceasta: Pompiliu Pîpoș, G. Bogdan-Duică, Valer și Victor Braniște.

Și Românii bucovineni și-au avut și renegații lor, ca și cei din Ardeal. Dar liniște să fie în jurul mormintelor lor. Fără de uscături nu poate fi nici un codru verde cu freamăt de nobil suflet omenesc.

Bucovina românească a pășit dincoace de veacul al XIX cu o foarte vioaie mișcare economică cooperatistă, cu numeroase case de citire pe la sate, întinzând apoi o tot mai cuprinzătoare rețea de școli primare românești în comunele menite de stăpânirea austriacă desnaționalizării prin Ucrainieni, inspirată și de profunda prefacere a învățământului din vechiul Regat, pe care Spiru Haret o săvârșia chiar atunci, iar sufletele intelectualilor se înviorau și-și sporeau avântul mai ales cu prilejul campaniilor teatrale organizate din inițiativa Societății pentru cultură de P. Liciu în tovărășia Aristizzei Romanescu și continuate de Belcot sau cu prilejul numeroaselor șezători literare ale Societății Scriitorilor Români, în frunte cu Delavrancea, M. Sadoveanu, Șt. O. Iosif, D. Anghel, Em. Gârleanu și alții, sau și cu alte ocazii de mari manifestații naționale ca excursia a sute și iar sute de intelectuali și țărani la expoziția din București 1906, sau jubileele societății studențești „Junimea” din 1907 și 1908, zborul din Cernăuți al lui Aurel Vlaicu din 1912. Meleagurile bucovinene se găseau cu toată încrederea în forțele neamului sub puternica influență a curentului sămănătorist și a școalei naționaliste a lui N. Iorga dela Vălenii de Munte. Noul curs se simțea mai ales printre oamenii școalei, în învățământul primar și secundar, iar în Universitatea din Cernăuți își făcuse intrarea încă dela 1906 Sextil Pușcariu, tovarăș de bucurii și alese gânduri, legate în dorul unor vremi mai mândre pentru neamul lor, al lui Iosif, Anghel, Kimon-Loghi, Goga din anii lor de studii făcute în capitala Franței. Și tot atunci Universitatea și-a căpătat, mai ales prin stăruința și abilitatea lui Sextil Pușcariu, catedra de mult cerută de noi de Istoria Românilor, încredințată lui Iancu Nistor.

Cu această armătură sufletească a intrat Bucovina noastră în anul Domnului 1914, când la 28 Iulie Austro-Ungaria a declarat războiul Sârbiei, armătură care privită de aproape a fost aceeași ca a Românilor de pretutindeni.

Dar atunci și Românii bucovineni au început să fie băjenari. Băjenari pe fronturi vrăjmașe, prin lagăre de prizonieri, prin tabere de concentrare a celor evacuați cu forța pentru motive strategice sau a celor suspicionați de agenții siguranței și ai jandarmeriei austriace, bejănari până și la vetrele lor din care dispăruse siguranța zilei de mâne și pe care adesea trebuia să le mute din loc în loc, spre a scăpa de primejdii și de urmăriri. Pe tot întinsul Bucovinei românești s'a deschis dilema : plecăm sub steagul împăratului și rămânem ceialaltii pe loc, sau trecem de pe acuma frontiera în vechiul Regat ; ce trebuie să facem și aci și dincolo, ca să servim mai bine cauza românească ? Neutralitatea României nu-și lămurise încă bine rostul ei.

La 27 August 1916 am declarat războiul Austro-Ungariei, iar pe front se găsea cu jertfa ei de sânge, alătura de vechiul Regat, și Româniea întreagă de sub stăpâniri străine, din Transilvania, Basarabia și Bucovina. Invălmășeala războiului a luat apoi așa întorsătură, încât adesea nu mai știam unii de alții, lipsiți de orice comunicație între noi.

Iată două fapte care își aruncă lumina lor asupra situației acesteia. În 1917 Românii bucovineni au trimis prin generalul Manu, pe atunci colonel și ofițer de legătură între armata noastră și statul major rusesc din Cernăuți, un memoriu guvernului lui I. C. Brătianu, cerând ca să-și trimită un reprezentant în Bucovina și ca să li să dea puțința de a-și organiza mai cu temei jertfa lor de sânge și de avere în războiul întregirii noastre. Memoriul a rămas până astăzi fără de răspuns. Lucrul nu e de neînțeles, căci era în zilele când la Iași se punea problema faimosului triumphiu al morții.

Intr'un manifest din 6 Octomvrie 1918, adresat regelui Ferdinand, „Comitetul național al Românilor ardeleni și bucovineni aflați în Moldova și Basarabia și al corpului ofițeresc și de voluntari” îi declara pe cei rămași acasă cu conștiința „siluită și terorizată și deci în imposibilitate de a se manifesta liberi”. Comitetul executiv al Românilor refugiați din Bucovina la Chișinău a și alcătuit un statut pentru trezirea celor de acasă de subt „siluire și teroare” și pentru mântuirea lor din „imposibilitatea de a se manifesta liberi”. Ba, statutul acesta a primit chiar și aprobarea Ministerului de Interne la 1 Noemvrie 1918, probabil în baza raportului vreunui director de cancelarie, adormit asupra dosarului, încât n'a avut cum afla tocmai la Iași că la Cernăuți Românii întruniți în Constituantă au hotărât încă la 27 Octomvrie, deci

cu patru zile înainte, Unirea Bucovinei. Basarabia își îndeplinesc Unirea la 27 Martie; în Bucovina și Transilvania, steagul răzmeriții pregătit mai de mult, a fost desfășurat la începutul lui Octomvrie.

Dar chiar întâmplări ca cele cu comitetele refugiaților noștri dela Chișinău și statutul dela Iași sau cu memoriul dela Cernăuți, rămas fără de răspuns, dovedesc cât de uniți am fost în cugete și în simțiri. Chiar unde și când nu puteam comunica unii cu alții, am avut aceleași atitudini și ne-am călăuzit de aceleași principii în concepțiile noastre. Și în Basarabia, și în Bucovina și în Ardeal s'a pus problema unirii cu sau fără condițiuni. Conducătorii Basarabiei ținând seama de împrejurările deosebite cărora trebuia să le facă față, au trecut Basarabia printr'un șir de etape: Basarabia s'a declarat la 2 Decemvrie 1917 „republică, democratică, federativă moldovenească”, s'a proclamat independentă la 6 Februarie 1918, și și-a proclamat Unirea cu România cu oarecari condițiuni, în 8 Aprilie (27 Martie st. v.) 1918, iar la 10 Decemvrie (27 Noemvrie st. v.) 1918 a renunțat solemn la condițiunile ei inițiale. În Bucovina, unde Iancu Flondor a avut în privința aceasta toată priceperea pentru cărturarii luminați care l-au chemat în fruntea lor, orice gând de condițiuni a fost respins cu hotărîre. În Transilvania cumînțenia politică a lui Iuliu Maniu a transformat „condițiunile” în principii pe care le impuneau experiența îndelungată și luptele de subt jugul apăsării maghiare. Nu putea fi vorba de un fel de „pace separată în corpul statului” — expresia este a lui Iuliu Maniu — iar Adunarea convocată la Alba-Iulia în ziua de 1 Decemvrie 1918 se putea considera, spunea de asemenea d-sa, „corporație legislatoare numai într'un singur punct: al unirii”. O unire cu condițiuni în cele trei colțuri de țară n'ar mai fi însemnat un act de întregire desăvârșită, că ne-ar fi creat cel mult o nație peticită de dragul unor uscături învechite, îngrijorate că vântul primăverii celei nouă să nu-i coboare din vârful de codru înverzit.

La 17 Octomvrie 1918 a fost dat publicității manifestul împăratului dela Viena „Către popoarele Mele credincioase austriece”, făgăduind prefacerea monarhiei într'un „stat federativ, în care fiecare popor să formeze o comunitate de stat proprie, în cuprinsul teritoriului său”, decretând însă totodată că „integritatea țărilor coroanei sante a Ungariei nu se atinge de loc” prin această orânduire nouă. La 22 Octomvrie 1918, exact ziua în care la Cernăuți a apărut cel dintâiu număr din „Glasul Bucovinei”, s'a ridicat în Reichstagul dela Viena deputatul bucovinean C. Isopescul-Grecul, spre a face observațiile următoare privitoare la presupțiunile ungurești care nici din manifestul împăratului n'au putut fi înlăturate: „Care va fi soarta connaționalilor de pe te-

ritoriul ungar ? Poate fi ceva adevărat pentru Austria, iar pentru Ungaria nu ? ... Și mai voiți ca pumnul de fier al politicei mondiale... să nu lovească îngropând monarhia subt dărâmurile parlamentului din Budapesta ? Vai, de trei ori vai vouă, tuturor conșilor și baronilor finanței ungare ! Opriți acest joc fără de lege, căci sfidați pe Dumnezeu și justiția mondială ! " ; iar alt bucovinean, deputatul socialist Gh. Grigorovici adăuga în aceeași ședință : „La tendința de a uni poporul român nu va renunța niciodată niciun Român. Unirea tuturor Românilor este un ideal și o țintă pe care Românii o vor râvni totdeauna, în orice timpuri și în orice împrejurări, indiferent de cum va fi constelația viitoare, indiferent de cum li se va desfășura soarta pe viitor". Profetice cuvinte și pentru ziua de astăzi ! Nici Ardelenii n'au uitat de Bucovina lor, de Bucovina tuturor Românilor. Luând cuvântul încă în ședința din 18 Octomvrie 1918 a parlamentului din Budapesta, Al. Vaida Voevod a citit, îndeplinind mandatul primit dela Comitetul executiv al Românilor din Transilvania, în ședința ținută în 12 Octomvrie 1918 la Oradea Mare, declarația prin care nu i se mai recunoștea parlamentului și guvernului maghiar îndreptățirea „să se considere ca reprezentanțe ale națiunii române". Declarația redactată de Vasile Goldiș se termina cu fraza următoare : „Națiunea română care trăiește în monarhia austro-ungară așteaptă și cere — după multe suferinți de veacuri — afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile la deplină viecea națională". Comitetul executiv își rostea astfel un cuvânt hotărît și bărbătesc nu numai pentru Românii din Ungaria, ci pentru toți Românii din Austro-Ungaria. Crainicii Bucovinei au pornit în același timp cu însărcinările date lor, ocolind baionetele jandarmului austriac și gărzile ucrainene și ungurești, la Chișinău și Iași, reședința de atunci a guvernului român, la „Senatul național român transilvan" din Cluj, la „Consiliul național" din Arad și apoi firește și la Adunarea dela Alba-Iulia. „Glasul Bucovinei" trecea munții în Ardeal în desagii unui țaran, iar la ocolul silvic din Vatra-Dornei olșterii întorși din lagărele lor din Rusia primeau arme lăsate acolo de armata austriacă.

În Bucovina și-a luat contele Etdorf, guvernatorul austriac, încă în Octomvrie rolul pe care l-a avut Oszkár Iászi la Arad în Noemvrie 1918. Și contele Etdorf ne-a propus un provizorat până la încheierea definitivă a păcii. Un fel de condominiu româno-maghiar a fost în gândul lui Oszkár Iászi, un condominiu româno-ucrainean, firește altfel organizat, ne oferea Etdorf. Noi însă nu ne mai puteam târgui nici aici nici acolo cu guvernele din Budapesta și din Viena. Asemenea lucru nu ne îngăduia conștiința dreptului nostru de a ne vedea singuri de soarta noastră. Ar și fi fost foarte imprudent să dăm lumii impresia

că noi înșine suntem încă șovăitori în măsura revendicărilor noastre și că nu sântem în stare să ne facem înșine stăpâni pe pământul nostru, eliberat în slârșit.

Unirea Bucovinei și a Ardealului încă înainte de încheierea păcii au făcut cu puțință acțiunea noastră împotriva bolșevismului cutropitor nu numai dinspre Budapesta, ci și la hotarele dela răsărit și miază-noapte-răsărit. În Ianuarie 1919 bolșevicii au intrat în județul Hotin și au răsculat populațiunea de acolo. În câteva zile au fost aruncați peste Nistru și ordinea a fost restabilită. Generalul englez Greenly a fost trimis apoi, ca să se lămurească de cele întâmplate la fața locului. Iată cuvintele pe care ni le-a adresat apoi la 15 Mai 1919, cu prilejul unui popas în târgul Cosmeni din Nordul Bucovinei: „... Azi nu apărați cu piepturile bravilor ostași români cauza Dv. proprie, ci cauza Europei întregi contra primejdiei distrugătoare a bolșevismului. Apreciam toți sacrificiile ce faceți și privirile pline de nădejde ale Europei întregi sânt asupra Dv. În numele aliaților, în special al țării mele, vă exprim admirațiunea și vă aduc mulțumiri pline de recunoștință“. Aproape în aceeași termenii a caracterizat I. C. Brătianu acțiunea noastră antibolșevică, când în ziua de 4 August 1919 a adus Consiliului Național la Sibiu vestea ocupării Budapestei și a Timișoarei, evacuate în slârșit de Sârbi.

Rolul internațional pe care l-am avut ca pioneri ai ordinei și omeniei n'a fost pus încă în deajuns în lumina sa adevărată. La intervenția noastră din Ungaria și la luptele noastre de pe Nistru se mai adaugă și alte fapte. La Praga Cehii au putut să-și proclame independența și să birue împotrivirile pe care le întâmpinau doar sub scutul celor două regimente române aflătoare acolo, căci regimentele lor fuseseră trimise de cu bună vreme în altă parte. Când și în Viena a izbucnit revoluția, când regimentele austriace s'au risipit în desordine, iar soldații lor și plebea bolșevizată au pornit la jaf și acte de vandalism, guvernul austriac i s'a adresat lui Iuliu Maniu să restabilească ordinea. Trupele române, îndeosebi regimentul 64 și miile de soldați români concentrați la Wiener Neustadt, spre a fi trimiși apoi acasă, și-au îndeplinit misiunea încredințată lor, iar steagul lor românesc a fost și în Viena flamura ordinei în fața căreia răscoala s'a potolit. Când Polonii, care de abia își înjghebau statul lor, s'au încăierat cu bolșevicii, ajungând la grea cumpănă, trupele române din Bucovina de sub comanda generalului I. Zadik au intrat, la sfârșitul lui Mai 1919, în Polonia și au ocupat-o. Cu ajutorul nostru Polonia s'a recules din ame-

nințarea care îi zdruncina temelile nouă. Când trupele noastre se pregăteau să părăsească Budapesta și ținuturile ungurești, generalul Soos, șeful statului major al lui Horthy, care protestase împotriva acestei ocupații, ne-a cerut totuși prin misiuni militare interaliate ca evacuarea să fie încetenită, pentru că de altfel revoluția roșie ar putea izbucni din nou.

. . .

Firul povestirii noastre ar putea să nu se oprească aci. Amintirile năvălesc asupra noastră și ne ademenesc să le ascultăm cu drag belșugul lor. Am străbătut însă căile întregirii noastre care nu-și au nici începutul și — inima noastră sângerează încă — și nu-și au nici sfârșitul în anul Domnului 1918. Am înțeles că hotărârile din Sfatul Țării dela Chișinău, din Constituanta dela Cernăuți și din Adunarea dela Alba Iulia se înădădesc în temeuriile, acțiunile și gândurile lor în așa fel, încât cel puțin pentru generațiile viitoare nu vor mai fi trei uniri deosebite, ci doară, ca trei bătălii ale aceluiași războiu, trei episoade ale aceleiași epopei mari a întregirii noastre. Am mai înțeles că nu convențiunile și tratatele internaționale a făcut România cu hotarele ei din 1918, ci că ele au confirmat numai ce noi înșine am făurit, spre paguba nimărui și spre folosul tuturor, din propriile noastre vrednicii.

Hotărârile constituantei bucovinene din 27 Octomvrie au fost reînnoite în mai precise forme de rigoare în Congresul din 28 Noemvrie 1918. Dimitrie Onciul spunea într'una din lucrările sale despre Bucovina: „Nicăiri pe tot pământul românesc nu se află pe un spațiu atât de mic, atâta bogăție de istorie românească, atâta bogăție de amintiri scumpe ale trecutului nostru. . . . Dacă Ardealul cu resturile sale arheologice din epoca romană, este țara clasică a trecutului roman în Dacia, Bucovina este țara clasică a trecutului românesc propriu zis“. Bucovina este mică, cu ai ei 10.000 km² de abia a 30-a parte din tot cuprinsul hotarelor românești. Dar mai ales aici nu trebuie să uităm că ea este și poarta prin care la răscruci de vremuri Asia dă năvală în Ardeal. Pe acolo au trecut și drumurile Tătarilor, ale căror urmă se pot vedea și astăzi încă.

Când după Constituanta din 27 Octombrie Bucovenenii și-au trimis solia la Iași, ca să vestească Regelui Ferdinand hotărârile ei, mesajul redactat și citit de Sextil Pușacriu se încheia cu cuvintele: „Venim, Măria Ta, să Vă aducem vești că în clipa când vechiul ținut al Sucevei și Cernăuților, cu obolul Câmpulungului și Coțmanului, au fost unite cu Țara Mamă, sub lespeda din Putna, Sfântul după o sută patruzeci și trei de ani de somn greu, turburat de visuri urâte, și-a

aflat iar odihna...". Peste mormântul lui Ștefan cel Mare și Câmpia Turzii a lui Mihai Viteazul trec iar nori grei.

Iubiți studenți,

Cei din 1918 nu știm dacă ne-am făcut datoria toată, dar am făcut cu creșterea pe care ne-au dat-o părinții și bunicii, ascultând chemarea Neamului din adâncuri de trecut. Nu răzimați nici voi nădejtile țării dincolo de hotare, de unde poate să ne vină ajutor, dar și necaz mare. Nu s'a văzut copac a cărui tulpină să moară din alte rădăcini decât ale lui. Țara trebuie să respire prin plămâni ei proprii și să asculte bătăile propriei sale inimi. Orice ar aduce ziua de mâine, vredniciile voastre, tăria pe care o coboriți în inimile voastre și lumina pe care o adunați în mințile voastre sânt și nădejdea și siguranța noastră că neamul acesta va ieși, ca și în trecut, cu tot mai deplină vigoare din invălmășala vremurilor și din însângerarea hotarilor.

AL. PROCOPOVICI

CONȘTIINȚA SPAȚIULUI NAȚIONAL

Oportunitatea debaterii problemelor spațiale este mai evidentă în vreme de războiu. Cine nu aleargă astăzi, cu privirea, pe hărțile întinselor și îndepărtatelor spații în care se înfruntă oamenii tuturor raselor și materialele de războiu ale văzduhului, apelor și uscatului? Cine și câți știau — până în timpul din urmă — despre, bunăoară, insulele Midway, Guadalcanar sau Timor sau chiar despre Almavir, Salsk și Welikije Luki? Puțini, chiar foarte puțini.

Războiul ne învață mai multă geografie decât unii ani de școală, el adâncindu-ne sensul spațiului, deprinzându-ne să judecăm dimensional și să apreciem cu mai multă înțelegere problemele climatului și dificultățile terenului. Uscatul, apa și văzduhul devin realități spațiale vii, răvășite de năpraznice încercări. Războiul smulge, din anonim, sate și orașe înscriindu-le în istoria înclăștărilor umane.

Providența a așezat poporul român pe un spațiu deopotrivă discutat, atât în timp de războiu, cât și în timp de pace. Spațiul românesc face parte din rândul spațiilor de interes european; la margine de stepă, sfârșit de apă mare care taie de-a-curmezișul continentul, coridor de ambiții slave spre apele calde ale Egeei și Adriaticei, extrem bastion muntos al înălțimilor centro-continentale, producător de petrol și benzină, iată numai câteva din atributele spațiale ale pământului românesc.

Politica externă a Țărilor românești și a Regatului român a fost, aproape totdeauna, condiționată de imperativele noastre spațiale. Intreaga politică a României nu a fost și nu este inspirată atât de vreo doctrină politică oarecare, cât mai ales de trăirea intensă și imperativă a unor realități. În ideologii politice am fost mai mult imitativi, doar geografia impunându-ne implacabilele ei comandamente și povețe. Vecinătatea Rusiei, spațiul Transilvan, înfruntările Dunării de cătră Turcii ne-au umplut istoria de neliniște, de distrugerii și de eroism.

Destinul nostru, de sigur, nu curge numai pe vad geografic; geografia este una și mereu aceeași pe când viața se exprimă — în hotarele acelorași realități spațiale — în feluri deosebite, dar nu fundamental altele. Determinismul uncauzal nu este valabil pentru explicarea fenomenelor vieții unui neam. Omul nu poate fi confundat cu diferite forme geologice și geografice, produse mecanice ale transformărilor scoarței terestre; căci omul, în esența lui, este și altceva.

. . .

Indată după întregirea hotarelor noastre se auzea, deseori, spunându-se: misiunea noastră politică s'a terminat, începe misiunea noastră culturală. Se indica, adecă, pe seama neamului nostru, un destin vertical — în înălțime și adâncime — iar nu unul orizontal, adecă în spațiu. Se aprecia că noi, ca organizare și întindere politică, ajunsesem la extremitatea spațiului nostru național dincolo de care nu ne cheamă niciun simțământ și niciun interes.

Noțiunea de spațiu, ca fapt de conștiință, are la noi un înțeles limitat, redus la dimensiuni restrânse. Legătura dintre om și pământ — în lumea rurală — este organică; ierarhiile sătești se bazează pe întinderile de pământ pe care plugarii le au în stăpânire: cine are mult pământ este mai considerat, cine are pământ puțin e om de mâna a doua, dar cine nu are de loc stă, pare că, înafară de comunitatea sătească.

Accente spațiale întâlnim, deseori, în poeziile și povestirile populare. Rareori însă, aceste poezii și povestiri trec dincolo de vatra sau de împrejurimile satului. Iar populația transhumantă este rareori creatoare de vers, de cântec și de povestiri a căror înseilare aparține în special populațiilor sedentare.

Nu însă despre acest spațiu vrem să ne ocupăm aci. Ceea ce am dorî să deslușim aci este sensul și dimensiunile politice ale spațiului național.

În răstimpul dintre războiul întregirii și cel al reîntregirii, spațiul nostru vital acoperea, în totul, spațiul nostru politic, adică dincolo de Nistru și Tisa noi nu aveam necesități de expansiune subordonatoare. Sunt state al căror spațiu vital depășește limitele spațiului lor politic, după cum sunț altele al căror spațiu politic depășește, cu mult, limitele spațiului lor vital. De aci se desprinde afirmarea unei politici economice dinamice, în continuă căutare de debușee, de sfere de influență și de materii prime, sau o nesocotire a spațiilor periferice ale statului.

Idealul unirii era, mai mult, de esență națională decât spațială. Iar revendicarea spațială s'a ivit numai ca o exigență fizică indispen-

sabilă existenții și dezvoltării națiunii, cadru natural de trăire și consacrare istorică.

Noi nu am avut și nu avem o viie conștiință spațială publică militantă. Amenințați, în cursul veacurilor, de continue cotropiri ale pământului nostru, conștiința noastră spațială se rezuma la hotar de moșie și de Țară pentru apărarea cărora ne iroseam truda și ne dam viața.

Lumea noastră intelectuală nu a avut o putere de definire a misiunii neamului românesc la înălțimea vitalității și posibilităților popoului român. În migrațiunile lui neamul nostru a trasat hotare mult mai largi, decât cele revendicate de intelectuali și de oameni politici. Să ne aducem aminte de lipsa de înțelegere a oamenilor noștri politici pentru însemnătatea Dobrogei cu prilejul congresului care a urmat războiului nostru pentru independență. Importanța geo-economică a Dobrogei era considerată mai pre jos decât aceea a celor trei județe din sudul Basarabiei; în lumina timpului trecut de atunci s'a putut constata cât de greșită era această atitudine, Dobrogea constituind în spațiul nostru național una din piesele cele mai însemnate, ea fiind — după cum am spus — fereastră a Țării spre Orient, spre marea cea mare și unul din malurile gurilor Dunării. Din provincie cu o infimă minoritate românească, Dobrogea a devenit în 65 de ani, una din cele mai omogene provincii din punct de vedere etnic, îndeplinind în viața Țării funcțiuni de cea mai mare însemnătate.

Cât au gândit și ce au scris intelectualii români despre problema celor câteva sute de mii de conaționali așezați lângă noi, de-a-lungul Dunării, pe pământul Jugoslaviei? Câte cunoștințe s'au neliniștit pentru intolerabilele condițiuni de viață în care erau ținuți sute de mii de Români în regatul vecin și „prieten“?

Care și câte au fost preocupările noastre pentru celelalte sute de mii de Români, răspândiți în peninsula balcanică sau dincolo de Nistru?

Tot atâtea întrebări la care răspunsul nu poate veni repede și nu poate fi decât nesatisfăcător.

Simion Bărnuțiu a schițat, în discursul său dela 1848, unirea — numai culturală — a Românilor „dela Nistru până la Balcani și dela Balcani până la Tisa“; apoi, să ne unim — spunea Bărnuțiu — „cu celelalte familii române pentru identitatea limbii și înrudirea cea firească a cugetelor și sentimentelor“.

Din articolul „Misiunea noastră ca Stat“, publicat de Mihail Eminescu în „Timpul“ din 2 Nov. 1879 desprindem următoarele considerațiuni spațiale:

„E mică țărișoara noastră, îi sunt strimte hotarele, greutatea vremurilor au știrbit-o; dar această mică și știrbită e țara noastră, e țara

românească, e patria iubită a oricărui suflet românesc; într'insa găsim toate putințele dezvoltării, întocmai ca într'una oricât de întinsă.

„Trebuie să fim un stat de cultură la gurile Dunării; aceasta e singura misiune a statului român și oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop, pune în joc viitorul urmașilor și calcă în picioare roadele muncii străbunilor noștri.

„Aici între hotarele strimte ale țării românești, trebuie să se adune capitalul de cultură din care au să se împrumute frații noștri de prin țările de primprejur cu celelalte popoare mai înapoiate decât noi”.

Poetul gândea vertical — în înălțime și în adâncime — indicându-ne ideea statului de cultură din a cărui creare să ne facem singura misiune; iar, având hotarele strimte — pentru a nu pune în joc viitorul urmașilor — să împrumutăm fraților noștri din țările de primprejur din cultura adunată.

O largă viziune spațială pe seama românismului nu a mărturisit Mihail Eminescu, lipsind generațiile următoare de autoritatea unei indicațiuni a marelui poet.

Intr'o scrisoare pe care a trimis-o lui Ion Ghica, din Pesta, la 14 Iunie 1849, Nicolae Bălcescu scria:

„Nația română din toate națiile orientului are cel mai frumos viitor, este mare, cred mai la 10 milioane, este compactă și cuprinde tot ținutul din Tisa până la Marea Neagră și din Carpați la Balcani, căci trebuie să știi că în Transilvania, afară de vreo 400 mii Secui și Sași, Ungurii numai de vreo câteva mii și încolo tot Români. Asemenea în Banat. Dincoace de Tisa sunt foarte puțini Sârbi. În Bulgaria se află puțini prin orașe și apoi între Vidin și Niș și dincolo de Balcani; Românii se întind în toată Bulgaria proprie și pe tot malul drept al Dunării până la Belgrad. În partea serbică pe Dunăre, după cum mi-s'a spus, sunt mai mult de 40 000 familii române. Bulgaria proprie dar, după locuitorii ei de astăzi, este o țară românească, vezi dar că am drept să reglez hotarele patriei noastre până în Balcani”.

Bălcescu „regula” hotarele patriei noastre „din Tisa până la Marea Neagră și din Carpați la Balcani”.

Simțul politic și cultura istorică permiteau lui Nicolae Bălcescu să traseze viitoarei patrii românești hotare mai cuprinzătoare, mult peste hotarele înguste de atunci ale Principatelor române.

Reținem mărturisirile spațiale, totala adeziune la determinismul geografic al lui Octavian Goga, mărturisiri făcute cu ocazia deschiderii Institutului de istoria literaturii române moderne și folclor la Universitatea din București în Decembrie 1933:

„În această atmosferă m'am născut, la poale de munte, unde în mod organic am avut totdeauna tendința să mă urc pe creste și de acolo, din vârful Cindrelului, să văd cele două aspecte ale aceluiași popor; soarta a vrut deci să iau dela început contact cu realitatea, găsindu-mă pe coloana vertebrală a românismului.

„Cred într'un determinism geografic, care îndrumază toată mentalitatea noastră și, firește, întreaga structură sufletească și intelectuală.

„Dacă m'ași fi născut la periferia etnică a neamului, acolo unde apăsarea unei culturi străine s'ar fi resimțit în mediul în care mă mișcam, de sigur că acest stigmat m'ar persecuta în cursul vremii, neconținut.

„M'am născut însă la graniță. Am știut deci, din primul moment al vieții mele, că există granițe; am știut ce însemnează existența graniței: un piron înfipt în carnea unui popor”.

„... În ce privește părinții mei, mama era, după naștere și de felul ei dela munte; tata era de pe câmpie. Vedeți deci o îmbinare sufletească: muntele reprezintă prin psihologia lui mai mult contactul cu realitatea, mai mult tendința de a intra în afunzimi, mai mult acțiunea, câtă vreme câmpia reprezintă orizontul larg, tendința de nostalgie, de povestire. Aceste două elemente s'au transmis în sufletul meu și sub povara lor se menține această sbuciumare paralelă, care se traduce în cele două indeletniciri ale vieții mele: literatură și politică”.

Găsindu-se pe coloana vertebrală a românismului, Octavian Goga a văzut „cele două aspecte ale aceluiași popor” al cărui destin și a cărui misiune le-a indicat viguros și limpede în versurile, proza și cuvântările sale. Poate exagerează poetul când afirmă că determinismul geografic îndrumază toată mentalitatea și întreaga noastră structură sufletească și intelectuală. Exclusivismul unicauzal nu explică definitiv și complet nici întreaga noastră mentalitate și nici întreaga noastră structură sufletească și intelectuală. Sunt o serie de alți factori care colaborează la formarea fizionomiei și structurii noastre sufletești și intelectuale pe care poetul, de sigur, i-a cunoscut, dar a căror înfățișare a exclus-o cu prilejul mărturisirilor de mai înainte.

Am prezentat, mai sus, numai câteva crâmpie din reflexele conștiinței spațiale a celor trei mari scriitori: moldoveanul Mihai Eminescu, munteanul Nicolae Bălcescu și ardeleanul Octavian Goga. O prudență de neînțeles îngusta câmpul optic al celor trei mari plăsmuitori de gând și stimulatori de faptă românească, privind posibilitățile și idealul nostru spațial. Nu considerăm însă suficientă și de valoare indiscutabilă această constatare care nu se desprinde din analiza întregii opere a celor trei scriitori; aprecierea de față are numai valoarea unei simple observațiuni.

Cu aproape doi ani înainte de mărturisirile din incinta Universității din București, în discursul ținut la Universitatea din Cluj la 14 Februarie 1932 cu prilejul decernării doctoratului „honoris causa”, Octavian Goga spunea :

„Idea desrobirii noastre naționale și a identificării granițelor etnice cu cele politice într'un act independent — cam așa s'ar putea comprima în câteva cuvinte crezul nostru — a trăit totdeauna la noi”. „... Simțul diferențierii de rasă precis și implacabil, ne-a călăuzit și ne-a încercuit în imperiul lui. A fost un simțământ al unității care ne-a ținut laolaltă și o putere de rezistență de care s'au frânt cotropirile dușmane” „... Dinamismul istoriei se desfășură pe deasupra acestei cetățui suflatești care cu potențialul ei de vieață aspră și îndărătnică, păstra aspectul nealterat al aluatului inițial”.

Considera, oare, Goga, identificarea granițelor etnice cu cele politice, realizată în 1932? Nu, dacă am da noțiunii de „crez” o valoare anticipatoare, o substanță de ideal, da, dacă „crezul nostru”, identificarea menționată, se considera un fapt spațial împlinit în hotarele României din anul în care se rostea poetul.

In strălucitul monument de sensibilitate populară, balada Mioriței, găsim câteva noțiuni limpezi de geografie. Această baladă care nu se știe unde și de cine a fost plasmuită ne vorbește — prin gura rapsodului din creerul munților — de

*Trei turme de miei
Cu trei ciobănei
Unu-i moldovean,
Unu-i ungurean
Și unu-i vrâncean...*

Pentru cântărețul anonim frontierele nu aveau nicio semnificație; pentru aceste semne convenționale trăia un neam plin de sensul unității și al misiunii sale. Cele trei turme de miei par a înfățișa cele trei mari sectoare ale neamului românesc, iar cei trei ciobănei par a indica trei căpetenii de popor răspândit sub trei stăpâniri.

Din negura nedeslușită a veacurilor rapsodul dă glas instinctului său spațial, înselând elemente de geopolitică națională.

Transhumața a limpezit conștiința spațiului nostru național. Hotarele românismului au fost continuu atinse și lărgite de păstorii porniți din creeri de munți care, cu turmele lor, treceau ape, stepe și frontiere parcă tot pământul ar fi fost numai al lor.

Este deosebit de interesantă viziunea spațială a poetului popular transnistrian :

*Bate vântul de pe munți
Și-mi dă dor dela părinți;
Bate vântul dintre brazi
Și-mi aduce dor de frați.
Bate vântul din vâlcea
Și-mi dă dor de țara mea.*

Dincolo de Nistru, „bate vântul de pe munți”. Munți nu sunt nici în Transnistria, nici mai încoace în Basarabia, ci tocmai la hotarul dinspre apus al Moldovei. Brazii, frații, țara mea și munții aparțin vocabularului primilor păstori și ai celor care i-au urmat, porniți din Moldova sau mai de departe, dintre munții acoperiți cu brazi și unde au lăsat frați de al căror dor se potolește poetul popular în versurile de mai înainte.

Poezia și povestirile populare destăinuiesc înțelesuri spațiale asupra cărora s'au oprit rar și puțin intelectualii în poezia și compozițiile lor de altfel.

Lumea românească este răspândită între Tisa, populația ruteanopoloneză la nord, Bug și mai departe la răsărit, Marea Neagră, Egeea și Adriatica de celelalte părți.

Intre Tisa, Dunăre, Nistru și Marea Neagră suntem	12.981.324
In U. R. S. S.	1.200.000
„ Jugoslavia	637.123
„ Grecia	250.000
„ Bulgaria	215.000
„ Albania	120.000
„ Statele Unite și Canada	115.000
„ Ungaria frontierelor dela Trianon	60.000
„ Italia (Istria)	3.000
„ Cehoslovacia	53.515

Aceste cifre — desprinse din studiul nostru „Migrațiunile demografice și problema colonizărilor în România”, Brașov, 1941, pag. 31—32 — fac la un loc 15.634.962 Români. Cifrele, culese din izvoare serioase indicate în studiul nostru menționat, sunt din anul 1930 — recensământul din România — și din anii apropiiați de această dată. Putem, fără nicio exagerare, afirma că acum suntem în toată lumea peste 17 milioane de Români. Dincolo de granițele României întregite sunt aproape 3 milioane de Români.

Deși dincolo de Dunăre și Nistru locuiesc peste două milioane de Români, cristalizarea idealului nostru național nu a trecut, niciodată,

aceste fluvii. Inspirată dintr'un realism și un spirit de vecinătate loială care de multeori a însemnat vinovată neglijență a intereselor noastre naționale, România nu a afirmat revendicări teritoriale dincolo de hotarele ce și-a trasat în urma războiului său de întregire.

Spațiul geografic statal românesc — între Nistru, Dunăre și Tisa — închide o suprafață cât a Italiei, sau a Angliei cu Irlanda, cât a Bulgariei, Portugaliei, Belgiei, Elveției și Olandei la un loc. România întregită era depășită în Europa numai de trei spații naționale. Cu suprafața ei România era situată printre statele mari ale Europei, având însă — în 1930 — numai jumătate din populația țărilor din apusul și centrul Europei de o suprafață egală.

Deseori, în politica internațională se vorbește de State mari și State mici, de mari puteri și de țări cu interese limitate.

„Dumnezeu n'a făcut popoarele cu compasul” scria Lamartine unui prieten al său de dincoace de Alpi pentru a-l mângăia de supărarea că aparține unui Stat mic.

Disproporția dintre State ca și dintre indivizi este rezultatul unei legi politico-spațiale și fiziologice misterioase. Revendicarea unei poziții juridice egale între State se justifică prin considerații de ordin moral. Evoluția spațială a Statelor nu este permanent ascendentă; State mari se fărâmițează și din mici puteri se desvoltă puterile mari care la rândul lor sunt supuse unor noi transformări teritoriale. Istoria ne spune că Statele ajunse în apogeul lor spațial rămân câteva secole în această pozițiune predominantă; maladii misterioase rod la temelia marilor imperii care se prăbușesc mai ales din pricina propriilor păcate decât din cauze externe. Această alternanță a creat și susține legea morală a colaborării și a respectului reciproc între Statele mari și mici.

Statele mici sunt totdeauna interesate la cooperarea pașnică cu celelalte State. Statele mici ale Europei au fost sincer atașate Societății Națiunilor doborâtă de competițiunile marilor puteri.

Suprafața mare dă unui Stat prestigiu și putere, Stat mărit însemnând spor de prestigiu și de putere. Un popor regresează dacă pierde teren. Noi, Românii, am simțit intens regresul prestigiului și puterii noastre în urma evenimentelor din anul 1940. Numai fenomenala întorsătură a evenimentelor din anul următor care a dus la reconstituirea frontierei noastre dela nord și răsărit ne-a ferit de înregistrarea pasivului rezultat din pierderea de prestigiu și de putere.

Oricare ar fi conjunctura internațională de după acest războiu se pare că o precizare se poate anticipa: Statele mici și mijlocii nu vor dispărea, ci se vor angrena în politica și economia spațiilor mari. Această angrenare nu implică, nu poate implica, cum în general se crede, o

pierdere de independență sau autonomie statală cu toate atributele ei ci numai o coordonare a acțiunilor și eforturilor pe linia intereselor mari continentale. Nicio țară nu trebuie să devină sferă de influență exclusivă a altei țări, legăturile ei politice, economice și de alt fel trebuind să-și găsească sursa și inițiativa numai în interesele și idealurile ei proprii.

* * *

România dintre Nistru și Tisa este un spațiu geografic cu personalitate. În mijlocul Țării stă Dacia — Transilvania — spațiul cel mai precis conturat din Maramureș până la Marea Egee.

Îndeplinind, pentru românism, o funcțiune de geneză etnică și politică, Transilvania a fost și este centru de radiație spațială. Felurile descălecări spre toate punctele cardinale au asigurat acestei provincii un primat recunoscut și consacrat de Români de pretutindeni.

Pe stepele din apusul și răsăritul Transilvaniei au rătăcit tot felul de triburi nomade; aci, în Transilvania s'a înfiripat, de mult, o formă de vieță sedentară, pastorală și agricolă. Dacă civilizația acestei provincii s'a putut desvolta mai mult acest fapt se datorește și împrejurării că multor primejdii dinafară le-au făcut față Moldova și Muntenia la adăpostul jertfelor cărora Transilvania a putut avea și mai multă liniște și mai mare spor în acțiunile civilizatoare pe care le-a întreprins.

Cândva, Nicolae Iorga a spus pe drept cuvânt: „România e carpatică, Jugoslavia dinarică, Grecia maritimă, Turcia anatolică, numai Bulgaria este balcanică”.

În plămădirea și evoluția noastră ca neam și Stat, Carpații au îndeplinit o funcțiune esențială. Din stăpânirea cetății transilvane și a Dunării de jos rezultă toată tragedia, dar și toată măreția așezării și a misiunii noastre europene.

* * *

Hotarele politice românești au fost nestatornice. Noțiunea de hotar presupune o statornicie, pe care istoria însă ne-a refuzat-o.

În imperiul roman din epoca lui Traian, Dacia era provincie periferică, având forma aproape identică cu aceea a României întregite; la răsărit linia piezișe a hotarului pornea dela gura Bugului, oprindu-se deasupra Cernăuților.

Între 796 și 896 aveau un contur politic numai voevodatele românești de dincoace de Carpați. Pe vremea lui Ștefan cel mare și Vlad Țepeș, Țările românești se întindeau până la Nistru; Moldova stăpânea și ținuturile Cetății de Baltă, Cetății Ungurașului și Cetății Ciceului din

Transilvania, iar Țara Românească, cu Oltenia, se întindea dincoace de Carpați și în Banatul Severinului, Țara Hațegului, Țara Amlașului și a Făgărașului.

Dela 1718 la 1917 Țările românești pierd și câștigă Oltenia, Bucovina, părți din Basarabia și Dobrogea. Nestatornicia hotarelor noastre este evidentă dacă constatăm, spre exemplu, mobilitatea lor în perioada de 28 de ani, dela 1913 până la 1941; în 1913 încorporăm Cadrilaterul dobrogean, urmează apoi România întregită, cu cea mai întinsă suprafață pe care a cunoscut-o vreodată un organism statal românesc, apoi — în 1940 — cea mai mare și mai brutală tragedie a frontierelor românești, fenomenal refăcute, spre răsărit, în anul ce a urmat.

În perioada de întindere maximă spațială a organismului statal românesc — 1918—1940 — aveam, ca hotar, la apus o luncă mlăștinoasă, uneori aproape pustie, iar dincoace de ea regiunea păduroasă — Silvania —, la sud, strada de totdeauna: Dunărea, „din a cărei apă sorbeau Geții plecând la luptă” (Horațiu) și spre răsărit: Nistrul, ultima apă carpatică a continentului.

Înăuntrul acestor hotare exista, în chip natural, o unitate și o armonie geo-economică rar întâlnită pe suprafața globului. Asupra caracterului natural al hotarelor României întregite nu insistăm, deoarece, pentru vremea noastră, această împrejurare nu este de însemnătate primordială. De-a-lungul hotarului natural al Dunării trăiesc, dincolo, mase compacte de Români; la fel și de-a-lungul malului de răsărit al Nistrului. Ce fenomen este mai natural: al hotarului care desparte sau al poporului care îl traversează?

Scriind în „Viața Basarabiei” despre numele Nistrului în literatura românească, d-l P. Halipa face următoarea întemeiată constatare, privind pe scriitorii slavi:

„Nistrul nu este apă rusească. Dintre scriitorii și poeții ruși n'a încercat, nu s'a ncumetat nimeni să-l cânte, deși secolul al XIX-lea, de încătușare rusească a Nistrului, este în același timp și secolul de extraordinară înflorire a literaturii ruse. Care-i cauza acestei enigmatice tăceri? De ce s'a cântat numai Niprul, numai Donul și numai Volga? E ușor de înțeles, credem, și lămuririle noastre ar rămâne inutile. Nistrul nu trezea, niciun fior, niciun ecou din vremuri depărtate, în sufletele artiștilor slavi, fiindcă aceștia îl simțeau rece, străin, mort. Nimic nu-i chema. Nici istoria, nici unda lui răcoritoare. Ne-o mărturisesc Adam Mickiewicz, marele poet polonez, care a fost la Cetatea Albă. În frumosul poem „Stepele Akermanului” el nu a făcut nicio mențiune despre Nistru... Istoria nu-l chema, de asemenea nici pe Pușkin, genialul poet rus, care a stat în Basarabia dela 1819 la 1822

și care ar fi putut să cunoască deaproape Nistrul. Dar pentru Pușkin și Nistrul și întreaga Basarabie nu au fost decât un pustiu. În cunoscuta evocare a lui Ovidiu, săpată și pe monumentul lui Pușkin dela Chișinău, poetul spune: „Aici, cu lira bardului, clamând pustietățile, am rătăcit și eu”.

Nistrul nu a pătruns în conștiința spațială și estetică a scriitorilor ruși. El nu putea și nu poate vorbi altora când este pe de-a-ntregul al nostru, și pe dreapta și pe stânga. Nistrul nu a fost niciodată graniță etnică și nu este neapărat destinat să rămână totdeauna hotar politic.

Rușii s'au organizat în Stat unitar numai sub Petru cel Mare și Ecaterina a II-a, adevărat în veacurile XVII și XVIII, când abia ajung la Marea Neagră. La Bug, Rușii n'au ajuns decât în urma păcii dela Cuciuc-Kainargi, în 1774, iar la Nistru abia la 1792, prin pacea dela Iași. Acestea sunt certificatele cu cari Rusia se înghesue, de câțva timp, la hotarul de răsărit al românismului.

Expansiunea politică a Românilor și a organizațiilor lor s'a oprit — spre răsărit — acolo unde sfârșesc râurile carpatice, iar spre apus dincolo de câmpiile anexe ale Transilvaniei. Până acum așa a fost. Instinctul graniței și zăvorurile istoriei nu ne-au dus mai departe. Prin cunoaștere și educație trebuie să trecem dela instinct la o conștiință a granițelor noastre. Și această conștiință ne șoptește că mâine, cândva, poate să fie și altfel decum a fost până acum. Deocamdată, ce am putea spune mai mult?

* * *

Așezarea geografică, geometria curenților expansioniste și cadrul rasial al amplasamentului au impus României o poziție politică din cele mai caracteristice.

Dunărea și petrolul sunt factorii esențiali ai geo-economiei noastre, la noi se încrucișează expansionismul rasial slav cu cel economic centro-european, iar rama tabloului nostru statal o formează lumea slavă cu cele două ferestre: spre Marea Neagră și spre pusta ungurească.

Existența și liniștea politică a unei națiuni depinde și de anumite state străine. Vecinii sunt cei mai importanți: dintre ei ne recrutăm și prietenii cei mai buni, dar și dușmanii cei mai înverșunați. Vecinătatea unei mari puteri alterează, întru câțva, autonomia mișcărilor politice ale țării mici.

Controversa intereselor marilor puteri alimentează un echilibru politic un răstimp oarecare, până când un factor explosiv strică acest echilibru. Pentru un Stat mic, prietenia constantă, organică și desinteresată a unui Stat mare este un mare capital politic pentru câștigarea

și păstrarea căruia nici un efort nu este prea mare ; și o asemenea prietenie nu poate exclude complet existența unui coeficient de risc.

Asupra spațiului național românesc se exercită anumite presiuni. Acestea sunt : presiunea slavă în cadrul mare al expansionismului panslav, mistică rasială a Dunării și a Mediteranei, având ca mijloace civismul și superioritatea numerică. Avem apoi expansionismul centroeuropean, cândva cu puncte terminus Bagdadul, Golful persic și altele mai îndepărtate ; mijloacele lui sunt, și mai ales erau : tratatul de comerț, consulii, capitalul și agenții lui. Componentele minore ale acestui expansionism sunt austriacismul și maghiarismul. Din nord, galițianismul semit și din sud, greco-armenismul, presiuni mercantile, de infiltrație insidioasă având ca mijloace dughiana și misitia.

Presiunea slavă asupra spațiului românesc se cuvine să fie menționată în mod deosebit. Această presiune reprezintă un fragment din acțiunea denumită, generic, panslavism.

Întâii slavofili se caracterizau prin deprinderile creștine pe care le recomandau și prin lipsa oricărui naționalism agresiv ; într'un anumit fel — notează Berdjaev în studiul său despre A. S. Chomjakov, una din figurile cele mai caracteristice ale începutului slavofilismului — slavofiliile erau, oarecum, anarhiști cari susținea autocrația, pentru că prin ea voiau să „elibereze” poporul rus de greutatea de a „trebui să se guverneze”.

Sporind tensiunea raporturilor cu Austria, Rusia țaristă începu să se intereseze nu numai de Slavii din Balcani, ci și de Slavii catolici supuși Austriei — Cehi, Slovaci, Croați, Sloveni ; în Balcani ațiașă necesitatea apărării ortodoxismului, iar în Austria necesitatea apărării slavismului. Regimul țarist mai spera că o subliniere a tonului panslav, o luptă pentru „eliberarea Slavilor oprimați” ar fi abătut numeroasele curente revoluționare dela lupta împotriva țarului spre preocupări privind soarta Slavilor supuși Turciei și Austriei.

O importantă literatură debătea problema panslavă ; menționăm următoarele nume de scriitori mai reprezentativi : Chomjakov, I. V. Kireevskij, N. J. Danilevskij, K. Leontjev, Herzen, Dostoevski, Bakunin, etc. Într'un articol din 1876 asupra chestiunii orientului, Dostoevski spunea :

„Cornul de aur și Constantinopolul vor fi ale noastre, dar nu prin cucerire sau violență ; aceasta se va întâmpla dela sine”, și încheie afirmând că Rusia a devenit tot mai puternică și că în zadar ar încerca Europa să-i bareze drumul spre Constantinopol.

Cauza Slavilor era actualizată de politica oficială rusească de câte ori Rusia avea de întâmpinat mari greutăți în Extremul Orient,

când își credea amenințate aspirațiunile în peninsula balcanică sau când se înrăutățeau raporturile cu Austria.

Un profesor de istorie dela universitatea din Petersburg, Mitrofanoff, spunea în revista germană „Preussische Jahrbücher”, în 1914, în auzul lumii întregi :

„Pentru Rusia, chestiunea balcanică nu este „une guerre de luxe”, nu este un vis de aventură al slavofililor ; rezolvirea ei este o necesitate economică și politică. Intreg bugetul rusesc se bazează pe exportul în străinătate, mai ales prin Dardanele. Dacă balanța comercială va ajunge pasivă, atunci tezaurul rus cade în faliment. Numai stăpânirea Bosforului și a Dardanelor poate pune capăt acestor situații intolerabile, pentru că existența unei puteri mondiale ca Rusia nu poate atârna de arbitriul străinilor. Micile state din Balcani formează, înainte de toate, o apărare dela spate pentru strămtori. Impulsiunea spre sud este o necesitate istorică, politică și economică și un stat străin care s'ar opune acestor impulsuni este eo ipso „un stat dușman”.

Cât privește problema slavă, politica practică de regimul bolșevic are multe asemănări cu politica urmată în acest domeniu de regimul țarist, chiar dacă punctul de plecare și ideologiile diferă.

În urma insucceselor penetrațiunii bolșevice în China (1927), interesul Rusiei se îndreptează din nou spre Europa ; la fel a făcut și Rusia țaristă care după înfrângerea în războiul împotriva Japoniei a reînceput să se intereseze de peninsula balcanică.

. . .

Pericolul slav s'a proiectat viu în spiritul scriitorilor noștri. În articolul „Mersul revoluției în istoria Românilor”, publicat în revista „România viitoare” din Paris, în 1850, N. Bălcescu scria :

„Este vremea astăzi, când naționalitatea și existența politică ne sânt tăgăduite, când vedem că dela 1848 mai cu seamă cuvintele „unitate” și „naționalitate” sânt în toate gurile în Europa, simțimântul lor în toate inimile și au armat toate brațele, au vărsat atâta sânge în acești doi ani din urmă, sânge ce va curge mereu, până când harta Europei se va preface, staturile întemeiate pe concuistă, pe călcarea drepturilor națiilor se vor sdrobi, națiile se vor reintregi în libertatea lor și sfânta alianță a popoarelor se va întocmi, astăzi când toată Europa vede că o nouă năvălire a barbarilor nordului amenință, astăzi când în fața acestei primejdii, văzând că n'au a alege decât a fi *toate libere sau toate ruse*, popoarele Europei își dau mâna ca să înceapă această cruciadă a libertății și civilizației în contra barbariei, este vremea, zicem,

ca și nația română să ridice stindardul lui Mircea, Ștefan și Mihai, stindardul de viață și mântuire.

„Copleșiți și amenințați astăzi de panslavism, mâine poate și de pangermanism, noi nu ne putem mântui fără numai opunându-le *panromânismul*.”

„*Panromânismul* dar, trebuie să fie astăzi ținta noastră comună de activitate. Printrânsul se completează sinteza noastră revoluționară.”

Mai categoric și mai expresiv se exprimă, în această privință, marele nostru Mihai Eminescu în seria de 20 de articole privind Bucovina, Basarabia și Panslavismul, pe cari le-a publicat în „Timpul” între 11 Aprilie și 27 Iunie 1878.

În articolul „Inaintarea Rusiei” Eminescu scria :

„Impărăția rusească nu este un stat, nu este un popor, este o lume întreagă, care, negăsind în sine nimic de o măreție intensivă, caută mângâierea propriei mărimi în dimensiunile mari.”

În articolul „România în luptă cu panslavismul”, Eminescu spunea :

„Câtă vreme religiunea era ordinea de idei predominatoare, Românii, ca popor ortodox, se simțeau mai mult ori mai puțin alipiți de Rusia ; îndată însă ce conștiința deosebirii de rasă s'a deșteptat și a suprimat ideile religioase, comunitatea etică între Români și celelalte popoare ortodoxe s'a curmat. Simțindu-se a fi mai mult latini decât ortodocși, Românii resping orice solidaritate de aspirațiuni cu popoarele slave și stau aci, la Dunăre și Carpați, ca un zid de despărțire între Slavii dela miază noapte și cei dela miazăzi.”

În același articol Eminescu continua :

„A lupta — (în 1877, n. a.) — în unire cu Rușii era un act de sinucidere. Un popor este o comoară de puteri, pe care bărbații de stat trebuie să o sporească, și orice luptă în unire cu Slavii este o risipă de puteri” . . . „Orice biruință a Slavilor nu poate fi decât o nenorocire pentru Români.”

„Sute de ani Românii au fost cel puțin indirect, stăpâniți de Turci ; niciodată însă, în curgerea veacurilor, Turcii nu au pus în discuțiune limba și naționalitatea română. Oriunde însă Românii au căzut sub stăpânirea directă ori indirectă a Slavilor, desvoltarea lor firească s'a curmat prin mijloace silnice. Două sute de ani Sârbii din Banatul Timișoarei au terorizat pe Românii din Banat și din Țara Ungurească ; o sută de ani Românii din Bucovina s'au luptat mereu cu Rusniacii ; până în ziua de astăzi Românii din Serbia liberă și din Rusia pravoslavnică nu au dreptul, pe care l-au avut pretutindena unde stăpânneau Turcii, dreptul de a-și înființa o școală și o biserică românească. Astfel poporul român nu are chiar nici dreptul de a dori ca statul

otoman să fie înlocuit prin state slave. Un stat român înconjurat de state slave poate să fie pentru vrăjmașii poporului român o iluziune plăcută; pentru Români însă el este o nenorocire, care ne prevestește un nou șir de lupte, o nenorocire, pentru care nu ne mângâie decât conștiința trăinicieii poporului român și nădejdea de izbândă.

„... Sunt două sute de ani de când Rusia înaintează mereu spre miazăzi; luptele ei orientale sunt o întreagă istorie și acela care nu cunoaște această istorie, ori care o cunoaște și nu ține seamă de ea, nu este un bărbat politic și nu are dreptul de a lua parte hotărâtoare la vieța politică.

„... Rusia nu se simte niciodată legată prin cuvinte, în dosul căroră nu sunt destule baionete.

„... Chestiunea română e o chestiune europeană și dacă puterile europene ar sacrifica interesele României, ar nesocoti interesele lor proprii”.

Chiar numai în aceste extrase, Mihail Eminescu pune întreaga problemă a raporturilor noastre cu colosul din răsărit și celelalte națiuni slave ale căror promontorii ne prind — dela Nord și dela Sud — ca într'un clește.

„Căutarea mângâierii în dimensiunile mari” care să o aducă la Marea Neagră și apoi la Dunăre, Egee și la nord chiar la Atlantic sunt tot atâtea etape pe care Rusia nădăjduiește să le parcurgă cu ușurința cu care s'a întins din jurul Moscovei, numai în trei veacuri, până la hotarele din 1914.

„Conștiința deosebirii de rasă”, luând înaintea „ordinei de idei predominatoare a religiunii”, Românii au dat o autonomie simțămintelor, aspirațiunilor și concepțiilor lor politice, care nu s'au putut și nu se pot coordona cu idealurile și tendințele comunităților slave.

Lupta în tovărășie cu Rușii, Eminescu o considera un act de sinucidere, după cum orice biruință a lor nu ne poate aduce decât nenorocire. Și evenimentele au confirmat aceste anunțuri profetice; hotărârile congresului dela Berlin, întâmplările anilor 1917—18 și cele din 1940 sunt tot atâtea tentative rusești și rapturi menite a distruge ființa noastră politică.

Rivalitatea ruso-turcă consumată, deseori, pe pământul românesc și cu nesocotirea intereselor noastre, ne-a pus uneori în fața alternativei: este preferabilă o stăpânire și o influență rusească stăpânirii și influenței turcești? Eminescu a făcut alegerea: stăpânirea turcească a dăunat, totdeauna, mai puțin dezvoltarea noastră ca neam și deci este preferabilă celei rusești, celei slave în general.

Eminescu cerea oricărui bărbat de stat român să cunoască vicisitudinile politicii orientale, în funcție de care trebuie să fie orientată și politica noastră, subliniind, în același timp, perfidia politicei rusești, „care nu se simte niciodată legată prin cuvinte, în dosul cărora nu sunt destule baionete”.

Marele poet întrevădea un luminiș pentru dezvoltarea ulterioară a posibilităților politicii românești în împrejurarea că, „dacă puterile europene ar sacrifica interesele românești, ar nesocoti interesele lor proprii”. Conjugarea intereselor noastre cu cele ale puterilor europene la gurile Dunării a contracarat, deseori, competițiunile fie turcești, fie rusești în acest spațiu al continentului.

C. Stere — care a cunoscut pe Ruși de aproape — a scris în cartea sa „Politica României în războiul mondial” :

„Dela 1711 când Petru cel Mare a fost înfrânt la Stănilești, pământul nostru a fost de 10 ori călcat de oștile rusești.

„Ținând seamă de ocupațiile care se prelungeau ani de-a-rândul, două invaziuni sunt despărțite, în mijlociu, cu mai puțin de 20 ani.

„In special în veacul al XIX-lea între două năvăliri nu trec câteodată mai mult de cinci ani. Așa încât putem spune, că în aceste două veacuri nu a fost o singură generațiune în țările române care să nu fi trecut cel puțin printr'o invaziune rusească și de multeori chiar prin două și trei invaziuni și nu arareori să fi trăit timp mai îndelungat sub ocupațiile rusești, decât în scurtele intervale dintre ele. Dacă România nu a fost de mult înghițită de pe urma atâtor năvăliri, aceasta se datorește Apusului”.

În cunoscutul său articol „Inamicul firesc” Tache Ionescu spunea :

„Existența noastră este incompatibilă cu împlinirea idealului imperiului vecin. Între noi și Rusia este vorba de două vieți care se exclud, sau mai bine zis, este vorba de o existență, aceea a neamului românesc care nu poate rămâne în picioare decât dacă cealaltă va fi nevoită să pună straje ambițiilor ei”.

S'ar mai putea adăuga și alte opinii ale altor cunoscuți oameni politici și oameni de cultură români care toate concordă în a sublinia prezența amenințătoare pentru existența noastră a vecinului dela răsărit. Aceste aprecieri nu sunt o simplă și o oarecare literatură politică de oportunitate, ci expresia unor stări de fapt, permanent alimentate de ambițiile rusești.

Comunismul panslav a sporit primejdia. Virulența doctrinară și politică a comunismului dă competițiunilor rusești un caracter și mai amenințător.

Cât timp Rusia rămâne în forma și întinderea ei actuală, ea va fi o permanentă amenințare pentru existența istorică a poporului român. Vecinătatea colosului dela răsărit reprezintă tragismul istoriei noastre; între noi și Rusia — oricare ar fi regimul ei politic interior — nu se poate întrevădea stabilirea unui „modus vivendi”.

Buna noastră credință și atitudinile noastre preventivoare nu conving și nu satisfac pe Ruși. Suntem considerați prea mici pentru a se putea ține seama de noi în militantismul ambițiilor rusești. Dacă ei au fost ținuți în cumpănă, dela 1774 și 1792 încoace, de când au ajuns la Bug și la Nistru, datorăm acest fapt puterii viguroase a Turciei și Austriei, interesului pe care l-au avut țările mari din apus de a nu se așeza stăpânirea rusească la gurile fluviului de interes european, care a fost și este Dunărea, istețimii bărbaților noștri politici și renașterii politice a poporului român care a coincis, în timp, cu ofensiva ambițiilor rusești.

În orice caz, inițiativa și menținerea unor raporturi de bună vecinătate aparține mai ales Rusiei, România dorind să stabilească legături cât mai strânse cu răsăritul, dacă acesta consimte, în mod definitiv, să-i respecte teritoriul și independența.

. . .

Coordonatele spațiale ale românismului au fost totdeauna, sunt și vor rămâne și în viitor, Carpații și Dunărea, pătrunse amândouă — adânc și definitiv — în conștiința tuturor Românilor. Nicio vicisitudine istorică nu poate șterge din conștiința noastră imaginea rotundă a pământului românesc, închis — spre apus — de linia care leagă arcul carpatic din Maramureș cu Dunărea Banatului, spre sud de „drumul fără pulbere” al marelui fluviu și spre răsărit de una din apele care se varsă în Marea Neagră.

Toate științele care se 'ndeletnicesc cu cercetarea așezării, reliefului și structurii pământului, cu cercetarea colectivităților umane care îl locuesc, concordă în a recunoaște unitatea și armonia spațială a pământului românesc, identitatea, coeziunea etnică și spirituală a populațiunii care trăiește, muncește și moare pe acest pământ.

Noi, Românii, ocupăm în această parte a Europei cea mai puternică cetate naturală, cel mai bogat pământ și gurile celei mai importante artere fluviale a continentului. Deci, bogății mari și multe într'un centru vital al continentului nostru și — totodată — cetatea pentru a le putea apăra. În asemenea condițiuni misiunea unei națiuni poate fi mare dar este, sigur și deosebit de grea.

Suntem la margine de Europă, la hotarul răsăritean al culturii și civilizației europene. Conștiința europeană este reprezentată, în acest spațiu sud-estic, prin misiunea neamului românesc.

Existența unei Români mari și puternice este — cum atât de just s'a exprimat N. Iorga — o necesitate europeană, un imperativ care se desprinde din natura și sensul evoluției culturii și civilizației continentului nostru.

La adăpostul nostru, deci într'o largă măsură și prin noi, alții au putut agonisi și mai multă cultură și mai multă civilizație. Prin jertfele unui neam de paznici-grăniceri ai spiritului european, spațiul ocupat de poporul român este de interes continental, iar constituția lui politică unitară devine un comandament al instinctului de conservare a unei ordine morale și politice, dincolo de care ne pândește prăbușirea.

VICTOR JINGA

ACTUL DELA ALBA-IULIA ȘI VALOAREA SA INTERNAȚIONALĂ

Pentru *conștiința națională* a Românilor din Transilvania, dar și pentru aceea a Românilor de pretutindeni, Actul din 1 Decembrie 1918 — înfăptuit în Cetatea istorică a neamului, Alba-Iulia, martoră a numeroase evenimente de durere, dar și de mândrie națională, — afirmă mai presus de orice, semnificația unei *drepte sentințe*, pronunțată într'un îndelungat proces istoric. Procesul, de multiseculară desfășurare, a fost acela de a se ști dacă *Transilvania*, acest „leagăn al românismului” și spațiu organic al străvechei „Romania”, — treptat îngustată în limitele sale teritoriale în urma succesivelor etape ale penetrațiunii maghiare de odinioară, — trebuie să continue a ființa în cadrele politico-teritoriale ale unui Stat străin, sau se cuvine în sfârșit, să se integreze aceluși *Stat național*, de care firesc o apropia structura sa etnică, totdeauna majoritar românească, caracterul unitar geografic al spațiului carpato-danubian, specificul unitar economic al acestei regiuni, ca și constanta gravitare a maselor românești, repetat înregistrată prin numeroase elocvente mărturii ale vremurilor, mai îndepărtate sau mai apropiate. Și sentința dela Alba-Iulia, fidelă interpretă a variatelor *temeiuri* ce comandau imperios — într'un moment istoric în care noi și progresive idei călăuzitoare își făceau loc în materie de *formațiune a Statelor*, și se împământeneau în conștiința juridică a națiunilor, — *dreptul la unitatea națională*, venea să proclame și să înfăptuiască *Unirea Transilvaniei* cu Statul Român întregit, desăvârșind astfel unitatea politico-teritorială a națiunii române. În acest înțeles, cu drept cuvânt, istoria noastră națională vede în actul din 1 Decembrie 1918, încoronarea unui ciclu de bimilenară evoluție istorică a națiunii române, — în mijlocul unor împrejurări și evenimente adeseori dintre cele mai vitrege, — constant manifestată pe linia unei idei centrale, *ideea Unirii*. Și cu de-

plin temei se poate vedea în Actul dela Alba-Iulia, un *moment istoric* de covârșitoare însemnătate națională, — sub raportul desăvârșirii statutului teritorial al Statului Român — chiar dacă s'a putut spune în interpretarea *fenomenului Unirii*, că „Unirea românească nu este legată de anumite momente, ci este sbateră suflătoare neconținută a unui întreg popor, creat unitar pentru a trăi și pentru a rămânea în aceeași unitate neîntreruptă” (N. Iorga) și că „Unirea României nu este opera nici a unui om, nici a unei provincii, nici a unei generații. Ea este rezultatul luptelor susținute timp de veacuri, de cei mai buni fii ai neamului românesc. Unitatea noastră națională a fost cimentată nu numai de sângele soldaților noștri, dar și de suferințele intelectualilor și scriitorilor, care începând din veacul al XV-lea, au îndurat pentru ideile lor temnița și deportațiunea. Ei sunt promotorii mișcării și luptelor, care au reușit să ajungă în fine, la această împlinire de mult visată” (I. Lupaș). Este aceasta de sigur, o dreaptă interpretare a fenomenului Unirii, astfel cum manifestările sale ne sunt arătate, prin însăși desfășurarea datelor istoriei naționale. Din înfăptuirea sa nu a lipsit o comunitară și unitară evoluție a tuturor ramurilor națiunii române, o obștească năzuință a masselor populare, instinctiv la început, apoi conștient înclinată spre realizarea *unității naționale*, ca și — în ceea ce privește Transilvania, — un „spirit de solidaritate, care se desvolta și se fortifica, datorită unei conștiințe ce nu mai dormita, dar care a întâmpinat până la sfârșit, aceeași opoziție categorică a vechiului regim” (S. Dragomir). Cum însă scoborârea din domeniul ideilor în realitățile vieții popoarelor, a *ideilor călăuzitoare* în desfășurarea acestei vieți a comunităților naționale, este fixată prin anumite momente realizatoare, *ideea Unirii* la națiunea română este ea însăși impresionant conturată în acest moment istoric, pe care-l reprezintă *Actul dela Alba-Iulia*, din 1 Decembrie 1918.

* * *

Dar însemnătatea acestui *Act* apare sporită încă, când observăm că în lumina dreptului popoarelor, el se situează pe linia unor mari principii, adânc împământenite în conștiința juridică obștească, — de astăzi ca și de acum un sfert de veac în urmă, — la dreapta interpretare a căroră națiunea română adusese și în veacul trecut, acel secol al „revendicărilor naționale” și în anul 1918, anul eliberării naționalităților”, prețioase contribuții. Ele se numesc: *principiul naționalităților* și *dreptul de liberă determinare*, acesta din urmă privit cu drept cuvânt, ca un corolar juridic al celor dintâi. Ori, următor comandamentelor acestor *idei-forțe*, privite ca unele dintre „cele mai mari forțe

spirituale ale istoriei moderne" (R. Redslob), ale căror origini trebuiesc căutate, „unul în lacul cristalin al filosofiei, altul în torentul tumultuos al pasiunilor populare”, — conturate și promovate prin Revoluția franceză din 1789 și aflătoare în luptă și antagonism cu alte idei diriguitoare în procesul formațiunii Statelor, de-a-lungul secolului al XIX-lea, — anumite adevăruri primare s'au cristalizat și răspândit, împământându-se ca o evanghelie a timpurilor noi. Și în lumina acestor adevăruri ce izvoresc din *teoria naționalităților*, — ea însăși nefiind altceva, din anumite puncte de vedere, decât teoria sufragiului universal, transpusă în ordinea internațională, — *națiunea* apărea ca definind „orice populație pe care numai opresiunea unui guvern străin, o împiedică de a se constitui într'un Stat” (B. Lavergne). De sigur sub rezerva îndeplinirii acelor condițiuni firești recunoașterii unei colectivități umane ca o *națiune*, prin beneficiul acestor idei-forțe, ea își găsea îndreptățire de a se prevala de acest alt adevăr, că „acolo unde este o națiune, trebuie să fie un Stat” și că „națiunea prin aria ei de expansiune teritorială, urmează să fie privită, ca formula vie a *frontierei*” (R. Iohannet). Și erau acestea tot atâtea adevăruri, puternic resimțite de națiunea română către sfârșitul *războiului naționalităților*, — precum a fost în realitate prin una dintre cauzele sale adânci, războiul mondial, — și ele se găsesc valorificate prin Actul din 1 Decembrie 1918. De aceea Actul dela Alba-Iulia, dincolo de covârșitoarea sa însemnătate națională, afirmă și o indiscutabilă *valoare internațională*. Căci concretizând acea formulă, progresivă și binefăcătoare, în virtutea căreia se aducea națiunilor, recunoașterea dreptului de a rupe legăturile nefirești ce le atașează unui sistem politic, spre a și-l da pe acela care le convine, Actul dela Alba-Iulia venea să înscrie în realitățile românești, adevărul că „adevăratele frontiere sunt acele pe care le indică *voința populațiilor*, iar celelalte sunt zidurile unei închisori, pe care ai totdeauna dreptul de a le răsturna” (E. Ollivier). Este de înțeles așadar, pentru ce în procesul istorico-juridic al formațiunii Statelor, acest istoric Act rămâne unul dintre cele mai caracteristice, ce se inspiră din acel *drept de revendicare*, — cu străduințe și lupte câștigat în decursul veacului trecut, spre a-și găsi largă aplicațiune în realitățile naționale în anul 1918, — prin invocarea căruia „Statul național se găsește deplin îndreptățit, de a atrage la sine părți din corpul național aflătoare sub stăpâniri străine, după cum acestea la rândul lor, au dreptul sacru de a se alipi Statului lor național” (P. Fauchille). Ca atare, Actul dela Alba-Iulia se înscrie în rândul acelor, ce afirmă *primatul Statului național*, desăvârșind sub aspectul efectelor sale juridice, integrarea Transilvaniei, a acestui străvechiu teritoriu de formațiune și de dănuire a

poporului român, într'o *Românie unită și unitară*, care să se înfățișeze în cadrele unei noi Comunități internaționale, ca expresiune a *suveranității românești*, ca adevărată *personificare juridică a întregii națiuni române*. A privi Actul dela Alba-Iulia în această lumină, este de un deosebit interes. Căci el ne înlesnește și o mai exactă înțelegere, a raportului organic dintre aceste două vii realități: *Statul și națiunea română*. Și cu deplin temei vom putea recunoaște, — precum de curând remarca d-l Mircea Djuvara, — că intradevăr, „Statul nostru nu este o simplă creație tehnică accesorie, cu o funcție subordonată, dar nu este nici făuritorul națiunii. Statul nostru este cu adevărat, expresia juridică a națiunii române, în totalitatea lui. El își întinde aripile lui protectoare, chiar și înafară de frontierele politice, atunci când acestea nu mai acopăr tot întinsul esențial al națiunii române. Statul are așadar la noi un rost național și nu este numai putere oarbă. E Statul nostru prin noi înșine, purtător politic al idealului nostru național. Prin el ocrotim și facem să trăiască cât mai intens națiunea. El personifică națiunea”. Expresiune juridică și materială a Actelor de liberă determinare din 1918 — în rândul cărora Actul dela Alba-Iulia rămâne ca o încoronare și desăvârșire a operei politico-teritoriale înfăptuită de națiunea română, — expresiune adică a *voinței colective*, el se găsește în suferință și dezechilibru, atunci când frontierele sale sunt fixate în desacord cu datele acestui factor, ce reprezintă puternic temeiul de drept, întru legitimarea ființei Statului național. Și de aci rezultă deopotrivă, *datoria de protecție* a Statului român, față de acele părți din corpul național, vremelnice rămase înafara fruntariilor sale firești și de continuă veghe întru atingerea aceluia suprem țel, — ce apare ca un nou „ideal național”, adică reatingerea unei cât mai depline concordanțe, între frontierele sale *politice* și acele *etnice*.

. . .

Dar ca toate actele mari din istoria națiunii române de dincoace și de dincolo de Carpați, — acest *Munte* al națiunii române, ce a fost „de-a-lungul unei istorii milenare, zidul înaintea căruia a venit să bată fluxul cuceritorilor, fără a-l lua vreodată, după cum a fost totdeauna un refugiu și un conservatoriu al civilizației române și aceasta din timpurile cele „mai îndepărtate” (J. Ance). Actul din 1 Decembrie 1918 se înfățișează ca logică urmare a unei îndelungate pregătiri. Și aceasta este de natură a evidenția un fapt semnificativ, acela că *principiile înșile* pe care le invocă întru motivarea solemnei sale hotărâri, — expresiune a *voinței de Unire* a obștei românești din Transilvania, —

au izvorit și s'au plămădit deopotrivă în realitățile românești transilvane, că ele s'au cristalizat adică, prin sbuciumul și năzuințele colective ale acestei părți din comunitatea românească, spre *libertatea națională* mai întâi, spre *unitatea națională* mai apoi. A fost adică, în această ordine de idei, o prețioasă contribuție a Românilor ardeleni, la procesul formațiunii și cristalizării însăși a acelor idei-forțe, ce stau la baza unității politice a națiunii române, — reprezentând *fundamentul juridic* al acestei opere politico-teritoriale: *principiul naționalităților și dreptul de auto-determinare*. S'a observat doar, că aceste principii, intim apropiate, — în virtutea cărora voința colectivă clar definită, „conferă o facultate juridică subiectelor de drept membri ai oricărei grupări politice, de a se constitui în entitate politică, instituind proprii lor guvernanți, sau de a se integra comunității politice organizate, pe care le va plăcea să o aleagă” (G. Scelle) — sunt departe de a fi o haină de imprumut. Formularea lor de odinioară și reactualizarea lor impietuoasă, — în proporții necunoscute, spre sfârșitul războiului mondial, — apare ca un fenomen specific european. Constatările stabilite dovedesc cu prisosință, că nu ideologia wilsoniană a format în mod exclusiv, formidabilul curent de actualizare și de generalizare a principiului național și a dreptului de liberă dispoziție a popoarelor. Doctrina wilsoniană reprezintă numai o accentuare într'un moment psihologic, asupra unei metodice și intense acțiuni de sfortare ideologică elaborată în *Europa*, sub influența realităților politice, cristalizate în secolara politică de *oprimare a naționalităților*. Intradevăr, „Președintele Wilson grefa cugetarea sa politică pe o *realitate europeană*, creatoare a unei precise doctrine de guvernământ internațional, în momentul când împrejurările politice făceau dintr'ânsul arbitrul puternic al unei lumi, epuizată de războiu” (S. Wambaugh). Ori, Transilvania românească, încadrată unui străin sistem politic, — prin încălcarea dreptului și a dreptății — frământată de seculare manifestări de restaurare a *dreptului național* încălcat și metodic îngustat în conținutul său juridic și politic, agitată prin repetate atitudini protestatare împotriva acelu regim străin, a fost un potrivit mediu de afirmare și dezvoltare a comandamentelor unor inovatorii formule, în materie de noi formațiuni statale. Și aceasta mai ales, din momentul conturării unei puternice conștiințe naționale, la Români transilvani.

Intradevăr, acea mai îndepărtată pregătire în timp a Actului dela Alba-Iulia, ne este neîndoelnic evidențiată, prin repetatele manifestări — de-a-lungul secolelor de opresiune străină, — a ceea ce doctrina dreptului gîntilor numește „plebiscitul de toate zilele” (H. Hauser). Ori, această constantă afirmare de *voință* a comunității românești transil-

vane, — de timpuriu caracterizată și printr'un sens politic, — evidențiată prin conștiința unei comunități de origine a Românilor de pretutindeni, a unei comunități de voință, de năzuințe și de destin, alcătuiește un prim fundament, de însemnătate deosebită, al Actului din 1 Decembrie 1918. Și — astfel cum se accentuează în doctrină, — plebiscitul de toate zilele apare ca fiind de sporită valoare și semnificație juridică și morală, față de o consultare populară la o dată determinată, pe calea obișnuit *plebiscitară* adică. Căci dacă plebiscitul este recomandabil în împrejurări când îndoială dănuiește asupra direcției și sensului „voinței colective”, — el nefiind privit ca o instituție de drept al ginților, ci doar ca o practică frecvent întrebuințată, — plebiscitul de toate zilele „pe care-l constituie multiplele manifestări, reacțiunile quasi-instinctive ale sufletului popular, rezistențele sale, atașamentul la simbolurile sale, câteodată de limba sau religia sa, totdeauna de amintirile sale” (H. Hauser), este recunoscut a pune mai viu și mai obiectiv în lumină, datele *voinței colective*. Ori astfel înțeles, acele repetate manifestări ale obștei românești a Transilvaniei, în direcția libertății și a unității naționale, reprezintă cu drept cuvânt, o pregătire și un temei de drept, a Actului dela Alba-Iulia.

Dar la baza sa, se găsește deopotrivă, o pregătire mai apropiată în timp, de momentul istoric al înfăptuirii sale. Ea și-a aflat concretizare, în interpretarea dată de către fruntașii vieții publice a Românilor din Transilvania, celei mai adânci și curate simțiri și năzuințe a națiunii române din această parte a Țării, mai cu seamă în trei momente: a) În reuniunea fruntașilor naționaliști dela Oradea, din 12 Octombrie 1918, prin „Declarația” „atunci adoptată, care fixând datele fundamentale ale *dreptului de liberă determinare* și aducând interpretare voinții și năzuințelor din acel moment a Românilor din Transilvania și Ungaria constata, că urmările războiului *îndreptățesc aspirațiile de veacuri ale națiunii române la deplină libertate națională*”. Și că „pe temeiul dreptului firesc că fiecare națiune *poate hotărî și dispune singură asupra sorții ei*, ... națiunea română din Ungaria și Transilvania dorește să facă acum uz de acest drept și *pretinde în consecință și pentru ea dreptul*, ca liberă de orice înrăurire străină, să *hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere*, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei, cu celelalte națiuni libere”. Ca urmare, națiunea română înțelege „să afirme și să valorizeze *drepturile ei ne-strămutate și inalienabile, la deplina viață națională*”; b) Un al doilea moment îl reprezintă, proclamarea solemnă a despărțirii de Ungaria, afirmată în Parlamentul din Budapesta la 18 Octombrie și izvorită din conștiința comună popoarelor asupraite, că prin valorificarea dreptului

de liberă determinare, o nouă eră istorică se deschide și în viața naționalităților din Monarhia Austro-ungară. În acea ocazie intradevăr, „Declarația” amintită dobânda publicitate, prin notificarea ei Guvernului maghiar, cu demnitate și hotărâre făcută, de către d-l Alex. Vaida-Voevod; c) În sfârșit un al treilea moment în pregătirea nemijlocită a Actului dela Alba-Iulia, îl reprezenta „Chemarea” din 21 Noemvrie 1918 a Consiliului Național Român, — publicată în ziarul „Românul” din Arad, — prin care națiunea română din Transilvania era convocată la Alba-Iulia pe ziua de 1 Decemvrie, pentru ca ea „să hotărască de soarta sa pentru vecie”. A fost atunci, în aceste acte pregătitoare, afirmarea unei declarații de credință în binefacerile și temeinicia comandamentelor *principiului naționalităților* și a corolarului său juridic, *dreptul de auto-determinare a popoarelor*, ale cărui date se puneau pentru Românii transilvani cu atât mai tulburătoare putere, cu cât mai mari fuseseră suferințele și nedreptățile trecutului. A fost deopotrivă exprimarea unei convingeri tari, — tot atât de tare ca și rezistența românească față de metodică acțiune de odinioară, de desnaționalizare, — că a sosit vremea *Statului național*. Că în spiritul evangheliei vremurilor noi, dreptul popoarelor comandă ca și națiunea română să-și găsească îndreptățirea de a fonda în întreg spațiul carpatic, în acest spațiu de străveche și continuă romanitate, un astfel de Stat național. Pentru ca astfel Statul român să apară pe tărâmul dreptului, ca personificare juridică a *întregii* națiuni române.

De sigur toate aceste evenimente, ce anticipau asupra înfăptuirii Actului dela Alba-Iulia, se grefau pe procesul în curs, al disoluției Monarhiei habsburgice, odată respinsă de către naționalități ideea *federalizării* Monarhiei bicefale, astfel cum o puseseră în perspectivă „Manifestul” Împăratului Carol — ultimul ei suveran — din 16 Octomvrie 1918. Căci — astfel cum s'a observat — prin invocarea aceluiași *drept de liberă determinare*,... „în ultimile săptămâni ale războiului, naționalitățile își constituiseră spontan Guvernele lor proprii, măturând fără respect sau menajare, tradiții seculare. Austro-Ungaria ca entitate politică, se prăbușise ca un castel de carton, și cea mai solemnă dintre conferințele de Pace se găsea neputincioasă, de a o reinvia” (Ch. Seymour). Era într'adevăr, epoca *Consiliilor naționale*, investite cu dreptul de a reprezenta naționalitățile, de a pregăti manifestarea *liberei lor determinări*, spre a se ajunge la sfârșit, nu la artificiale formațiuni statale, precum se arătase a fi defuncta Monarhie, ci la *realitatea* — ce va fi ocrotită și de noua normă juridică internațională — a *Statului național*.

Dacă astfel Actul din 1 Decembrie 1918 apare ca un act ce sintetizează o întreagă dezvoltare istorică a națiunii române din Transilvania, pregătit fiind în timp prin datele *plebiscitului de toate zilele*, el se înfățișează sub raportul nouilor idei *călăuzitoare*, ca tipică expresiune a *dreptului de liberă determinare*. Iar în ceea ce privește conținutul său, el înseamnă *desăvârșirea unității naționale*, „astfel cum viziunii secolului naționalităților o întrevăzuseră, în proiectele lor cele mai îndrăznețe” (G. I. Brătianu). S'a proclamat atunci — în impresionantă unanimitate și cu solemnitatea momentului — că: „Adunarea Națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia, în ziua de 18 Noembrie—1 Decembrie 1918, *decretează Unirea* acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii, *cu România*. Adunarea Națională proclamă îndeosebi *dreptul inalienabil* al Națiunii române la întreg Banatul, cuprins între Mureș, Tisa și Dunăre” (art. I). Pe această cale într'adevăr *voința colectivă românească* înfăptuia *Unirea*, cu toate consecințele de drept pe care le comportă efectul *creațiunii unilaterale a dreptului de auto-determinare a popoarelor* (G. Scelle) — adică extinderea deîndată a *suveranității* Statului întregit prin „Actul Unirii” — după ce *dreptul la Unire* fusese înscris pe plan internațional, prin Tratatul din 17 August 1916, trecut între România și Puterile Aliate. Căci trebuie deopotrivă reținută această constatare, — pentru dreaptă înțelegere a evenimentului — că „este de privit intrarea în războiu a României, ca pasul decisiv către desăvârșirea Unității naționale, mai puțin prin consecințele sale imediate, cât prin importanța problemei, pe care ea o pune a Europei” (G. I. Brătianu).

Dar *Adunarea Națională* dela Alba-Iulia, — organul creator al *Unirii Transilvaniei*, — îmbracă ea însăși în lumina principiilor de drept, un dobitoc caracter: din punctul de vedere al dreptului public intern, dar și în lumina dreptului internațional. Trebuie într'adevăr accentuat asupra caracterului ei *constituant*, când este vorba de a fi privită prin prizma dreptului public intern. De sigur, ea afirmă acest caracter, numai în rezolvarea „Chestiunii Unirii”. Căci astfel cum o calificase D-I Iuliu Maniu — în preajma istoricului eveniment —: „Noi suntem o *corporație legislatoare*, numai într'un singur punct: *al Unirii*” Și deopotrivă, *Adunarea* dela Alba-Iulia îmbracă în lumina dreptului ginților, caracterele și valoarea unui adevărat *plebiscit spontan*, a unei impresionante manifestări de *voință colectivă*, fundamentul cel mai puternic și titlul de drept cel mai tare, al unei formațiuni statale. O consultare populară adică, necerută de vreun act internațional, organizată și afirmată în chip *spontan*, dar tocmai prin aceasta având o valoare

sporită în ordinea morală și juridică, față de o consultare la o zi determinată, prescrisă și impusă printr'un angajament prealabil. Mărturiile contemporane au pus în lumină fizionomia sa, în care juristul poate vedea *caracterul plebiscitar* al Adunării Naționale dela Alba-Iulia: „Ca la o vrajă — scria veneratul Episcop Roman Ciorogariu — s'au adunat la Alba-Iulia o sută de mii de Români, ca să hotărască asupra sorții neamului românesc. Țărani din toate părțile locuite de Români, au alergat cu primejdia vieții, printre sulilele gardiștilor unguri, la marea Adunare Națională. Ca o vijelie s'a descărcat la Alba-Iulia, glasul popoului: *Noi vrem Unirea cu România*. Hotărârile dela Alba-Iulia, sunt tablele legii celei noi ale neamului românesc”. Și dacă mai observăm că la baza acestui adevărat *plebiscit de Unire*, exprimat cu îndrăsneală cu primejduirea vieții și cu o spontaneitate care a redus la neputință, orice răspuns sau rezistență imediată din partea milenarilor opresori — stă și un elocvent caracter *reprezentativ*, însemnătatea și valoarea *internațională* a memorabilei Adunări, ce vine să completeze semnificația ei *națională*, reese și mai viu în lumină.

. . .

Și dacă Actul dela Alba-Iulia este un act *creator al Unirii*, — care rămâne în chip hotărâtor opera națiunii române din această parte a Țării, — nu Tratatul dela Trianon, semnat numai la 4 Iunie 1920, a fost în măsură a decreta el Unirea Transilvaniei la România. El a venit numai să consfințească pe plan internațional, acest istoric act. Și aceasta numai după o adevărată „bătălie a frontierelor”, cu demnitate și hotărâre purtată de către Delegația română, la Conferința Păcii, ceea ce infirmă o anumită teză, denigratoare a Unității naționale române, când ea vorbește de o „generozitate” a Tratatelor de pace față de România. A fost în realitate, o moderație a României și la Conferința Păcii, atunci când Delegația ei susținea consfințirea legitimelor ei revendicări teritoriale. Căci astfel cum accentua *Memoriul român*, prezentat Conferinței la 1 Februarie 1919, „România nu cere intrarea în unitatea română, a tuturor acestor populațiuni de dincolo de Dunăre, de Nistru sau de Tisa, nici a aceloră chiar, de care ea nu este separată decât prin lărgimea unui curs de apă. România cere numai tuturor Statelor vecine, să arate aceeași moderație și să aducă aceleași sacrificii, în interesul păcii, a liberei dezvoltări a popoarelor și a progresului economic al Europei”. Era și aci, aceeași armonizare a interesului național, cu acela mai întins, european.

Dar dacă prin desfășurarea evenimentelor internaționale, Tratatul dela Trianon s'a găsit desprins de realitățile pe care le consfințise, — înfăptuirea lor rămânând opera *voinței colective*, prin liberul exercițiu al *dreptului de auto-determinare a popoarelor*, — nu mai puțin acel act juridic internațional ce se inspira din datele *principiului naționalităților*, invincibilă idee-forță, rămâne în lumina dreptului ginților mai aproape ca puține altele, de idealul *justiției*, cuvenită popoarelor. Reducând Ungaria ea însăși, la limitele firești ale unui *Stat național* el aducea o condamnare în acelaș timp, a pretențiilor de hegemonie, de stăpânire politică, asupra altor popoare. Căci astfel cum o proclama „Scrisoarea Millerand“ (din 6 Mai 1920), de trimitere a Tratatului dela Trianon către Delegația ungară, „... o stare de lucruri, fie și milenară, nu este vrednică să dăinuiașcă, când este ea recunoscută a fi contrarie *ideii de justiție*“.

Astfel din desfășurarea evenimentelor ce au dus la înscrierea Actului din 1 Decembrie 1918, — la baza căruia rămâne această realitate de valoare permanentă, *năzuințele politice și manifestarea de voință* a națiunii române spre *unitatea națională* —, se desprinde impresionant și *temeiul de drept* al comunității naționale românești, alături de temeiul istoric, etnic, geografic și economic, la Transilvania *întreagă*. Și acest *fundament juridic* păstrează o *valoare permanentă*, întru cât el izvorește din realități de superioară și constantă îndreptățire, ca și din principii, ce se integrează în patrimoniul juridic al națiunilor. Și comandamentele lor se pun astăzi, cu „aceeași tulburătoare putere“ (R. Redslob), ca și acum un sfert de veac în urmă. Iar *națiunile* rămân aceleași „forme morale superioare ale umanității“ (N. Iorga), ce tind să-și desăvârșească misiunea și ființa lor, prin mijlocirea *Statului național*, astfel cum — pentru noi Români, — l-a împlinit odinioară *Actul dela Alba-Iulia*.

GEORGE SOFRONIE

DOUĂ DOCUMENTE ISTORICE DIN NOEMVRIE 1918

Din prilejul împlinirii unui sfert de veac dela actul epocal al unirii, din 1 Decemvrie 1918, găsim de potrivit să publicăm două documente: Unul inedit, care aruncă o lumină vie asupra evenimentelor ce au premers actul Unirii dela Alba-Iulia, al doilea publicat, la timpul său, în Noemvrie 1918, în coloanele ziarului „Unirea” dela Blaj.

În ceea ce privește scrisoarea cu datul de 7/20 Nov. 1918, trimisă din Iași, de către I. P. S. S. Mitropolitul Dr. Nicolae Bălan, — pe atunci profesor de teologie la Sibiu — lui Vasile Goldiș, copia acesteia am obținut-o la sfârșitul anului 1918, — pe când mă aflam în serviciul Consiliului Național din Cluj, — datorită regretatului Dr. Amos Frâncu, fost președinte, mai apoi „gregar” al aceluși Consiliu.

Scrisoarea o publicăm după ce în prealabil s'a obținut cuvenitul nihil obstat, dela forul competent.

1.

Iași, la 7/20 Nov. 1918.

Scumpe D-le Goldiș,

Pe urma îndrumării ce ne adusese dela Arad d-l Bohățel, de a lua contact cu guvernul din Iași, la îndemnul unor membri ai consiliului nostru Sibian, am luat sarcina asupra mea. Plecând cu automobilul din Sibiu, Joi dimineața, în 14 Nov. st. n., am răzbit prin Mediaș, Târgul Mureșului, Reghin, la Bistrița, de unde, după ce mi-am cules informații dela ai noștri, am plecat prin pasul Bârgăului la Vatra Dornei în Bucovina. Sâmbătă în 16 Nov. st. n., cătră seară am sosit la Iași.

E peste puțință să redau impresiile și emoțiile covârșitoare, prin care am trecut în timpul călătoriei și a petrecerii mele de până acum

aici. Mă voiu sili să vă comunic pe scurt ce e esențial și mai necesar ca să știți pentru orientarea D-Voastră, înțeleg întregului nostru consiliu și acțiunile politice ce trebuie să întreprindeți în acestea zile mari. În armată s'a decretat mobilizarea unor contingente suficiente pentru a opera cu succes contra aceloră ce nici acum nu vreau să recunoască dreptul nostru la libertate și independență politică deplină. În desăvârșit acord cu aliații s'a ordonat trecerea armatei peste Carpați, spre înfăptuirea idealului nostru secular. Nu vă puteți inchipui, ce entuziasm a produs faptul acesta în toate inimile. Svonurile că ostașii nu ar fi răspunzând la chemare și că fărâșimea s'a revoltat sunt absolut mincinoase.

Imediat după sosire am obținut audiență la bărbații politici cu rol conducător, cărora le-am dat informații detaliate despre stările dela noi și despre activitatea consiliului nostru central. Ca trimis al consiliului Sibian, în înțelegere cu cei dela Arad, am făcut expozeul asupra situației, înaintea ministrului președinte Coandă, a generalului Prezan, șeful statului major, a fraților Brătianu și a altor fruntași ai partidului liberal, a d-lui Nicolae Iorga, Mișu Cantacuzino, Cuza, etc. Astăzi am fost primit la ministrul Franței Saint-Aulaire, care cu o extraordinară căldură ne-a garantat și pe mai departe tot sprijinul pentru realizarea întreagă a tuturor aspirațiilor naționale. D-zeu a voit, că cu ocaziunea audienței la acest bărbat, insuflețit de iubire față de neamul nostru, să fie la legațiunea franceză și ministrul plenipotențiar al Angliei și al Statelor Unite. Prin d-l Saint-Aulaire am fost prezentat și acestora din urmă, comunicându-le voința nestrămutată a poporului român din Transilvania de a se uni cu regatul României. Încă în prezența mea toți trei miniștri s'au învoit să comunice guvernelor lor această declarație ce le-am făcut-o.

Cumpănind cu toată seriozitatea ce o comportă chestiunea explicațiile primite pentru orientarea D-Voastră, mă rog să procedați în chipul următor :

1. Dacă nu ați făcut până acum, intrerupeți orice tratative cu guvernul maghiar, pentru că numai încercă chestia.

2. În timpul cel mai scurt posibil, într'o adunare ce se va ținea ori unde, dar mai bine la Alba-Iulia și la care să participe mulțime cât mai mare și reprezentanții consiliilor noastre locale de pretutindeni: proclamați alipirea necondiționată la România. Proclamația aceasta este indispensabilă și cerută în modul cel mai categoric și de urgență din toate părțile. S'a așteptat să fie făcută până acuma și orice întârziere este enorm păgubitoare intereselor noastre. Ministrul Franței a cerut-o ca o condiție sine qua non a tuturor pașilor pe care guvernul

francez îi face pe lângă aliați pentru izbândirea cauzei noastre, care după informațiile telegrafice ale d-lui Tache Ionescu este bine garantată. Lăsați orice considerație la o parte și chiar dacă ar trebui să aduceți cea mai mare jertfă, conformați-vă întocmai. Am avut plăcere să vorbesc la Iași și cu d-l Sextil Pușcariu, care mi-a dat ideea să țineti adunarea de proclamație a unirii pe Dumineca ce vine, în 24 Nov. st. n., pentru că atunci vor proclama și frații Bucovineni alipirea la România și dacă s'ar face același lucru simultan și la noi, se va considera ca un plebiscit suficient pentru a servi de bază la deciziunile ce le va lua conferința de pace. Min. Franței ține plebiscitul de prisos, dacă se va face proclamația acum, până armata României nu a intrat mai adânc în interiorul țării, va trage neasemănat mai mult în cumpănă, decât s'ar face între alte condiții, mai târziu. Cu privire la fixarea granițelor prezintă oarecari dificultăți numai partea Banatului, locuită de Sârbi. D-l Ionel Brătianu mi-a spus s'o reclamăm cu stăruință și aceasta conform convențiilor încheiate, deoarece făcându-se navigabil Murășul din mijlocul Ardealului vom avea trecere prin Tisa la Dunăre. D-l Iorga e de părerea să renunțăm la această pretensiune, pentru că nu e bine să stăm rău și cu Sârbii, pe câtă vreme Ucrainenii nu ne iubesc, Maghiarii și Bulgarii ne urdesc pe întrecute. Să ne păstrăm măcar pe Sârbi ca prieteni. Chestiunea teritorială veți trata-o în proclamațiune cum o veți afla-o de bine. Poate nu ar fi consult să intrați în amănunte.

3. După ce se va face proclamația Unirii, în adunări prin centre de toate părțile, în frunte cu consiliile locale, să se facă și redacteze cât mai multe aderențe. Eu am arătat pretutindenea, că e de prisos să se facă plebiscit tocmai în Ardeal, de unde s'a conceput pentru prima dată ideea ideii naționale și care a dat atâția apostoli înflăcărați ai ei. Dacă veți face proclamația în chipul arătat, veți înlesni nu numai acțiunea diplomatică până la pace și hotărârile congresului de pace, dară veți arăta că e superflu orice alt plebiscit.

4. Cred că armata nu va întâmpina rezistență serioasă, eu însă am dat informații, care pot lăsa posibil și contrarul. Am făcut-o aceasta cu gândul bun de a asigura cât mai bine succesul. Inaintarea se va face încetșor, mai ales acum la început, până ce se vor concentra trupe mai multe. Intimpină foarte mari greutăți aprovizionarea, că țara a fost stoarsă de Nemți. Lipsurile aci sunt foarte mari, în Bucovina și mai mari. Pentru trebuințele armatei se vor face rechiziționări, mai ales dela străini. Mi-a declarat azi gen. Prezan, că dacă populația rom. ar sări trupelor în ajutor cu alimente, inaintarea s'ar face cu mult mai repede. Vă rog deci să luați măsuri în direcția aceasta, prin consiliile locale din toate centrele și chiar prin satele noastre. Completați

organizația pretutindenea prin oameni de încredere și de ispravă. Gardele noastre vor avea să susțină ordinea în dosul frontului.

5. Pe urma audienței ce-am avut azi la Regele Ferdinand, vă rog să dați expresie și tradiționalului nostru dinasticism, proiectat asupra Coroanei române.

6. Proclamația unirii cu România să se facă fără nicio rezervă, ca cu atât mai mare greutate (să se poată face) față de elementele străine. Ar fi greșit să se accentueze vreo rezervă cât mai mică de păstrarea vreunei autonomii în cadrul statului român, cum greșit ar fi, dacă s'ar proclama numai unirea tuturor Românilor într'un stat național. E necesar să se proclame nu teze generale, ca aceasta, cum au făcut-o frații din Bucovina, care însă în Duminică ce vine vor proclama în concret unirea. Așa să se facă la noi chiar primul pas.

7. Ar fi de dorit să luați contact cu Sașii și Șvabii din Banat, promițându-le drepturi largi conform indicațiilor din scrisoarea d-lui Brătianu. Dacă s'ar putea, stați de vorbă și cu Săcuii, care de altcum vor ajunge cei dintâi sub ocupație.

8. Proclamația și aderența să se redacteze în mai multe exemplare, din fiecare trimiteți un exemplar la Blaj, ca ocazional să poată fi luate cu aeroplanelle la Iași. Informații și altceva veți mai primi și prin un curier trimis de aici.

Cu deosebită stimă
ss. Dr. Nicolae Bălan

PS. Căp. Victor Precup a fost trimis cu primul aeroplan la Blaj.

2.

Proclamația generalului Prezan, șeful Marelui Stat Major al armatei române către Românii din Ardeal:

MARELE CARTIER GENERAL

Români!

Din Înalt Ordin al M. S. Regelui Ferdinand I, în urma chemării Comitetului Național Român, armata noastră a trecut Carpații.

Pășind cu dragoste frățască pe pământul Transilvaniei, oștirea română vine în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești, pentru a garanta libertatea deplină a tuturor.

Insuflețiți de aceste gânduri, asigurăm pe toți locuitorii pământului românesc până la Tisa și Dunăre, fără deosebire de neam și de lege, că vom păzi cu credință viața și avutul tuturor.

Indemnăm deci întreaga populație, ca sub pavăza oastei române, să-și continue ocupațiile obișnuite astfel ca viața normală în sate și orașe să nu sufere nicio tulburare.

Fiecărui locuitor i se va respecta libera exercitare a drepturilor sale cetățenești, dar în același timp se pune în vedere tuturor, că orice încercare de a provoca dezordine, de-a săvârși acte de violență sau de nesupunere, se va pedepsi cu toată severitatea.

*Șeful Stat-Majorului General al Armatei
General Prezan*

Dr. CORIOLAN SUCIU

AVENTURA ARDELEANĂ A UNUI PICTOR ELVEȚIAN

În perioada în care romantismul era la modă, a secolului trecut, numeroși sunt artiștii occidentali, cei mai mulți de origine ori de limbă franceză, care s'au abătut în regiunile ocupate de Români. Frumusețile locurilor, moravurile și costumele oamenilor, primitivismul lor, într'o epocă când se credea încă, conform teoriilor lui Rousseau, că civilizația a corupt lumea și a distrus ceea ce era mai spontan și mai generos în noi, îl atrăgea pe cei mai mulți. Și, odată printre noi, cu vola bună și cu bucuria de oaspeți caracteristice Românilor, mai niciunul n'a regretat călătoria, chiar dacă confortul lăsa de dorit.

De mulți din ei m'am ocupat mai acum câțiva ani, într'o publicație epulzată azi: *Țările române văzute de artiști francezi*. Printre Francezi am considerat și pe cel din Elveția romanică, adică de limbă franceză, mai ales că personalitățile pe care le-am tratat atunci trăiseră mult în Paris și erau de formație profesională franceză. Evident, unul sau altul mai mărunți scăpase atenției și cercetărilor mele. Imprejurările au făcut să dau peste ei mai târziu, cu ocazia unor studii în altă direcție. Poate că publicația de mai sus se va reedita vreodată și atunci îl voi adăoga la lista celorlalți. De fapt, pierderea nu-i prea mare, căci mai fiecare dintre ei e departe de a avea o valoare excepțională; mai pot deci aștepta.

Nu tot așa este cazul cu un pictor de origine elvețian, ocupând în arta țării sale un loc din cele mai onorabile. El a fost studiat mai cu temelu în ultimul timp numai, de un critic care avea strânse legături cu România, de William Ritter. Elvețian el însuși, dar cunoscându-ne țara pe care o iubește, Ritter a fost printre primii strelai ce și-au dat seama de importanța lui Grigorescu. Găsindu-se în București, din întâmplare, el a fost prezentat maestrului și a rămas fermecat de arta acestuia. O prietenie din cele mai calde, respectuoasă din partea celui mai tânăr, cu o nuanță de protecție părintească din partea arti-

stului, s'a născut între ei. De aici nevoia unor vizite la noi aproape periodice, pentru a-și da seamă de evoluția artei lui Grigoreacu, pe care le-a întreprins Elvețianul; a altor vizite, prin orașele unde se oprise Ritter, la Viena, la Dürnsteln, la München, la Florența, din partea lui Grigorescu, așa de simțitor totdeauna la orice probă de dragoste față de dânsul. Din această pricină, chiar după moartea lui Grigorescu, Ritter nu ne-a uitat. Ori de câte ori ocazia se prezintă de a spune o vorbă despre noi, a făcut-o. Așa s'a întâmplat și atunci când a venit în contact cu opera lui Jules Jacot-Guillarmod, elvețian din Neuchâtel, care și el călătorise în părțile noastre și fusese fermecat de ce văzuse.

Monografia: *Un peintre suisse, Jules Jacot-Guillarmod*, publicată la Zürich, fără dată, însă probabil din 1934, se întinde asupra întregii vieți și activității a pictorului. Pe noi ne interesează în deosebi cele două călătorii în Ardeal și în Muntenia și opera rezultată din contactul cu lumea românească.

Se naște în 20 Iulie 1828 și încă dela început se simte atras, ca artist, de animal, de cal și de bou, ceva mai târziu, de bivoli. Ritter îl caracterizează foarte bine când spune despre dânsul: „Notre artiste est un neuchâtelois nostalgique, souffrant de l'être, à l'étroit dans son milieu, à qui la Hongrie (adică Ardealul) représentait la liberté, l'émancipation des contingences” (p. 8). Această nevoie de izolare de mediu, de viață leșită din cadrul mai de grabă rigid, cum trebuia să fie cea din Elveția tinereții sale, îi revine poate și din pricina unei infirmități de care suferă de o vreme, a surzeniei. Acolo, unde toată lumea îl cunoștea, se simte umilit de această inferioritate organică. Cu animalele, cu vâleții de fermă, el înșși uneori temperamente de tinere animale, cu Valahii amăriți, împiași și persecutați din Ardeal, însă pitorești și plini de omenie, cu țiganii sensuali, șireți, fuduli, expansivi și ei interesante animale, este un alt om.

Silit să trăiască mai ales singur, el profită ca să se perfecționeze în arta, pe care începe s'o practice de foarte tânăr. La 29 de ani este medalliat la expoziția din Geneva; la 35, în 1873, în cea internațională, mult mai importantă, din Viena. Pictura care-l place n'are nimic din farmecul improvizatului, așa cum o întâlnim tocmai la mulți orientaliști. Este o artă austeră, solidă, „qui n'était pas fait pour plaire”. De altminteri, după primele studii cu un pictor mediocru, la Chaux-de-Fonds, unde se născuse, el trece la Geneva, la Barthélemy Menn, cea mai serioasă figură de artist elvețian din acea vreme, el însuși reputat pentru probitatea picturii sale, pentru evlavlia cu care își considera și practica meșteșugul. Aici Guillarmod capătă acele înclinări, care-l vor rămâne toată viața. Ceva mai târziu el merge la Paris, intră în atelierul, faimos

în acea vreme, a compatriotului său Gleyre, apoi în cel și mai reputat al lui Couture. Impulsul îl primise însă numai dela Menn, cu care temperamentul său se acorda așa de bine și acest impuls îl va conduce tot restul vieții. Se va perfecționa, evident, va face o pictură din ce în ce mai reușită, dar îndreptată în aceeași direcție, fără nimic din concesile confrăților săi pentru gustul public, fără acele afectări de ușurință, de spontaneitate, pe care le întâlnim la cel mai mulți romantici din acea vreme. Romantic era și el, într'un fel, un romanticism à la Millet, nu fără analogie cu cel al lui Andreescu al nostru, bazat pe o anumită dispoziție de a vedea și de a interpreta, selectiv, realitatea. Dar romanticismul său are o rezonanță aspră, aproape gravă.

Studiul în atelierul lui Couture, dacă n'are mare importanță din punct de vedere al formației profesionale, va avea din alt punct de vedere. Printre camarazii săi de acolo se găsea și un Sas din Sighișoara, Ludwig Schuller, cu care Jacot se împrietenește. Influenței acestuia, poveștilor lui despre viața mai liberă, în mijlocul naturii, se datorește hotărârea tânărului Elvețian de a vizita Ardealul, și de a căuta acolo motive de inspirație. Și mai înainte el se arătase ca și Gericault, predecesorul său cu câteva decenii, entuziasmat de subiectele în care intră calul. Le pictase cum putuse și pe unde le întâlnise, în cariere de piatră, pe drumurile prăfuite, trăgând agale enormele vehicule, de care se serveau Francezii și Elvețienii. Dar acest animal greu, masiv, mereu identic lui însuși, nu-l interesa destul. Schuller îl explica cât de deosebit se prezintă calul din țara lui, mai nervos, mai capricios, mai neprevăzut, condus de tineri flăcăi care-l iubesc, care-și trăiesc viața aproape exclusiv în tovărășia lui, în stepă, pe dealuri, pe malurile fluviilor leneșe ce străbat câmpia ungurească. Și astfel, într'o bună zi, Schuller se trezește cu el în Ardeal, Schuller care, prozatic, aproape renunțase la pictura pe care o învățase la Paris, pentru mai rentabila fotografie și pentru o catedră de desen la școala evanghelică din Sighișoara. Aceasta se întâmpla prin 1859.

Odată în fața subiectelor noi ce i se prezentau cu sutele, Jacot-Gullarmod se simte regenerat. Temele sale favorite, animalele, îi apar cu aspecte și în atitudini cu totul altele, decât cele cu care era obișnuit. Asemenea și oamenii, aproape goi și fără grijă în sdrențele lor de toată ziua. Studiul peste studii iau astfel naștere, care vor decora atelierul până la moartea artistului și-i vor aminti de epoca fericită a tineretii sale, petrecută în depărtatul Ardeal. Omul și animalul se învecinează în două pânze agățate de perete alături, sau chiar în aceeași lucrare. „Nous verrons Jacot-Gullarmod, — ne spune biograful său, — s'éprendre aussi en Transylvanie de certains types nationaux et sa sym-

pathie aller directement aux plus beaux et aux plus misérables d'alors, le Roumain — le Valaque comme on disait alors par mépris — et le Tsigane*.

În Ardeal pictorul rămâne cam optezrezece luni. Influența țării, a oamenilor, amintirea evenimentelor la care asistă îl vor urmări toată viața, vor colora toată producția lui de mai târziu, în așa fel, încât tablourile sale principale, printre cari cel puțin două au subiecte dela noi. *Une noce valaque* și *Halage et passage à gué*, el le-a conceput atunci, dar nu le-a executat decât mulți ani mai târziu, după un nou contact cu Ardealul, în 1873. Impregnat de atmosfera de simplitate idilică dela noi, orice subiect va picta de acum încolo se va transforma sub puterea amintirilor, va lua ceva din aerul, din luminozitatea scenelor văzute în acest colț de țară. Aceasta nu este o simplă presupunere; printre hârțile pictorului s'a găsit un fel de clornă de conferință în care el explică influența acestei țări noi pentru dânsul și neașteptată, asupra întregii sale dezvoltări de mai târziu. Tot de atunci a mai rămas și un carnet de note, în care el desena toate scenele însemnate ce-i trecuse pe dinaintea ochilor. Aceste documente sigure, alături de atâtea și atâtea studii dela noi, unele intrate în muzeele publice elvețiene ori în colecțiile particulare, altele rămase la familie, ne îndreptătesc să afirmăm că nimic din viața de până atunci a pictorului n'a avut asupra lui un rol mai determinat ca tratul în mijlocul țăranilor noștri.

Ritter ne spune care erau mai ales temele tratate de artist: „A côté d'études de chevaux et de buffles, où le paysan roumain est aussi présent, une mahala de Bucarest, une kôrsmâ (crâșmă) un han à Giurgiu, le port de Constantza, alors Kustendje“. Calul este „le petit cheval valaque, tout en os et en peau, à lui seul un poème, qui ne manquait pas de tenter un pareil animalier“.

Printre lucrările ieșite dintr'o viziune românească sau executate chiar la noi, se cuvine a menționa mai ales următoarele, reproduse în planșele volumului: *Buffles au repos*, în muzeul din Neuchâtel, *En arrivant au gué*, la secția de arte frumoase a Institutului Național din Geneva, *Chevaux de poste au relais, en Hongrie*, într'o colecție particulară din La Chaux-de-Fonds, *Fouillage sur l'aire de la moisson en Hongrie*, tot într'o colecție particulară din Saint-Blaise, *Fileuse valaque*, într'o colecție particulară din La Chaux-de-Fonds, *Roulage dans la Puszta*, *Chariot embourbé*, la muzeul din Neuchâtel, *Une noce valaque*, rămasă la o descendentă a familiei, la castelul de Prilly, *Attelage arrêté en Transylvanie*, într'o colecție privată, în Mannheim, *Récolte du maïs, en Transylvanie*, colecție privată, în Neuchâtel, *Halage et passage à gué*, în muzeul din Neuchâtel.

Dintre toate, o pânză din cele mai importante este *Une noce valaque*, am spus-o. Este unul din acele tablouri în care un pictor ține să-și arate toate însușirile, care a fost multă vreme purtat în imaginație, care a luat naștere într-o zi de fericită inspirație și în vederea cărula a întreprins numeroase studii. Guillardmod ne spune singur în ce împrejurări s'a oprit la acest subiect, în acea clornă de conferință, din care Ritter a extras un lung pasaj (p. 35 sq). Nunta, în toată evoluția ei, din momentul slujbei în biserică, până când mireasa este condusă cu tot alaiul și cu toată zestrea la casa ginereului l-a interesat mult. „Passons sur la cérémonie à laquelle je ne compris rien, distrait un peu par l'aspect tout particulier des atours de la mariée, par la vue de l'intérieur de l'église grecque à la campagne et par l'encens dont le pope remplit son étroite église, que c'était à faire suffoquer un Turc”. Și, mai departe, vorbind de cortegiul ce conduce pe mireasă la casa mirelui: „C'est dans cette conduite que tout le pittoresque de ces mariages se déploie; et comme cette population valaque est la plus nombreuse en Transylvanie, il est rare d'échapper un dimanche, sans rencontrer une longue file de cavaliers, deux à deux, allant au pas avec bannières en tête et en queue, et lançant des hourras enragés. Il faut voir pareille chose pour se la figurer”.

„Ces petits chevaux rustiques, vigoureux, caracolent; les Valaques portent un costume uniforme si l'on veut, mais très pittoresque; le marié au milieu de la cavalcade porte une petite bannière rouge particulière, ayant un coeur blanc au milieu. A la suite vient la mariée dans un char attelé de quatre grands boeufs, gris ou blancs, avec rubans aux cornes, une aile de chaque côté d'elle; et un Tsigane sur le devant du char, lui charmant la route en jouant du violon”.

În realitate acesta este chiar subiectul tabloului, la care pictorul ținea în chip deosebit și pe care l-a expus de mai multe ori, chiar înainte de a fi fost terminat definitiv, la Paris, la expoziția internațională din 1867.

Aceasta este partea ce ne interesează pe noi Românii din viziunea unui artist care ne-a iubit și ne-a înțeles. Cele mai multe dintre tablourile mai sus citate, excelente documente asupra vieții dela noi către mijlocul secolului trecut și opere însemnate în evoluția picturii elvețiene, niemi dela noi nu le-a văzut. Ele nu sunt singurele lucrări privitoare la România, căci Guillardmod, cum am spus, era un desenator conștiincios și îndemnativ, obișnuit să deseneze tot ce vedea.

Poate că împrejurări fericite vor face ca cel puțin unele din aceste opere să intre în muzeele noastre. Am ținut totuși să le semnalez, servindu-mă de monografia lui William Ritter, cititorilor „Transilvaniei”.

INTRODUCERE LA POEZIA LUI EMINESCU

Intr'una din scrisorile din epoca berlineză, adresată lui Titu Maiorescu, Eminescu mărturisește protectorului său că are o natură foarte ciudată, întotdeauna gata să se aștepte la mai rău și cu amarnică luciditate trage concluzia: „Dacă într'o zi mă voi pierde, va fi de sigur din cauza unei ineptii, deoarece acestea sunt dușmanii mei cei mai înverșunați”.¹⁾ Din păcate din ineptii se compune întreaga viață a unui om și cronică milenară a lumii, așa că dureroasa prevedere a lui Eminescu ar pierde o mare parte din dramaticul său relief personal, dacă poetul n'ar fi vrut să mărturisească prin aceasta o stare sufletească deosebit de îngrijorătoare, care-i sfâșia sufletul și îi nimicea timpul. Și observă Montherlant în unul din cele dintâi romane ale sale (*Les Célibataires*), „il n'y a rien de pire que les anxieux, car ils ont presque toujours raison de l'être”. Așa se întâmpla și cu Eminescu: se aștepta la mai rău și mai răul se ivea pentru el în carieră, în politică, în dragoste, cu o repeziciune răufăcătoare și aproape batjocoritoare, în așa fel încât îl înăsprea și îl turbura cu fiecare zi mai mult.

---

¹⁾ Textul original sună: „Gehe ich einmal zu Grunde, so geschieht es sicher durch eine Kleinigkeit, denn dies, sind meine ärgsten Widersacher” (ap. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1933, p. 112).

[Paginile de față au apărut mai întâi în limba italiană, ca introducere la o colecție de poezii alese din Eminescu, publicată acum doi ani în colecția *Studi e Testi* a Institutului de Filologie Romanică dela Universitatea din Roma, condusă de mult regretatul filolog Giulio Bertoni: *Poesie scelte di Mihai Eminescu* (Introduzione, versione col testo a fronte, note), Modena, Soc. Tip. Mod., 1941. Deoarece acest volum, curând epuizat, se adresa unui public de specialiști și mai ales studenților italieni dela seminariile de filologie romanică, am crezut util să prezint în românește paginile mele critice unui cerc mai mare de cititori. Nu am adus nicio modificare textului meu și n'am omis nimic (nici măcar puținele pagini cu caracter informativ, care ar putea prezenta un mai mic interes pentru cititorii români, sau ar putea să pară chiar de prisos) deoarece și acestea din urmă au fost elaborate de mine cu multă osteneală].

Această stare sufletească de sbucium și neîncredere, fie că transpare sau nu — concret — din poeziile sale, nu poate de sigur să ne lămurească plăsmuirea tainică a fantasmelor și darul său de expresie; dar servește, valorificată cu discreție, să ne apropie cu umanitate de Eminescu omul, nu pentru a-l învălui într'o postumă și deșartă pietate, ci pentru a înțelege mai bine, cum ar fi zis Leopardi, „le avventure storiche” ale nobilului său spirit.

Ingrijorări și desamăgiri au venit să-l turbure în însuși domeniul artei, făcându-l să mărturisească într'o oră de întunecată amărăciune, că fantezia sa era amorfă și deslănătă, că versurile sale erau șchioape, că gândurile sale furnicau de greșeli, că a înegrit multe pagini înșirând în întuneric zadarnice himere:

*Cu gândiri și cu imagini
Innegrit-am multe pagini
Și-ale cărții, și-ale vieții,
Chiar din zorii tinereții.*

*Nu urmași gândirii mele,
Căci noianu-i de greșele,
Urmărind prin întuneric
Visul vieți-mi cel himeric.*

*Neavând învăț și normă,
Fantazia fără formă
Rătăcită-era cu mersul,
Negru-i gândul, șchiop e versul.*

(*Cu gândiri...*)

În epoca dela 1874—1877, cea mai odihnitoare și mai rodnică din pribeaga sa existență,²⁾ găsim un Eminescu mai sistematic activ și destul de increzător în propriul său viitor; dar germeii cōrosivi ai neliniștii încep să se întrevadă și atunci, sub înșelătoarele înfățișări ale scrupulozității sale științifice. Eminescu n'a avut de sigur niciodată *forma mentis* a specialistului, dar a fost întotdeauna obsedat de dorința de cunoaștere, de a explora în domeniile cele mai deosebite, nu dintr'o nemediată ambiție a intelectului, ci din scrupulul conștiinței. Această scrupulozitate, care practic i-a nimicit vieța,³⁾ a fost ceea ce i-a îngăduit poetului să-și rafineze tehnica și să inaugureze o epocă absolut nouă în istoria limbii române.

²⁾ G. Călinescu, *Vieța lui Mihai Eminescu* București 1938, p. 365.

³⁾ Călinescu, *Vieța cit.*, p. 248, 367; Acelaș, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. II, București 1935, p. 8.

Care a fost și ce anume orientare a avut cultura lui Eminescu e de acum înainte ușor de definit: lecturi variate din filosofia teoretică germană (Schopenhauer înaintea tuturor, pe care-l recomanda cu insistență prietenului său Slavici)⁴⁾; lecturi directe și destul de extinse în domeniul științelor economico-sociale; un întârziat și naiv entuziasm fără roade pentru științele exacte. În câmpul literaturii clasice, o multumitoare cunoaștere a limbii latine și a unor poeți (în special Horatiu), era întregită de câteva lecturi din Homer și din tragicii greci, în traduceri. În domeniul filologiei moderne, cunoștea destul de mediocru limba franceză, dar citea mult: romancieri, dramaturgi, poeți (Musset, Vigny, Lamartine) și, într'o mai largă măsură, Victor Hugo. Nu îi era familiară nici limba, nici literatura italiană, deși a izbutit să traducă două capitole din „*Il Principe*“. Foarte temeinică, vastă și sigură a fost în schimb cunoașterea limbii și literaturii germane, ai căror poeți (Schiller, Goethe, Heine și Lenau în special) îi erau deosebit de apropiați. Foarte vie era la Eminescu admirația pentru Shakespeare, citit în traduceri; din alte literaturi europene, nordice, rusă sau maghiară, cunoștea prin lecturi — natural, în traduceri — diverși autori; semnificativ este interesul său pentru Björnson și afecțiunea lui pentru Gogol.⁵⁾

Multiple excursiuni în domeniul teosofiei budiste și al epicei indice — nu a neglijat nici măcar să se inițieze în studiul limbii sanscrite — i-au fost sugerate dela început de experiențele sale schopenhaueriene; dar interesul pentru spiritualitatea orientală era la el un instinct exotic, care găsea mereu hrană nouă în fantezia poetului, conștient îndreptată spre viziunile cele mai neînchipuite și mai ciudate ale acelei lumi, stăpânită întotdeauna de nebuloase preocupări cosmice și nirvanice.

Cel mai viu interes, cum e și natural, îl trezește în noi cunoașterea din parte-i a culturii românești. În legătură cu limba și literatura română veche știm că era un pasionat și priceput culegător de texte vechi, manuscrise și tipărituri, căutând mereu să scoată din acestea „limba veche și înțeleaptă“⁶⁾, pentru a îmbogăți apoi, cu potrivirile oportune pe care bunul său simț lingvistic i le sugera, patrimoniul comun. Că manuscrisele adunate de el au avut adevărată valoare istorică și lingvistică este confirmat de faptul că vreo douăsprezece dintre ele, date de însuși Eminescu, pentru studiu lui Gaster, au fost utilizate de acesta pentru aleasa sa *Chrestomathie*.

Studia cu o scrupulozitate de-a-dreptul științifică orișice operă privind desfășurarea istorică a limbii române: astfel îi erau cunoscute

4) Călinescu, *Opera cit.*, vol. II, p. 11.

5) Călinescu, *Opera cit.*, vol. II, p. 79.

6) Călinescu, *Opera cit.*, vol. II, p. 90.

lucrările *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* și *Grammatik der romanischen Sprachen* ale lui Diez, despre care a scris chiar un necrolog. Urmărea cu atenție, îndemnând și pe tineri să citească, *Columna lui Traian* a lui Hașdeu, cel mai robust filolog pe care în acea epocă l-a avut România. Avea clara și îndrăzneța intuiție a faptului că limba română, în partea ei formal-latină, a devenit o limbă moartă, iar sufixele latine — înafară de unele — nu mai aveau puterea de a germina în cuvinte noi; în sensul acesta se arăta un anti-latinist convins și combătea judicios etimologiile pline de fantezie ale lui Petru Maior și babilonicul purism al dicționarului lui Laurian și Maxim.

La această serioasă informație și maturitate de gândire în domeniul limbii române și al textelor sale vechi se adăoga o amănunțită cunoaștere a literaturii române din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea. Mărturia cea mai vădită din acest punct de vedere e poezia din tinerețe *Epigonii* (1870), unde sunt trecuți în revistă optsprezece scriitori, în cea mai mare parte poeți și de cele mai multe ori versificatori, pe care Eminescu se străduiește să-i caracterizeze prin aprecieri epigrafic rezumative. Atributele elogiouse pe care Eminescu le conferă nu corespund întotdeauna cu valoarea reală a acelor scriitori. De altfel, poetul însuși într'o scrisoare adresată lui Iacob Negruzzi⁷⁾ admite că a lăudat pe unii dintre ei „nu... pentru meritul intern al lucrărilor lor, ci numai pentrucă într'adevăr te mișcă acea naivitate sinceră, neconștiută cu care lucrau ei“, în timp ce-l necăjea prefăcuta „sensiblerie“ a generației sale.⁸⁾

Dintre scriitorii contemporani urmărea cu atenție în special scrierile junimiștilor (Măiorescu, Slavici, Creangă, Iacob Negruzzi, Odobescu), care erau aproape toți prietenii săi; iar de Alecsandri, ridicat repede în slavă, înțeles și iubit de el mai cu seamă ca valorificator al poeziei populare românești, Eminescu a fost influențat în mai multe rânduri chiar în orientarea sa poetică.⁹⁾

Foarte vie, fără să ne mire, a fost prietenia poetului pentru Creangă, pe care Eminescu l-a introdus într'o sâmbătă seara la întrunirea săptămânală dela *Junimea*. Pitoreasca descriere a întâlnirilor lor la vreo „boltă“ din mahalaua Iașilor, schițată cu vie delicateță de Panu, aparține bogăției anecdotice eminesciene, dar nu e locul s'o expunem aici; e bine totuși să ne dăm seama de motivele ideale care înfrățeau pe cei doi scriitori.

⁷⁾ Vezi textul integral al scrisorii ap. Mihai Eminescu, *Opere*, vol. I, Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București 1939, p. 291.

⁸⁾ Cf., mai ales, *Scrisoarea II*.

⁹⁾ Cf. Mihai Eminescu, *Literatura populară* com. de D. Murărașu, Craiova s. d., p. 27 urm.; și studiul lui I. M. Rașcu, *Eminescu și Alecsandri*, București 1936

Rusticul și vigurosul prozator — care în epoca primilor întâlniri (1875) nu tipărise încă cea dintâi și foarte cunoscuta sa nuvelă *Soacra cu trei nurori* — era, ca s'o spunem prin cuvintele lui Călinescu, „un om plin de umor țărănesc, nu prea deștept, dar viclean și mușcător”, sau, cum s'ar spune în Toscana, „un bécero scaltrito e pungente”. Nu și-a dat niciodată osteneală să-și formeze o cultură și deci convorbirile cu Eminescu nu priveau de sigur subtile probleme de filosofie sau lingvistică; dar, fără să fie un lingvist, era el însuși limba vie, un repertoriu dinamic care te răpea prin locuțiunile sale limpezi, colorate și batjocoritoare, câteodată chiar injurioase, oricum întotdeauna plăcute. Dramatiza glumind și totuși pompos cele mai mici evenimente, cu un joc plin de nemaipomenite invective, bazate în special pe neîntrecută „jonglerie” verbală și pe sugestivă putere a rimei, ca atunci când, arzând în prezența lui Eminescu scrisorile trimise poetului de către admiratoarele sale, a început să declame, exagerând fără îndoială la superlativ intonația „in falsetto” caracteristică Românilor: „Muere, deschide ferestrele ca să iasă fum din parfum, căci mă cred în rai — fără mălai, — în iad — fără de Vlad, — în casă fără nevestă”.¹⁰⁾ Inzestrările sale expresive pot să ne facă să ne gândim la Viani al nostru, iar obiceiurile sale foarte curioase la vreun alt „apuan” deschis și plin de imaginație, în felul lui Ceccardo Roccatagliata Ceccardi.

Din punct de vedere uman, Creangă a avut meritul de a-l face pe Eminescu să petreacă, poate, orele cele mai senine și mai sănătoase din viața sa și pe de altă parte de a-i sădi din ce în ce mai mult în suflet entuziasmul conștient al inepuizabilului patrimoniu pur autohton și rural al folclorului românesc. Câțiva ani mai târziu, într'un articol de ziar¹¹⁾, va judeca pe Creangă, împreună cu Anton Pan și Petre Ispirescu, ca pe unul dintre adevărații exponenți ai literaturii naționale; deoarece în umanitatea sa țărănească a surprins un element foarte prețios, care încă din copilărie îi stârnea curiozitatea și îl mișca: vitalitatea elementară și puternică a unei tradiții rustice.

Și la Eminescu, deci, ca la toți poeții adevărați, tradiția a lucrat cu statornică eficacitate, ea fiind — altfel nici nu s'ar fi putut — tradiția rustică a unui popor virtuos și răbdător, păstoresc și iubitor, îndurerat și îngăduitor, înăbușit veacuri de-a-rândul, dar niciodată umilit în fundul sufletului său de dominații străine; a unui popor rupt din orbita reînnoirii neolatine și totuși îndreptat cu hotărâre — printr'o înțelegere armonică a spiritelor, care își găsea impulsul său istoric și na-

¹⁰⁾ Călinescu, *Viața cit.*, p. 310.

¹¹⁾ *Timpu*l V (1880), 6, 7 și 8 Mai; cf. Murărașu, *op. cit.*, p. 24.

țional în nemaipomenita și mereu renăscânda conștiință a propriei latinități lingvistice — spre un nobil ideal de înfrățire latină și de înălțare civilă. Pentru exaltarea și descoperirea acestor valori tradiționale vădite sau ascunse, Eminescu a dat ce a avut mai bun în el, străduindu-se să culeagă într'o vastă și foarte aleasă colecție de texte populare „povești și doine, ghicitori și eresuri” (*Trecut-au anii...*) din toate regiunile României.

Trebuia să fie, această colecție, cea mai copioasă documentare a puterii de imaginație a unui popor și a bogatelor sale posibilități de expresie. Indemnul i-a venit dela culegerea lui Alecsandri (1866), care a fost viu lăudată de Maiorescu în *Convorbiri Literare*; dar Eminescu n'a ajuns să publice în întregime rezultatul cercetărilor sale. Astăzi, însă, când materialul cules de el, transcris și retranscris cu foarte mare grijă în douăzeci și opt de caiete, păstrate cu sfințenie printre manuscrisele Academiei Române, este la îndemâna tuturor într'o foarte bună ediție a lui Murărașu, putem să ne dăm seama de dârza sforțare realizată de poet în atâția ani de tăcută sărguință.

Să ne amintim indemnul sever al lui Carducci din *Critica e Arte*: „Voi potreste, o giovani, andar cogliendo di su la bocca del popolo, da provincia a provincia, la parola, il motto, la imagine, il fantasma che è testimonianza alla storia di tanti secoli; potreste cogliere a volo la leggenda che da tanti secoli aleggia per entro le caverne preistoriche e i sepolcreti etruschi, intorno alle mura ciclopiche e ai templi greci, su gli archi romani e le torri feudali; voi potreste ricomporre così la demopsicologia dell'Italia, e dai monti alle valli, lungo i fiumi e su i mari della patria, cooperante la natura, ritessere per tutto il bel paese la poesia eterna, e non piú cantata, del popolo...” (*Prose*, Edizione definitiva, Bologna, s. d., p. 624 urm.). De un analog indemn lăuntric ascultase Eminescu, atunci când culegea cu ardoare poezia milenară a poporului său, contribuind în același timp la îmbogățirea propriei sale virtuți poetice. Că această ultimă preocupare a fost prezentă în spiritul său ne-o dovedește faptul că dintre feluritele tipuri și genuri de literatură populară, Eminescu a preferat să aleagă pe cele mai poetice, adică doinele, horele și basmele, dând la iveală, în schimb, puține exemple de colinde, orații de nuntă și balade¹²⁾.

Nu este cătuși de puțin exclus ca printre factorii exteriori care l-au îndreptat pe Eminescu spre o atare activitate de cercetare să fi avut partea sa curentul științific, manifestat în Germania pe la mijlocul secolului trecut sub numele de „Völkerpsychologie”. Astfel prima *Zeit-*

¹²⁾ Cf. Murărașu, *op. cit.*, p. 51.

schrift für Völkerpsychologie apăru la 1859 sub direcția lui Steinthal și Lazarus, iar când Eminescu s'a dus la Viena în 1869 noua disciplină era în plină desvoltare. De altfel, într'un manuscris eminescian redactat pe la începutul lui 1870, rezumând o lucrare cu titlul *Zur Naturgeschichte der menschlichen Sprache*, Eminescu adnota pe margine că Românii constituie sub înfățișarea lingvistică o insulă ideală; iar într'un alt caiet de însemnări dintre anii 1871—1873, tot din epoca șederii sale în Germania, poetul rezuma destul de cuprinzător anumite *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie*.

Chiar o notă a sa în manuscris dela 1870 poartă un titlu cu desăvârșire programatic: „*Strângerea literaturii noastre populare*“. Alături de anumite reflexiuni găsite la Hegel, se citesc aceste semnificative cuvinte: „E păcat cumcă Românii au apucat de-a vedea în basm numai basmele, în formă numai forma... Trecând la obiceiuri e iarăși sigur că ele numai în degenerare devin numai simple formalități. Primitive ele sunt expresiunea exterioară a unui profund învățământ sau a unei profunde idei interne“¹³⁾. Este vigurosul act de credință al unui idealist convins, care în primitivismul formal al expresiei populare știe să descopere sedimentările sigure ale unei laborioase tradiții, plină de perspective viguroase și de sugestive îndrumări. Zece ani mai târziu ar fi proclamat pe față că numai plecând de acolo, dela viață și de la spiritualitatea autohtonă a poporului, literatura română s'ar fi regăsit în chip durabil pe sine însăși: „... o adevărată literatură trainică... nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru propriu, pe tradițiile, obiceiurile și istoria lui, pe geniul lui“¹⁴⁾. Idealul eminescian fusese deja discutat în cercurile *Daciei Literare*, revista care își propunea să cimenteze o tăcută înțelegere printre scriitorii tuturor ținuturilor românești și să pună în lumină și valoare energiile spirituale intrinsece ale tradiții românești; aceeași ideologie va fi reluată mai târziu cu asprime polemică de către curentul *Sămănătorului*.

Poziția lui Eminescu este, deci, aceea de intermediar între cele două etape, dar interesul pe care o asemenea împrejurare îl prezintă astăzi pentru noi nu constă atât în faptul că un ideal așa de rodnic pentru desvoltările ulterioare ale literelor românești a găsit un așa de nobil talmăcitor, cât în contribuția imediată și hotărâtoare pe care ideologia eminesciană o aducea în elaborarea fantastică a lui Eminescu însuși.

„*Studium fuit alma poesis*“: în cercetările sale de poezie populară Eminescu a tins întotdeauna spre o deplină stăpânire a unei tehnice

¹³⁾ ap. Murărașu, *op. cit.*, p. 34.

¹⁴⁾ ap. Murărașu, *op. cit.*, p. 36.

poetice originale, a unei rime bogate, a unui lexic pur și evocator. Urmele cele mai vădite și semnificative în sensul acesta apar, natural, mai mult în operă decât în risipitele sale mărturisiri de poet: ¹⁵⁾ este vorba de modele indigene, culese și rețrăite de fantezia sa, sau chiar de versuri întregi, reluate și înviorate de modificări câteodată ușoare, întotdeauna de neîndoelnică eficacitate.

Abia de șasesprezece ani (1866) poetul trimite revistei *Familia* o ușoară poezie de intonație pur populară, „De-ași avea și eu o floare”, care ne reamintește numai decît o altă poezie de Alecsandri (1842): „Doină, doiniță! — De-ași avea o puiculiță”. În 1870 *Convorbirile Literare* primeau un basm în proză, *Făt-frumos din lacrimă*, compus de Eminescu pe fondul unui material autentic popular, care din păcate n'a ajuns pînă la noi. Povestirea ne dă indicii clare despre tehnica expresivă a poetului; să se observe de pildă manierismul bogat și molatec al acestui portret feminin: „Părul ei cel galben ca aurul cel frumos, cădea pe sâni ei albi și rotunzi — și din ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase pe o față mai albă ca argintul crinului. Lungi cearcăne vinete se trăgeau pe fața ei albă ca o marmură vie”; ¹⁶⁾ și să se confrunte cu tehnica întrebuițată mai târziu (1876) în *Călin* pentru o descriere de același gen. Și exemplele se înmulțesc odată cu anii, iar felurita activitate a lui Eminescu nu ne mai lasă niciun fel de îndoială asupra constantelor îndrumări spirituale și culturale ale poetului.

. . .

Alături de o hotărîtă grijă pentru modelele folclorului indigen, clocotea în Eminescu un cald entuziasm filosofic, care, fără să fi ajuns vreodată la o încadrare sistematică, i-a nutrit gândirea și i-a înzestrat imaginația, îndreptându-l pe nesimțite spre un lirism narativ, exuberant amalgam de pretexte filosofice și de intenții autobiografice.

Adevărat model în sensul acesta este nuvela *Sărmanul Dionis*, compusă în perioada vieneză, citită într'o ședință a *Junimii* și apărută puțin după aceea (Dec. 1872—Ian. 1873) în *Convorbiri Literare*. Antecedentele acestei povestiri, îndelung elaborate ca oricare altă scriere definitivă a poetului, sunt unele fragmente din romanul rămas neterminat *Geniu Pustiu* și un fragment publicat de Murărașu, *Umbra mea*.

¹⁵⁾ Într'o scrisoare din 8 Noemvrie 1874, dela Iași, poetul scria Veronicăi Micle: „Cronicile și cântecele populare formează, în clipa de față, un material din care culeg fondul inspirațiunilor” (ap. Torouțiu, *op. cit.*, vol. IV, p. 127).

¹⁶⁾ Mihai Eminescu, *Scrieri Literare* com. de D. Murărașu,² Craiova 1939, p. 4.

Nuvela filosofic întrețesută cu formulări adesea deduse din gnoseologia lui Kant și Schopenhauer, iar, literar, din reminiscențe și influențe ale romantismului german (Novalis, Chamisso) și din cel francez (Gautier), este o bizară divagare caracteristic eminesciană asupra realității subiective a timpului și a spațiului, emanație sau mai bine creațiune directă a sensibilității noastre.

Protagonistul, Dionis, a cărui imagine adumbrește, lăsând totuși să se întrezărească, obiceiurile și firea lui Eminescu, va dovedi prin metamorfoza sa, prin migrațiunile sale lunare și prin delirurile sale șovăitoarea și încălcita odisee a unei vieți omenesti, suspendate între realitate și vis.

Acet *cursus* liric al întregii povestiri se precizează dintr'odată „în șiruri ritmice” și iată prinzând formă în sânul nuvelei o invectivă ciudată și dureroasă, sgrunțuroasă și aspră ca o poezie de Villon: *Cugetările sărmanului Dionis*.

Vesela sarabandă a unui popor minuscul de insecte care și-a găsit adăpost alături de poet, dezolarea și amorteala în care acesta trăiește, tot arsenalul simbolic al unei existențe de poezie și de mizerie concordă în a crea una din acele atmosfere crud apăsătoare și încărcate în halucinantul și amănunțitul ei realism, pe care lui Eminescu îi plăcea să o zugrăvească, aproape spre consolare și ușurare în reala sa existență pământească plină de lipsuri. Dar în timp ce în *Singurătate* o sugestivă apariție feminină se ivește spre sfârșit ca să reconforteze pe poet în searbăda lui izolare, aici se invoacă somnul, frate al morții, să reverse peste ființa sa muta-i armonie:

— — — — Somn, a gândului odihnă,
O, acopere-mi ființa cu-a ta mută armonie,
Vino somn — ori vino moarte.

Nu numai poezia, ci însuși textul în proză al nuvelei prezintă situațiuni și motive scumpe stilului său impodobit, care arată întotdeauna predilecția pentru scenele de amănunt și de atmosferă, analiza bogată și precis descriptivă a unui chip sau a unei atitudini omenesti: „Fața era de acea dulceață vânătă, albă ca și marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată și ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate, pe care o are catifeaua neagră. Ei înotau în orbitele lor...”¹⁷⁾

Această ultimă trăsătură este caracteristică pentru sensibilitatea eminesciană; jocul pupilelor adâncite în orbite, lumina lor adâncă, tainica lor mișcare sub pleoapele lăsate, acestea și alte adnotări particu-

¹⁷⁾ Eminescu, *Scriseri Literare* cit., p. 35.

lare și răspândite în jurul vieții aparente sau misterioase a ochiului vor reapare în poezia sa cu o ciudată insistență, care demonstrează în legătură cu imaginația lirică a poetului un suprarealism bogat și de poveste, hrănit poate în el de constantul său interes pentru nuvelistica și poezia orientală.¹⁸⁾ Într'o foarte scurtă schiță cu fond oriental, intitulată *Poveste indică*, Eminescu ne descrie astfel un tânăr paria: „Pletele negre se ridicau deasupra frunții mărețe și ochii străluceau în bolțile lor ca două flori, picături de întuneric topit”.¹⁹⁾ În *Călin*, descriind trăsăturile frumoasei principese adormite, observă (v. 29):

Sub pleoapele închise globii ochilor se bat...;

în *Luceafărul* (vv. 38—40):

*Pe trupu-i se revarsă,
Pe ochii mari bătând închiși
Pe fața ei întoarsă...;*

în *Despărțire* (vv. 21—22):

*Cu fața spre părete mă lasă prin străini,
Să 'nghețe sub pleoape a ochilor lumini...*

Mai mult decât niște locuțiuni „figées” trebuie să vedem în aceste concordante de imagini o înfățișare singulară a artei eminesciene. Rar se găsesc poeți care se sfiesc să întrebuințeze de mai multe ori aceiași imagine și care evită chiar repetările ocazionale ale unor analoage feluri de expresie; sunt în schimb alții, chiar din cei mari, gata să reia de mai multe ori același motiv, înclinați spre o anumită manieră — care apoi la imitatorii lor va deveni un rece și monoton manierism — iubitori ai unor locuțiuni afective și ai unor reveniri ale fanteziei: Eminescu este dintre aceștia din urmă.²⁰⁾ Trecând critic în revistă poeziile

¹⁸⁾ O serie de glose despre „Ochii — Iscoditorii firii” se păstrează într'un ms. eminescian și a fost publicată de Perpersicius, *op. cit.*, p. 424 urm. Despre cultura orientală a poetului cf. Călinescu, *Opera cit.*, vol. II, p. 79 urm.; G. Bertoni, *La poesia di Michele Eminescu*, extr. din „*Archivum Romanicum*”, vol. XXIV (1940), p. 3 urm., adnotează: „A questo romanticismo occidentale e pessimistico egli innesta qualcosa che sa di orientale soprattutto nell'abbondanza e nello scintillio delle immagini e nel modo di cantare la bellezza e l'amore” (p. 8).

¹⁹⁾ *Scieri Literare cit.*, p. 259.

²⁰⁾ Perpersicius, *op. cit.*, p. 324, scrie: „Statornic în procedeele sale literare, Eminescu folosește aceleași teme și motive când în versuri, când în proză.” Și cf. P. Valéry, *Littérature*, Paris 1930, p. 46 urm.: „Un poème n'est jamais achevé — c'est toujours un accident qui le termine... Mais jamais l'état même de l'ouvrage (si l'auteur n'est pas un sot) ne montre qu'il ne pourrait être poussé, changé, considéré comme première approximation, ou origine d'une recherche nouvelle. Je conçois, quant à moi, que le même sujet et presque les mêmes mots pourraient être repris indéfiniment et occuper toute une vie.”

să avem ocazia să constatăm de fapt nu numai acel hotărît *labor limae* al poetului, dar prezența unor întregi poezii-variante, urzite toate pe o identică temă de inspirație, reluată de mai multe ori, apoi desvoltată și dusă până la sfârșit.

*
*
*

Dintre cele patrusprezece poezii apărute între 1866 și 1869, aproape toate în revista *Familia*, numai două ne atrag atenția prin calitatea lor poetică: *Din străinătate* și *Amicului F(ilimon) I(lie)*. În cea dintâi, de o tonalitate melancolică și îngrijorată, apare acel „dor nemărginit” după cele mai scumpe și dragi aspecte ale meleagurilor îndepărtate, dor care circulă cam peste tot în poezia românească, manifestându-se ca și aici într'o smerită litanie, plină de dorinți, de năvitate și de grație:

*Aș vrea să am o casă tăcută, mititică,
În valea mea natală ce undula în flori,
Să tot privesc la munte, în sus cum se ridică,
Pierzându-și a sa frunte în negură și nori.*

În cea de a doua, expresia precoce a unei dureri dramatice și fără mângâiere, găsim imagini vițurose elementare și aproape crude:

*Buza mi-e rece, sufletul sec,
Viața mea curge, uitând izvorul.*

*Mă usc ca crucea pusă 'n câmpii
Și de blesteme mi-e neagră gura.*

Printre alte poezii din același ciclu, una, *Speranța*, este o amplificare directă a omonimei poezii de Schiller (*Hoffnung*), alta, *Junii Corupți*, inaugurează era asprelor satire eminesciene în contra tinerețului moleșit al epocii.²¹⁾

În 1870, poetul de douăzeci de ani și-a început colaborarea la *Convorbiri Literare*, trimitând *Venere și Madonă*, care a impresionat numaidecât favorabil pe redactorii principali ai revistei. Entuziasmul lui Iacob Negruzii și al lui Maiorescu pentru tânărul poet era foarte firesc: acele versuri însemnau o întorsătură hotărîtoare în destinul nedeslușit al poeziei românești, târziu arcadizantă sau banal romantică.

²¹⁾ Versul 36 din *Junii corupți* vorbește de „popor(ul) împărat”, care „din nou prin glorie calcă cu fața inzeită” (v. 34). Mai mulți, printre care și Tudor Vianu, au recunoscut aici „le peuple souverain” al revoluției franceze; Perpersicius, *op. cit.*, p. 274, e convins că este vorba de „însuși poporul italian, în perioada luptelor sale pentru unitate”.

Cu toate defectele sale, prea vădite chiar și din cauza aceasta ușor de îndreptat, *Venere și Madonă* era, totuși o revelație: în mijlocul emfazei disprețului, al barocului logic, al exasperatelor și studiatelor schimbări de ton, era o vioiciune lirică, un fast imaginativ, o mișcare exuberantă, care atestau un poet original și sincer.

Epigonii (1870), pe care i-am amintit, nu ne mișcă, cum nu pot să ne miște niciodată înșirări măgulitoare, mai cu seamă în versuri; dar realizează scopul foarte demn pe care și l-a propus Eminescu, adică evocarea cu scop emulativ-didactic a unor figuri reprezentative din istoria literaturii române.

Absorbit de tragica contemplație a unei tinere moarte, halucinat de milă și mister, delirând în sfârșit în fața unor viziuni cosmice de spaimă și de întuneric este Eminescu din *Mortua est* (1871), care poate fi considerată cea mai bună poezie a sa până la această dată și una din acelea care mai exact revelează fie dilemele aventuroase în care îi plăcea fanteziei sale să naufragieze, fie adecvatele sale izvoare de expresie. Chiar după publicarea poeziei *Mortua est*, Maiorescu a putut să caracterizeze poezia lui Eminescu, punând răspicat în relief aceste trei elemente: „farmecul limbajului (semnul celor aleși), o concepție înaltă și pe lângă aceste (lucru rar între ai noștri), iubirea și înțelegerea artei antice”.²²⁾ Nici aici nu lipsesc antiteze forțate și o oarecare incertitudine îmbrăcată în haina unei prefăcute șovăieli lirice, dar tonul exaltat și îndurerat al primei părți, care culminează în mult râvnita viziune a morții înălțate într'un paradis de armonii și culori, exotic și de basm, răscumpără toate imperfecțiunile.

O extatică divagare asupra dualismului imanent al sufletului feminin, proclamat mai târziu (1873) în binomul *Înger și Demon*, este scurta poezie *Înger de pază* (1871), al cărei efect e stricat tocmai la sfârșit de un joc de cuvinte de gust îndoelnic. *Noaptea*, din același an, ocupă un loc aparte printre poeziile pomenite până acum, fiindcă se inspiră dintr'un odihnitor și senin intimism, dăruind privirii noastre o grațioasă și amănunțită scenă de dragoste.

Singurătate, apărută cu câțiva ani în urmă (1878), mai reușită și mai sigură ca desen și execuție, poate fi considerată din unele puncte de vedere ca o variantă ideală a poeziei *Noaptea*.

Egipetul (1872) constituie un fragment dintr'un vast poem ciclic referitor la apogeul și decadența fatală a națiunilor, cunoscut în cercul *Junimii* sub numele de *Diorama* și desemnat în manuscrisele poetului cu titlul de *Memento mori* sau *Panorama deșertăciunilor*. Acest poem

²²⁾ *Convorbiri Literare*, vol. V, 15 Mai 1871.

fragmentar, care așteaptă să fie publicat într'o ediție critică, se încadrează perfect nu numai în atmosfera spiritualității eminesciene, dar și în aceea a romantismului de manieră, mai cu seamă francez, ca poezie a ruinelor.²³⁾

O afinitate foarte vizibilă de motive formale și de tonalitate interioară leagă între ele poeziile de dragoste : *Floare albastră* (1873), *Dorință* (1876), *Povestea codrului* (1878), *Lasă-ți lumea* (1884). Sunt chemări îmbietoare spre a se pierde în pădure, în căutarea unui adăpost verde și singuratec :

*Hai în codrul cu verdeață,
Und' izvoare plâng în vale...*
(*Floare albastră*)

*Vino 'n codru la izvorul
Care tremură pe prund...*
(*Dorință*)

*Hai și noi la craiul, dragă,
Și să fim din nou copii...*
(*Povestea codrului*)

Sunt presimțiri voluptoase de sărutări :

*Pe cărare 'n bolți de frunze,
Apucând spre sat în vale,
Ne-om da sărutări pe cale,
Dulci ca florile ascunse...*
(*Floare albastră*)

*Fruntea albă 'n părul galben,
Pe al meu braț încet s'o culci,
Lăsând pradă gurii mele
Ale tale buze dulci...*
(*Dorință*)

Nimeni nu va ști nimic :

*De mi-i da o sărutare,
Nime 'n lume n'a s'o știe...*
(*Floare albastră*)

*Nime 'n lume nu ne știe...
Nime 'n lume nu ne simte...
Nime 'n lume nu ne vede...*
(*Lasă-ți lumea*)

Cu freamătul, cu luminozitatea și farmecul ei, Natura deschisă amintește poetului tăcutele desfătări ale iubirii și cere spiritului său să interpreteze cu fineță simbolismul dragăstos care se manifestă în ea :

²³⁾ Cf. Călinescu, *Opera cit.*, vol. II, p. 178.

Și dacă ramuri bat în geam
 Și se cutremur plopii,
 E ca în minte să te am
 Și 'n cet să te apropii.

(Și dacă ...)

Altă dată este amintirea însăși a iubirii, care evocă pe aceea a unei naturi propice și veghetoare²⁴⁾:

Și peste arbori răsfrăși
 Răsare blânda lună,
 Ce ne găsea îmbrățișafi
 Soptindu-ne 'mpreună.

(Când amintirile ...)

Se 'ntreabă trist izvorul:
 „Unde mi-i crăiasa oare“? ...

(Freamăt de codru)

Mai rar, ca în *Singurătate* sau în *Afară-i toamnă*, iubirea vine să-l viziteze pe furiș, în timp ce contururile realului pâlpâe și o suavă apariție se închiagă acolo în fund, prevestită de foșnetul unei rochii:

În juru-mi ceața crește rânduri-rânduri;
 De-odat' aud foșnirea unei rochii,
 Un moale pas abia atins de scânduri ...
 Iar mâni subțiri și reci mi-acopăr ochii.

(Afară-i toamnă ...)

Sunt clipe îngrijorătoare de cumpănă și așteptare, incununate în sfârșit de prezența iubitei; în altă parte, în schimb, o icoană eterică de femee e dorită în zadar, iar la chemarea adâncă a poetului răspunde o vedenie înghețată și halucinantă²⁵⁾:

Dar vai, un chip aievea nu ești, astfel de treci
 Și umbra ta se pierde în negurile reci.

(Din valurile vremii ...)

²⁴⁾ Cf. B. Munteano, *Panorama de la littérature roumaine contemporaine*, Paris 1938, p. 60: „Cette nature chantante et liquide ne saurait être la froide nature, la glorieuse insolente au langage ironique que détestait Vigny, ni l'enchanteresse sans pitié de Baudelaire. Elle est, au contraire, toute pitié et compassion, génératrice de quiétude et source de sagesse. C'est dans son ambiance que le poète forme les questions qu'il lance à la destinée.“

²⁵⁾ Bertoni, *art. cit.*, p. 9, scrie: „L'arte di Eminescu quando raggiunge il suo estremo termine e dice la sua ultima parola si cristallizza lucida, fredda come un diamante. È un mondo bellissimo, ma glaciale, che incute stupore e sgomento ... Qui le immagini si stagliano con una nitidezza singolare e subito si fissano rigide con bagliori freddi come d'acciaio. Si ha l'impressione di un misterioso incantesimo, quasi di una allucinazione.“

*Suntem tot mai departe deolaltă amândoi,
Din ce în ce mai singur mă 'ntunec și îngheț,
Când tu te pierzi în zarea eternei dimineți.*

(De câte ori, iubito...)

Pentru un spirit speculativ și dialectic cum era acela al lui Eminescu, iubirea trebuia să apară nu numai ca motiv liric ce mereu revine, ci și ca eternă problemă a sentimentului și a destinului, sugerându-i dileme zadarnice și fără ieșire, de felul acesta :

*La ce simțirea crudă a stinsului noroc
Să nu se sting' asemeni, ci 'n veci să stea pe loc ?*

(Despărțire)

Pe de altă parte, chiar dacă viața era un basm tulbure, nebun și searbăd, oarecare certitudine tot este în iubire : aceea, de pildă, de a fi ținut o clipă în brațe femeia iubită :

*Vieața-mi pare-o nebulie
Sfârșită fără a fi 'nceput,
In toată neagra vecinicie
O clipă 'n brațe te am ținut.*

(Te duci...)

Reflecție amară și aceasta, mângâiere închipuită și forțată, pe care în clipe de hamletică neconsolare poetul ar fi schimbat-o într'o invectivă cinic sardonică în contra iubirii, „instinct atât de van — ce le-abate și la pasări de vreo două ori pe an” (*Scrisoarea IV*).

Singurul balsam e fantezia, care transportă pe poet pe tărâmurii îndepărtate sau legendare și îl îmbie să recheme scene de iubire și basm. Eminescu aici se destăinuște : *Făt frumos din teiu, Călin, Luceafărul*, acestea și alte mitice, legendare invențiuni s'au născut din nevoia sufletului și a închipuirii, din necesitatea de a se izola spiritualicește, de a înobilă prin poetice ficțiuni viața și pe cei vii. Căci ceea ce îl umbrește, îl jighește, îl face să-și reverse disprețul, e această proză amară a existenței, această josnică și nesfârșită jelanie :

*Sunt sătul de-așa vieață... nu sorbind a ei pahară,
Dar mizeria aceasta, proza asta e amară.*

(Scrisoarea IV)

Trebue să te salvezi cu orice preț : prin vis, prin iluzie, prin așteptare ; și ca să visezi din plin nu e nevoie întotdeauna să visezi palate aurite, veșminte bogate, orizonturi nemărginite. Ajunge să stai recules, închis în tine însuși, lângă foc, într'o cameră neîmpodobită, și să te înfunzi în gânduri, așteptând ca ea să vie deodată, simțind-o aproape, iubitoare :

*Da . . . visam odinioară pe acea ce m'ar iubi,
Când aş sta pierdut pe gânduri, peste umăr mi ar privi,
Aş simţi că-i aproape şi ar şti c'o înfeleg . . .*

(Scrisoarea IV)

Hărțuit de inclinarea aceasta spre vis și de chemarea stridentă a vieții, Eminescu alterna viziuni extatice de legendă și de idilă cu crude și agitate înfățișări ale unei societăți ridicole și meschine (*Scrisoarea I, Dalila*), manifestând în felul acesta acea tendință spre un realism satiric și polemic care se strecoară atât de des în lirica sa. Muncindu-se în lupta aceasta, poetul începea să presimtă vechea melodie de pace și de uitare care-i cântă veșnic, frângându-se într'un haotic râs de note sfâșietoare și dezordonate, simțea orga sfărâmându-se în bucăți, iar organistul posedat înnebunind :

Ah! organele-s sfărmate și maestrul e nebun!

(Scrisoarea IV)

Și ruga într'un puternic psalm pe Domnul să-l mântuiască de toate relele vieții prin moarte, să-l facă să dispară în veșnicul întuneric fără a lăsa urme (*Rugăciunea unui Dac*); sau cu tonul resemnat și convins al unui vechiu înțelept se îndemna pe sine însuși la o nepăsare totală: „Vreme trece, vreme vine, — tu rămâi la toate rece” (*Glossă*).

Să nu te schimbi niciodată, să te arăți nepăsător față de schimbarea anotimpurilor și a întâmplărilor, era marea lecție a Naturii (*Revedere*); iar din această Natură, care priveghia, dar era totuși placidă, Eminescu iubea tocmai contururile fixe, curgerea neschimbătoare care îi potrivea destinele. Față de vălmășagul tulbure și fără noimă al întâmplărilor omenеști și al patimilor schimbăcioase, față de nestatornicia inimii, de dramaticele ezitări ale minții și de zilnica surpare a voinții, Natura se afirma pentru el ca o mare forță compactă și statornic lucrătoare, ca un nemaipomenit exemplu de trăinicie și coerență, dat unei omeniri slabe și șovăitoare. Cum pot simțirile noastre să se stingă în noapte, în timp ce undele izvorului cântă mereu dulcea lor tânguire, iar luna își bate neclintit drumul său ?

Putut-au oare-atâta dor

In noapte să se stângă,

Când valurile de izvor

N'au încetat să plângă,

Când luna trece prin stejari

Urmând mereu în cale-și . . .

(Când amintirile . . .)

Dulce murmur de izvor, dulce seninătate de stele, pe care poetul le-a îngropat în cântecele sale, împreună cu o atât de tristă iubire :

*Atâta murmur de izvor,
Atât senin de stele,
Și un atât de trist amor
Am îngropat în ele!
(S'a dus amorul...)*

Această Natură deschisă și vizibilă, aliată blândă și tăcută a lui Eminescu, este aceea care participă la durerile și bucuriile sale trecătoare; dar în jurul acesteia există, cețos înveliș, Haosul, mare forță oarbă și răsturnătoare, în zadar străbătută de gând.

Dela *Mortua est* la *Lucefărul* viziunea acestei naturi reci, de nepătruns, va fascina pe poet și va ademini de mai multe ori geniul său imaginativ. Fastul întunecos și supranatural al acelei lumi străine și apăsătoare îl îmbăta pe Eminescu. Îndărățul geometriei senine și tremurătoare a bolții înstelate, lui îi plăcea să scruteze cu fantezia fondul inform și întunecat al cerului, să-și închipue văile nesfârșite ale Haosului, izbucnirile extreme ale luminii și ale păcii.

Exaltantă moștenire a unei imaginații avide și opulente, această lume împlinea în egală măsură neliniștitoarele dorințe ale intelectului : acolo, dincolo de hotarele vizibile ale cerului, „oltre la difension dei senni umani”, se cuveneau a fi puse începuturile lumii, atomul „cel întâi și singur”, care cu mișcarea sa inițială adusesese spre viață „colonii de lumi pierdute” :

*Dar deodat' un punct se mișcă... cel întâi și singur. Iată-l
Cum din Chaos face mumă, iară el devine Tatăl...
Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpânul fără margini peste marginile lumii...
De atunci negura eternă se desface în fășii,
De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii...
De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute
Vin din sure văi de Chaos pe cărări necunoscute
Și în roiuri luminoase izvorind din infinit,
Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.*

(Scrisoarea I)

Spre acele zări veșnice și înghețate plutea transfigurat în severă și tainică măreție sufletul tinerei sale moarte, acolo se stingeau patimile. Acolo abia, nepăsător și rece, omul era stăpân asupra vieții. Întinderi nesfârșite de ceață, prăpăstii de întuneric limpezite din când în când de o făsnire infocată de lumini, punți de argint arcuite pe mări întunecoase; și spre fundul îndepărtat al unei naturi atât de apăsătoare

și inumană²⁶⁾ se înălța ieratică o efigie palidă, de ceară, învăluită de veșminte somptuoase și țepene, sau abia înfășurată într'un cenușiu lințoliu.

Erou mitic al acestei lumi este *Luceafărul*, simbol dureros de trist al tuturor renunțărilor, refugiu suprem al fanteziei lui Eminescu, care în astrul cu dragostea zăvorită și închinat oarbei nemuriri vedea conturată propria-și soartă obscură și nefericită, însurire sumbră de desamăgiri și de greșeli, amarnic compensată de o totală renunțare la ademenirile țărânei.

Toate motivele care ne îndreptățesc a caracteriza poezia eminesciană se găsesc armonios adunate în acest poem, înafară de unul care trebuia să-și găsească în altă parte viguroasa sa expresie: motivul național și civil, care îi călise ani de-a-rândul conștiința sa și o ridicase repede la un înalt exponent al unui îndreptar spiritual din ce în ce mai vast și mai hotărît, ce tindea să cimenteze credința în trăinicia de nesdruncinat a poporului român. Scăderea acestei credințe, mai mult chiar decât pierderea unei provincii, îl amărau și îl făceau pe poet să tremure de teamă.²⁷⁾

Nu-i aici locul în care să vorbim de manifestările ocazionale ale apostolatului său național sau să apreciem dreptatea și valoarea ideologiei sale programatice; dar nu putem să trecem sub tăcere unele înfățișări statornice și trainice ale crezului său moral și civil, care luminează mai bine chibzuita sa gravitate și nesdruncinatul echilibru interior al spiritului său.

Exista pe timpul acela în România o clasă numeroasă de indivizi, care în trândava lor neștiință se considerau foarte satisfăcuți de faptul că poporul românesc, venind în atingere cu forme mai înaintate de civilizație mecanică, ar fi făcut un pas spre progres, un pas spre civilizație, că — spre a spune cu Eminescu — „din barbar... a devenit semibarbar, adică pe jumătate barbar, pe jumătate civilizat”.²⁸⁾ Acum, ceea ce-l jicnea pe Eminescu nu era atât stângăcia supărătoare a unui îndărătnic quietism, cât strâmbătura rațională și incorectitudinea

²⁶⁾ Cf. Bertoni, *art. cit.*, p. 10: „Qui l'arte di Eminescu tocca il suo fastigio. Però la sua ispirazione più schietta, la sua poesia trepida, tremante, piena dei misteri della notte e della luna, è scomparsa. Rimane, fredda, la sua arte allucinante.”

²⁷⁾ Vezi ce scrie Eminescu în *Timpul* din 10 Febr. 1878: „Nenorocirea cea mare ce ni se poate întâmpla, nu este că vom pierde și rămășița unei prețioase provincii pierdute: putem să pierdem chiar mai mult decât atâta, increderea în trăinicia poporului român” (*Opere*, ed. Ion Crețu, București, s. d., vol. II, p. 224).

²⁸⁾ *Timpul*, VI, 25 Oct. 1881, reprodus în Mihai Eminescu, *Scrieri Politice* com. de D. Murărașu, Craiova, s. d., p. 306.

morală, care se ascundeau îndărătul unei asemenea atitudini. Răul stătea la rădăcină, se încuiba în conceptul însuși pe care și-l făcuseră despre cultura unui popor acei puțin-iluminați Români, crezând că o „semibarbarie”, o civilizație pe jumătate ar fi un progres: „Niciodată, — admonesta cu mândrie poetul — semibarbaria e o stare de degradare, un regres, este conruperea unui popor primitiv prin viciile unei civilizații străine”.²⁹⁾

Mai bine, deci, un primitivism limpede, de baștină, o structură elementară, dar nepângărită, pe care să se ridice încet și înțelept, cu iubire și credință, propria sa civilizație. Să se considere de pildă, observa iarăși Eminescu, factorul religios: un popor barbar poate să aibă religia sa, dar înobilarea sa religioasă se va realiza numai atunci când „prin progresul lent al propriei sale maniere de-a vedea în materii religioase, credințele formale, adesea superstițioase, se schimbă în convingeri morale”. De aceea, dacă în loc să înalțe elaborând în sincere convingeri morale propriul primitivism religios acel popor va primi — pasiv, din afară — formalismul unei credințe revelate, acel popor va fi realizat un regres, va fi compromis pentru totdeauna spontana și indigena sa evoluție spirituală.

Oglindirea imediată a „semibarbariei” civile a țării era pseudo-cultura, pauperitatea intelectuală a acelei societăți, care exaspera pe Eminescu, nevoit să constate cu dispreț că din acel *Dictionnaire d'étymologie daco-romane* al lui Cihac numai două, trei exemplare au fost cumpărate în România de Români: „toată ediția a fost cumpărată de Franceji, Engleji, Germani”.³⁰⁾ Ce se putea deci spera dela o societate, care demonstra un așa de șters interes pentru studiile severe în jurul originilor propriei limbi, cu alte cuvinte în jurul fenomenului mai complex și mai instructiv al istoriei spirituale românești? „Ș'acesta e poporul nostru românesc? Poporul nostru de acum 50—60 de ani, de-o sănătoasă barbarie, de o rară deșteptăciune de minte dăruită de Dumnezeu, de-o mare vigoare a inimei, grăitor de adevăr, vesel, muncitor, ironic, *des braves gens* cum zicea principele de Ligne acum o sută de ani”?³¹⁾

Însuflețit de aceste convingeri, care erau pentru Eminescu fructul unei meditații mature mai mult decât expresia momentană a unui program politic trecător, poetul urmă de mai multe ori accentele de părere de rău, de desamăgire sau dispreț pe care evenimentele le trezeau în el (*Junii corupți*, *Epigonii*, etc.), mergând pentru a le ma-

²⁹⁾ *Op. cit.*, p. 307.

³⁰⁾ *Opere*, ed. I. Crețu, vol. IV, p. 315.

³¹⁾ *Op. cit.*, p. 316.

nifesta la instrumentul ultragios al sarcasmului și al invectivei : aici adesea umanitatea poetului se pierde, înăbușită de o patimă prea ușoară, fantezia lirică tace, risipită de năvălirea oratorică a unei imaginații îndârjit polemică.

Și totuși, din credința sa în tradiție, din părerile sale de rău, din revoltele sale, trebuia să se nască două puternice și înalte cântece : *Scrisoarea III* și *Doina*, o evocare epică cea dintâi a unui glorios trecut național, re trăit cu măsurată mândrie, dar cu aprigă demnitate, înverșunată melodie cea de a doua, imprecăție clarvăzătoare a unui întreg popor, care se recunoaște virtuos și năpăstuit, bogat și jefuit, binecuvântat de Dumnezeu și urmărit de oameni, popor care încredințează înalta sa răzbunare a atâtor nedreptăți poetului său.

Încredințând toată apăsarea sufletului și orice halucinant miragiu al fanteziei, Eminescu s'a oprit de mai multe ori să considere cu liniștită uitare moartea, și ascultând de o idilică dorință a sufletului mai mult decât de clasice reminiscențe și-a ales mormântul în fața asprului cânt al mării, sub liniștitele frunze ale unui teiu :

De asupră-mi teiul sfânt

Să-și scuture creanga . . .

Va geme de patemi

Al mării aspru cânt . . .

(Mai am un singur dor)

Poezia sa pare că în acest dulce cântec de groapă face să răsune motivele mai puțin împodobite, dar mai intime, ale artei sale și că atinge cu simplitate de accente fără seamăn acel „oblio lene della faticosa vita“, pe care poetul știa că nu poate să-l cucerească pentru el însuși decât trecând fruntariile acestui tărâm.

UMBERTO CIANCIOLO

„LEPTURIȘTII“ DIN ORADEA

Prolog

După anul 1825 cetatea Buda, cu rosturile ei culturale, e pierdută pentru noi. Activitatea lui Damaschin Bojinca, Paul Vasici - Ungureanu și a iscusitului editor Zaharia Carcalechi, tipărițiile lui Teodor Aaron nu constituie decât ultimile valori pentru a păstra o alvie care nu era a noastră.

În deceniile următoare, centrele de slovă românească tipărită pentru ținuturile de dincoace de Carpați se restrâng tot mai mult între granițele Transilvaniei. Blajul, Brașovul și Sibiul, prin cărturarii lor deschid o eră nouă culturală pentru Români. Aceasta deși nu așa de strălucită ca cea creată de „luceferi“, e tot mai apropiată de trebuințele maselor largi ale poporului, iar prin contactul cu ideile scriitorilor de peste munți reușesc să-și însușească o conduită care avea să fie a neamului întreg. Curentul acesta e cunoscut în viața noastră culturală sub numele de *panvalahiom*, sau *dacoromânism*.

În aceste împrejurări, Oradea încă își pierde rostul ei românesc de odinioară. Sortită să fie loc de popas al sufletului nostru în expansiunea sa în spre Apus, acum, când cultura noastră se retransase în centrele românești din cuprinsul Transilvaniei și ea își pierde pozițiile vechi, prin care a strălucit odată în istoria deșteptării neamului. În urma ctoriei culturale strălucite a lui Samuil Vulcan în fruntea Episcopiei române unite a Orăzii, veni Vasile Erdeli (1843—1862), un temperament de luptător politic bine înzestrat, dar lipsit de simțul istoric al înaintașilor. ¹⁾ Curtea sa nu mai strălucește de o pleiadă de bărbați

---

¹⁾ Pentru aceste vremi Ioan Munteanu, în „*Biografiile celor mai vestiți Români și Române*“. Urbea-Mare 1858 p. XXX, ne spune: „Dela moartea lui Vulcan (1839) până la 1848 pentru puținii naționaliști bihoreni fu un period fatal; un period în care aceștia pentru cauza națiunii avură a se lupta pe viață și pe moarte nu numai cu străini ci durere! și cu unii dintre cele mai strălucite și mai profane capacități a națiunii“. Autorul e un martor competent al zilelor de care vorbește.

iscușiți în mânuirea condeifului cari să țină seamă, în mod deosebit, că neamul nostru din aceste părți constituie o frântură din lumea daco-romană. În mediul nou, canonicul Ion Corneli, un supravețuitor al generației sale eroice, e un izolat. Rosturile vechi abia dacă mai găseau înțelegere în câțiva preoți, ca Iosif Pop - Sălăgeanu și Ioan Pop, oameni cari însă în aceste vremi nu au nici prestanța și se pare, nici pregătirea pentru a continua vechea tradiție.

Și de odată cu apusul vremilor de înălțare se abătu asupra noastră un suflu nou, străin și dușmănos. Generația maghiară, a contelui Széchenyi și baronului Nicolae Vesselényi, în sufletul căreia cei doi exaltaseră calitățile rasei lor, se puseră în gardă împotriva națiunilor de pe teritoriul istoricei coroane maghiare, cu gândul să le cutropească și să le asimileze idealurilor noi de dominație și înălțare ungurească. Iar când apostolii credeau să culeagă roadele străduințelor începute din anii tinereții și prezentate în mod cât mai deghizat, pentru a nu ridica bănuiele în gloatele sortite a fi victime, în deceniul din urmă din jumătatea întâi a sec. XIX apărură un luptător nou cu vorba tăioasă, cu glas sonor de trâmbiță, un gazetar neîntrecut, dar care are lipsa de tact să spună lucrurilor pe nume. El vesti, în auzul tuturor, era de dominație a poporului maghiar peste celelalte națiuni conlocuitoare, asimilarea lor forțată în masa ungurească și scuturarea nesuferitului jug al Habsburgilor.

În fața ideilor funeste, naționalitățile de pe teritoriul regatului Ungariei, trezite la viață nouă de principiile de libertate ale sec. XVIII și XIX, vor căuta să-și apere patrimoniul lor strămoșesc și aceste ciocniri de năzuințe duseră la evenimentele sângeroase ale anilor 1848-1849.¹⁾

Conduita Românilor din Transilvania în revoluție a fost sintetizată prin discursul rostit în 3-15 Mai 1848 de către Simeon Bărnuțiu, în catedrala Blajului. După el, pe aceste meleaguri, nu mai răsună, pentru ai noștri, decât glasul de comandă militară al lui Avram Iancu. Cele câteva băiguieli ale unor năimiți amuțiseră în fața impresionantei solidarități românești, pornită în luptă hotărâtoare pentru drepturi.

N'a fost așa însă în Părțile Ungurene. Dezorientarea în cele naționale din timpul câtorva decenii trebuia plătită. Generația de intelectuali și avocați tineri, crescută în școli și mediu străin, văd în Ungurii revoltați pe „frații” lor cei mai buni și în adunarea ce o țin la Pesta, în 9-21 Mai, își însușesc în totul ideile liberale ale însăngeră-

¹⁾ A. Papiu Ilarianu, *Istoria Romanilor din Dacia Superiore*. Tom. II. Viena, 1852 Introducere p. I. — CXXXVIII.

șilor lui Kossuth, iar pentru neamul lor nu au decât câteva pretențiuni, exprimate și acestea în mod timid și deziderate de ordin bisericesc, îndreptate împotriva orgolioasei ierarhii sârbești. ¹⁾ Nici episcopul Erdeli nu urmărea alt drum, așa că Românii din aceste părți, în clipele hotărâtoare pentru viitorul lor național, nu-și avură pe conducătorul luminat care să le taie drum drept către glasul de chemare al nației, cu toate că trimiseră informatori la adunarea de pe Câmpia Libertății de lângă Blaj. Mulți dintre ei luptară în tabăra ungurească, încât pentru trebuințele lor sufletești episcopul din Oradea numi doi capelani militari ²⁾.

Abia după revoluție, în cursul căreia trădătorul Dragoș plăti cu viața încercarea sa urâtă și temerară, iar episcopul Erdeli pentru atitudinea sa era să-și piardă capul, urmă o cutremurare sufletească între conducători. Cu toată invitarea lor la dietă, cu tot entuziasmul pentru libertățile ce veniră după absolutism, deziluziile veniră și ele în curând. O generație întreagă luptase pentru un crez periculos și acum trebuia oprit. Infrățirea româno—maghiară, de care Românii din Părțile Ungurene legaseră speranțe, își vădea rezultatele. Ele nu mai puteau încănta pe nimeni, iar muștrările fraților dureau.

Trebuia refăcută solidaritatea românească, pentru care militaseră înaintașii, după ce idealul generației militante din 1848 dăduse greș. Trebuia să vină un crez mai dârz și potrivit năzuințelor noastre organice.

De unde putea să plece? Educația tinerilor români se făcea în școli ungurești în bună parte. Beiușul, cu ctitoria culturală a lui Samuil Vulcan era prea la periferia evenimentelor, pentru ca să ridice stindard de luptă pentru lozinci nouă. Trebuia un loc de unde să putem ataca și să fim atacați, pentru ca sufletele să se încălzească în pasiunea luptei. Pentru părțile noastre centru potrivit nu putea fi decât Oradea, cu institute de instrucție și educație numeroase: liceu, academie de drept, teologie latină, unde se pregăteau de preoție și clericii români din eparhia Orăzii. Aici aveam și noi o cetățuie de adăpost: *Seminarul român unit*.

De aici porni lupta de reincopiere cu trecutul și de pregătire a unui viitor mai luminos.

Inființarea Societății de Lectură

Vorbind despre întemeierea „Societății de lectură” din Oradea se cuvine să spunem câte ceva și despre eforturile similare ale înaintașilor. S’au mai bătătorit aceleași drumuri? În ce fel și în ce măsură? De unde puteau să vină îndemnurile?

¹⁾ Teodor V. Păcățianu, *Cartea de Aur*, vol. I. ediția II. Sibiu, 1904. pag. 343—347.

²⁾ G. Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II. Sibiu, 1890, p. 215.

Reuniunile tineretului școlar, cu scopul de sintetizare și aplicare a cunoștințelor câștigate prin lecții, constituie din vechi timpuri un auxiliar prețios al școlilor catolice apusene. O astfel de grupare o întâlnim și la gimnaziul Iezuiților din Oradea, înființat în 1722 și care pentru reprezentațiile școlare era înzestrat cu o sală specială, numită „theatrum”. Serbările școlare, cu programe bogate, încep aici din anul școlar 1729-30 și se mențin an de an. Ele sunt încurajate de către persoanele mai marcante din oraș, care asistă la festivități și răsplătesc prin daruri pe micii actori. Bine înțeles că limba ce se va întrebuița pe scenă e aceea a timpului, limba latină, dar în mod sporadic întâlnim și reprezentații în limba maghiară. Subiectele lucrărilor dramatice sunt luate din materia școlară, din biblie și din istorie mai ales, dar nu lipsesc din programe nici bufoneriile și subiecte scoase din clasicii latini. Se exploatează, în deosebi, partea morală a temelor.

În anul 1773, August 17, prin mila papei Coloman IV. „Dominus ac redemptor noster”, ordinul călugărilor iezuiți este desființat, iar averea lor trece în fondul școlar. Gimnaziul lor din Oradea trece acum sub patronajul episcopului latin din localitate, până în 1808, când e preluat de către călugării premontrei, restabiliți în Ungaria prin patentă împăratului Francisc II din anul 1802. Tradițiile vechi se mențin și acum, dar numai câteva decenii.

Incepea în societate un suflu nou. Viața națională aducea ciocniri de interese între popoarele imperiului, iar limba latină începu să fie izgonită. În anul 1837 se înființă în sânul tinerimei din Buda o societate a nobililor (Nemes Kompánia), care impunea membrilor săi purtarea costumului maghiar, cultivarea și vorbirea exclusivă a limbii ungurești. Tot în acest an se înființa la Oradea Casina maghiară, cu aceleași scopuri, care primea în sânul ei și tineretul școlar. Curentul pătrunse binișor și în școala Premontreilor, unde studiau tinerii români din regiune. Prin anii 1840—41 începe să se dea, în acest institut, o atențiune deosebită limbii maghiare și se iau măsuri ca istoria Ungariei să se predea pe baze mai „științifice”, pentru a se putea preîntâmpina părerile „greșite” care circulau în jurul „honfoglalásului” și originii poporului maghiar, iar în anul școlar 1844—45 în urma ordinului Consiliului Lt. Regal din 14 Ianuarie 1845, limba de predare în gimnaziul din Oradea va fi exclusiv cea maghiară. Începuse lupta de cucerire pentru „nobila” națiune ungurească.¹⁾

¹⁾ Cseplő Petér, *A Nagyvárad r. Kath főgymnázium története*, în *Anuarul școlii* pe anii 1893—94 și 1894—95. Oradea.

Nici ai noștri nu înțeleseseră să rămână inactivi și se luară măsuri în această direcție. În 1844 se înființă o societate de lectură a tineretului român dela regeasca academie de drepturi din Oradea și în același an se organizează o societate de lectură la Seminarul român unit, pentru elevii care urmau la liceul Premontreilor. Se pare că tinerii dela cele două școli țineau ședințe comune, căci ei reușesc să înjghebeze un cor și o orchestră, care cântă la biserică, în dumineci și sărbători, bucăți clasice din Preyer și Randhartiger.¹⁾ Pentru aceste înjghebări muncește tânărul preot și vicedirector al Seminarului, *Ioan Pop*, întors în anul 1839 dela studiu din Viena.

Organizarea tineretului român din instituțiile școlare se mai făcuse până acum și în alte părți. Așa în Blaj, în 1832 școlăria dă reprezentății de teatru, la care asistă publicul din oraș, precum și baroneasa din Pânade, iar la Viena clericii români din seminarul Sfânta Barbara se organizează într'o societate de lectură în 1834. Școlarii din Cluj nu rămân nici ei mai pe jos. În pragul celui al cincelea deceniu din sec. XIX aveau și ei societatea în care începură să cultive limba lor strămoșească.

Indemnurile deci erau multe. Ele pot să fie — pentru Oradea — locale, însă poate să fi venit, sub presiunea evenimentelor, prin clericii cari au studiat la Viena, unde tradițiunea de luptă pentru românism, inaugurată la sfârșitul sec. XVIII de Șincai și Micu, nu dispăruse.

Arsenalul unui asemenea nucleu era biblioteca. Luă și ea ființă. Inceputul îmbucurător avea să se spulbere însă în curând. În 1848 începu revoluția, cu tragediile ei sufleteșt, iar în Seminarul din Oradea, în stupul acesta harnic de școlari, se stabiliră ostașii revoluției, „honvezii“.

Trecură însă anii cei grei. Episcopul își recunoscă greșala ce făcuse prin pactul cu revoluționarii unguri și căută să o repare. Prin cunoscuta sa abilitate intră din nou în grațiile curții împărătești și pentru creșterea noilor generații de români, la catedra de limba română dela gimnaziul din Oradea, înființată în anul 1851, aduse dela Beiuș pe profesorul *Alexandru Roman*.²⁾

Omul fusese bine ales și venea la moment oportun, pentru a contrabalansa presiunea limbii maghiare, care începu să se infiltreze nu numai în unele familii românești din centrele urbane, ci făcea progrese chiar și în satele dela șes, unde primarii, din ignoranță, cereau în locul

1) V. Bolca, *Inceputurile muzicii corale românești la Oradea*, în ziarul „Patria” Cluj, 1933, Nr. 109.

2) Dr. C. Pavel, *Alexandru Roman*. Beiuș 1927, p. 17.

ordonanțelor guvernului redactate în limba română, altele în ungurește, fiindcă sunt mai ușor de înțeles, iar câteva familii maghiarizate, împreună cu Sârbii și Grecii, reușiseră să impună la biserica din Oradea un cântăreț grec, plătit cu 500 fl. în timp ce ambii preoți români primeau abia 400 fl.¹⁾ Ce e drept, Românii conștienți murmurau și până acum, dar Alexandru Roman e cel care va căuta să strângă rândurile și să dea tăria credinței în luptă. Temperament care știa să încălzească, el reuși să grupeze tineretul român în jurul său și să canalizeze idealismul lui spre noile aspirații românești. Ajutat de către inspectorul școlar Dimitrie Ionescu, profesorul, în numele „Junimei Române”, înaintă o petiție către monarh pentru înființarea unei societăți de lectură la Oradea. *Acesteia i se răspunse prin adresa Nr. 838 din 21 Martie 1852 a guvernului civil și militar din Buda, prin care se permite înființarea societății și i se aprobau și statutele, pe care Roman le înaintase de odată cu cererea.*²⁾

Dacă privim puțin mai de aproape această realizare, ea reprezintă pentru Părțile Ungurene un eveniment de o deosebită importanță culturală. Societatea de lectură a tinerimei române din Oradea era o reuniune care se bucura, după limbajul tehnic de azi, de personalitate juridică. Ea fu creată, așa cum spune paragraful întâi al statutelor, ca să fie „drept o însoțire a junimei studioase dela academia juridică și arhigimnaziul din Oradea, fără distingere de confesiune, în scopul de a se elupta la o cultură mai înaltă intelectuală, a se perfecționa în cunoștința limbei și literaturii naționale prin cetire — spre care scop se va înființa o bibliotecă în folosul junimei — prin convorbiri, dizertații și deprinderi proprii literare, al căror fruct să fie din an în an edarea unui „Almanah” beletristic literar.”³⁾

Dar scopul acesta „apropiat” a fost depășit și nu în detrimentul nostru. În anul 1852 se realiza pentru Părțile Ungurene, al căror centru era Oradea, ceea ce se va face în Ardeal la 6 Septembrie 1861 prin înființarea „Astrei”, în Maramureș prin „Asociațiunea pentru cultura poporului rom. din Maramureș” (1861), în Banat cu înființarea „Asociațiunii naționale” din Arad (1862) iar în Bucovina prin „Societatea pentru cultura și literatura română” din anul 1862. Fiecare provincie

¹⁾ *Gazeta de Transilvania*, 1851, p. 242—243 și 245—247. Informațiile sunt date de Al. Roman, sub pseudonimul „Cato Censorul”.

²⁾ Nicolae Oncu, *Istoria societății de lectură*, în „*Fenice*”, Oradea-Mare, 1867 p. 247.

³⁾ Statutele Soc. au fost publicate în „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*” 1853 Nr. 10, apoi în „*Fenice*” (1867), iar mai recent în *Poezii Bihorului* de E. Potoran. Oradea 1934, p. 13—15.

instrăinată căuta înjghebari cultural-naționale, pentru a-și păzi patri-moniul strămoșesc împotriva străinilor agresivi și a-l cultiva. Că Socie-tatea de lectură din Oradea nu s'a restrâns numai la studenți și elevi o vom vedea în curând.

Mediul de activitate

Oradea a fost, din cele mai vechi timpuri, un important centru economic și strategic. Loc de schimb între locuitorii dela șes și munte popas pentru călătorii în trecere către șesul panonic, ori spre regiunea de câmpii și păduri a Transilvaniei, ea s'a impus prin clima-i dulce, regiunea pitorească și prin bogăția de produse, ce veneau aici din hinterlandu-i înzestrat. De aceea regii Ungariei au durat masive ziduri de cetate, ca prin ele să apere câmpia împotriva năvălitorilor, precum și importante instituții ce se adăposteau aici. Cetatea înfloritoare ocupată în 1660 de către Turci și nu scapă de sub dominația lor decât în 1692, când trebuia refăcută din temelii. Cu liniștirea lucrurilor lume nouă, harnică năvăli în oraș, ca de odată cu ea belșugul de odinioară să revină pe încetul. Coborîră Români din munți, Germani gravi și blonzi, aduși aici de către autoritatea imperială, dornică să-și consolideze noile cuceriri, iar în cuprinsul zidurilor refăcute furnicau cătanele împăratului. Veniră apoi sprintenii negustori macedo-români, ca să organizeze și aici sucursale pentru companiile de comerț și să-și umplă sipeturile cu galbeni împărătești. Episcopia latină și capitlul își recuperară întinsele latifundii, cu sate de iobagi răbdurii, ca să revină din nou belșugul și luxul, iar din frământările religioase, prin care trece neamul nostru, răsări în oraș o episcopie românească care înfipse în inima „orașului nou” o importantă catedrală, cu turla ce domina peste regiune. Harnicii negustori de legea răsăritului nu se lasă nici ei mai pe jos și în fața ei clădesc „Biserica cu lună”, măreață și pompoasă. Semn că în refăcuta cetate Români nu mai constituiau un factor de neglijat. În 1792 mănăstirea Iezuiților din Olosăgul Orăzii trecu în proprietatea episcopiei române unite și deveni institut de creștere pentru fiii neamului nostru, iar aproape cu un deceniu mai înainte, la 1784, sub episcopul Moise Dragoș, prin hărnicia profesorului Simeon Maghiar începură într'o clădire modestă de lângă catedrală cursuri de metodă pentru învățătorii satelor noastre. Din Transilvania veniau curieri la sediul episcopului, pribegi și savanți năpăstuiți de către stăpânire și vlădica Bob dela Blaj, ori prigonitii șovinismului sârbesc din Banat și la lumina tremurătoare a opaițelor țineau sfaturi până târziu, în miez de noapte, despre rosturile viitoare ale neamului nostru.

Cu această zestre pășim în veacul XIX și ce păcat că pentru aceste locuri, pentru acest oraș, care prin oameni și tradiții se leagă atât de aproape de ființa noastră românească, nu s'a găsit un condeiu sprinten și serios totodată să ne păstreze în scris această epocă de adânci și rapide prefaceri sociale. Ar fi pagini interesante și instructive totodată. Dar cărturarii de aici erau oameni gravi. Canonici ori episcopi, disprețuitori de plebea mărunță dela tarabă, din ateliere, sau dela coarnele plugului, iar logofeții dela cancelaria comitatului erau prea ocupați cu scriptele lor latinești împodobite, pentru ca să mai aibă timp și înțelegere de a privi în jur, cum curge vieța și se transformă totul cu trecerea vremii.

Vom încerca totuși, în linii sumare, o reconstituire a Orăzii din sec. XIX până către deceniul al optulea, când încep marile transformări, cu venirea drumului de fier, care fuge de aici peste Piatra Craiului în spre Cluj și mai departe.

Alături de lumea cea „serioasă”, soclii pe care se răzimbau instituțiile, alături de burocrația de tip german, de episcopi și cler, trăia în orașul acesta lume mărunță, pestriță și muncitoare, care dă adevărata viață. În vremea de care ne preocupăm civilizația din Apus pătrunde cu pași repezi și aici. Ea găsi la Oradea, pe lângă câteva clădiri trainice de piatră și cărămidă un oraș de șes, cu o serie de „curii” (conace) nemeșești, cu o mulțime de case de bârne ori de lut și acoperite cu șindrilă sau stuf, cămine de meseriași ori agricultori harnici, ce se culcau de vreme, iar faptul zilei îi găsea pe ogoare. Pe străduțele strâmte din apropierea pieții, evrei coborători de pe meleagurile Galileei, infiripau, ici-colo câte o șandrama, unde vindeau marfă ieftină, pentru populația satelor, sau „alduita pălincă” (țuică), ce avea multă căutare printre țărani regiunii și era aducătoare de câștig bogat. Erau noii negustori, ce luau locul macedonenilor, cari se boieriseră și din ei se va forma noua burghezie a orașului.

Apoi și un alt element nou, lumea subțire, doritoare de distracții, plimbată pe la Viena și în alte orașe din Apus, care o duce deocamdată cam greu. În Oradea străzile erau adevărate uliți de sate, nepavate; pe unele din ele și încă din centrul orașului se strângea multă apă în sezonul ploilor, bun adăpost pentru neamul broscăresc care, la lumina lunei, dădeau concerte miraculoase. Noaptea pe străzi, cheilii, în loc de poliție, aveau de luptat cu dulăi periculoși, ce năvăleau în cete de prin curțile gospodarilor. Câțiva negustori mai inventivi întinseră punți de scânduri pentru ca să înlesnească accesul mușteriiilor. Orașul era noaptea fără lumină, iar paza „haiducilor” iluzorică. Toată noaptea cântau „cătanele” prin cârciumi, pe străzi chiuiau haimanalele

fără căpătâiu, iar în spre ziuă începeau tulnicile stăvarilor, porcarilor, ciurdarilor. Lumea muncitoare pleca la câmp, în munca aspră pentru pâinea de toate zilele. Sgomot de oraș mare.

Nu erau rare scenele tragicomice, când câte-o pereche de fetișcane, plecate la plimbare sub seară pe „corso” erau asaltate și strămtorite sub câte o poartă de o vacă mai sălbatică ce se întorcea dela pășune. Cucoanele îmbrăcate în culori mai stridente erau amenințate la tot pasul de molâii bivoli de pe la diferite gospodării, ce se întindeau până în inima orașului.

Erau și locuri de popas și petrecere. În centrul orașului se înălțau două falnice ospătării, cu fațada în spre piață „*Vulturul Negru*” și puțin mai dosit „*Arborele Verde*”. Aici opreau diligențele ce sosiau din pusta ungară sau din spre Ardeal și se adunau cetățenii la un pahar cu vin, ori la o partidă de cărți, ca să schimbe păreri ori să afle noutăți. Și de odată cu poștalioanele veneau vești de prin țară, de pe câmpurile de bătaie: Magenta, Solferino, Sadova, înfrângeri peste înfrângeri, lanțuri din tragedia ultimului mare Habsburg, ale cărui oștiri n’au știut și nu vor mai ști câștiga învingeri. Uriașa moștenire se destramă cu incetul.

Se iviră apoi restaurante cu grădini, unde se consuma băutura nemțească, berea; cum era „*Grădina Otto*”, unde se ’ntâlnea lume nouă și pe unde rătăcea câte o trupă de actori germani, cari amuzau publicul cu farse de gust îndoelnic.

Cu trecerea vremii lucrurile încep să se schimbe. Gospodăriile agricole sunt înpinse de către civilizație în spre periferia orașului, trotuarele se umplu cu piatră sgronțuroasă de formă patrată, pe străzi se ivesc felinare de care grijulii edili se îngrijesc să nu fie aprinse în timpul nopților cu lună, iar la reprezentațiile de teatru bărbații sunt sfătuiți să-și lase ciubucele cu mirosul lor nesuferit acasă, pentru ca fumul lor să nu stingherească pe cucoane. Se ridică o clădire nouă pentru acest soi de spectacole și un ziar aduce știri în locul diligenței căruia îi ia locul acum trenul.

Lumea nouă își câștigă locul pe care-l râvnise. Se deschid prăvălii luxoase, iar industria morăritului aduce bani grei. Oradea devine acum un oraș plăcut, poreclit mai în batjocoră, mai serios Parisul de pe malurile Peței. Dar vremurile acestea nu ne mai interesează.¹⁾

În mediul acesta molău, pe jumătate rustic, jumătate burghez care parcă trăgea la fund, anihilând orice sfortare mai nobilă avea să acționeze profesorul Alexandru Roman, un tânăr de abea 27 de ani,

¹⁾ După informații din Lakos Lojos, *Nagy-Várad múltja és jelenjéből*. Nagy várad 1904 și ziarele *Nagyvárad* și *Szabadság*, precum și *Bihar vármegye és Nagyvárad* din colecția „Magyarország vármegyei és városai”.

care avea să crească generația românească nouă, așa cum o visa împreună cu episcopul Erdeli. Acesta din urmă avea proiecte politice mărețe pentru neamul său, dorind să-l vadă curând unit într'o mare „Țară a Românilor” (Romanen land), care să cuprindă Transilvania, Banatul, Părțile Ungurene și Maramureșul, cu un prefect propriu și guvern național.¹⁾

. . .

Rămâne să vedem oamenii noului crez.

Patronul societății era episcopul *Vasile Erdeli* care, după cum îl caracterizează secretarul său, Ioan Vancea, era o persoană dotată cu „memorie vie și fidelă, minte ageră, clară și prăvăzătoare, caracterul ferm, hotărât și statornic. Era iubitor de dreptate până la asprime și severitate, dar bun la inimă, milostiv și îndurător față de cei lipsiți și nevoiași. Bun cunoscător de oameni, abil și iscusit diplomat, își știa alege prietenii și colaboratorii și iscodea ușor gândurile dușmanilor, pătrundea cu ușurință în miezul lucrurilor și al împrejurărilor, folosind cu abilitate momentele prielnice și înlăturând piedicile și greutățile ce îi stăteau în cale. Știa afla mijloacele de a dispune în favorul său.”²⁾

Acesta era omul, iar crezul său politic după revoluția din 1848 se mișca între Roma și împărat. „Fiindcă în aceste două legături, adică în credința către Roma și către împăratul nostru, se razimă fericirea noastră și cea pământească și cea cerească”, iar dragostea sa față de neam depășia prejudiciile confesionale. „*Iubiți-vă unul pe altul fără osebite între Român și Român, de se și chiamă unul Petru și altul Pavel, că toți suntem Români, de și unul într'una, altul într'altă biserică umblă ca întru amândouă, cu ajutorul lui Dumnezeu, în dulcea limbă română se laudă Dumnezeu, prin această dragoste frățească se vor împreuna inimile și va avea împlinire timpul, când toți ne vom împreuna întru adevărata simțire națiunii noastre mântuitoare și va fi pentru toți un staul și un păstor, nu fiți străini unul de altul.*”³⁾ Frumoase și profetice cuvinte.

Alături de el, în capitlul canonicilor : *Alesandru Dobra*, viitor episcop al Lugojului, *Ioan Alexi*, viitor episcop al Gherlei și autorul

1) Petiția episcopului Erdeli către împăratul din Ianuarie 1850, publicată de către N. Popea în *Memorialul lui Șaguna* p. 393-400 și T. Păcățeanu, *op. cit.* vol. I. p. 640-648.

2) Dr. Ioan Vancea, *Biografia sinoptică a Episcopului Vasile Baron de Erdélyi*. Oradea-Mare, 1863, p. 29.

3) Cf. circulara ep. Erdeli din 1 Martie, 1850 în Dr. Iacob Radu. *Istoria diecezei române-unite a Orăzii - Mari*. Oradea, 1930. p. 129-130.

unei gramatici a limbii române, tipărită în 1826 la Viena, operă ce ne-a făcut multe servicii între străini, *Teodor Aaron*, fost translator la crăiasca tipografie din Buda și autor de cărți savante. Aceștia mai cum-păniți, mai bătrâni, dar toți mânați de intenții bune.

Veniau apoi profesorii, canceliștii dela episcopie și parohii dintre care remarcăm: *Ioan Vancea*, profesorul dela școala normală și viitor mare mitropolit al Blajului, *Iosif Pop-Sălăgeanul*, directorul școlilor naționale, savant autor de tratate bisericești care în tinerețe scrisese și versuri, *Ioan Pop*, vicerectorul Seminarului, unde primea educație tineretul român, „om ca născut pentru acest post”, după cum îl caracterizează un corespondent al „Gazetei” din Brașov.

Mai rămâne conducătorul societății de lectură, *Alexandru Roman*, al cărui portret fizic și moral îl dăm așa cum a fost incondeiat de către un publicist ungar în anul 1865, când deja eșise binișor din mediul orădan și aparținea națiunii care-i cânta:

„Steagul nostru-i ridicat,
Pentru un român bărbat.
Șandru Roman să trăiască
Pe câmpia românească!”

Publicistul, care e *Ember György*, spune despre *Roman* că numai odată în viața sa a văzut om cu fața pală și cu trăsături într'adevăr aristocrate, când l-a întâlnit pe candidatul român. Iar ca trăsătură morală: „E întruparea spiritului și umorului. *Iși iubește până la nebunie națiunea*. E un intelectual neastâmpărat, mai mult naționalist, decât patriot. *Și astăzi îl răpește furia națională*, dar nu se poate nega că numai pentru națiunea sa luptă și ostenește.”¹⁾ Omul acesta știa trezi sufletele din amorțire și de aceea nu trebuie să ne mirăm că în cursul unui singur an reuși să cucerească întregul tineret românesc din Oradea, după ce prejudiciile confesionale amorțiseră în fața crezului miraculos al neamului. Rămâne să-i vedem la lucru, pentru ca să putem desprinde liniile acestei activități.

Activitatea

În capitolul precedent am cunoscut mediul social și viața spirituală ce pulsa în Oradea. În afară de preocupările câtorva preoți și ale celor două biserici, întreagă ambianța e atât de străină de noi. Și de bună seamă că tineretul nostru n'avea ce căuta, pentru a-și câștiga

1) *Ember György*, *Mikor menekülhôm kelleit*, în ziarul „*Nagyvárad*”, 1873 nr 98—99 și *V. Bolca*, *O alegere de deputat în Bihor, în anul 1865, în România Nouă*, an V nr. 215.

surse de idealism, nici în casina maghiară, nici în cafenelele din localitate, iar școala oficială, după revoluție, propaga cu zel îndoit „sacra” cultură maghiară. Așa că inițiativa lui Roman și a inspectorului școlar Dimitrie Ionescu veni la timp.

Tineretul român adunat în Oradea din Banat, Crișana, Sătmar, Sălaj și Maramureș și îndrumat prin văpaia sufletească a profesorului lor atât de fanatic în cele naționale e strâns acum în casa lui firească în Seminarul român unit, pentru ca să i se împărtășească un crez de viață, prin care avea să-l lege de sufletul neamului românesc întreg.

Constituirea societății se făcu într'un timp „când — după credința tinerilor — în românumea întreagă nu ieșise nimeni cu un asemenea proiect” și sub lozinca: „*Uniți-vă în cuget, uniți-vă 'n simțiri!*” Ea fu patronată de episcopul Erdeli și sprijinită de inspectorul școlar Dimitrie Ionescu și rectorul Iosif Pop-Sălăgeanul.

După sositrea rezoluției dela guvern, Roman lansă un apel către studenții Academiei juridice și elevii din cl. VII—VIII, ca să se intrunească la Seminar în ziua de 5 Iunie 1852, pentru constituire. Ea se făcu în cadre festive, asistând un public numeros. După citirea rezoluției guvernamentale și a statutelor, se designară „supraveghetorul” în persoana rectorului seminarial, Iosif Pop-Sălăgeanul și „conducătorul” societății, care e Alexandru Roman. Intâiul aduce, apoi, mulțumiri guvernului, iar tinerimea, sub conducerea lui Mihai Șiorban, parohul Olosigului, cânta „imnul popular”. Publicul ovaționează importantul act cu aplauze furtunoase. Din partea junimei vorbește Paul Vela—Ventrariu, elev în cl. VII. Se încinge apoi o *horă națională*, primită de către mulțime prin „cele mai frenetice aplauze”. Rectorul mulțumește în urmă tuturor celor ce s'au străduit până aici și se retrage împreună cu oaspeții, însoțiți de „vivatele” tineretului. Societatea era constituită.

Mai rămaseră tinerii și conducătorul, pentru ca să pună la punct mărunțișurile administrative. Se alege o delegație care să roage pe episcop ca să patroneze asociația, iar canonicii și preoții români din Oradea sunt proclamați membri onorari. Tot acum se aleg și membrii comitetului și se designează o comisie care să organizeze societatea în spiritul statutelor.¹⁾ Se porni, acum, cu entuziasm o activitate ce avea să continue aproape un sfert de veac.

Dar pentru a pătrunde în munca ce se desfășoară aici, deosebit de prețioasă pentru noi, pentru că a împlinit rosturi românești deosebit de importante pentru locul și timpul în care se făcea, rămâne să răspundem la o serie de întrebări: Cine sunt conducătorii? Cine sunt

¹⁾ N. Oncu, *op. cit.* p. 247—250.

bătrânii care se interesează de această muncă. Cine sunt cei tineri? Care este activitatea și rezultatele? Mai ales acestea din urmă!

Conducerea societății, după statute (§ 4.) cade în sarcina „profesorului de limba și literatura română”, dela „arhigimnaziul local”, iar dacă acesta „din cauză privată va fi împiedicat a conduce în persoană atare ședință literară, atunci tinerimea va ruga pe regintele (superiorul) seminarial spre a-i da un supraveghetor pentru conducerea cuviincioasă” Fără conducător ori supraveghetor ședințele nu se pot ține (§ 11).

În intervalul de timp cât a trăit societatea întâlnim la liceul din Oradea pe următorii profesori de limba română: *Alexandru Roman* (1851—1853), *Dionisie Pășcuțiu* (1853—1861), *Vasile Pop-Silaghi* (1861—1863) și *Iustin Popfiu* (1863—1879).¹⁾ Societatea va lucra, după cum îi cer interesele și-i dictează nevoile, când sub conducerea profesorilor când prin supraveghetori.

Întâiul, precum știm, e *Alexandru Roman* (1851—53). Român autentic prin structură în tot ce are neamul nostru mai nobil, el venia dela institutul „Sf. Barbara” din Viena, cu atât de frumoase tradiții pentru trecutul nostru. După scurtul popas dela Beiuș, el ancorează la Oradea cu o puternică dragoste a limbii românești, caracteristică generației sale, în care vedea — cu drept cuvânt — pârghia principală pe care se razimă existența noastră națională. Ca vederi, în acest domeniu, e omul timpului său. Nici cultura și nici locul nu-l indicau ca novator. Programul pe care-l aduce în fața tinerilor e un amestec de admirație față de munca lui Cipariu și câteva din vederile Moldovenilor din generația lui Kogălniceanu. Ceea ce era nou în el era pasiunea pentru cauza la care se angaja, completată de o încăpățănare caracteristică oamenilor regiunii, de a lega pe ai săi de marele trunchiu al neamului și puterea de fascinare pe care o exercită asupra elevilor pentru gândurile sale. Până la dânsul am avut în Bihor oameni cum-păniți, îndrumători, sau ostași la datorie până la sfârșit, oricât de ingrat ar fi fost locul în care erau puși, dar n'am avut apostoli care să încălzească prin puterea credinței. *Alexandru Roman* e întâiul. Prin pana tinerilor vorbește sentențios sufletul călăuzitorului că „o națiune fără limbă cultă e ca cerbul pe ghiață, care numai așa poate sta pe picioare, dacă nu și le întinde spre a pași.” Sau „naționalitatea fără

¹⁾ Șirul profesorilor după Cseplő Péter, *op. cit.* Tot după acesta, cu anul școlar 1879—80 la acest liceu nu mai întâlnim profesori de l. română, ci această materie se va preda în mod facultativ de profesorul de religie greco-catolică. Deci catedra a fost desființată în anul 1879! Urmașii lui Popfiu, până în 1919 sunt: *Nicolae Mărcuș* (1878—1882), *Iuliu Pápfalvay* (1882—1894), *Felician Bran* (1894—1896), *Petru Popescu* (1896—1905), *Ștefan Tăședan* (1905—1909) și *Augustin Maghiar* (1909—1919).

limbă e ca sufletul fără minte”.¹⁾ Deci, pentru tineret cea mai sfântă îndatorire trebuie să fie cultivarea limbii românești și pentru acest țel a legat par’că prin jurământ o generație întreagă, din acest colț de țară.

După el veni *Dionisie Pășcuțiu* (1854—1856), care nu stătu în fruntea societății decât doi ani și, după opinia lui N. Oncu, în timpul său se introduse în cercul tinerilor „nepăsarea” și „neînțelegerea”. Se prea poate, pentru că Pășcuțiu era un om orgolios și exclusivist, pentru care motive n’a făcut casă bună nici cu superiorii săi bisericești, dar însușirea de bun român și dragostea pentru limba românească sunt trăsături care le-a păstrat în toată viața.²⁾ Le va fi cultivat, după cât l-a ajutat firea și aici.

Vine apoi la conducere pentru un singur an *Teodor Aaron* (1856—57), fost censor la tipografia din Buda, bătrân venerabil și admirator al lui Petru Maior. Le va fi vorbit despre trecutul nostru strălucit cu înțelepciunea unui patriarh care știe multe. A plecat apoi în eparhia Lugojului, ca să se stingă peste doi ani.

Urmașul său însă e un tânăr din școala lui Roman și se numește *Dimitrie Sfura* (1858). Născut în comuna Verendin (1831) din părțile Sătmăruului, după ce urmă școala secundară la Beiuș, Carei și Oradea, unde termină și teologia se opri în acest oraș în calitate de profesor la școala preparandială (normală) și între zidurile Seminarului ca într’un loc fericit, unde-și putea cultiva sentimentele ce-l copleșiau. În întâia duminică ce urmă Paștilor anului 1858 când ocupă locul de conducător al societății, la salutul tradițional al tinerilor el răspunse : „Să vieze Români!” Sub conducerea lui lucrurile se întoarseră în spre bine, dar activitatea sa, plină de promisiuni fu întreruptă de moartea-i neașteptată, din 7 Noemvrie 1858. Cu această ocazie Iosif Pop-Sălăgeanul scrie : „Gazetei” din Brașov, între altele : „Pierderea noastră e în toată privința mare, căci Societatea de lectură a pierdut în dânsul un membru brav, literatura, națiunea și biserica un bărbat, care cu timpul ar fi adus fructe mănoase pe altarele lor”. Era cel mai în măsură să-l aprecieze.³⁾

Conducerea o luă după Sfura proaspătul doctor în teologie, venit dela Roma (1859) și fost elev al aceluiași profesor fondator al societății

¹⁾ *Diorile Bihorului*, Oradea-Mare, 1854. „Prevorbit” (prefața).

²⁾ În domeniul limbii D. Pășcuțiu a publicat : *Román-magyar nyelvtan*. Oradea Mare 1855. „La chestiunea ortografiei”. „*Familia*” 1885, nr. 23. *A román (oláh) nyelv eredete*. Lugoj, 1892. Lucrarea e dedicată lui Petru Maior și e un răspuns masiv dat operei scriitorului maghiar Dr. Réthy László, *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása* (1839).

³⁾ V. Bolca, *Școala normală română unită din Oradea* 1934, p. 99 și Iosif Vulcan, *In memoria lui Dimitrie Sfura în Familia*, 1869 p. 505—507.

Vasile Iuțiu (1859—60). El e din părțile Sălajului, din comuna Dindești. În anii de școală secundară la Oradea se pasionează și pentru poezie dar cu trecerea vremii se lasă de ea tot mai mult. Conducerea lui ca și a tânărului preot *Ignatie Sabo* (1860—1861), par să fie un interimat activ până la venirea dela Beiuș a profesorului *Vasile Pop-Silaghi* (1861—64). Urmașul lui Pășcuțiu la catedra dela liceu, de o constituție fizică șubredă, s'a preocupat mai mult de sănătatea sa, decât de necesitățile sufletești ale tineretului. Iluziile ce se legară de el se spulberară curând. Societatea vegetă și ea până la moartea-i ce veni în 1864.

Acum, în sfârșit, după un deceniu de provizorate și dibuiri, veni omul ce avea să-i dea prosperitate și să-i stabilească faima până în cercul „Convorbirilor“ din Iași, oprind asupra entuziastei activități condeiul criticului Titu Maiorescu. Acesta e *Iustin Popfiu* (1864—1875), cel din urmă conducător al societății, ce va sucumba în anul 1875, printr'un incident în care vor interveni și haiducii (poliția) orașului.

El s'a născut în *Dijir* din județul Bihor. Cursul primar îl urmează la Baia-Mare, iar liceul la Oradea, de unde pleacă pentru studii teologice la institutul Sf. Barbara din Viena. În 1863 e hirotonit de preot și din acest an până în 1879 funcționează ca profesor de limba română la liceul din Oradea. În urmă e preot în Leta-Mare, unde în 1882 în vârstă de 41 ani îi veni sfârșitul¹⁾.

A trăit puțin, dar cu folos pentru neam și a fost un om care a știut ce vrea, în locul în care a fost pus. În timpul frământărilor de după absolutism, care aveau să ducă spre noua eră constituțională funestă pentru Români, vreme în care Bihoreniii noștri nu știau încotro să apuce, tânărul cleric în versuri sobre indică drumul pentru frații săi din părțile Ungariei și-i îndeamnă mustrător pentru neactivitatea lor să pornească la fapte cu hotărîre :

*De ce dar noi acuma, când gințile apăsate
Se scoală la vieață din lungul lor delir,
Stăm ca'n stâncă mută, cu mâinile încruciate,
Dormind morțiș pe laurul străbunelor măriri ?!*

*Priviți Ardealul nobil, cum merge înainte,
Cum își reclamă dreptul, ce forța l-a furat ;
Nu-i pasă de calomni, de silă de torminte,
Să-și vază numai liber poporul apăsat !*

*'Nainte dar la luptă, la luptă națională
Români din Satumare, Aradu și din Bihor !
Respingeți cu virtute cererea infernală,
Țintită spre a respinge acest străvechiu popor !*

¹⁾ Biografia lui T. Neș, *Oameni din Bihor Oradea*, 1938 p. 65—75.

*Maramureșeni! nu cedați ca limba strămoșească,
Eternul nostru titlu de nobili și romani,
S'ajungă a fi străină în vatra-i părintească
De ai săi ne'mbrățișată, blamată de dușmani!''¹⁾*

Stilul și metrica sunt ale lui Mureșanu, dar năzuințele de a păși prin luptă spre cucerirea drepturilor naționale și spre păstrarea comorilor noastre sufletești sunt smulse din cugetul său. Tot de acolo pleacă și indemnurile *La un preot tânăr*.

*„Dar să nu uiți vr'odată că ești preot român,
Nepotul unui Romul ș'al marelui Ștefan!
Deșteaptă'n fiii gintei române simțeminte,
Imbrățișează națiunea cu zel ș'amor ferbinte,
Și să pricepi odată că fără de unire
In veci nu vom ajunge la vechea strălucire;
Română a fost mama ce'n brațe te-a purtat
Fii dară pân la moarte român adevărat! (p. 40).*

Prin gândurile exprimate în aceste două poezii el fixează misiunea lui și a generației sale în viață: *cultul pentru limbă, lupta pentru drepturi naționale și unirea între frați*; deziderate pentru care înțelege să se dăruiască. De aceea templul său poetic e împodobit cu icoanele înaintașilor cari s'au străduit pentru aceleași crezuri: Traian, Negru Vodă, Dragoș, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul, iar dintre cărturari: G. Șincai, Barițiu, Sion, Bolintineanu, Iancu Văcărescu, Mureșanu, V. Alecsandri sunt cei cărora le arde smirna și tămâie în versurile sale. El cântă unirea celor două Principate ce „află viu răsunset la frații depărtați“ (Odă—1862 p. 27), iar când în parlamentul țărilor se puse împroprietărirea țăranilor, înțelege să fie în mod hotărât alături de ei, pentru a servi dreptatea și pacea între frați.

*„Și-acum stau Bucureștii! cu turlele 'nalte,
In ei reîndiat-a românul parlament:
Dar ce folos? în dânsul nu afli direptate,
Țăranii gem fără de țară în vechiul lor pământ!''*

(Imn pentru România — Viena 1862)

Aceeași durere în sufletul său și în 1863 pentru dușmanii din afară și „machinațiile“ interioare, dar toate aceste umbre nu-i împiedică nădejdea în viitor, când

*„Iar o să se ridice căsuțele palate,
Iar vor suna în ele cântări de libertate.
Văi, codri, fărături da-vor ecou impunător
Și secol către secol cu fală vor vorbi
De gloria romană ce'n veci va străluci!''*

(Plângere, p. 19)

¹⁾ Iustin Popfii, *Poesia și proza*. Tom I, Oradea—Mare, 1870, p. 14. Poezia sub titlul „Către Românii din Ungaria“ la începutul erei constituționale. — Viena 1861.

După Iustin Popfiu literatura e chemată să împlinească trei scopuri: 1) „*deșteaptă conștiința națională*“; 2) ne învață „*a vorbi și a scrie mai frumos românește*“; și 3) prin ea „*câștigăm simpatia popoarelor civilizate*“. ¹⁾ Dar toate duc spre unul singur, *înălțarea națiunii*, în care pe cât vedem, crede cu tărie și aceasta îl duce ca la venirea între ai săi să le strige :

„Nu e român de omenie,
Demn de a sa istorie,
Cel ce limba-și n'o vorbește
Și nu scrie românește“.

(Cântec contemporan — Oradea. 1863. p. 75)

Cu aceste lozinci pășește al doilea stegar adevărat, după Roman, în mijlocul junimii și publicului românesc din Oradea, ca să oțelească conștiințele, aducând merinde proaspătă, succulentă. Și o prestață cum n'a mai avut niciunul, în aceste părți, după dânsul.

Sprizinatorii. Societatea de lectură a găsit un puternic răsunet în sufletul tuturor intelectualilor noștri din aceste părți, care-i aduc îndemnul și sprijinul lor material. Dăm aici o listă sumară a celor pe care împrejurările ne-au permis ca să-i putem inventaria, cu puținele mijloace care ne stau azi la îndemână. Sunt oamenii care-și aduc obolul lor și prin această faptă grăitoare fac dovadă că sunt cu sufletul alături de tineri.

Îi luăm în ordinea alfabetică : *Teodor Aaron* (1856), *Nicolae Ardelean* notar (1856), *Bilțiu Ștefan*, protopop în Baia Mare (1852), *D. Bon* (1856), *Nicolae Borbola*, canonic, Oradea (1853), *Timotei Cipariu* (1855), *Grigore Chioreanul*, canonic, Oradea (1853), *Ioan Dărăbanț*, canonic or. și preot în Vetiș apoi în Satu-Mare (1852), *Ambrozie Dimitrovița*, red. *Foii Societății din Bucovina*, Cernăuți (1865), episcopul *Vasile Erdeli* (1852), *Const. Esarcu*, București (1865), *Mihai Fogarași*, învățător, Poceiu - B hor (1853), *Dimitrie Ionescu*, insp. școlilor române ortodoxe din districtul Orăzii (1852), *George Maniu*, preot în Seini, jud. Sătmar (1852), *Ioanichie Miculescu*, red. foii beletristice „*Aurora Română*“, Budapesta (1865), *Ioan Muntean* preot în Sărcău și fost capelan militar în revoluție (1852), *Ioan Fekete - Negruțiu*, arhidiacon, Cluj, (1853), *Liviu Papp* (1856), *Dionisie Pășcuțiu*, prof. Oradea (1855), *Gheorghe Pop*, preot în Dob, jud. Sătmar (1853), *Ioan Pop*, canonic și rector al Seminarului (1853), *Iosif Pop - Sălăgeanul*, canonic, apoi

¹⁾ Iustin Popfiu, *O privire fugitivă peste literatura română și lipsa unei istorii critice a literaturii române*. Discurs rostit la Cluj la adunarea generală a „Astrei“ din 16-28 August, 1867. E publicat în „*Poesie și Prosă*“, iar citatele sunt luate din pag. 152 și 154.

episcop al Orăzii (1852), *Sigismund Pop*, directorul ziarului „Concordia“, Budapesta (1865), *I. Popdan* (1853), *N. D. Popescu*, publicist, București, (1865), *Alexandru Roman* (1853), *Ștefan Sadi* (1853), *Mihai Șiorban*, preot, Olosăg (1853) *Toma Șiorban*, arhidiacon, Carei-Mari (1856), mitropolitul *Al. Șterca Șuluțiu* (1857), *Dimitrie Sfura* (1853), *Iosif Vulcan* (1865).¹⁾

Prin grija celor pomeniți și, sigur și prin alții pe cari filele cunoscute de noi nu-i înregistrează, în spre cercul tinerilor din Oradea pornesc daruri în bani, hârtii de valoare, cărți prețioase păstrate cu grijă în familie, ori foi periodice menite să-i inițieze în lumea noastră, pentru ca la pășirea în viață să știe fiecare de ce să apuce. Dintre toți aceștia, însă, mai mult au jertfit episcopii Vasile Erdeli și Iosif Pop Sălăgeanul. Nu numai pentru că aveau de unde, ci, toate dovezile ne arată că aveau tragere de inimă pentru ceea ce se făcea cu banii dați.

Frământările tinerilor

Povățuitori literari. Ni se impune, dela început, o întrebare: Oare care sunt drumurile literare pe care le bătătoresc tinerii grupați în Societatea de lectură, idealurile lor artistice, prin cine și de unde vin? Vom căuta să găsim un răspuns.

Intâii doi conducători ai Societății, *Al. Roman* și *Pășcuțiu*, dotați cu o cunoaștere mai largă în domeniul culturii românești, sunt legați prin preocupări de iluștrii înaintași ai Școlii latiniste. Pentru ei literatura înseamnă cultivarea limbii, cu ținta de a o apropia cât mai mult de forma ei genetică latină; crez care pornea nu din pure speculații eșite din retorta miraculoasă a unor savanți, cum se afirmă în scrisul nostru de multe ori, ci din pricina unor răfueți mai vechi, ce tindeau să lovească în însăși existența noastră națională. Problema, sub acest raport a fost sezizată încă din polemicile lui *Petru Maior*, iar sub aspectul politic a fost prezentată cu o uimitoare plasticitate de către *Simeon Bărnuțiu*, în discursul său.

Advocatul drepturilor noastre pe pământul Transilvaniei arată în Catedrala Blajului tentativa dușmanilor de a topi „toate limbile Ardealului în căldarea cea politică a renașterii, cum se topesc boii în zalhanalele României, ca din toate să se nască numai o limbă, cea ungurească, ca de aici înainte, până va sta lumea, în târgurile și pe drumurile Ardealului și în ori ce loc public, să nu se audă: Bună ziua

¹⁾ Anul din paranteză arată întâia legătură pe cale materială a persoanei indicate cu Societatea.

frate; încă nici: Guten Morgen Bruder, ci numai: Jé napot, földi; afurisite să fie — deci — mamele, care vor îndrăsni a chema de aici înainte pe fiii săi zicându-le: Fătul meu! Unele ca aceste să se judece ca nește îngropătoare a fericirii semenilor săi, și cei ce au avut nenorocirea a fi aplecați și crescuți de mamă româncă, cu ură să-și aducă aminte de maica sa, căci i-au învățat a vorbi o limbă de care atârnă nefericirea lor de acum și cea viitoare, pentru ce nu și-au dat pruncuții la limba ungurească, și dacă nu altmintrelea batăr cu furca să-i fi ținut acolo până și-ar fi câștigat acest odor de atâta fericire aducătoriu, că, iată s'au arătat o stea minunată (stella mirabilis) pe ceriul cel politic al Ungariei și al Ardealului, care spune magilor că Ardealul nu va fi tare și ferice până când nu se vor unguri toți, adică până când nu se vor lepăda toți de neamul lor, de limba, de naționalitatea și prin urmare de conștiința vredniciei sale omenești". Din acest izvor plecau cei doi profesori, când enunțau sentențios că „naționalitatea fără limbă e ca sufletul fără minte”, îndemnând ucenicii să lucreze în această direcție, ca pe viitor „să avem și noi Cipari indemna urmă acelui mare dintre zeloșii Transilvani să-și știe sacra nopțile dulceli limbe părintești”.¹⁾ Deci năzuința pentru menținerea limbii constituie întâiul punct din crezul tinerilor. În legătură cu această preocupare, întâia consecință fu propunerea lui G. Delianu de a se elimina din scrisul nostru alfabetul cirilic. În ședința din 28/IV.1853 el cere să se facă o adresă către Societatea de editură din Moldova ca să „lapede din edițiunile sale ruginitele și sdrânțuitele buchii, de care e atât de înstrăinat tot sufletul adevărat român”. „Hieroglifile” fură condamnate cu unanimitate, iar Deleanu a fost incredințat cu redactarea manifestului către Moldoveni. Din acest moment se inspiră Iosif Roman în poezia lui „Apel către slove”, care va fi recitată în ședința publică a societății din 19 Mai, de către Mihail Rațiu și se publică în almanahul din 1854.²⁾

În afară de frumoasa moștenire din tradiția de luptă culturală a Transilvaniei, venită prin discipolii filologului blăjan, cunoștința lor cu Moldovenii, cărora câteodată îndrăsneau să le dea și sfaturi, e destul de rodnică. În colecția „Versuinții Români” (1854) întâlnim poeziile lui Asachi, Alecu Donici, C. Negruzzi, ca să facă apoi cunoștință cu bătrânul „cavaler” C. Stamatii, iar un călător ce trecu pe la Oradea (1858) dădu chiar „pe ia sate de alătura, prin urmare cu totul izolate”, peste mai multe cărți românești, ca „Doinele” și „Lăcrămioarele” lui

¹⁾ Diorile Bihorului, „Prevorbit”.

²⁾ Fenice, în „Apendice”, p. 254. Poezia lui I. Roman în „Diorile Bihorului”.

V. Alecsandri. Dar nu lipsește nici cunoașterea lui Cârlova, Gr. Alecsandrescu, Boliac, Bolintineanu. Prin urmare literatura cea mai bună din ambele țări române, pe care o cultivă generația lui Kogălniceanu, care dominează cultura noastră până în 1866, fu cunoscută pe încetul și aici. Din aceste izvoare își câștigă tinerii credința că „*un popor fără datine, port și limbă națională e șters pentru totdeauna de pe fața pământului.*”¹⁾

Alături de cei pomeniți mai intră în socoteală întreg scrisul românesc din Ardeal, al lui Barițiu, V. Babeș, Andrei Mureșanu, Alexandru Roman, etc.

Tot ce am găsit până acum constituiesc surse de trezire și de mândrie care duc spre o exaltare a particularităților noastre de neam nobil și spre un *esclusivism* național. De pe acest pedestal tinerii condamnă politica de „frăție” cu Ungurii a bătrânilor, în revoluția din anii 1848—49, considerându-i oameni „*îmbătați de timp și nepricepători, mijloace în mâinile străinilor, demni de compătimirea tot românului cu mintea sănătoasă*, — de care până azi — durere! — se tot mai află rupti de către trupul național; ci o să fie binecuvântat numele Domnului, în număr foarte mic.”²⁾ Iar concluzia vine în mod firesc. Pentru viitor, în urma experiențelor nefaste ale trecutului „*bine știm, că noi nu avem pe cine ne răzima decât pe noi înșine; și asta oare nu e o nenorocire? Unde vrei tu amice să stai; pe brațele altora sus, sau pe picioarele tale mai jos puțin? De acum, spune tânărul, care a vorbit până acum și care e Iosif Roman, „viitorul noi îl formăm!”* Și în ridicarea unei generații tari un rol deosebit îi revine femeii române, ce are datoria să părăsească orice „deșertăciune”, rezervând dragostea sa „numai pe partea fiilor curați ai națiunii”, înfățișând „feților săi pe Cornelia romana, pe Veturia cu Coriolan, pe un Tit și Traian”. Din toate nu va lipsi, însă, credința religioasă căci, fără religie, fără cunoștința puternicului Dumnezeu orice cultură e aparentă, prefăcută, nu are fundament, nu are realitatea sa”. Toate acestea să le facem *pentru ca să umplem lacunele prezente*”, căci vina noastră de până acum e „*aceea că nu am figurat niciodată ca români.*”³⁾ Acesta e crezul tinerilor de sub conducerea lui Iustin Popfii, în urzirea că-

¹⁾ *Diorile Bihorului, Camerdiana*, (nuvelă originală) de I. Brândușianu, p. 18. Relativ la V. Alecsandri în *Gazeta de Transilvania*, 1858, Nr. 68, p. 278 și Nr. 69, p. 280 și 282.

²⁾ *Diorile Bihorului, „Camerdiana”* (nuvelă originală) de I. Brândușianu, p. 18 și 34—35.

³⁾ *Diorile Bihorului*, Iosif Roman, din scrisori către mamă, amantă și prieten, p. 268—69, 276, 278 și 285.

ruia își dăduseră mâna, frățește, scriitorii din cele trei provincii românești.

Am căutat influențe care să fi determinat activitatea de aici și în preocupările vecinilor noștri din Apus. Ele sunt însă prea puține. Literatura lor în acest timp e dominată de o atmosferă tipic burgheză al cărei suflu ni-l dau cele două periodice mai de seamă: *Vasárnapi Ujság* (1854) și *Fővárosi Lapok* (1864), în care în literatura de traduceri fadă și poezii în care se cântă vieța idilică — privită dela suprafață — a țaranului, se amestecă informații banale despre baluri, modă și senzațiile zilei din lume și capitala țării.¹⁾ Spiritul lor se resimte mai ales în coloanele *Familiei* lui Iosif Vulcan. Unele părți sarbede și traduceri de romane și nuvele „fantastice” care au produs insomniile bucnicilor noștri au fost introduse acolo sub inspirația celor două foi beletristice ungurești, care dominau din Budapesta spiritul poporului maghiar.

Dar totuși am primit ceva; în o măsură mică, ce e drept, pentru că aveam și noi ceea ce venia de aici. Inafară de folklorul românesc, reprezentat la *Gazeta* din Brașov, prin contribuția bănățeanului Atanasie Maioreșcu, iar pentru Carpați prin colecția lui Alecsandri — ambele surse cunoscute de școlarii din Oradea — mai intră în cumpănă pentru ei și exemplul culegătorului de literatură populară Erdélyi Ioan (1814—1868) ce activa în societatea „Kisfaludy”, un cunoscător al literaturii românești, om cu bună reputație și legături printre intelectualii noștri. La indemnul lui, Ember Gheorghe începe colecționarea poeziei populare românești din Părțile Ungurene, ca în 1866 să prezinte societății amintite sub titlul „*Román népdalok, balladok, román czok és mesék*” vreo 500 poezii de ale noastre, în traducere ungurească. Colecția, revizuită de către Iosif Vulcan și Iulian Grozescu va apare în anul 1872.²⁾ Influențe dela noi și din această direcție duc pe unii din tinerii societății din Oradea să caute în versurile lor teme din popor, în aceeași metrică sprintenă. Atât ar fi venit de aici pentru lumea noastră.

VASILE BOLCA

¹⁾ Szerb Antal, *Magyar irodalomtörténet*, vol. II, p. 110—116. Cluj, 1934.

²⁾ „*Szabadság*”, Oradea 1871—II—25 și T. Neș, *Oameni din Bihor*. Oradea, 1938, p. 226.

IN CETATEA ALBA-IULIEI

- La a 25-a aniversare a Unirii ¹⁾ -

Un filosof al istoriei spune că istoria omenirii se compune din mituri și că un popor crește în putere dacă are mituri religioase sau politice, capabile să-l stimuleze eforturile și să-l mențină pe linia unei vieți istorice neîntrerupte.

De mai bine de o mie de ani poporul românesc a trăit o viață istorică mistică, adică o stare psihologică particulară, legată de două mituri imprescriptibile, acelea a limbii și pământului său. Crezul necălit în aceste mituri au dat poporul român acea energie uriașă și nestovită, datorită căreia a izbutit să înfrângă adversitățile destinului, să iasă din anonimat și să-și impună spiritualitatea lui specifică în forme politice proprii. Suprema biruință a mitului nostru etnic s'a sărbătorit acum douăzeci și cinci de ani, în acea neuitată zi de 1 Decembrie 1918 al cărei glas de chemare ne-a strâns azi aici, în cetatea Bălgradului, cetatea născută de glorie însângerată, între zidurile căreia nația și-a depus cu ceremonial religios cătușele sale milenare îmbrăcând, exaltată de bucurie, strălele libertății mult visate.

Ingropate în pământul greu de tradiții de glorie și suferință ale Alba-Iuliei, peste lanțurile ferecate ale robiei milenare s'au rostit atunci formule sacramentale și s'a ridicat templul Unirii noastre veșnice și intangibile, arhitectonat în liniile pure ale unei fertări, pe care o acordam generos tiraniei prăbușită în țărână, pe care, în clipa marelui regăsiri și a caldului nostru îmbrățișeri frățești, nu o socotim în stare să-și mai ridice capul.

Acestea se petreceau acum 25 de ani, în ziua împlinirii dela 1 Dec. 1918, zi de apoteoză a unui mit salvator.

După un sfert de veac o fărâmə de timp în marea devenire istorică a nației noastre desrobite, azi, la 1 Dec. 1943 un drapel de luptă s'a ridicat în văzduh și o chemare cu țipet de goarnă a răscolit conștiințele, atrăgându-le magnetic spre Bălgrad, înclintă sacră cu impletate ignorată de câțiva vreme.

1) Cuvânt inaugural rostit la festivitatea organizată de despărțământul „Astrei” în sala Unirii din Alba Iulia, la 1 Dec. 1943.

Asociația pentru literatura română și cultura poporul român, „Astra”, veșnic reînviată, stă azi pe meterezi; ea a aprins focurile din culme în culme, ea a tras în dungă clopotele cu limbi de bronz, ea s'a îmbrăcat azi în halna de mare sacerdote, aplecându-se, cu ochi împăleniți de lacrimi, peste vatra sfântului foc, din care ni s'au furat furoare incandescente de neprețuită valoare.

În tragicul ceas al comemorării de azi, prin glasul meu smerit de modest dascăl începe sobra liturghie, la care este invitat să ingenuncheze neamul întreg, moșnegii, bărbații, femeile și copiii și nesfârșitul cortegiul al strămoșilor — umbre, convocați în mare și tainic sobor în sala Unirii, areopag în care ne găsim acum — în clipa aceasta ca să ascultăm cu capul plecat glasul Alba-Iuliei, muștrările și povețele ei. Căci ceea ce se întâmplă azi nu este o sărbătoare triumfală, ci o frământare de suflet prăbușit în sine, strâns în centura de durere a unor mătăni întunecate.

La Alba-Iulia, la 1 Dec. 1943, vâile nu răsună de ecoul bucuriilor nestăvilite, așa cum s'a întâmplat odată, ca într'o poveste minunată de acum 25 de ani. Inșși cititorii neamului, voievozii, regii și cruciații gloriilor noastre nemuritoare — și ei și-au adâncit par'că cute de severă sobrietate, alunecând cu priviri încruntate peste capetele epigonilor... Căci ce altceva ar putea să simtă măritul și năprasnicul Mihai sau marele făuritor de unitate Ferdinand, încoronat aci — dacă nu o tresărire furtunoasă de ocară... Iobăgul Horia se va simți frânt din nou pe roată și Cralul Munților țarăși pribeag în țara fagiilor săi albi.

Una după alta — ca într'o dramă shakespeareană, umbrele apar albe în beteala bezneli reci și întunecate — Badea Gheorghe din Băsești, Ștefan Cielo Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suctu, Teodor Mihail, Ioan Clordaș, Valer Branște — și atâția alții, punându-ae marea întrebare la care n'avem cuvinte de răspuns. Și episcopul Clujului, cel care se învrednicise să citească mulțimilor hotărârea de Unire, stă increment în fața altarului și nu găsește părția prin care să răzbească până la noi.

Și Iuliu Maniu și Alexandru Valda Voievod — sunt și ei departe azi de aci — cetate în care, prin luptă și izbândă, și-au înscris pe vecele numele lor.

Dar este zadarnic să adâncim prin evocări răni cari ne dor deopotrivă pe toți. Și nu este numai zadarnic, ci ar putea fi și nedemn de a stăruî în pallnodii lacrimogene în acești ani ai oțelului și tunului, cari ne sunt hărăziți, căci plânsul n'a despicat niciodată țărțile cerului, iar bucuriile granitului dinamitat nu se sudează cu lacrimi.

Induloșarea și plânsul sunt bune pentru o nație numai atunci, când ele ajută la ridicări din prăpastie și la întărirea voinței de luptă nouă.

Și noi — Românii de pretutindeni — putem rosti cu mândrie dictonul latin: *Vidi et alios ventos*. Istoria noastră întregă nu este altceva, decât o continuă luptă cu suferință și furtună. Am fost tributarii istoriei prin singura noastră bogăție — nobilă și nesăcată — prin sângele nostru.

Și-am plătit, ca autentici quiriți coborători din zel — improspetându-ne blazonul de nobleță cu valuri mereu înalte de sânge.

Ne îngăduim azi această mândrie ostentativă; în clipă de mare durere, deși — cum scrie nemuritorul Iorga — am fost un popor sfios.

care veacuri de-a-rândul n'am găsit cuvinte mari pentru suferințele noastre, simțite totuși adânc, cu toată gura noastră mută.

Pe noi ne-a susținut în istorie nu plânzul, nu m'logeala și nici vârcarmul grotesc de bâlcitu sau de reclamă. Fiind unificați prin interese seculare și crezuri identice, noi avurăm din plin acele dominante din care se compune entitatea numită suflet național.

Având conștiința acestui suflet național, am avut și avem și siguranțele indestructibile ale dreptului nostru la viață națională.

Conștiința aceasta a ajutat pe înaintași să suporte regimul hainelor pravili de sânge, surghitul din rândul națiunilor, paragraful aprobatelor și compilatelor, zămislite din ură și dispreț — prin această conștiință s'a ridicat în rândurile luptătorilor dârji Inocențiu Micu Cloan, ea a dat tărie sufletească lui Gh. Șincal să peregrineze din loc în loc cu *Cronica Românilor* pusă la index prin cuvintele: *Opus igne auctor patibulo dignus!* Ca o inspirație divină, conștiința aceasta a fost aceea, care a pus în gura țaranilor lui Horia cuvintele: Pământul acesta este românesc, locul Ungurilor este în Ungaria. Și când îl coborau în lanțuri, pălmuit și încoronat cu spin, pe valea înzăpezită a Ampoiului spre Alba - Iulia, tot conștiința aceasta a fost stegurul reazăm al lui Horia pe drumul calvarului din urmă.

Ca pe o rădăcină ancestrală, pe care nimic nu putea să o smulgă, întemelte pe acest drept la viață și la pământ s'au ridicat gloatele Iancului și s'au făcut necontenitele și îndârjitele noastre remonstrații și memorande, gratificate cu temniță și amenzi.

Românii sunt nația cea mai rezistentă din lume — mărturisește un istoric care ne cunoaște, căci asupra de multe neamuri strelne el au izbutit la sfârșit să domine pe foștii lor stăpânitori. Da, mărturie pentru acest adevăr stă un trecut întreg, dar mai ales ziua de 1 Dec. din anul 1918, când forța noastră de rezistență în răbdare a smuls cea mai strălucită nestemată din diadema destinului, așa de vitreg nouă. Din haosul prăbușirii care se întindea tot mai inexorabil asupra unei monarhii, pe care o susținuse secole, când mistificații diplomatice, când crunte persecuții asiatice — ziua libertății noastre apare miracol, ca o pânză immaculată întinsă peste altar de jerie, fără violență și fără pată de sânge pe ea.

O mână de oameni desarmați, inconjurați de universală suspiciune și arzătoare ură, acel comitet național al partidului național român, lipsit de toate mijloacele de a comunica în interior sau în afară cu factori de importanță, investit numai cu încrederea nelimitată a unui popor disciplinat și solidarizat perfect cu ideea dreptului la viață — au izbutit minunea unei descătușări complete și definitive.

Este o minune dumnezeiască, ceea ce se întâmplă azi — mărturisea la 1 Dec. 1918, d-nul Iuliu Maniu, în fața adunării delegaților din sala aceasta — iar bătrânul luptător Gh. Pop de Băsești, se închină cucernic și adânc, roștind textul fericitului Simion: „Siobozește Doamne pe robul tău...”

Era triumful unei idei și a unei convingeri, din care generații după generații și-au făcut un adevărat crez religios. Din glasul dela Alba Iulia, orchestrat din cea mai impresionantă unitate de simțire și voință.

care este omeneste cu putință, s'a născut legea Alba Iuliei, legea unității totale și definitive. Suverană ca și voința națiunii române care i-a dat naștere, legea Alba-Iuliei nu este efectul, ci cauza masivă și hotărâtoare a tratatului de pace care i-a urmat.

Fiind făcătoare prin voință națională și nu prin abilități diplomatice — ea nu poate fi desfăcută prin nici un tratat de pace. În afară de poporul român, care și-a făcut-o singur, prin trudă și luptă milenară, nimeni altul pe lume nu are dreptul de a dispune asupra ei. Este afirmația cea mai categorică pe care o putem face azi — este spovedania de credință și drepturi pe care o proclamăm în fața lumii întregi, de aci, din acest Pantheon al suferințelor noastre. Dacă am capitula, abdicând dela acest crez, ne-am vinde trecutul, morții, martirii, eroii — am deveni o turmă de hilloși. Dacă măritul biruitor dela Șelimbăr n'a recunoscut Mirislăul înfrângerii, ci înfășurat în drapelul alb al țării s'a îndreptat cu neșovăselnică hotărâre spre Goroslăul reparației — cum am putea accepta noi Mirislăul zilelor noastre... Noi am fost întotdeauna o nație de luptă cu crez de mistune — și nimeni nu ne poate imbrinca la slujba hidoasă de ciocili ai propriului nostru suflet.

Unirea — 1 Decembrie dela Alba-Iulia și toate granițele trasate atunci — aceasta este legea, vleața, aspirația și întreg rostul nostru de azi.

De pe promontoriul dela Alba-Iulia, îndreptat cu fața spre Apus, nația noastră nu vede și nu recunoaște nicio linie despărțitoare de frați, ci numai țărini românești, muncă românească și limbă dulce grăitoare. Gândind, trăind și simțind astfel, în ciuda unor realități zdrobitoare — noi continuăm cea mai veche și mai nobilă tradiție românească, aceea care nu s'a plecat niciodată în fața vremelniceleor întâmplări, ci și-a păstrat neatinsse perspectivele și olimpicele sale crezuri.

Dar drepturile unui popor nu se discută, ci se afirmă. Ori ochiul de ură al străinului — ca să citez din nou cuvântul lui N. Iorga — se mai îndreaptă asupra noastră, ca să știe cum suferim de rana pe care ne-a făcut o.

Și aceasta este o altă înfățișare a istoriei. Una însângerată, palpând de suferință, înecată în lacrimi și umilință. Este istoria celor absenți și despărțiți de noi. Dacă această realitate pentru noi este durerea, pentru ei ea este tragedie, o prăbușire de orizonturi.

Uneori, în clipele de desnădejde — noi, cei de aci, ne simțim vinovați de aerul de libertate, de pâine fără ocară, de grațul rostit liber — în fine de toate dăruirile vleații naționale care nouă ni se dau în mod firesc, iar ei nu le mai au...

De pe promontoriul Alba-Iuliei această tragică și vie istorie românească ne apare ca o auroră boreală stropită de sânge.

De o parte, la răsărit, imensă înșurire de cruci, pierdute în orizont de stepă, de altă parte, la apus — focuri stinse în vetre românești răvășite.

Între aceste două câmpuri, care ni se deschid larg în fața privirii — doar vechiul nostru crez în mitul dreptății noastre și a dreptului de vleață ne ajută să ne mai ținem echilibrul, să ne reținem brațul încordat.

Trăim marea așteptare, ne ascultăm infrigurații bătălie înimii și simțim în noi cadența ei tot mai furtunoasă.

Știm că va sosi vremea ca să răspundem strelnului. Dacă este o religie pe lume, dreptate și ideal — ziua aceea va veni de bună seamă, ori noi ne vom prăbuși în golul misturilor al istoriei.

Dar, în clipa de închinare de azi, nu se cuvine să rostim prea mult, căci oricâte am spune, nu vom putea spune totul. Marile vreri nu se nasc din vorbe, ci din adânci tăceri îndreptate spre interior. Istoria noastră n'au făcut-o gălăgioși, ci mulțimile tăcute, proptite în brazda pământului și în muncă. Sutele de mii de pe Câmpia Libertății dela 1848 și dela Alba-Iulia în acel 1 Decembrie de acum un sfert de veac — ele au făurit lanțul istoriei noastre.

Ca mâine la semoul magic al spiritului nemuritor, aceleași mulțimi azi tăcute, se vor urai din nou spre drumurile de biruință, spulberând, ca pe niște plase de palanjen, urzeliile viclene și inventate ale străinului.

Prosternându-ne în fața ta, Uoire dela 1 Decembrie, în lacrima care ne scapă din ochi noi întrezărim restrângerile de curcubeu ale soarelui de mâine și auzim apropiindu-se cântecul marel biruinți, care își va ridica până la ceruri melodiele, tot aici, în pământul tău, în sanctuarele tale, bătrână cetate a lui Mihai.

Te așteptăm, ca să ne mistuim în tine, dăruindu-ne Ție cu totul, noule 1 Decembrie.

EUGEN HULEA

UN PROTAGONIST AL FILOSOFIEI CREȘTINE LA ROMÂNI

— DUMITRU STĂNILOAE —

Filosofia creștină se numește așa pentru că centrul sistemului său de cugetare este Mântuitorul nostru Iisus Hristos. Câtă vreme filosofia profană pornește dela principii abstracte (spiritualismul dela spirit, materialismul dela materie), sau dela ipoteze, filosofia creștină pleacă și se desfășoară în jurul unui fapt istoric cu rădăcini în suprahistorie, în jurul unui adevăr categoric care este Mântuitorul nostru Iisus Hristos.

Principiul ultim și suprem este pentru ea *Persoana*. Din Ea se explică și Ea poartă toate. Întâi Persoana divină și apoi ca reflex, ca chip al Ei, persoana umană. În Iisus Hristos prima se acopere cu ultima, fără să se desființeze nici dumnezeirea, nici omenitatea.

Cartea Părintelui *Dumitru Stăniloae*, rectorul Academiei Teologice „Andrei Băneșcu” din Sibiu, intitulată : *Iisus Hristos sau Restaurarea Omului*, Sibiu, 1943, pg. 404 are darul de a prezenta omului modern o filosofie prin excelență creștină, întemeiată pe aceste elemente fundamentale. Ea cuprinde roadele bogate ale unei îndelungate strădăni de-a evidenția actualitatea lui Iisus Hristos pentru timpurile de azi.

Folosind vasta sa cultură filosofică și teologică, discutând scrierile celor mai de seamă teologi și filosofi cari au desfășurat semnificația lui Iisus Hristos pentru lume și întrebându-l izvoare în limba greacă, latină, rusă, franceză, germană și engleză, autorul pune și rezolvă în limbajul

timpului probleme privitoare la *ființa, originea și opera Mântuitorului*, dar răușește totodată să se mențină în strânsă legătură cu tradiția Bisericii în așa fel, ca cetitorul poate identifica fără greutate în Iisus Hristos cel înfățișat de nou, pe Iisus Hristos pe care-l mărturisește Biserica în învățătura și cultul El.

Scrierea de față nu este o carte de dogmatică propriu zisă, precum mărturisește însuși autorul. Pornind dela formele dogmatice, ea caută să rezolve în lumina lor probleme ale vieții omenești individuale și sociale care nu formează propriu zis obiectul unor definiții dogmatice.

Ea poate fi numită cu drept cuvânt „filosofie creștină” fiind o carte de gândire, de meditație creștină în sens larg, deschizând un drum nou, de mult căutat în gândirea românească. În cugetarea părintelui Dr. St. dogmele sunt numai niște „jaloane” de orientare în câmpul imens al problemelor existenței — precum se exprimă dânsul în altă parte. — Ele nu restrâng libertatea cugetării, ci o păzesc numai de rătăcirii periculoase, indicându-i calea sigură spre adevărul absolut. Acest principiu de cugetare este respectat și în cartea de față. Și aici autorul mărturisește că dogmele sunt formule concise, cu obiect restrâns și tocmai în concesiunea și caracterul restrâns al cuprinsului lor e dată posibilitatea lor să rămână o axă neschimbitoare în continua schimbare a vieții, pe care să o îndrume în linii generale fără să o stingherească în variabilitatea ei (Prefață).

Cartea are două părți principale: I-a tratează despre persoana, a II despre opera lui Iisus Hristos. Acestea le premerge o introducere, cuprinzând: Revelațiunii ca împlinire a omului. Scopul urmărit este *intărirea convingerii despre dumnezeirea lui Iisus Hristos și justificarea vieții trăită în legătură cu El*, iar drumul sigur care duce la acest scop este credința, adică „certitudinea despre existența lui Dumnezeu ca realitate personală supremă ce nu stă în continuitate de substanță cu noi și cu natura, și despre cele comunicate nouă de El prin Revelație” (797).

Factorii cari au determinat dezvoltarea filosofiei creștine în epoca ei de aur îl întâlnim activând și asupra întregii filosofii contemporane în general și asupra celei românești în special. În lumea gânditorilor de azi este binecunoscut și recunoscut rolul tot mai covârșitor al spiritualității creștine în formarea culturii actuale. Pe de altă parte gânditorul creștin din vremea noastră este încă silit să simtă sfidarea unor filosofi cari privesc cu dispreț simplitatea concepției creștine. Influența acestor factori este vădită și asupra gândirii părintelui D. S., imprimându-i o pecete și mai specific creștinească.

În lucrarea de față autorul ne dovedește că metoda de lucru a argumentării logice cu toate rigorile ei implacabile poate fi întrebuițată într-o cugetare care stă pe temelia credinței.

În introducere autorul învinge cel mai mare obstacol pe care-l întâmpinase omul modern în drumul său spre Hristos, teama de incertitudine. Folosindu-se de rezultatele cercetărilor de renume mondial, convinge pe cetitor că realitatea obiectului credinței poate fi dovedită în aceeași măsură, ca și realitatea obiectului cunoașterii. Credința — zice D. S. — este și ea un act prin care conștiința vizează ceva transsubiectiv

prin care se transcende pe sine. Sâmburele ei este un act de cunoaștere convingerea despre ceva de dincolo de lumea imanentă. Deosebirea de cunoașterea obișnuită stă numai în obiect, care e dincolo de tot ceea ce este văzut, și în măsura în care se cunoaște și înțelege conținutul obiectului. Dar o importanță defavorabilă credinții n'ar putea avea această deosebire, odată ce faptul de a fi văzut un obiect e mărturisit de conștiință, iar ea ne mărturisește tot atât de cert și despre realitatea obiectului ei de credință. Prin aceasta nu gândim că vizibilitatea unor obiecte este un fapt produs de conștiință, căci în asemenea caz nu l'ar impune atât de silnic și n'ar fi o caracteristică numai a unora, ci că numai prin ea se poate constata, numai ea e instanța de mărturisire.

În ultima analiză se poate zice despre lumea cunoscută: cred că există, iar despre lumea credinții: știu că există (pg. 9).

Autorul își dă seama că omul modern crede foarte anevole și ca să-l convingă trebuie să-l prezinte argumente universal valabile. De aceea recurge în acest scop la faptul psihologic experiabil de oricine, că însușirea generală în structură actului prin care conștiința se transcende pe sine în cunoaștere, și anume forța cu care se impune obiectul ca real conștiinței, o aflăm întru totul ca determinând și actul credinței (pg. 10).

Poziția autorului este confirmată chiar și de rezultatele cercetărilor psihologului pragmatist *William James*, care analizează trăirile puternice ale unei realități transsubiective la figurile mari din religia iudeo-creștină. (W. James: *Die religiöse Erfahrung in ihrer Mannigfaltigkeit*. (Trad. germ. de W. Wobbermin, Leipzig 1914). În orice caz faptul că majoritatea covârșitoare a conștiințelor sunt sigure de realitatea obiectului credinței, nu poate fi explicat, ținând seama de analogia oferită de domeniul cunoașterii, decât prin încursiunea unor semne sau date ale obiectului de credință în acele conștiințe (pg. 11).

Cupola măreață a filosofiei creștine din această carte se sprijine pe stâlpii de granit ai credinței noastre strămoșești. Iar o filosofie care se sprijine pe certitudine este mult preferată de omul modern sătul de incertitudinile și orbecăirile filosofiei profane. De părerea aceasta este și filosoful nostru *I. Petrovici*, care vorbind despre raportul între metafizică și religie zice: În timp ce metafizica, conștiință de slăbiciunea spiritului nostru, nu face decât afirmații problematice, dimpotrivă religia afirmă întotdeauna categoric, iar o afirmație categorică are o putere de atracțiune cu mult superioară unei afirmații făcute cu rezervă și cu ezitațiune (Introducere în Metafizică ed. II. pg. 104).

Oricare cercetător savant dorește în ultima analiză să ajungă la certitudinea adevărului căutat. Or filosofia creștină de față se bazează tocmai pe aceasta culme dorită de toți filosofil. Nici o cunoaștere — zice autorul — nu poate avea o asemenea certitudine ca credința. Mai mult chiar decât cunoașterea, credința trăiește din siguranța realității obiectului ei dincolo de ea. Înima credinței e certitudinea (pg. 7).

Filosofia creștină din această carte mai este favorizată de un adevăr mărturisit tot de filosoful nostru *I. Petrovici*. Bazați pe constatările d-sale îndrăsnim să afirmăm că religia despre care filosofează autorul reprezintă tradiția poporului nostru și nicăiri ca în umbra bisericilor și pe lepedea

mănaștrilor nu simți legătura cu strămoșii, acea tainică unire cu ceea ce a fost (I. Petrovici : o. c. pg. 105). Prin urmare lucrarea părintelui D. S. este o filosofie creștină, iar creștinismul ei este *românesc*.

Lipsa de spațiu nu-mi permite să redau așa cum se cuvine bogăția și profunzimea răspunsurilor, sugestiilor și concluziilor la care ajunge autorul în urma unei îndelungate frământări și meditații asupra persoanei și operei Mântuitorului nostru Isus Hristos. Chiar și cartea este de așa natură, încât nu permite o cunoaștere a ei dela distanță. Ea trebuie citită cu îndelungă răbdare și cu mare încordare, cititorul este angajat și silit să se frământeze și să mediteze profund împreună cu autorul. Dar citind această carte cu luare aminte, cititorul atent se simte în mijlocul unui proces original. Dumnezeuitatea și lumea Ei, străină până acum pentru omul modern de lumea în care se scurge viața de toate zilele, coboară în această lume într-o formă tainică, dar admisibilă și de spiritul cel mai sceptic îl ia de mână pe cel chinat și rătăcit în mărăcișul îndoielii, îl ia de mână pe omul incurcat în halna cunoașterii luciferice adrențuită de spinii problemelor nerezolvabile, cu mintea divorțată de credință și-l înalță până la tronul dumnezeirii pe care-l caută cu însetare din clipa căderii în păcat și-l ajută să înțeleagă adevărul etern și de frumusețe cerească investimântat în cuvinte prea simple și de aceea adeseori ignorate din cântarea bisericască : Taina cea din veac ascunsă și de ingeri neștiută prin Tine Născătoare de Dumnezeu celor de pe pământ s'a arătat. Dumnezeu într-o împreunare neamestecată trupluând a mântuit de moarte sufletele noastre.

În sufletul omului modern care strigă cu disperare — chinat de problemele existenței, de paradoxele vieții — că e cu neputință ca un Dumnezeu al dreptății și al iubirii să se amestece în procesul infernal al răului dominant pe pământ, în sufletul acestui om cartea părintelui D. S. naște lent convingerea că „la conducerea lumii se află o minte, o simțire, un suflet ca al nostru și că prin intimitatea ce există între toate subiectele ce trăesc, simt și activează prin natura omenească, există o comunicare adâncă, o solidaritate tainică, între Cel ce ține cârma Universului și oameni, oarecum întregă omenire participând la această conducere a lumii“. „Cel puțin prin rugăciune și dragoste către Isus Hristos toți avem o parte la conducerea lumii prin bunăvoința lui Dumnezeu de-a ne fi decis să ridice omenitatea noastră pe tronul ceresc. La cârma lumii e nu numai înțelepciunea și atotputernicia divină, ci și o inimă omenească, ce participă în același timp la soarta de suferință a omenirii, ușurându-i-o“ (pg. 353).

Taina mântuirii, adică a „restaurării omului“ ni se lămurește prin prezentarea lui Isus ca a lui Dumnezeu care s'a făcut om pentru a îndumnezei omenitatea. „Dumnezeu — zice autorul — își face pe Fiul său însuși Om adevărat, născut pe pământ și înfrățit cu oamenii în toate afară de păcat, și apoi îl așează în această calitate de-a dreapta Sa spre a lucra cu putere dumnezească și intimitate omenească, pentru mântuirea fraților Săi“ (pg. 353).

Așa dar Isus se înalță și ca om pe tronul dumnezeesc, reabilitându-l pe om în demnitatea sa primordială, redându-i posibilitatea de-a

petrece iarăși în comunitate intimă cu Dumnezeu, prin dragostea până la jertfă.

Jertfa este puntea directă și permanentă între Iisus și oameni și tocmai în aceasta se manifestă intimitatea și intensitatea caracterului personal al raportului dintre El și ei.

Jertfa curată a lui Iisus pe Golgota a fost nu numai cauza unui merit pentru care a fost ridicat și cu omenitatea pe scaunul dumnezeesc — înălțare care s'a repercutat asupra întregii omeniri — ci și mijlocul permanent de apropiere și de eficiență asupra oamenilor. Pe aceasta se bazează realitatea Euharistiei. Propria-i jertfă, ca suferință din iubire față de Dumnezeu și pentru oameni, aproape pe Cel ce o aduce atât de Dumnezeu, cât și de oameni, ceea ce de altfel formează un întreg. Pornind pe drumul apropierii de Dumnezeu și de oameni ca om prin intrupare, Iisus a făcut o parte din el până la Golgota, ca prin jertfa de pe cruce să-l străbată întreg deodată. Natura lui omenească dintr'odată s'a îndumnezit prin jertfă, arătând și transmițând prin ea în chipul maxim dumnezeirea. Nu e vorba numai de o transparență și transmissibilitate trupească, ci și de una sufletească. Toate puterile lui sufletești devin incandescente de iubire prin jertfa ce-o aduce. Prin jertfă devin capabile să poarte în ele, ca niște ruguri neare, focul dumnezeesc. Devin de o neînchipuită frăgezime, de-o penetrabilitate și eficacitate negrăită asupra sufletelor omenești (pg. 348—49).

Și ca să satisfacă cerința omului modern după dovezi științifice pentru explicația modului cum transmite Iisus puritatea sa oamenilor prin dragoste, autorul folosește rezultatele la care a ajuns psihologia și antropologia mai nouă scrutând relația de iubire dintre două ființe. (pg. 349—50). Precum chipul ființei iubite, primit înăuntrul celeilalte, devine un impuls, care îl organizează toate puterile spirituale după modelul lui, așa chipul lui Hristos se comunică real omului ca putere ce-l face să crească după norma Lui.

Omul adevărat, desăvârșit, omul așa cum a ieșit din mâna Făcătorului său, omul cel după chipul și asemănarea lui Dumnezeu este acela care, absolut liber, poate fi ca Dumnezeu; adică *poate* să nu păcătuiască, *poate* să lucreze totdeauna numai binele, adevărul, frumosul, dreptatea; *poate* să nu sufere, nici să facă pe alții să sufere; *poate* să nu moară, nici să omoare.

Acesta este omul cel după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, și numai când poate fi cineva ca acesta, are dreptul să se numească *om* în înțelesul adevărat al cuvântului. Din pricina aceasta este foarte greu să fie cineva *om*. După căderea primului om, abia la plinirea vremii s'a ivit pe pământ de nou omul desăvârșit, al doilea Adam, Iisus Hristos, Omul Dumnezeu.

Omul imanenței, adică omul căzut, omul plin de sine însuși se crede pe sine a fi făcătorul lui Dumnezeu după chipul și asemănarea sa. De aceea spune încă filosoful din antichitatea greacă despre boi, că dacă ar avea și el un zeu, acela ar fi după chipul și asemănarea lor. Dar omul restaurat prin Iisus Hristos este smuls din imanența păcatului. Omenitatea căzută în păcat este ridicată iarăși pe scaunul dumnezeesc.

Omul care trăiește în Hristos ajunge iarăși să fie după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, așa cum spune și cântarea bisericească: Chipul măririi Tale celei negrăite sunt, clar dacă port ranele păcatului.

În lămurirea spinoaselor probleme cum sunt de pildă: Unirea ipostatică, sau un subiect în două fiiri; Problema chenozei; Jertfa desăvârșită, care disolvă păcatul din oameni; Jertfa lui Iisus Hristos, plinirea dreptății divine; Iisus Hristos, Mielul care poartă păcatele lumii și toate celelalte în legătură cu marea operă a mântuirii autorul se folosește de sugestii cuceritoare luate din miezul vieții și din extraordinar de subtilele și bogatele analize ale naturii subiectului nostru.

La sfârșitul lucrării se ocupă de problema delicată a eshatologiei. După ce respinge optimismul utopist al gândirii rusești reprezentată în veacul nostru de S. Bulgacoff, după care: Lumea s'ar sfârși când ar ajunge la capăt desfășurarea posibilităților ei de perfecțiune sub conducerea lui Iisus Hristos, în cadrul acestei ordini (pg. 394); și după ce arată netemeinicia pesimismului protestant, pentru care nu mai e în creațiune niciun sens pozitiv, deoarece chipul lui Dumnezeu în om s'a distrus de tot și nu mai poate fi refăcut (pg. 397) înalță în toată strălucirea ei de peste veacuri viziunea creștinească a lumii în centrul căreia stă Hristos ca suprema valorificare a feții umane a semenului. Omul — zice autorul — devine proba de foc prin care creștem în iubire sau ne prăbușim în moartea spirituală. De deciziunea radicală a omenirii pentru sau contra lui Hristos, ca suprema valorificare a feții umane a semenului atârnă continuarea sau sfârșitul existenței ei (pg. 399).

În legătură cu tema de mai înainte autorul amintește și o altă care se pune omenirii de azi ajunsă în faza în care trebuie să dea un răspuns și prin care lucrarea de față servește și mai mult la justificarea vieții trăită în legătură cu Iisus Hristos. Este tema pe care Iisus Hristos ca Împărat-Miel, ca Conducător și Domn ce-și câștigă *autoritatea* peste suflete și dreptul de-a le conduce, *prin jertfă și iubire*, a dat-o omenirii și care abia azi i se impune cu toată forța. Este tema organizării sociale, în care conducătorii să se remarce prin capacitatea deosebită de iubire și de jertfă pentru cei conduși. Timpul nostru n'a mai putut ocoli această temă. Conștiința umană s'a dezvoltat pe linia prevăzută de Revelațiunea divină și indicată de Iisus Hristos ca Împărat și Miel.

Am redat numai câteva fragmente din complexul de o nebănuită bogăție în idei extrem de actuale care alcătuiesc conținutul acestei cărți mari în care se boltește atotcuprinzător cea mai dreaptă și cea mai completă viziune creștinească și prin urmare românească despre lume și om. Cartea aceasta ar trebui să fie — dacă gândirea românească a păstrat încă puteri de sănătate în ea — evanghelia îndrumătoare a ei. Filosofia noastră creștină are în ea un catehism în fața vremurilor de azi care stau sub semnul și sub domnia de mare prestigiu a ideologiei creștine. Filosofia noastră creștină are o carte care demonstrează lumii contemporane valențele ei de concepție totalitară.

DACOROMANIA, — BULETINUL MUZEULUI LIMBII ROMÂNE¹⁾

E demult verificată constatarea că și în vremurile de acum, când nostalgia reîntoarcerii ne învăluie inimile, iar greutățile războiului se resimt din ce în ce mai apăsătoare, activitatea creatoare de știință, temeinic și cu zel desfășurată în jurul pribegei Universității clujene, pulsează intensiv în toate ramurile ei. Apariția de curând a unui nou volum din *Dacoromania*, buletinul Muzeului Limbii Române, unul dintre instituturile care a sporit în mare măsură bunul renume al acestei Universități, nu face decât să confirme încă odată această constatare.

În Transilvania preocupările filologice au intrat cu decenii în urmă pe făgașul tradiției. Pe această linie tradițională se așează și munca plină de roade de aproape un sfert de veac a Muzeului Limbii Române. Unic în felul său, acest institut, fondat de savantul Sextil Pușcariu și condus astăzi cu pricepere și cu un spirit organizator de gospodăr de profesorul Al. Procopovici, realizează în compartimentele sale cele două mari opere cu care se mândrește cultura românească și s'ar mândri, de sigur, oricare alta: *Dicționarul Limbii Române*, publicat de Academie, și *Atlasul Linguistic Român*.

Faima binemeritată a Muzeului au purtat-o înaintea acestor opere monumentale volumele anterioare ale Dacoromaniei. Organ de publicitate și de afirmare a „Școlii lingvistice dela Cluj” — cum i se spune mai adesea în străinătate, — Dacoromania concretizează în bună parte comunicările membrilor Muzeului Limbii Române. Prin calitățile cuce-ritoare ale maestrului S. Pușcariu, Muzeul a concentrat în jurul său mințile cele mai luminate ale Facultății de Litere din Cluj, care, intrându-se în ședințe săptămânale, în fiecare Marți, în discuții întotdeauna academice și obiective, rotunjiau adevărul vizibil sau abia întrezărit, îndreptând atenția cercetătorului asupra unor laturi a problemei ce-l preocupa, peste care a trecut cu vederea, sau îmbiindu-i ispititoare ipoteze, pe care o cercetare mai amănunțită a corelațiilor dintre lucruri le verifica sau le infirma. Aceste întruniri științifice se continuă și în vremelnicul popas dela Sibiu, cu aceeași sârguință și cu aceeași dorință de lămurire a adevărului.

Grele de știință, masivele volume ale Dacoromaniei pun în discuție și soluționează o serie de probleme de primă importanță pentru studiul limbii române. Astăzi este exclus a se mai putea face filologie română și, în măsura în care limba română interesează romanistica, filologia romanică, fără a pune la o serioasă contribuție studiile publicate în această revistă de specialitate.

Pe același drum de glorie bine marcată se fixează și acest al zecelea volum, proaspăt scos de sub tipar. El este al doilea în pribegie și se datorește, de sigur, comitetului de redacție: G. Giuglea, Șt. Pașca, E. Petrovici, Al. Procopovici și S. Pușcariu. Proiectat să apară mult mai curând, întârzierea i se datorează de bună seamă altor cauze decât lipsei de material. Condițiile tipografice de astăzi au făcut ca manu-

1) Vol. X, partea II, Sibiu, 1943, Tipografia „Cartea Românească” din Cluj, p. VI, 379, în 8°, 600 lei.

scrisul să aștepte mai bine de un an și jumătate, strămutându-se dela București, unde a fost trimis spre tipărire, la Sibiu (v. Cuvânt de încheiere). Și altfel, întârzierea i-ar fi motivată prin contribuția științifică însemnată pe care o aduce.

Oricât de mult s'ar adresa specialiștilor, socotim că o prezentare a cuprinsului pentru cetitorii acestei reviste nu este lipsită de interes.

Volumul se deschide cu studiul profesorului Emil Petrovici, intitulat *Daco-slava*. Aplicând metoda lui Max Vasmer din cartea sa *Die Slaven in Griechenland*, cunoscutul slavist dela Sibiu supune unei amănunțite cercetări numele topice slave din Transilvania, stabilind adevăruri, noi cuceriri pentru știință, care deschid orizonturi spre decifrarea trecutului nostru. Expunerea este presărată în fiecare pagină aproape cu etimologii nouă, cu rectificări de etimologii, îndreptări de aberații științifice, uneori voit și interesat făcute, și cu observații judicioase. Iată concluziile la care ajunge autorul studiului:

„1. Pentru studierea toponimiei slave din Transilvania, toponimicele românești sunt mult mai importante decât cele ungurești, chiar dacă cele din urmă sunt atestate din Evul Mediu, iar cele dintâi abia de un secol-două, deoarece formele documentare sunt diformate, pe de o parte de scribi, iar, pe de alta, de desvoltarea fonetică a limbii maghiare...

2. Daco-slava, după cum arată fonetismul toponimicelor românești de origine slavă din Transilvania (Banat, Crișana), avea caractere fonetice bulgărești...

3. Din aspectul fonetic destul de arhaic... al unora din aceste toponimice se poate deduce o epocă veche de simbioză slavo-română pe teritoriul Transilvaniei.

4. Simbioza slavo-română din Transilvania a existat înaintea venirii Ungurilor, căci altfel Românii veniți abia în sec. XII sau XIII, ar fi împrumutat toponimicele dela Unguri care aveau un prestigiu deosebit ca popor stăpânitor și nu dela Slavii sporadici, pe cale de a dispărea, lipsiți de orice prestigiu...

5. Din cele precedente rezultă că pe teritoriul Transilvaniei trebuie presupusă o continuitate slavo-română din secolul VI până azi. Chiar dacă admitem dispariția elementelor daco-romane și dacice neromanizate rămase în Dacia după părăsirea ei de către autoritățile romane — dispariția nu s'a putut întâmpla decât prin asimilarea elementelor daco-romane la populația slavă, care singură s'a așezat aici în mod definitiv — și atunci, în urma românizării amalgamului de populație reprezentat prin Daco-slavi, suntem în prezența unei adevărate continuități etnice, și, în oarecare măsură, lingvistice slavo-române. Imigrarea Românilor din Peninsula Balcanică a trebuit să se întâmple înaintea așezării Ungurilor în Transilvania...

6. Daco-slava, ca dialect bulgăresc, prezenta unele particularități care o deosebeau de celelalte graiuri bulgărești...

7. Având în vedere înrudirea apropiată a slavei din Dacia cu slava din Moesia, caracterul bulgăresc al influenței slave mai vechi asupra limbii române nu poate servi drept dovadă împotriva continuității.

8. De asemenea, caracterul oriental și slav al bisericii Dacoromânilor nu poate servi ca dovadă a venirii acestora dela Sud de Dunăre.

căci misionarii slavi au cutreerat, începând din sec. X, regiunile dela Nord de Dunăre (până în stepele sarmate), aducând cu ei liturghia slavă și terminologia creștină slavonă la populațiile de aici, deci și la populația slavo-română din Dacia." (Pag. 275—277.)

Romulus Todoran semnează un articol de semantică: *Moasă* „sage femme“, în care, utilizând hărțile Atlasului lingvistic, arată că înțelesurile de „femeie bătrână, bunică, lele“ ale cuvântului *moasă*, corespunzătoare masculinului *moș*, sunt pe cale de dispariție din cauza noii accepțiuni de „sage-femme“, impusă tot mai mult pe cale oficială, ca termen tehnic consacrat, pe care acest cuvânt a primit-o dela un timp încoace. Acest nou înțeles s'a putut desvolta din cel de „femeie bătrână“ sau „bunică“, fără a se tăgădui și amestecul slav. *baba* (rom. *babă*) cu aceleași înțelesuri ca și *moasă*.

Etimologii și notițe etimologice de Sextil Pușcariu, care se ocupă de cuvintele: *alerga, la, lângă, dângă, cacamiți, cută, scutesc, scutec, dalior, de-afetea, lafe, lepede*. Tot d-sa remarcă câteva toponimice românești pe vârful muntelui Olimp, după o hartă anexată articolului *Olympos* al geografului Eugen Oberhammer, publicat în *Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. Iată-le: *Porta* (=poarta), *Toumba* (=tumba „ridicătură“), *Plaiu* (=plaiu) și *Petrostrounga* (în care se găsește românescul „strungă“).

Cu *Velarele, labialele și dentalele palatalizate* se ocupă Ion Pătruț. Urmărind în de aproape, după hărțile lingvistice, evoluția palatalizării sunetelor *k', g', p, b* și *t, d*, stabilește cu numeroase exemple corelațiile dintre ele: *k', g'* (din *ochiu* și *inghit*) se rostește *t', d'* sau *č, ĝ* în aceeași regiune, unde și *p, b*, și *t, d* se pronunță *t', d'* sau *č, ĝ*. Pe marginile acestor influențe reciproce d-sa explică câteva false regresii (*ghes* „des“, *linghină* „lindină“, etc.), indicând anumite cronologizări.

În *Inciocăla — de[s]/ciocăla*, Al. Procopovici, întemeiat pe semantica acestor cuvinte, urmărește și înlătură greșelile comise în explicarea lor, dându-le o nouă etimologie. Având în înțelesul fundamental ideea de „încheetură“, d-sa dovedește că *inciocăla* nu poate să-și aibă originea în săsescul *tschachel*, precum nici *de[s]/ciocăla* în *ciocălău*. „Cu prefixele *în-* și *de[s]-* verbele acestea au fost derivate din ung. *csukló* „încheietură, articulație“ sau, între altele, „balama“ (la ușă)” (p. 313).

Șt. Pașca înfățișează un bogat material pentru susținerea etimologiei lui *mereu*, adj. și adv., din ung. *merő*, dată de V. Bogrea. Funcțiunile acestui cuvânt și toate evoluțiile de sens pe teren românesc și în limba din care s'a imprumutat, sunt în de aproape cercetate. Tot d-sa supune unei examinări lingvistice „*Pânea pruncilor*“, carte tradusă din ungurește de popa Duma Ianăș din Borbanti și tipărită la Bălgrad în 1702, a cărei istorie a fost lămurită de Ion Mușlea. Din punctul de vedere al limbii „textul românesc prezintă... o importanță științifică, dacă nu superioară, cel puțin egală textelor tipărite de popa Ioan Zoba din Vinț“ (p. 319). Găsim aici particularități arhaice de limbă, care în mod special rețin atenția cercetătorului, remarcabile prin faptul că marchează o etapă în dispariția lor și o mulțime de unguirisme, care

niciodată nu au avut o valoare circulatorie, foarte firești însă într'o traducere ca aceasta, făcută de un modest cărturar a cărui formație se datorește școlii catolice din Alba-Iulia.

În „*Glosarul lui Ion Creangă*“, P. Grimm dovedește odată pentru totdeauna că lista de cuvinte adăugată la sfârșitul mai multor ediții a operei lui Creangă, printre care și cea apărută la Fundațiile Regale, — cu specificarea că sunt „tălmăcite de însuși Creangă“, — n'a fost alcătuită nicidecum de marele povestitor. Aceste cuvinte, adeseori rău explicate, nu mai pot figura în nicio ediție a scriitorului moldovean, căci nu numai că nu se pot consulta cu folos, dar sunt de natură să-i compromită numele.

Note slavo-române și Articole mărunte sunt semnate de E. Petrovici, care dă etimologia numelor topice *Impoia, Olt, Gurasada* și a câtorva cuvinte împrumutate din limbile slave: *voreș, mur*, etc. Reținem un foarte frumos exemplu de omonimie: *brâncă* „main, érysipèle“.

Dimitrie Macrea în *Fizionomia lexicală a limbii române* arată pe baza unei minuțioase statistici, făcută după Dicționarul enciclopedic „*Cartea Românească*“ a lui Candrea și Adamescu, procentajul cuvintelor după originea lor etimologică, făcând aceeași operație și pentru lexicul celui mai mare poet al nostru: Eminescu. Extinzând cercetarea și asupra poetului francez Verlaine, autorul găsește o concordanță între limba română și cea franceză: Eminescu are 48,68% cuvinte latine, iar Verlaine 49%; elementelor vechi slave și slave bisericești (15%) la Eminescu, le corespunde în limba franceză, la Verlaine, aproape în aceeași proporție, latinele savante și bisericești. Cu aceeași minuțiozitate este urmărit lexicul limbii române în comparație cu al limbii franceze, și în circulația cuvintelor. Elementele latine și într'o limbă și într'alta ating un procent de 83%, în vreme ce celelalte, care după dicționar indică, proporțional, un procent mai ridicat, scad simțitor sub 10%. Rezultă de aici categoric, ceea ce arătase Hașdeu, că „fizionomia lexicală a limbii române este... tot așa de latină ca a francezei... și, de sigur, a oricăreia dintre limbile romanice“ (p. 373).

Disimilarea, diferențierea, despicierea, disocierea și înmugurirea sonantelor este studiul pe care îl iscălește savantul filolog Sextil Pușcariu. Fragment din vol. II a cărții sale de vaste proporții, „*Limba română*“, pe care-l așteptăm cu nerăbdare, el constituie — cum spune și autorul — un capitol de fonetică românească. Adesea în corelația lor, sunetele sufăr anumite modificări. Unele din aceste modificări sunt examinate în amănunt în studiul de față. Câteodată două sunete identice sau cu calități comune sunt greu de articulat unul după altul la un interval scurt și atunci limba îl schimbă pe unul din ele, îl disimilează. Disimilarea, fenomen opus asimilării, poate fi vocalică, mai rar, (de ex. *vicinus* pentru *vecinus*), sau consonantică. Cazurile de disimulare consonantică sunt mai frecvente. Dintre toate consonantele *r*, fiind mai greu de articulat, se disimilează mai adesea, de obicei în *l* sau *n* (ex. *Gligore* pentru *Grigore*, *tutulor* pentru *tuturor*, *daravelă* pentru *dara-veră*). Mai rar se disimilează și alte consonante: *m-m* în *m-n* (*mornăi* pentru *mormăi*), *m-m* în *b-m* (*balamuc* pentru *malamuc*), *p-p* în *k-p* (*cleoapă* pentru *pleoapă*), etc. Când disimilarea privește numai unul

din elementele componente ale unui sunet, ea e parțială : lat. *formicā* dă în românește *furnică*, *vrajmaș* derivat din *vrajbā*, etc. Disimilarea poate fi completă sau totală atunci când repetarea supărătoare a două sunete identice face ca articulația unuia din ele să fie suprimată : *făină* din *fănină* pentru *fărină*. În sfârșit mai este un fel de disimilare, cea prohibitivă sau preventivă, care se iscă cu anticipație pentru a împiedeca nașterea unei forme în care un sunet ar trebui să se repete : *Poenar* pentru *Poenean* (ca și *Bucureștean*, *Sibian*), etc. În opoziție a acomodarea stă diferențierea, care este „un fel de reacțiune împotriva tendinței organului nostru fonator de a duce economia mișcărilor dincolo de limita la care se poate distinge sau găci un sunet” (p. 383) : lat. *nubilus* devine *nuăr*, apoi *nuor*, din care *noor* și din această formă *nour*. Alt fenomen pe care S. Pușcariu îl aduce în discuție e cel numit de d-sa desplicarea sunetelor, a unei vocale, ca în cazul formei dialectale *înimă* pentru *inimă*, sau a unei consonante simple, ca în cazul lat. *strambus* (rom. *strâmb*), *catarambă*, *dambila*, etc., pentru *strabus*, *cataramă*, *damlă*, etc. — Disocierea are loc atunci când prin coarticulație în sunetul articulat se resimte, „răsună” înainte de vreme ecoul sunetului următor (ex. *oichi*, *urește*, etc.). Cele mai obișnuite mijloace ale limbii române de a înlătura greutățile coarticulației este înmugurirea sonantelor *r*, *n*, *m* și *l*. Așa se explică *hărană* alături de *hrană* (din slav. *chrana*), *hirean* alături de *hrean*, *tărăgăna* pentru *trăgăna*, etc. Sonantele înmugurite înlocuiesc peste tot sonantele silabice din limbile slave : slav. *plk* devine în românește *pâlc*.

Despre *Elementele vechi grecești în limba română* scrie profesorul G. Giuglea. Constatând o concordanță lingvistică între Sudul Italiei și Dacia, romanistul dela Sibiu explică o serie de cuvinte românești din vechea greacă, a căror etimologie nu s'a dat sau nu a mulțumit până acum. Amintim câteva mai interesante : *afin*, *argea*, *boscoană*, *luger*, *plaiu*, *prunc*, *urdă*, *zestre*, etc. În această parte a Italiei odinioară se întindea „Magna Graecia”, un centru puternic de iradiere a limbii și culturii grecești. De aici au putut fi importate direct prin transplantare de coloniști cuvintele grecești, aparținătoare epocii latine vulgare, în Dacia. Ipoteza acesta — certitudine pentru G. Giuglea — își găsește sprijin în semnalarea unor elemente etnice grecești în Nordul Dunării.

Cele mai numeroase *recensii și dări de seamă* sunt semnate de Al. Procopovici. Pe marginea unor studii, d-sa își inchiagă gânduri care pun în lumină nouă diverse probleme privitoare la limba română sau la începutul scrisului nostru. Astfel arată că „am greșit cu toții, punând imigrările din Transilvania și Moldova pe seama unui „surplus” de populație ardelenescă” (p. 465), după cum nu poate fi vorba nici de o „colonizare” a Munteniei și a Moldovei, despre care vorbesc tot mai mult geografii lingviști. „Enigma” sau „miracolul” României nu e nici una, nici alta. Din prilejul cărții lui Șt. Ciobanu, „Începuturile scrisului în limba românească”, aduce dovezi nouă pentru teoria husitismului. Reținem de asemenea recensia pe care o face volumului IV din „Istoria limbii române” a lui Al. Rosetti.

E. Petrovici scarmână tendențioasa carte a lui István Knezsza, „Ungarns Vöikerschaften im XI. Jahrhundert”, iar G. Giuglea se ocupă

de traducerea poeziilor lui Eminescu în limba italiană, făcută de U. Cianciòlo („Poesie scelte di Mihai Eminescu“). La recensii mai întâlnim numele ds. Ștefania Lelescu.

În *Bibliografia publicațiilor privitoare la limba română* (1941 și completări 1936—1940), cu grijă întocmită de Ilie V. Constantinescu, se continuă, după aceeași metodă, bibliografia Dacoromaniei, restrânsă acum din cauza împrejurărilor numai la filologie.

Necrologul romanistului italian Giulio Bertoni, semnat de Leon Diculescu, și indicele, amplu alcătuit, încheie volumul de față.

Apariția acestui volum din Dacoromania mărturisește fațăș strădania membrilor Muzeului Limbii Române, care nu vreau să-și desmintă activitatea de până aci, și pune în lumină toată hărnicia lor dăruită cu generozitate științei românești.

ROMULUS TODORAN

PROTOPOPUL NIC. TOGAN

Serbarea cu care Universitatea din Cluj-Sibiu, de sub conducerea rectorului Dr. Iuliu Hațieganu, a cinstit memoria și mormintele atâtor luptători din veacul al XIX-lea, ce-și au mormântul lângă biserica românilor uniți din Sibiu, m'a îndemnat să cercetez geneza acestei biserici, devenită mic pantheon național, iar firul cercetărilor m'a dus să cunosc scrierea necunoscută a fostului protopop al acestei biserici, Nic. Togan, monografia bisericii cu glorioase morminte.

Grație actualului protopop, Victor Aron, urmașul imediat al fiertatului Togan, am înaintea mea, când scriu aceste rânduri, o copie a acestei scrieri. Din manuscrisul, ce cuprinde 148 pag. dactilografiate, în folio, — fără „Anexele, la care se face adese provocare, cuprinzând documente istorice importante, — nu se vede în ce an a fost redactat. Dar din multe indicii apare că datează din vremea primului deceniu al acestui veac, în tot cazul înainte de războiul mondial (1914—18).

Am citit întreagă scrierea aceasta, ce constituie o completă monografie istorică a parohiei române unite din Sibiu, și mă mir cum a putut să rămână atâta vreme netipărită, o lumină subțire obroc, când dată publicității ar fi putut fi un îndemn și un model pentru toți preoții de a scrie în acest chip monografia parohiei lor, și a satului în care păstoresc sufletele românești.

După câte mi se spun, originalul complet redactat — cu documentele anexe cu tot este de mai multă vreme înaintat Mitropoliei din Blaj, spre a fi dat la lumina tiparului. Dacă este așa — ar fi de dorit, în interesul culturii și literaturii noastre, ca el să vadă lumina zilei cât se poate mai curând. E o lucrare făcută cu grija migăloasă a cercetătorului priceput, care a fost protopopul Togan, om care pe lângă îndatoririle sale preoțești a stat decenii de-a-rândul și în slujba „Astreii“ noastre, ca notar, bibliotecar, și membru în comitetul central. Ani de-a-rândul toată munca grea dela „Astra“ o făceau acești doi oameni de muncă: protopopul Togan, și fostul învățător al școlii unite din Sibiu, Romul Simu. Acum amândoi se odihnesc alătura în același pământ, acoperiți de glia înverzită și de glia și mai grea a uitării.

Pentru Togan publicarea cărții acesteia ar fi și o împrăștiere a acestui vâl uricios al uitării, pe care el, în viață, a căutat să-l împrăștie cu multă stăruință prin multe scrieri ale sale.

Ar fi și păcat, contra unui confrate harnic, păcat și contra culturii, ca o scriere valoroasă ca aceasta, ce desvăluie luptele cele dintâi ale Românilor din Sibiu, să mai rămână ascunsă și nedată în vileag.

Ea ar umple o lacună și ar constitui și o lectură plăcută și mai ales instructivă pentru generațiile tinere așa de numeroase, ce petrec acum în Sibiu, și se închină memoriei celor mai aleși luptători ce zac în morminte la umbra acestei biserici, care ea însași e monumentul cel mai grăitor pentru cei ce i-ar ști trecutul și geneza din care s'a ridicat triumfătoare pe la anii 1780.

Ni se descoper în această monografie primele încercări românești de a statornici o biserică românească în cuprinsul acestui Sibiu, așa de românesc azi, și așa de neromânesc înainte cu 200 de ani. Ne apare vlădicul arhanghel Inochentie dela Sadu, care împlântă cel dintâi parul unei așezări românești la 1734, împrejmuid cu pălan grădina de un jugăr de loc dela „Poarta Ocnii”, care i s'a făcut donație de o contesă, Ana Maria de Hochberg, dimpreună cu două surori ale sale. Dar magistratul orașului — după constituția privilegiilor de atunci nu i-a permis să aibă avere imobilă în oraș, nefiind sas, și cu aprobarea generalului comandant de atunci cu forța publică s'a stricat tot pălanul de îngădire. Aceasta a fost începutul unei lupte pentru drept care a ajuns până sus la Împărăție, și lupta a rămas nedecisă. Sașii din oraș n'au cedat din privilegiile lor, Vlădicul Inochentie n'a cedat din dreptul natural al poporului său, și a rămas cu grădina din strada numită atât de poetic și de simbolic: „Freundschaftsgasse” — strada amicitiei...! În lupta aceasta apare pentru întâia oară argumentul istoric invocat mai întâi de Inochentie dela Sadu că „noi, de pe vremea lui Traian suntem aici moșteni”!

Iese apoi la iveală figura celui alt mare Archiereu luptător, ucenic al celui dintâi, Grigorie Maior. Acesta — care cunoștea Sibiu din temnița ce o făcuse aci, întâi, la Muncaciu mai apoi — pe vremea când cerea ca Episcopul legiuuit să fie adus acasă, și făcea opoziție celor ce îl înlocuiau: lui Petru Paul Aron și Atanasie Rednic. Îndată ce prin intervenția lui Iosif al II-lea a ajuns el Vlădică la Blaj, în 1772, și-a pus în gând să facă biserică în Sibiu, care era capitala principatului Transilvaniei. A cerut loc de biserică dela Împărăteasa Maria Terezia grădina Iezuiților, de peste Cibin. Mult a stăruit cu scrisori și cu jertfe de bani către agentul său din Viena, să stăruie prin oamenii săi la Împărăteasa, că de nu se va milostivi ea să ne deie loc de biserică, dela magistratul Sibiului nicio nădejde nu se poate avea.

A izbutit. El a și început clădirea bisericei frumoșele, care stă cam ascunsă în dumbrava de brazi ce o împrejmue de vreo 40 de ani, făcând și mai frumos locul glorioaselor morminte de sub strașina ei.

E cea dintâie biserică românească cu turn și cu clopot, în Sibiu! Clopotul, turnat de un meșter din Zlatna auriferă, unul cu numele Erdélyi Pál, datează din 1778 și are această însemnare pe trupul sonorității sale istorice:

GREGORIUS EPISCOPUS FOGARASIENSIS
 HANC PRIMUS CIBINII PRO VALLACHIS
 POSUIT CAMPANAM

Mai câștigă turnul acestei prime biserici române cu turn din Sibiu, un al doilea clopot, la 1863. Acesta este turnat din tunurile cucerite dela rebelii Kossuthiști, și a fost dăruit bisericei, prin intervenția căpitănului Dănilă Runcan, de către generalul comandant al Ardealului, din Sibiu, contele și mareșalul Montenuovo.

Grăitoare clopote amândouă. Ele preamăresc și azi, cum au preamărit în ziua de frumos praznic din 21 Nov. 1943 memoria luptătorilor pentru drepturile imprescriptibile ale Românilor din Dacia.

Dar câte alte lucruri interesante nu ne mai spune monografia scrisă de protopopul cărturar Nicolae Toğan, care cu această scriere și-a pus sieși monument netrecător — *aere perennius* — cum ar zice poetul străbun.

E timpul suprem, ca această scriere să se tipărească în volum. Monumentul literar a lui N. Toğan — să fie desvălit vederii publice. Cuvine-se cu adevărat!

Dr. ILIE DĂIANU

CUNOAȘTERE ȘI CREAȚIE ÎN CULTURA MODERNĂ

Alternativa dintre plăsmuire și cunoaștere, dela care pleacă de multe ori activitatea spirituală umană, este suportul cărții dlui Edgar Papu, *Soluțiile artei în cultura modernă*, apărută în Editura Casei Școalelor. Dualismul dintre aceste principii apare într'o lumină mai intensă în artă, după cum predomină în ea ideea de făurire sau aceea de modalitate teoretică. Polaritatea dintre creație și cunoaștere se rezolvă prin predominarea unuia sau altuia din cele două principii, însă epocile de mare intensitate spirituală le cuprinde pe amândouă, făcând din artă realizatoarea sintezelor epocale pe planul superior al culturii. În Renaștere alternează idealul cunoscător al umanismului și al dorului de explorare a naturii, cu încordarea concretă către perfecțiune. Epoca teologică medievală a depozat cunoștințele de echilibrul unui suport permanent, încât reacțiunea individualismului Renașterii ar fi provocat o prăpastie între contingentă și valoare, între individual și universal, dacă n'ar fi fost umplută cu anticipație prin substanța artei. Modalitatea de restabilire a relației dintre datele particulare și realitatea ce le depășește, este posibilă în Renaștere prin puterea valorii artistice de a ipostazia accidentalul, înlesnită prin descoperirea naturii încărcată cu un conținut valorificabil, oricând în măsură a fi actualizată în motive de artă. Expresivitatea naturii sugerată de îndemnul creației artistice constituie pentru Renaștere imodalitatea de a înfrăți datul contingentei cu corelativa sa potențare axiologică, a individualului cu universalul. Dogmatismul teologic medieval acorda spiritului o conservare aruncând asupra artei ecoul substanței de eternitate atribuit elementului supra-natural, însă când activitatea artistică devine autonomă în locul credinței neclintite apare gustul schimbător care angajează spiritul la un

veșnic efort care-l irosește, arta pierzându-și cu timpul din substanță, iar activitatea artistică devenind o indeletnicire depărtată de realitatea vie, dechizând în cultura europeană al doilea dezechilibru sub forma conflictului dintre natură și spirit. Tot arta apare ca mediatore în criza provocată prin propriile-i condiții. O primă înmugurire de sinteză între natură și spirit este înfăptuită de Vico. Conflictul însă n'a găsit un răspuns definitiv căci el lăsa în părăsire problema naturii, realitate care nefiind creată de noi, n'o putem cunoaște, ocupându-se numai de producțiile spiritului. Potențele elementare ale naturii se găsesc în însăși structura spiritului și ele izbucnesc în creațiile acestuia prin faptul artei. În cugetările lui Vico arta este mai apropiată de izbucnirea elementară a vieții, reprezintă un prim stadiu ciclic, ultima etapă fiind alcătuită de filosofie, ca drum ocolit al reflecției. De asemeni pentru Hegel arta desvâlue primul grad de manifestare a Ideii, iar filosofia cel din urmă corespunzând sintezei încheiate de spiritul absolut. Se pare că Aristotel a fost adoptat de mentalitatea Apusului fără rezerve. Silogismul aristotelic care a rămas multă vreme modalitatea de orientare în cultura occidentală, explică preferința ei pentru atitudinea cunoașterii, atribuind filosofiei o funcțiune finală a conștiinței reflectate, considerându-o epilogul tuturor proceselor de cultură constituită în chip organic. Dar faptul că sistemele filosofice apar veșnic susceptibile, iar operele artistice au un caracter imuabil, că arta poate realiza uneori mai fericit ca filosofia ideea definitivului, a sintezei ciclice, a făcut pe alți cugetători să descopere în ea o etapă de manifestare finală a spiritului. Nici Platon nu este străin de istoria spirituală a occidentului, provocând acel neoplatonism al Renașterii. Chiar Kant este uneori interpretat în sens platonician prin preferința creației asupra cunoașterii, considerând arta post-filosofică și împacând definitiv conflictul între spirit și natură. În gândirea lui Kant arta reprezintă lucrul natură în om, definind astfel contopirea dintre natură și spirit în creația artistică. În sistemul lui se așează pe aceeași treaptă sintetică atât judecata de gust, privitoare la artă, cât și judecata teleologică privitoare la lumea organismelor, încât opera de artă ca produs al spiritului stă la același nivel cu apariția organică atașată orientării, conflictul între ele împacându-se în sistemul lui prin intermediul obiectului estetic.

Același conflict între spirit și natură primește o rezolvare definitivă prin soluția lui Goethe care de asemeni apropie întocmirea organică de aceea a artei, însă pe drumul opus lui Kant. Artă nu reprezintă lucrul natură în om, ci operațiile naturii posedă un potențial spiritual, subordonându-se astfel celuilalt principiu al cunoașterii, a cărui reprezentativă ilustrare pentru toată cultura europeană este realizarea lui *Faust*. Căutările și experiențele personajului goethean stânenesc ori ce străduință în vederea creației, factorul în jurul căruia se polarizează drama fiind anunțat de primele lui cuvinte. Latura autentică a germenului filosofic desvâlue un caracter mai larg și deci mai vag decât al artei, de aceea apare în sfera unei mai reduse certitudini structurând categoria întrebătoare care deschide cercul de preocupări privitoare la adevăr și realitate. Dar întrebarea pe care și-o pune Faust asupra realității nu este goală, cum ar fi de exemplu aceea privitoare la viața celor-

lalte planete, ci este o întrebare asupra unei lumi din care noi înșine facem parte, care presupune deci alcătuirea unei provizorii certitudini intuitive din a cărei substanță răsare adevărata întrebare care tinde să transforme siguranța neconsolidată într'una definitivă, încât filozofia europeană așa cum este reprezentată de *Faust*, nu pune numai întrebări, ci și construiește, presupune o activitate a creației, ceea ce trădează un ecou al artei în componența filosofiei. Creația artei prezintă un caracter de totalitate, iar cunoașterea prin însăși natura sa este fragmentară, progresivă. Atitudinea estetică răsfrângându-se asupra filozofiei, se naște sistemul filosofic, care este asimilarea în componența cunoașterii a elementului de totalitate, propriu frumosului artistic. Cu alte cuvinte sistemul filosofic nu s'a putut desvolta decât în atmosfera atitudinii estetice. Ori tocmai pentru că spiritul european greu concepe filozofia înafară de sistem, dovedește alternanța dintre principiul cunoașterii și al creației.

Opus spiritului aristotelic pe care se sprijină cultura occidentală, este spiritul platonice care înafară de aderența cu Renașterea și cu Kant se manifestă din plin în cultura orientului bizantin. Tot așa după cum aspirația către cunoaștere își află cea mai înaltă expresie în *Faust* al lui Goethe, aspirația către creație își găsește cel mai desăvârșit purtător în *Meșterul Manole* al lui Lucian Blaga. Încă din primul tablou al dramei românești este evidentă opoziția cu spiritul dramei germane. În locul cuvintelor prin care Faust expune etapele parcurse de drumul cunoașterii, apare elementul măsurător și al planului prin care *Meșterul Manole* dovedește limitarea activității lui între coordonatele creației. Dar mai mult decât eroii principali însuși sfințicii lor care le dirijează activitatea, evidențiază polaritatea celor două concepții. Mesfistofeles îl strămută pe Faust de pe planul cunoașterii abstracte în câmpul unui fel de cunoașteri existențiale. Starițul Bogumil îl abate pe Manole de pe drumul cunoașterii, pe care fără voie este împins de patima veșnic zădărnicită a construcției, legându-l de obsesia plâsmuirii creatoare. Duhul agnostic al lui Bogumil constituie cel mai puternic mobil al poziției opuse față de spiritul fanatic, unul simbolizând principiul veșnic al creației, iar celălalt al cunoașterii, piedeca unuia fiind învinsă prin jertfă, iar a celuilalt prin păcat. Tot așa după cum Faust, stăpânit de spiritul demonic al lui Mefisto, simbolizează avântul spre cunoaștere al filosofiei apusene, *Meșterul Manole*, stăpânit de duhul agnostic al lui Bogumil, simbolizează cunoașterea limitată în filosofia lui Blaga de censura transcendentă, aceeași limitare pe care formele transcendente o opun spiritului și în filozofia lui Kant. Misterul, lucrul în sine care se refuză cunoașterii, trădează suportul platonice al acestor filozofii.

Ajunși aici putem releva o lipsă a cărții pe care o urmărim. Tot așa cum cultura occidentală a prilejuit capitolul *Creația în filozofie*, cultura orientală bizantină ar fi putut prilejui un alt capitol: *Cunoașterea în artă*. Este adevărat că în mod adecvat ideea de cunoaștere este înscrisă în domeniul filosofiei, pentru că a cunoaște înseamnă a limita și numai reflecția poate cuprinde raporturile între lucruri. S'ar părea că acțiunea spiritului cunoscător este rezervată exclusiv filosofiei. Evident, a face, deci a crea, nu este tot una cu a cunoaște, dar pentru că raporturile ultime deschid porțile Nimicului din care s'a constituit

prin actul creației ceea ce cunoașterea poate cuprinde în formele ei, nu s'ar putea atribui termenul de cunoaștere și artei, a cărei principiu este creație? Incepând cu Platon, continuăm cu platonicianul Augustin, întregându-l și pe Kant și apoi trecând la Lucian Blaga, s'ar putea dovedi cum arta deschide drumul cunoașterii, fie că ne transpune în lumea ideilor prin contemplație, în lumea numenală prin judecata estetică, sau în orizontul misterului prin funcția revelatoare a artei. Cu atât ar fi fost mai necesar un capitol care să lămurească acest aspect al alternanței dintre principiul cunoașterii și acela al creației, cu cât cunoașterea, care se săvârșește prin însuși actul creației în arta pe care autorul o consideră postfilosofică ia un caracter de *totalitate integrală*, este o cunoaștere care prin creație tinde să integreze în artă întregul cosmos.

Față de artiștii postfilosofici la care concilierea celor două principii se face pe un plan superior cu vastă funcțiune sintetică există tipuri de manifestare artistică sub acest raport, cu totul opusă. Sunt conștiințele în care coexistă atât năzuința către cunoaștere, cât și una către creație la o egală intensitate, pecetluind cursul unei cariere artistice cu un tragic dezechilibru. Romantismul atinge extremitatea cunoașterii prin Novalis, iar cea a creației prin pictorul Runge. Schopenhauer este însă acela care dă satisfacție deopotrivă spiritului creator și celui cunoscător, a căror alternanță anima romantismul. Pentru el voința de viață își află expresia cea mai înaltă în arta muzicii, care deslegându-ne de individuație ne revărsă într'o conștiință mai largă în care se manifestă suprema formă de cunoaștere. Cel mai adânc receptacol cunoscător este *geniul* care împletește plăsmuitoarea voință de viață cu puterea cunoașterii. Am putea adăuga că plecând dela Schopenhauer, același tragism provocat de polaritatea celor două principii îl realizează și opera lui Eminescu, a cărei ultimă expresie este *Lucăfărul*. O asemănătoare neputință de conciliere a lor a încercat pe planul artei și H. von Kleist prin dualismul nerezolvat între elementul plastic și cel muzical exprimat în dramele lui prin contrastul dintre starea de conștiință trează și aceea de somnambulism, de magnetism psihic.

Prin filiațiune platoniciană în cadre sociale mai tinere duhul creației își câștigă preponderența asupra aceluia al cunoașterii, însă conflictul nu se ivește acum între natură și spirit, ci între două aspecte deosebite ale spiritului, adică între civilizație și cultură. Rezolvarea conflictului a fost făcută tot de artă. Poetul american Edgar Poe a intuit puntea de omogenitate între civilizație și cultură, căci *munca*, guvernatoarea tehnice și industriei, deci suportul civilizației, comandă și activitatea spirituală, fără ca prin aceasta să se contamineze una dela alta. El este inițiatorul principiului muncii meșteșugărești în artă, rezolvând astfel relația paralelă dintre creație și cunoaștere, împăcând spiritul laborios dar neinspirat al ultimelor veacuri cu idealul salvator al purității artistice. Independent de inițiativa lui Poe, dar cu mai puțin răsunet în zonele vitale ale spiritualității actuale, recomandă aceeași atitudine estetică un curent englez, prerafaelismul, reprezentat în deosebi de pictorul Dante Gabriel Rossetti. Comună întregului curent este setea

de perfecțiune a creației lor, pentru care nu-și cruță munca. Este prima mișcare contemporană care redescoperind idealul artizan pune un accent deosebit pe muncă, și chiar dacă realizările nu i-au fost întotdeauna izbutite, principiul lui se bucură și azi de o strălucită actualitate, precizat și limpezit de cugetătorul englez John Ruskin, petru care suprema virtute a unui artist constă în stăpânirea meșteșugului. De acum înainte tot perspectiva artei șterge dezacordul dintre civilizație și cultură. Rodin pune accentul pe munca însoțită de bucurie, visând un paradis pământesc când toată lumea va fi artistă, adică va găsi în muncă aceeași satisfacție ce o simte creatorul de artă. Iar Paul Valéry înscrie artistul în tipul lui *homo faber* al făuritorului de obiecte — prescriind o muncă stăruitoare la baza înfăptuirii artistice; o răbdare pe care o evocă în poema *Palme*. Prin concepția lui care răspunde direct conflictului dintre civilizație și cultură, Valéry se impune ca unul din cei mai reprezentativi poeți ai zilelor noastre. Pe aceeași linie a artizanilor se situează și Rilke, care vorbește cu entuziasm de „minunata înțelepciune a meșteșugarilor”.

El nu caută să deslege întrebarea, ci o cultivă ca germene rodnic al plămuirii, nu pune temeiul pe problematică, ci pe acea răbdare a măștrilor din alte timpuri. Tipul plămuitor, *homo faber*, nu se poate săvârși făcând abstracție de material, încât estetica zilelor noastre îl consideră un element viu în creația artistică. Arta contemporană nu se poate realiza pe deplin fără însinuarea materialului. În aceeași categorie a lui *homo faber* intră și omul industrial al zilelor noastre, care în conflictul dintre cultură și civilizație, printr'o uriașă aplicare tehnică tinde către o transformare generală și către o substituție a firii ade-vărate printr'un strat de elaborări umane, ceea ce deschide o nouă privire estetică a naturii. Cum aspirația către natură se structurează ca o invariantă în conștiința omului în mijlocul valului invadant al vieții industriale, tocmai unde firea este amenințată în gradul cel mai înalt de industrializare, în cultura americană, s'a conceput salvarea conținutului naturii, prin acele parcuri imense în care omul actual o apără de propria lui atingere.

Izolarea este modalitatea spiritului contemporan nu numai în natură, ci și în artă prin estetica fenomenologică. Rămâne să se vadă care sunt mijloacele de izolare ale aspectelor naturale privite deoptrivă sub raport estetic. După cum fenomenologia își condensează interesul asupra fenomenului izolat, tot așa din punct de vedere estetic firea se oferă contemplatorului contemporan prin aspectele sale captive într'un câmp redus. Este o optică fragmentară opusă viziunii romantice nemărginite în care conținutul naturii este privit prin perspectiva infinitului. Tot cu el se lasă fragmentat, circumscris, primește aprobarea simțului artistic actual ce urmărește contemplarea naturii, încât tot modalitățile de ordin tehnic sunt acelea care o izolează, o apără de ceea ce ar putea-o altera. În primul rând arta fotografiei segmentează natura în fragmente cu totul izolate, nemedificate. În arta filmului fragmentul de natură este redat în mișcare, izolarea de astă dată determinându-i aproape în întregime structura deosebită, proiectând în el toate amănuntele lumii inconjurătoare, perspectiva ecranului relevând

un univers insuflețit, o natură asupra căreia structura spiritului omenesc aruncă un reflex, trecându-i amănunțele prin optica superioară a gustului său. Astfel tipul industrial al lui homo faber tinzând către o substituție a naturii prin efectele spiritului său creator proiectează asupra ei o rază din lumina propriei conștiințe, încât îi dă înfățișarea proprietății de a se crea singură dinlăuntru. Prin viziunea naturii spirituale omul contemporan rezolvă conflictul dintre cunoaștere și creație, nu prin împăcarea spiritului cu natura, ci a aspectelor deosebite ale spiritului, prin împăcarea civilizației cu cultura. Spiritul creator al artei contemporane n'a răsărit numai din nevoia acestei împăcări, ci și din preferința pentru tot ceea ce cu un atribut global s'ar putea numi arta „de jos“, populară. Pentru întregirea perspectivei deschise asupra activității artistice contemporane trebuie adăogat că structura spirituală a lui homo faber nu s'a dezvoltat numai din sublimarea aplicației tehnice ci și printr'o înclinație spre producțiile populare primitive. Insuși Poe sau prerafaeliții care stau la baza idealului modern al lui homo faber desvăluiesc în operele lor inițiative apropiate de o anumită incantație primitivă, de o vrajă a începuturilor. Cele două izvoare aparent divergente au o rădăcină comună, tendința de creație care desprinde efectele tehnicii de semnificația lor economică, redându-le gratuitatea și accentuându-le farmecul de simplu joc, de gest primitiv și nealterat. Impulsul creator al artistului contemporan contopește jocul gratuit de linii, culori, sau sunete, aspirația primitivistă, cu determinanta tehnică actuală, pe planul spiritului constructiv, opus celui cunoșcător. Cultura popoarelor occidentale păstrează o mai slabă aderență cu spiritul popular. Mai ales Italianii — continuatorii direcți ai Romanilor — neînregistrând în istoria lor nicio epocă de barbarie, a căror viață n'a început în feude sau la sate, ci în orașe, în acele complexe sociale care presupun existența mai îndelungată a unei culturi evolute, au o literatură lipsită de contribuția poeziei populare și cu o puternică notă de urbanism.

Cu această întregire a icoanei de homo faber a artistului contemporan s'ar putea ataca o problemă care ni se pare de un deosebit interes pentru cultura românească. Dela Eminescu, care reprezintă punctul crucial unde principiul cunoașterii se imbină cu acel al creației într'o supremă sinteză, ne vom îndrepta spre clasicismul aristotelic occidental sau acel al misticismului platonician oriental, spre ortodoxia și primitivitatea Sud Estului sau spre urbanismul occidentului? Iată întrebări pe care autorul cărții de față nu le pune, dar a căror răspuns ar fi însăși modalitatea noastră de a rezolva conflictul dintre cunoaștere și creație, dintre cultură și civilizație. Sunt semne că drumul început nu este simbolizat de Faust, ci de Meșterul Manole. Aceasta ar însemna că prin același principiu al creației, cultura noastră se atașază tendinței contemporane și cu toate acestea ce adâncă prăpastie o desparte de cea mai expresivă realizare a lui homo faber, cultura americană! Deși prin structură aderență spiritului contemporan, cultura noastră este acuzată uneori tocmai de lipsă de contemporaneitate. Paradoxul acesta indică însăși soluția artei în zilele noastre, soluție care se cere desbătută aparte.

INSEMNĂRI

APELUL „ASTREI” PENTRU COMEMORAREA UNUI SFERT DE VEAC DELA UNIRE

Pentru comemorarea după cuviință a 25 ani dela Unire, conducerea centrală a „Astrei” a adresat următoarea circulară, tuturor organizațiilor sale:

La 1 Decembrie 1943 se împlinește un sfert de veac de când Românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, prin liberă lor voință au hotărât să se unească cu frații lor din celelalte provincii. Să dăm acestei aniversări toată cinstirea cuvenită celui mai mare act al istoriei noastre. Numai astfel ne vom îndeplini o sacră datorie față de lungul șir de generații care l-au pregătit; față de aceia care, în momentul când a bătut ceasul hotărâtor, au știut să fie la înălțimea chemării lor; față de noi înșine și față de urmașii noștri.

Căci Untrea dela 1 Decembrie 1918 n'a fost o simplă întâmplare, datorită unui fericit joc de împrejurări, un hazard al istoriei, un noroc căzut pe capul nostru în momentul când ne așteptam și eram mai puțin pregătiți pentru înfăptuirea ei. Ea este consecința firească a nuor străduinși de veacuri, pentru apărarea și păstrarea ființei noastre etnice, pentru desăvârșirea ei prin cultură și libertate și pentru înălțarea ei între celelalte neamuri civilizate ale lumii. Lungul șir de generații care au sfârșit cu sacrificiile și au luminat cu

conștiința lor drumul Alba-Iuliei și-au dat seama că Untrea este suprema garanție a existenței noastre, pasul cel mai însemnat pentru ca acest neam să-și poată arăta darurile dumnezeiești cu care a fost înzestrat. De aceea au murit cu visul ei și cu convingerea că, mai curând sau mai târziu, neamul românesc va atinge și el acest liman al fericirii sale, spre care a năzuit și care a fost atins de cele mai multe popoare civilizate. Să ne aducem aminte cu plefațe, în această zi aniversară de acești înaintași, cunoscuți și necunoscuți, căzuți pe drumul Alba-Iuliei.

Dacă actul dela 1 Decembrie 1918 a fost săvârșit, cu atâta hotărâre și înțelepciune, în deplină solidaritate, în spiritul moștenirii rămase dela generațiile trecute, al intereselor permanente ale neamului și al înaltelor principii de dreptate și de civilizație care singure dau un rost indivizilor și neamurilor pe pământ, aceasta se datorește însă, în cea mai mare măsură, celor care au avut în acel moment conducerea destinelor noastre. Unii dintre ei au trecut în lumea umbrelor; alții trăiesc încă în mijlocul nostru. Să ne plecăm, în această zi, genunchii în fața amintirii celor dintâi și să îmbrățișăm cu toată dragostea, stîmă și recunoștința noastră pe cei din urmă

Cinstind cum se cuvine pe acești înaintași, ne cinstim pe noi înșine, căci dovedim că am înțeles legea vieții lor.

legea Alba-Iuliei și am înscris-o definitiv în inimile noastre, așa cum ei înșiși au înscris-o. E necesar să arătăm acest lucru în orice moment, dar mai ales în acest tragic ceas al istoriei noastre, când, împotriva voinței noastre și fără să se țină seama de cele mai elementare drepturi ale popoarelor, legea Alba-Iuliei a fost sfărmată și milioane de frați au ajuns să poarte iarăși jugul odios al străinului. Să strigăm în fața lumii civilizate că ceea ce s'a făcut la 1 Decembrie 1918 nu poate fi desfăcut decât prin silnicie și nicio conștiință de Român nu poate rămânea liniștită, nicio jertfă nu este de prisos pentru ca patrimoniul Alba-Iuliei să fie restaurat în întregime.

Pătrunsă de aceste porunci care ne vin de dincolo de morminte, conștientă de menirea ei la marea răscruce prin care trecem, și în convingerea că exprimă aspirațiunile cele mai sfinte ale întregului popor românesc din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, Asociațiunea „Astra” a luat deciziunea de a comemora un sfert de veac dela Unire prin:

Serbări comemorative în fiecare despărțământ central județean de plasă și cerc cultural, cu concursul tuturor instituțiilor și asociațiilor culturale și patriotice.

Din programul acestor serbări nu trebuie să lipsească un parastas, în amândouă bisericile românești, pentru pomenirea Regelui Ferdinand și a Reginei Maria, a organizatorilor și a delegațiilor dela Alba-Iulia, trecuți la cele veșnice; a luptătorilor pentru Unire de pe întreg pământul românesc; a soldaților care în războiul trecut și-au dat sângele pentru înfrățirea ei; precum și al celor care, în războiul actual, și-l varsă cu atâta prisosință pentru a o restaura.

Restul serbării va avea de asemenea un caracter cât se poate de solemn și de sobru. În cuvântarea, sau confe-

rința, care se va rosti cu acest prilej, va fi evocată adunarea dela 1 Decembrie 1918 cu întreaga ei semnificație pentru timpurile de astăzi. Vă vom expedia o broșură a d-lui prof. Silviu Dragomir cu material pentru această conferință.

Vă rugăm, Domnule Președinte, să luați din vreme, în cea mai bună înțelegere, măsurile pentru pregătirea acestei comemorări, în spiritul celor împărțite prin circulara noastră.

Primiți, Domnule Președinte, expresiunea sentimentelor noastre cele mai alese.

Președintele Astrei:

(ss) Iuliu Moldovan

Secretar:

(ss) Ion Breazu

DOUĂ BUSTURI

La inițiativa și cu concursul Astrei au fost ridicate și inaugurate, în cadrul unor pioase solemnități, la 5 Dec. un bust lui Octavian Goga la Târnăveni și altul lui Horia Teculescu, în 12 Dec., la Sighișoara. Cinstirea lor în luna când comemorăm un sfert de veac dela Unire, este deosebit de semnificativă. Amândoi au fost ostași neînfricați și neodihniți pentru acest suprem ideal al nostru. Poetului, al cărui mormânt veghează dela Ciucea nu i-a fost dat să vadă sfâșierea trupului țării la rotunjirea căreia a lucrat cu atâta ardoare. Providența l-a cruțat de această cumplită suferință. Elevul și admiratorul lui entuziast, sărmanul Horia Teculescu, a trebuit să supoarte însăși această mare sfâșiere morală.

Busturile lor, așezate amândouă în apropierea liniei blestemată de hotar sunt nu numai acte de recunoștință și admirație pentru munca lor, ci dovezi vii ale credinței noastre nestrămutate în idealul pentru care flacăra sufletului lor a ars o vieță întreagă.

Tr.

D-L. L. BLAGA ȘI ISTORIOGRAFIA GREACĂ

În eseuul său intitulat „Despre istoriografie”, publicat în revista „Saeculum” numărul pe Nov.—Dec., anul curent, D-L Lucian Blaga, distinsul meu coleg, ajungând cu cercetarea sa și la manifestările vechilor Greci în acest domeniu, a avut amabilitatea să citeze și unele din părțile subsemnatului în această privință, consemnate în studiul „Istoriografia elenă”, apărut în 1927, în volumul „Gânduri și chipuri din Grecia veche” (v. pg. 1—24). Îi mulțumesc pentru cuvintele măgulitoare prin care caracterizează ființa aceluși articol ce dormea, învăluit în obscuritatea lui, uitat aproape chiar și de propriul său autor.

Înainte de a citi eseuul în chestiune, întâmplarea a făcut să mă întâlnesc cu un coleg, care luase cunoștință de cuprinsul lui și care, la rugămintea mea, mi-a făcut un rezumat al conținutului. Colegul de care fu vorba, un istoric, fusese impresionat în deosebi de interpretarea începuturilor istoriografiei egiptene, luate ca tip pentru a arăta influența magiei asupra unora din cele mai vechi și mai schematic consemnări cu caracter istoric (?).

Mă gândeam atunci, fără voie, că orice cercetător intru ale duhului, fie chiar atunci când câmpul preocupărilor sale e mult mai vast ca de obicei, cum e cazul cu filosofia, nu se poate împiedeca de a căpăta acel „pli professionnel”, care așa de adesea contribuie să dea un caracter arbitrar la diversele încercări de interpretare asupra datelor din alte domenii. Filosofii, potrivit conformației lor spirituale, sunt înclinați să caute chiar pentru lucrurile cele mai simple explicații profunde care depășesc de obicei cu mult sensul firesc al fenomenului interpretat de gânditor. O anecdotă trivială ne poate mai bine exemplifica exagerările la care ne târăsc uneori anume obsesiuni, chiar dacă exemplul va fi luat nu din domeniul filosofiei. Un ar-

heolog german, făcând săpături în marginea unui orașel din patria lui, a găsit, la distanță nu prea mare unul de altul, două fragmente de tablă de bronz. Pe una scria V E R B O, iar pe cealaltă T E N E R. Savantul, încântat de descoperirea sa, repede se duse cu ele acasă, și începu seria conjecturilor. Cercă mai întâi să vadă dacă cuvintele de pe inscripție fac parte dintr'un text în proză sau în versuri. Puteau să facă parte dintr'un hexametru, sau dintr'un vers iambic... dar puteau să fie și numai proză goală. Sensul vocabulelor, însă, „gingaș la cuvânt” sau „gingaș prin cuvânt” părea să indice că, totuși, nu putea fi vorba decât de un text poetic.

Și arheologul nostru și-ar mai fi bătut poate încă multă vreme capul, dacă, puțin după aceea un famulus, care îl ajuta la săpături, nu i-ar fi adus un alt rest de tablă de bronz, găsită tot în același loc și pe care scria... E I N G A N G !

Aproximativ același lucru pătesc de cele mai multe ori cei care cearcă numai în lumina insuficientă a unui singur criteriu, tălmăcirea unor fenomene ce oferă nenumărate puncte de vedere din care pot fi interpretate,

Dar să reviu la elegantul eseu al D-lui Blaga. L-am citit cu mult interes chiar în seara zilei când am avut convorbirea despre el cu colegul istoric pomenit mai sus. Nu m'am putut împiedeca de a surâde, constatând că, printr'o adevărată ironie a soartei, autorul considerațiilor „Despre istoriografie” ajungea la incheierea că concluziile la care ajunsese erau incomplete și eronate din pricina orizontului meu restrâns datorit tocmai diformației profesionale! Risum teneatis, amici? Amuzantă coincidență!

Sunt cam sceptic de felul meu și nu țin *mordicus* la concluziunile la care am ajuns pe vremuri. În șaisprezece ani mi-am completat, mi-am rotunjit și chiar mi-am schimbat multe din ideile pe care s'a întâmplat să le am acum un deceniu și jumătate. Pornisem în cercetarea mea

de atunci dela două coordonate: fantazia sau, mai bine zis, pasiunea frumosului și noțiunea de adevăr, în lumina cărora căutam să lămuresc anumite aspecte ale istoriografiei elene. Era, probabil, ca să începem cu a doua coordonată, un punct de mănecare prea îngust. Acum îmi pun și eu întrebarea pe care o pune și D-I Blaga: Care adevăr? Adevărul este așa de deosebit după timp și după gradele de latitudine! Altul e adevărul Chinezului, altul al Persanului, altul al Grecului. Și mai ales altul era adevărul omului de acum două, trei mii de ani și altul e adevărul omului de azi. Cât s'a străduit Platon să definească acest ce așa de greu de prins într'o formulă, adevărul, pentru ca până la urmă abia să izbutească a cristaliza într'o definiție doar negativul lui: eroarea!

Și totuși! La ce se poate gândi un om „de rând” când e vorba de adevăr în istorie, decât la acea banală potrivire, la acea aderență cât mai completă omenește cu puțință între vorbă sau cuvânt și între *fapt*, acel *Karma* indic cu tot infinitul său cortegiu de consecințe, sau la acel „wie es eigentlich geschehen ist” de care vorbea Ranke? Dacă și cum putem noi ajunge la conturarea acestui fapt istoric, chiar în esența lui, asta e altă chestiune. Oricum idealul, măcar numai afișat formal, al oricărui om care are pretenția să scrie istorie a fost să încerce a ni-l înfățișa cât mai exact, cât mai adevărat. Că la nebuloasele începuturi ale istoriografiei vor fi intervenit, în *subsidiar*, și alți factori este nu numai probabil, dar aproape sigur. De ce, însă, să încercăm a pune în tentativa noastră de interpretare a acestor manifestări istoriografice, la locul de frunte ceea ce va fi avut un rol secundar? De ce adică să nu credem, cum ar fi mai firesc, că toate acele liste de nume sau de *instituții* (care admit mai greu o interpretare magică) aveau rostul întâi și întâi de a stabili o cronologie? Ei, dar este dat filosofului, cum spune

Plutarh, să se minuneze și să se indoiască chiar în fața lucrurilor pentru care mințile pedestre găesc răspunsuri prompte și foarte simple. Dar nici siguranța aceasta a omului care nu rămâne decât la coaja lucrurilor, nici numai interpretarea filosofului care, căutând să pătrundă în miezul lucrului, nu mai vede coaja, nu ne poate da cheia misterului. Nu era așa de absurdă baba care râdea de Thales, pentrucă acesta, cercetând stelele, cădea în gripi.

Să ne oprim acum și la prima coordonată, care căuta să explice fizionomia istoriografiei elene prin influența pe care ar fi exercitat-o asupra ei neobișnuit de puternica fantazie greacă și patima acestui popor pentru formă. Acest factor — ni se va obiecta — nu e de loc suficient ca să explice anumite aspecte ale modului cum înțelegeau Grecii să scrie istoria. Fantazie bogată au avut, zice-se, și alte popoare. Perfect adevărat. Cine ar putea afirma că Indienii erau lipsiți de puterea inchipuirii? Numai că, atât la ei cât și la alte popoare binecuvântate cu acest har, fantazia era ca o pădure virgină sau ca o junglă de nepătruns, ceva stufos și inform, în fața căruia mintea se zăpăcește și spiritul abdică.

Câtă deosebire între această lume și cea elenă, unde totul avea rânduială, intra într'o formă, căpăta un contur definit ce-l deosebea lămurit de cele dimprejur, precum în lumina de cristal a zării grecești liniile peisagiului sunt parcă trase cu cel mai fin penel! Acea neostoită putere de plăsmuire (*Gestaltungskraft*) era ca un demon obsedant ce mâna fără încetare psychea elenică înspre căutarea de noi tipare. Ea va fi fost unul din factorii ce vor fi condiționat felul de a fi și al istoriografiei elene. Repet: unul din acei factori, și anume factorul formă. La primii doi mari reprezentanți ai istoriei (care nu era decât un gen literar), adică la Herodot și Tucicide, grija pentru formă era egalată

în parte de interesul pentru anumite idei generale, a căror mânăuire cei doi corifei o învață dela *sofiștii promotori* ai unui iluminism ce a exercitat o enormă influență asupra vieții spirituale a Greciei din această epocă.

De către aceștia au fost înrăuțiți primii istorici, nu de filosofi, și grație lor a putut un Herodot și un Tucidide să degajeze din masa brută a faptelor istorice o concepție despre rolul istoriografiei care a dominat apoi toată evoluția ulterioară a acestui domeniu. Acea noțiune despre adevăr, așa cum a făurit-o școala eleată și a corectat-o esențial un Platon nu a fost acceptată de primii istorici: Herodot spune doar limpede că cei mai buni martori în materie de fapte sunt ochii, instrumentul de percepere *al celor materiale*. Și apoi concepția despre adevăr așa cum o retușează marele discipol al lui Socrate nici nu putea fi cunoscută de cei doi promotori ai istoriei elene cari trăiseră cu o generație înainte de Platon. Problema unei influențe a filosofiei idealiste, cu tendința ei de a crea idei-tipare, asupra mersului istoriei grecești nu s'ar putea pune decât după ce Platon face cunoscut ceea ce impropriu s'ar putea numi sistemul său. Și problema s'a pus în mod acut, la mijloc între cele două tabere: una condusă de mirificul retor Isocrate, cealaltă, de filosoful divin. Primul elaborase un program de cultură bazat pe un stoc modest de idei prezentate cu o excesivă grijă a formei (clasa de retorică din liceele țărilor neolatine sunt o rămășiță îndepărtată a acestui program de învățământ), cultură în care retorica trona ca o regină; cealalt, filosoful, preconiza un învățământ bazat pe *știință* (cuvântul e luat în accepția lui de astăzi), pe specializare, în care forma avea să joace un rol cu totul secundar. „Fără cunoștințe de geometrie să nu între nimeni la Academie”, spunea Platon, care căuta adevărul cel din lumea ideilor, din lumea numenală.

Evident că din lupta dintre aceste două programe sau norme, pentru care se pasiona toată lumea intelectuală din Grecia, avea mai mulți sorți să se impună aceea care era mai ușor accesibilă majorității spiritelor și care deschidea perspective mai seducătoare de succes ușor și de gloriolă ieftină.

E lesne de ghicit că bătălia a fost câștigată de școala lui Isocrate, deși, subteran sau fățiș, conflictul între retorică și filosofie avea să dureze mereu și să rămână ca moștenire veacurilor viitoare. Ecourile îndepărtate ale acestei rivalități le putem urmări cu multe secole mai târziu. Mărginindu-ne deocamdată numai la domeniul ce ne preocupă acum, trebuie să constatăm din capul locului că, în această pasionantă controversă, toată istoriografia greacă — cu arme și cu bagaje — a trecut de partea lui Isocrate, adecă a retoricei. Adio, deci, preocupări filosofice în istorie. Aceasta din urmă se reduce la rolul de temă, de material ce se pretează de minune spre a fi tratat retoric.

Să pomenim de Efor, de Teopomp, discipolii imediați ai marelui pontif al elocinței și de nenumăratul cortegiu al celor ce vin după ei, ca să facă din istorie o *ancilla rhetoricae*, un simplu gen literar a cărui menire e să spună „minciuni asemănătoare adevărului”?

Subtilul autor al eseului de care ne ocupăm afirmă (v. pg. 15): „Când Grecul este pus în fața unor fapte istorice, a unor întâmplări, el, potrivit concepției sale despre „adevăr”, va căuta să ridice aceste fapte, aceste întâmplări la nivelul unor semnificații tipic-ideale”. Bine ar fi fost să fie așa!

Acesta era tipul de istorie pe care *ar fi dorit* un Platon și un Aristotel s'ovădă realizată. Filosofii n'au avut, însă, noroc și, odată cu ei, n'am avut nici noi, pentrucă, precum am văzut, toată istoriografia greacă — cu *rarisime* excepții — s'a dezvoltat și a dăinuit sub zodia adevă-

menitoare a retoricei. Și rezultatul a fost (ca să cităm un principiu de procedură juridică) că „forma a mâncat fondul”, că adevăratul interesul pentru frumos a înăbușit orice veleitate de a respecta adevărul, fie el chiar sub forma aceea banală de adevăr pragmatic, neșum de adevăr cu fulgurațiunii parmenidiano-platonice. De așa ceva zău că nu le-a trecut în cap să se ocupe istoricilor greci! După Tucidide, ce e drept, s'a mai găsit un istoric serios: Polybiu, dar acesta a fost un detestabil scriitor. N'avea niciun simț al stilului. Parcă Muza retoricei a vrut să se răzbune pe el... pentru că prietenul Scipionilor respecta adevărul! Și el împreună cu Tucidide sunt singurele excepții *aproximative* la regula generală.

Avea, deci, mare dreptate Aristotel (și aci mă unesc în păreri cu d-l Blaga) când afirma în *Poetica* lui că „poezia e mai adevărată decât istoria”. Numai că eu interpretez această axiomă a marelui filosof cu totul altfel decât autorul eseului „despre istoriografie”. Strălucitul discipol al lui Platon a vrut să spună că istoria, așa cum se scria în vremea lui și cum o scriseseră mai toți predecesorii săi, nu știa să se coboare la miezul adevărat al fenomenului istoric, nu era în stare să găsească semnificația lui profundă, să degajeze acel ce tipic din vălmășagul inform al faptelor izolate, cum știuse să facă poezia greacă. Preceptorul lui Alexandru Macedon ar fi subscris cu amândouă mâinile butada plină de spirit — și uneori chiar de adevăr — a acelei Franțuzoaice care a afirmat că în istorie nu e nimic adevărat decât numele proprii, iar în roman totul e adevărat... afară de numele proprii, ceea ce nu e de fapt decât o parafrazare inteligentă a vestitului dicton al autorului *Metafizicii*. Aristotel a vrut să spună istoricilor contemporani că n'au știut sau n'au ținut de loc să profite de marile învățăminte ale filosofiei. Dacă celebrul gânditor ar fi fost convins că „is-

toriografii greci *mint* fiindcă tind spre adevăruri tipic-ideale”, (cum crede d-l Blaga) atunci el ar fi fost de acord cu această tendință și n'ar mai fi avut motiv să facă acea afirmație paradoxală. Iată de ce mi-aș lua voia (dacă distinsul meu coleg n'are nimic împotriva) să retușez în felul următor concluzia (v. pg. 16) cu care D-sa își încheie considerațiunile — așa de interesante de altfel — asupra problemei în discuție: „De unde urmează că explicația ultimă a modului cum *filosofii greci ar fi voit să vadă* scrisă istoriografia o bănuim nu atât într'un belșug de *retorism*, cu *ieftinele lui frumuseți de paradă*, cât în acele secrete și adânci *tendințe spre tipicul* care îndrumă fantazia creatoare a grecilor în primul rând spre lumea adevărului mai înalt al Ideilor, al semnificațiilor de oarecare generalitate”.

Să mă ierte autorul eseului că i-am stricat cadrul elegantei sale fraze. De l Privilegiul de a fi sărutați de Muze îl au doar puțini muritori. Decât, modificarea la care am recurs, adoptând — recunosc — un procedeu cum insolit, mi-a fost oarecum impusă de constatarea că d-l L. Blaga face confuzie între concepția despre rostul și fizionomia istoriografiei la Greci, așa cum bănuim că ar fi preconizat-o marii lor filosofi, concepție-program care a rămas doar un pium desiderium, pentru că n'a fost realizată de istoricii eleni — și între concepția istoriei ca o ramură a retoricei, de care s'au lăsat călăuziți aproape toți ciracii Greci ai Muzei Klio. Eroarea D-sale constă în aceea că vrea să degajeze din materialul istoric elen existent o concepție ideal-tipică, concepție pe care — trebuie s'o mărturisim — D-sa a izbutit s'o contureze cu multă îndemănare. Dar așa ceva nu se poate scoate, oricâtă ingeniozitate dialectică ai întrebuința, din istoriografia elenă retoricizantă pe toată linia, decât doară prin o violentă „Hineininterpretierung”. In-discretului adulmecător de mistere îi

place să ghidească sub faldurii mantiei versicolore a Muzei Klio mai mulți nuri firești decât ea avea în realitate. De altfel sulemenita fiică a Mnemosynei nu ținea să aibă de a face cu filosofii bărboși, hirsuți și severi; erau mult mai ademenitori retorii spilcuiți care, cum am văzut, au și izbutit s'o atragă în mreșile lor. Acestei ușuraticе curtezane nu-i prea plăcea să-și strice ochii uitându-se la *cereștile tipare*.

St. Bezdechi

D. D. ROȘCA: LINII ȘI FIGURI. *)

După condensata și plina de miez „Existență tragică”, animatorul tinerețului filosofic dela Universitatea din Cluj la Sibiu, profesorul D. D. Roșca, apare cu două elegante și foarte sugestiv intitulate, opere și anume: „Linii și Figuri” și „Puncte de sprijin”. Amândouă aceste opere, cărți de filosofie prin excelență, atât de frumos editate de ziarul „Țara” din Sibiu, intru-nesc în volume studii și articole publicate în diferite reviste și ziare.

Ne oprim deocamdată asupra volumului care poartă titlul cronice de față, cu speranța că asupra celui alt volum vom putea stăruii în viitor. În *Linii și figuri*, de proporții mai întinse sunt studiile: „Minune greacă, Descartes, Hegel, și Rațional și Irațional, iar „Figuri” creionate în „linii” sigure și expresive sunt: Pascal, Taine, Fauguet, Unamuno, Prinos romănesc lui Kant și Jules Romains în *Unanimism*. Acestea din urmă sunt studii de proporții mai reduse, dar tot atât de viguroși și de maestru redade, dacă nu chiar mai captivante și mai fosforescente prin căldura și avântul verbului deschizător de nouă și mereu variate perspective și orizonturi. O clară și succintă analiză se poate descoperi cu ușurință în studiile amintite mai sus și care

incep cu cel intitulat „Minune greacă”. După sumare considerații prin care se justifică circulația termenului de „Miracol grecesc” și după ce definește poziția și sensul acestui fenomen, d-l D. D. Roșca analizează cu limpezime cauzele care îndreptățesc titlul de „minune greacă” dat fenomenului de început al gândirii europene și, poate, al întregii omeniri. Intre aceste considerații sumare am putea înșira, cu autorul: ideia lui Herder că am moștenit dela Greci „până și forma minții cu care și 'n care gândim”, a lui Rohde „că Grecii au gândit prin anticipație (Vorgedacht) pentru întreaga omenire” sau afirmația lui Renan că „Rațiunea s'a născut în Elada”, sau chiar a autorului care spune că: În Grecia au fost puse mai întâi, pentru noi, marile probleme care frământă și azi cugetarea filosofică” pag. 9. Iar între ideile care stau în centrul considerațiilor de argumentare putem aminti: caracterul de gratuitate al gândirii grecești, nevoia de a gândi frumos și de a vedea clar și caracterul de libertate în punerea problemelor, note pe care gândirea grecească le-a scos din plin în evidență.

Cu tot atâta pătrundere filosofică înfățișează d-l D. D. Roșca și cartesianismul. Descartes și mai ales Hegel a preocupat, a pasionat chiar, spiritul ager și cercetător al d-lui Roșca. Studiile cu acest titlu (Descartes și Hegel) sunt o dovadă și a roadelor pe care le-a cules autorul din aceste popasuri. „Hegel”, studiul cu acest titlu, sintetizează o mulțime de aspecte ale filosofiei autorului german din capul acestui studiu, aspecte asupra cărora d-l D. D. Roșca a stăruit altundeva¹⁾ cu multă originalitate și competență.

Tot în această ordine de idei mai amintim și studiul „Rațional și Irațional”, prilejuit de discuția pe care d-l D. D.

*) Ed. „Țara” Sibiu, 1943, pag. 270.

1) E vorba de lucrarea d-lui D. D. Roșca intitulată: L'Influence de Hegel sur Taine, Paris, 1928.

Roșca o deschide în legătură cu cartea d-lui Lucian Blaga „Eonul Dogmatic” și studiul „Prinos românesc lui Kant”, articol prin care a fost salutată, la timpul ei (1936), apariția cărții d-lui I. Petrovici cu titlul: „Vieța și opera lui Kant”.

Am lăsat la o parte o serie de „figuri” ca: Pascal, Taine, Faguet, Unamuno și Jules Romains cu gândul că vom putea spune, la urmă, despre toate — mai trebuie să amintim că ar fi meritat fiecare în parte aceste cuvinte? — câteva cuvinte destinate să scoată în relief o trăsătură comună tuturor acestor figuri. Poate că am fi fost mai exacti dacă am fi spus: comune figurilor descrise și autorului care le înfățișează. Între concepția gânditorilor înfățișați în Linii și Figuri și între concepția despre lume și vieță a autorului există o foarte mare afinitate spirituală, o înrudire calitativă, esențială, de miez. Punctele de răscruce ale gândirii filosofice pe care le ia în dezbateră și asupra cărora se oprește gândirea d-lui Roșca sunt esențiale și cu prize în cariera intelectuală a fiecăreia din „figurile” pe care autorul studiului de față și le-a apropiat. Am putea aminti aci, pentru ilustrarea celor spuse, chiar cuvintele de mărturisire ale autorului, scrise la sfârșitul paginilor despre Pascal sau credința lui Unamuno că: „sentimentul tragic al existenței e condiția oricărei vieți interioare intense”, credință care are foarte multe elemente comune chiar cu aceea a d-lui D. D. Roșca. Așa se explică, de asemenea, de ce nu găsim în acest volum nicio figură aleasă prin antipatie, prin lipsa de afinitate cu concepția sau preocupările autorului și care să-i fi reținut atenția.

Avântul, entuziasmul și siguranța cu care d-l D. D. Roșca zugrăvește, descrie sau schițează portretul acestor gânditori nu slăbește niciun moment, dela început până la sfârșit. Nu este mai important — în ce ne privește pe noi — dacă sunt adevărate sau nu ideile auto-

rului despre anumite figuri tratate, cât modul cum d-l Roșca știe să despice lucrurile și să arunce lumină asupra lor pentru a înlesni înțelegerea acestora. În acest sens, modul cum sunt zugrăvite aceste portrete intelectuale — în linii hotărâte și pline de expresie — este o muștrare pentru felul cum foarte mulți alții înțeleg să se apropie de unii autori și mai ales de operele lor.

Stilul bucăților din Linii și Figuri e un stil aproape vorbit. (Afirmarea este valabilă și cu privire la alte opere ale d-lui Roșca). Un stil puțin obișnuit în scris, dar condensat și substanțial, literar pe foarte multe locuri, face plăcută și antrenantă lectura acestei cărți. Figurat, am putea spune că avem de lucru cu un stil care lămurește chestiunile din mers. De aci își împrumută acest stil prospețimea și neconținută vioiciune.

Dumitru Salade

O CARTE PREȚIOASĂ DESPRE REVOLUȚIA DIN 1848/49

De curând a văzut lumina tiparului un vechiu manuscris al lui Alexandru Papiu-Ilarian, publicat de d-l Ștefan Pascu, asistent universitar, sub titlul „Istoria Românilor din Dacia Superioară”, Schița Tomului III, pagini XVIII+172. Cartea face parte din Biblioteca Institutului de Istorie Națională, de pe lângă Universitatea Regele Ferdinand I Cluj-Sibiu, și s'a tipărit, în condițiuni excelente, la Tipografia „Dacia Traiană” din Sibiu.

Cartea se împarte în 23 de capitole, precedate de o prefață scrisă de Papiu-Ilarian (pag. 1—3), și de o introducere lămuritoare a d-lui Pascu (pag. I—XVIII), care la sfârșit publică și un indice istorico-geografic (pag. 159—172).

Autorul descrie evenimentele din Transilvania dela adunarea națională din Blaj (3/15 Mai 1848), până la sfârșitul revo-

luției, cu competența martorului ocular, care a jucat un rol însemnat în desfășurarea evenimentelor povestite, deoarece el a petrecut mult timp la Sibiu, în societatea lui Simion Bărnuțiu și a altor fruntași români, luând parte la lucrările comitetului național, iar după izbucnirea revoluției a îndeplinit sarcina de inspector peste regiunea Târnavelor.

Scopul autorului este acela de a înfățișa o „icoană pragmatică” a istoriei naționale și de a prezenta astfel evenimentele, ca ele să servească Românilor ca pildă vie de jertfă pentru câștigarea naționalității, supremul bun, care putea să-i salveze ca popor. „Un popor — zice autorul, — numai pe temeiul naționalității se poate desvolta, înălța și ferici. Aceea ce este individualitatea pentru un singuratec, aceea este naționalitatea pentru un popor. Ați nimicit individualitatea unui singuratic, spuneți-mi ce i-ați mai lăsat? Ați răpit naționalitatea unui popor, spuneți-mi cu ce-l mai puteți despăgubi?” (pag. 3). „Egalitatea națională numai atunci va fi egalitatea adevărată, când fiecare națiune se va considera de o persoană juridică de sine stătătoare, liberă și egală celorlalte, când fiecare națiune va fi unită într'un centru, într'un guvern propriu național, se va administra cu dregători naționali în limba națională, independent de celelalte națiuni” (pag. 156). „Așa, unire politică națională, naționalitate, să fie scopul întreprinderii fiecărui Român!” (pag. 157). „Dacă a venit cetitorul la acest rezultat din această istorie națională, cumcă scăparea noastră este numai în naționalitate, unire, subsistența și independența națiunii, atunci sudoarea mea e remunerată” (pag. 3).

În alcătuirea acestei istorii autorul nu s'a mărginit numai la prețioasele constatări, observațiuni și reflecțiuni personale, ci, ca să-i dea documentarea cuvenită, s'a folosit și de izvoarele mai însemnate ale timpului, și anume: de informațiile ziarelor contemporane Ga-

zeta Transilvaniei, Organul Național, Foaie pentru minte, inimă și literatură, Expatriatul lui Boliac, Siebenbürger Bote, Siebenbürger Wochenblatt, Erdélyi Híradó, Kolozsvári Híradó, Ellenör, Honvéd, Pesti Napló și Pesti Híradó; de rapoartele prefectilor români Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint, înaintate împăratului în 1849; de rapoartele ofițerilor imperiali Gratze, Novac și Mânzat, înaintate guvernatorului Transilvaniei la sfârșitul anului 1849 și la începutul celui următor; de unele documente publicate de August Treboniu Laurian în cele trei fascicule din „Die Romanen der österreichischen Monarchie”, apărute la Viena în anii 1849—1852; și de scrierea „Behms Feldzug in Siebenbürgen”, publicată în 1850 la Hamburg, de către generalul I. Czetz.

După cum constată d-l Pascu (pag. VIII), autorul nu s'a mulțumit numai cu atât, ci a căutat să obțină și alte informații mai ample, cu care să completeze lipsa documentelor din arhiva comitetului național, căzută pradă Ungurilor cu ocazia ocupării Sibiului de către trupele generalului Behm. În acest scop, el s'a adresat mai multor prieteni și cunoscuți, primind dela unii anumite documente. Cercetările acestea au provocat o amânare mai lungă a publicării manuscrisului, până ce Papiu-Ilarian, ajuns în vârtejul vieții politice și culturale a Vechiului Regat, n'a mai avut timp să se ocupe de el.

Manuscrisul, redactat cu litere latine, a ajuns în proprietatea lui Iosif Hodoș, prietenul și vărul lui Papiu-Ilarian, iar dela el l-a moștenit fiul său Nerva Hodoș, care l-a dăruit Academiei Române, împreună cu mai multe scrisori și documente. Împrejurarea, că manuscrisul era precedat de câteva foi, care cuprindeau evenimente povestite deja de Papiu-Ilarian în Tomul II, a determinat pe I. Bianu și G. Nicolaiasa, alcătuitoarii Catalogului Manuscrisurilor Românești, să creadă, că manuscrisul cuprinde numai

o variantă a celor publicate de autor; ceea ce a făcut pe cercetătorii de mai târziu ai trecutului nostru să nu-i deie importanța cuvenită. Existența manuscrisului a fost semnalată în 1903, de către Vasile Pârvan, care intenționa să-l publice în foileton, în Gazeta Transilvaniei. Valoarea lui a fost descoperită numai în 1937, cu ocazia unei cercetări făcute în Arhiva Bibliotecii Academiei Române (pag. VI).

După informațiunile pe care le dă în Introducere d-l Pascu, (pag. VII) „manuscrisul este lipsit de ultima reviziune, având numeroase ștersături, corecturi, completări marginale, prescurtări, greșeli de scris și lipsă de claritate pe alocurea, ceea ce pretinde multă răbdare la transcriere. Este scris pe coale mari, o scriere densă, destul de fină, dar cam nervoasă, pe amândouă paginile, pe hârtie albă sau colorată.” „Cu toate acestea manuscrisul cuprinde unele informațiuni noi, aduce și precizează unele știri necunoscute de niciun alt izvor. De aici cunoaștem pentru prima dată unele proclamațiuni, petițiuni și relatări ale oficialității transilvane și ale episcopilor români; aici ni se dau amănunte necunoscute privitoare la mișcările națiunilor transilvane și mai ales la suferințele poporului român înainte de izbucnirea revoluțiunii, precum și amănunte și noutăți privitoare la desfășurarea evenimentelor din Transilvania după deslănțuirea războiului civil; apoi la luptele dintre Români, Unguri și Secui, precum și noutăți privitoare la compartimentul oficialității transilvane, atât în decursul acestui războiu, cât și după restabilirea păcii.”

În vederea publicării acestui manuscris, d-l Pascu nu s-a mărginit numai la simpla transcriere a textului. D-sa a adăugat subcapitole marginale, ca să ușureze cercetătorului aflarea faptelor ce-l interesează; a pus la punct informațiile lui Papiu-Illarian, identificând citatele documentare gazetărești și cele

luate din literatura istorică publică, întregind peste tot informațiunile cu note, uneori poate prea bogate, cu scopul de a prezenta o ediție critică, ca să se poată recunoaște ușor și controla cu precizie trimiterile, deoarece autorul nu menționează decât în mod general izvoarele cuprinse în text; a întregit prescurtările care s'au părut necesare; a modernizat ortografia și a românizat latinismele, germanismele și ungarismele, ca povestirea să fie mai ușor înțeleasă și urmărită de un cerc cât mai larg; a introdus o punctuație rațională, în locul celei greșite sau în lipsa totală a ei, îndepărtând consecvențele în întrebuițarea majusculilor; a completat cuvintele care nu se puteau citi în întregime sau de loc, precum și acelea care lipseau din cauza deteriorării manuscrisului, sau din pricina redactării lui numai în mod provizoriu; iar la sfârșit a adaus un foarte prețios indice istorico-geografic.

Cartea aceasta, de mare actualitate pentru vremurile în care trăim, este închinată „memoriei martirilor români din Transilvania, care în viforoasele evenimente ale anilor 1848—49 și-au jertfit viața pentru izbăvirea neamului lor din opresiunea seculară a uzurpatorilor” (pag. XVIII).

D-l Pascu merită toată recunoștința pentru munca grea și migăloasă ce a depus, ca manuscrisul lui Alexandru Papiu-Illarian să apară în condițiuni bune și să fie cât mai folositor marelui public cetitor. Totodată trebuie să remarcăm și sprijinul binevoitor acordat de Institutul de Istorie Națională, care a dat loc publicării cărții în Biblioteca sa. „Altfel manuscrisul mai trebuia să aștepte cine știe cât timp, până să vadă lumina tiparului, cum a așteptat de altfel până acuma peste 90 de ani” (pag. XVIII).

De încheiere menționăm, că în cursul editării acestei cărți s'au dat îndemnuri insistente din partea mai multor persoane, ca să se reediteze și primele două volume din Istoria lui Papiu-Illarian, de-

venite rarități bibliografice, care cuprind învățăminte și informațiuni atât de sănătoase și de trebuincioase pentru timpurile de azi. La aceste indemnuri, d-l Pascu răspunde prin cuvintele lui Papiullarian, din „Cuvântul către leptori” al tomului II, referindu-se la tipărirea altor volume: „Ieșirea lor la lumină depinde dela împrejurări ce nu sunt în puterea noastră, apoi și dela bunăvoința cu care publicul va accepta această carte” (pag. XVII).

Iată un motiv în plus, pentru care ar trebui ca această carte să nu lipsească de pe masa niciunui intelectual român!

Dr. Al. Filipașcu

LIMBA ROMÂNĂ

se intitulează „cartea ajutătoare a Seminarului de limbă și literatură română de pe lângă Institutul de limbi romanice al Facultății de litere din Istanbul”, — a cărei apariție a trecut neobservată la noi, deși importanța ei este cu totul excepțională. Destinată studenților turci care ne studiază cultura, buletinul „Limba Română” e redactat și condus de un comitet compus din d-nii prof. F. Brinzeu, Dr. Rehmed Kaplan și E. Esenkova, a căror constantă colaborare, la care se mai adaugă și minunatele condiții tehnice în care apare (coperta fiecărui număr reproduce fie câte o pictură de-a lui Grigorescu, fie portretele lui Decebal și Traian, sau masca lui Eminescu, lucrată de O. Han) — dau revistei o elegantă și înaltă ținută grafică și culturală.

Sumarul celor cinci numere apărute până acum (I. IV—I. VI 1943), ale „Limbi Române”, urmează un program bine stabilit: partea întâia, pur didactică, e o prezentare sistematică a gramaticii limbii române (*Romen Dili Grameri*) făcută de d. F. Brinzeu (?), — începând cu fonetica, descriptivă și funcțională (Nr. 1, p. 2—8) și insistând mai mult asupra mor-

fologiei (Nr. 2: genurile gramaticale, substantivul și formarea femininului; Nr. 3: modurile de formare a pluralului; Nr. 4 și 5: articolul și declinarea). Fiecare din aceste lecții de gramatică este urmată de numeroase exemple, lista de cuvinte uzuale românești, proverbe cu traducerea turcească alături, cu mici exerciții de gramatică (*Ameli Gramer Talimleri*), semnate de d. E. Esenkova.

Partea a doua a sumarului revistei o formează mica antologie poetică românească (*Romen Edebiyat I Antolojiisi*) îngrijită de d. E. Esenkova: fiecare poezie românească prezentată e urmată de versiunea turcească a acestuia și urmată de o scurtă și substanțială notă critică, cu caracterizarea generală a operei poetului respectiv, interesante considerații asupra poeziei traduse, și explicarea termenilor și metaforelor mai proprii limbii române.

Astfel găsim aici traduceri din poezia lui Eminescu (*Peste vârfuri*, „Tepelerden” Nr. 1; *O rămâi*, „Kal”, Nr. 3), din poezia populară (*Ciobănașul*, „Küçük çoban”, Nr. 2), sau în Nr. 5, *Gorunul* („Reçe”) lui Lucian Blaga, — în care s'ar străvedea influența misticului german Rudolf Steiner — ori celebra *Laküstr* a lui G. Bacovia (în Nr. 4), pentru înțelegerea căreia traducătorul trimite la cutare studiu asupra locuințelor lacustre din epoca preistorică (!).

Transcriem aici, cel puțin cu titlu de curiozitate, capodopera lui Eminescu *Peste vârfuri*, în fidelă traducere a lui E. Esenkova:

Tepelerden ...

Tepelerden ay geçer,
Ormanda yaprak ürperir
Çam dalları arazından
Kor ne hazin öter.

Uzak ve daha uzak,
Hafif ve daha hafif,
Teselli bulmıyan ruhumu
Ölüm arzusuyla okşar.

Neder büyülenmiş gönlümü
Sana çervirince susuyorsun ?
Bir daha ötecekmisin tatlı kor
Benim çin bir kere olsun ?

Antologiei românești îi urmează o mică *Antologie Turcă*, însoțită de versiunea românească a d-lui F. Brinzeu și — ca la antologia românească — urmată de note critice semnate de d. Dr. Rehmed Kaplan, ale cărui considerații asupra caracterelor generale ale poetului tradus, asupra versificației și particularităților lexicale, sunt foarte utile. Astfel, în afară de un *Gazel* (Nr. 1) al poetului anatolian din sec. al 13-lea, Şeyyat Hamza, sau poemul *Prințesa Rehlîka* (în Nr. 5) al lui Yahya Kemal, — se dă o deosebită preferință poetului mistic din sec. 15, Yunus Emre. Cel mai popular dintre toți poeții turci, trecând drept un sfânt, Yunus Emre a scris poezii mistice în limba vie a poporului, — de aceea și versificația sa este atât de naturală și simplă, ritmul ne mai fiind prosodic (ca la poeții de Divan), ci bazându-se pe accent și măsură. „Ceea ce uimește — scrie Dr. R. Kaplan — este imbinarea misticismului cu realismul. Deși mistic, el nu este nici pesimist, nici fantastic. Iubește natura și pe Creator”. Și le iubește ca pe un singur tot, căci după concepția islămică, toate manifestările existenței sunt o emanație a Dumnezeuirii (*tecelli*).

Redăm aici două strofe, fidel și frumos traduse în forma originală de d. F. Brinzeu din *Setea de Dumnezeu* :

Pocalul dragostei l-aș bea,
Ca alt Recnun, pribeag m'aș vrea,
Mereu robești gândirea mea :
Unice, eu de tine-s beat.

.....

Prefacă-mă [Fariseii] pe rug, în scrum,
Cenușa să-mi arunce 'n drum,
Țipa-va lutu-mi ca și-acum :
Unice, eu de tine-s beat...

În n-rele 3 și 4 sunt traduse două poezii cu același titlu (*Sufletul care se miră*) ale aceluiaș poet. Caracteristice prin sinteza lor formală — o combinație de „kit'a”, cu structură strofică, proprie literaturii populare, de „gazel”, cu monorima proprie poeziei de Divan, și de „musammât” (rima interioară) comună amândurora, — cele două poezii prezintă un alt aspect al liricii mistice a lui Yunus ; concepția despre „pluralitate”. Sufletul omenesc este o manifestare a Divinității. „Acest suflet — scrie Dr. R. Kaplan — poate lua diferite înfățișări, mai bine zis se transpune într'o multiplicitate de roluri și trăind în fiecare din aceste înfățișări, simte, el însuși, existența lui Dumnezeu”. În fond această multiplicitate această pluralitate „nu este decât expresia unei aceleiași și unice existențe. De aceea misticul apropie lucrurile, el însuși trăiește în ele, iar pe Dumnezeu îl vede ca pe un centralizator, ca pe un unificator al Totului”.

Transcriem prima poezie *Sufletul care se miră* în trad. lui F. Brinzeu, pentru a ilustra mistica lui Yunus, cât și pentru virtuozitatea traducerii, în forma originală cu totul neobișnuită versificației occidentale :

Un suflet cel de sus mi-a dat, nici „ce !”
[n'a zis și s'a mirat,
În clipa asta bucurat, în clipa asta întristat
În clipa asta iarnă-i zic : arată chiar ca
[iarna 'n dric,
În clipa asta-i imbunat, livadă-i, vie 'n
[rod bogat.
În clipa asta-i fără graiu, iar noimă, ia
de unde n'ai.
În clipa asta-i cap legat, prin lucruri
[foarte incurcat.
În clipa asta-i la mecat, un ghem cu
[fruntea în prăfet (!)
În clipa asta-i la altar preot cu evangheliar
În clipa asta-i Domnul-Fiu, din omul mort
[făcând om viu,
În clipa asta-i la Palat, Faraon sau Haman
[s'a dat.

În clipa asta-i Gabriel, la gloate har im-
[parte El.
În clipa asta, turburat, Yunus, tu biet,
[stai iar mirat !

În două numere consecutive (1 și 2), Dr. Rehmed Kaplan semnează un foarte succint — aproape redus la schemă — studiu, intitulat *Scurtă privire asupra evoluției literaturii turcești*. „Literatura turcă se împarte în trei mari perioade, după formele de civilizație predominante : literatura pre-islamică, literatura islamică și cea de orientare occidentală”, între fiecare existând deosebiri fundamentale. Din perioada pre-islamică (sec. I a. Chr. — X d. Chr.) ni s'au transmis puține opere etnice, precum inscripțiile din Orhun (sec. VII) și numeroase scrieri *uygure* (ale Turcilor budiști și manicheiști) încă necercetate. Mult mai bogată și mai importantă este literatura din perioada islamică ; acum, sub influența arabo-persană, sub imperiul Kara-Hanilor (sec. X—XII) s'a creat o vastă literatură, din care demnă de remarcat e opera în versuri *Kutadgu-Bilig* care, pe lângă numeroasele episoade lirice, tratează despre viața politică și despre organizarea socială a Imperiului.

După sec. XIII, lit. turcă se desvoltă în trei direcții : lit. *çagatai* (al cărei reprezentant de seamă e Ali Şür Nevai din sec. XV), lit. *azer* sau iranică (ilustrată de poezii mistici Nesimi din sec. XIV și Fuzuli din sec. XVI) și, în sfârșit lit. *Turcilor anatolieni*, incomparabil mai abundentă decât celelalte două. Și aici se pot distinge două categorii : *literatura populară* (atât cea colectivă și anonimă, cât și lit. în spirit popular a clasei intelectuale), ilustrată de misticul Yunus Emre, epicureul Karaca Oglan și eroicul Kör Oglu, — și *literatura de Divan* (care cuprinde poezii dedicatorii, encomiastice și galante), în care s'au remarcat Ahmedî, Şeyhî, Yahya, Nev'î, Nedim, Nef'î și mulți alții.

Odată cu începuturile vieții constituționale se înregistrează o mare influență spre cultura occidentală. „Spiritul apusean se infiltrează în toate domeniile de activitate. Principiul (lansat în 1839) care până astăzi stă la baza evoluției literaturii turcești, este acesta : crearea unei civilizații originale, ca o sinteză între cultura orientală și cea occidentală”. De aceea, un celebru poet liric ca Abdulhak Hamid scrie sub influența lui Shakespeare și Hugo, și în același timp a poezilor otomani și persani. În special literatura franceză e citită cu predilecție, și influența ei e covârșitoare, atât în proză cât mai ales în poezie. În jurul marilor reviste *Serveti-Fünun* și *Fecri-Ati* se grupează poeți ce stau sub influența parnasianismului și simbolismului francez, ca să nu amintim decât pe Ahmed Haşim, cel mai mare simbolist turc, sau pe Yahya Kemal, Valéry al literaturii turcești. „Perioada actuală 1923—1943, poate fi numită perioada literară a Republicii. În acest timp se îndeplinește o revoluție în poezie, mai ales în privința limbii și a rimei. Deși limbă amestecată, e folosită încă limba otomană, cu toate că spiritul republican tinde să introducă în poezie limba curată a poporului. Se întrebunțează apoi rima silabică, ea fiind rima națională. Ca fond, literatura prezentului oferă o mare varietate și e supusă diferitelor mode literare”. Astfel, alături de renovatori ai poeziei populare precum Ahmed Hamdi Tanpinar sau Ahmed Kutsi Tecer se găsesc poeți originali ca Necip Fazıl, Ahmed Ruhip Dranas și Cahit Sitki, ori poeți extremiști precum comunistul Nazim Hikmet sau suprarealistul Orhan Veli.

D. Dr. Kaplan n'a vrut să prezinte un studiu complet asupra literaturii turcești (nici n'ar fi putut-o face, în cadrul restrâns al unor articole de revistă), ci o simplă schiță, o „scurtă privire” cum spune d-sa (deși noi am intitulat-o „Scurtă privire asupra evoluției poeziei turcești”, căci despre proză nu se pomenește nici

un cuvânt, — și asta i se poate reproșa autorului); de aceea lucrării d-lui Kaplan nu i se poate pretinde mai mult decât a voit el însuși.

Din restul materialului revistei, semnalăm un mic studiu al lui Sextil Pușcariu asupra elementelor turco-tătare din l. română (*Türk-tatar kavilimreninin romen diline tesiri*), tradus de E. Esenkova (Nr. 5, p. 13—14).

Vladimir Drimba

AL. ROȘCA :

SELECȚIA VALORILOR *)

Dintre problemele care au angajat multe discuții în cercurile sociologilor cât și ale pedagogilor în ultimii ani, e și aceasta pe care o indică titlul cărții d-lui Al. Roșca. Mulți intelectuali încă mai susțin, spre regretul culturii noastre, că selecția valorilor o face vieața, că „geniul iese la lumină oriunde ar fi” și, în sfârșit, că știința nu poate decât să organizeze ceea ce oferă natura.

Primele două păreri sunt diametral opuse punctului de vedere științific atât al pedagogului, cât și al sociologului, destul de atenți cu individul și drumul său în vieață.

În ce privește ultima, au perfectă dreptate: știința (sociologia și pedagogia) e o organizatoare, o ordonatoare a vieții individului. Numai că acceptând această afirmație, care este o expresie a realității, celelalte cad, anulate de puterea de argument a acesteia.

Dacă în secolul XVIII un Helvetius sau Condillac au putut să creadă că „educația este totul”, ignorând forțele ereditare, iar J. J. Rousseau cu faimoasa ui propozițiune că „totul este bun ce iese din mâna ziditorului și totul se corupe prin societate”, au avut o scuză a crede așa: lipsa de suficient spirit de observație în comportamentul sau conduita individului.

A trebuit să treacă mulți ani până când știința a dovedit că omul nu se naște nici inger, nici demon și nici că educația e atotputernică. Aceasta e data la care începe studiul psihologiei diferențiale; mugurul ideii de *individualitate și personalitate*, generatoare a altor strădanii științifice: *selecția valorilor și orientarea profesională*. Ultima a preocupat la noi pe mulți, dar cel care s'a impus printre o operă omogenă și limpede, e profesorul Fl. Ștefănescu-Goangă, dându-i și realizare practică prin crearea unui „Birou de orientare profesională”.

D-l Al. Roșca, un vrednic discipol al prof. Goangă, reia una din laturile problemei, grupând în jurul ei tot ce ar putea ajuta la limpezirea și definitivarea unor măsuri prin care societatea sau neamul să fie asigurat de randamentul maxim de muncă ce l-ar aduce fiecare individ, dacă funcția ocupată ar fi în perfect acord cu aptitudinile sale.

Omului de știință i se cere să descopere mijloace sigure pentru selecția valorilor. A făcut-o și o va face și în viitor treaba aceasta. Însă prea puțini (subiecți) pot să fie studiați și îndrumați spre categorii de profesii și industrii potrivite structurii lor psihofizice. Câți nu rămân, mai ales la noi, înafara acestor posibilități de cunoaștere ! Are perfectă dreptate d-l Roșca atunci când cere societății să se simtă obligată a descoperi creerile excepționale, căci „nevoia de forțe creatoare este mai mare acum decât oricând, pentru a se repara pierderile imense în oameni și materiale cauzate de două războaie mondiale”, iar alt motiv serios e că valorile sunt un prețios capital intelectual al națiunii. Fiecare trebuie să contribuim la sporirea acestui capital pentru afirmarea noastră ca neam cu bogat potențial biologic.

Truda d-lui Roșca e un îndemn și o poruncă. „Astra”, prin publicarea ei n'a servit un om, ci o cauză, ca atâtea altele, în numele neamului.

Nicolae Albu

*) Sibiu 1942, Col. „Neam și Familie” a Asteii.

MONOGRAFII MATEMATICE, fasc. IX.

P. Sergescu, Procesele-verbale ale ședințelor Cercului Matematic al Societății de Științe din Cluj în refugiu la Timișoara, 1941—43. Fascicola IX din Monografiile Matematice publicate de Seminarul de Matematici al Universității din Cluj cuprinde colecția proceselor-verbale ale ședințelor Cercului Matematic în răstimpul celor trei ani de refugiu la Timișoara. Indemnul de a fi date publicării a venit din faptul, că în timpul evacuării toate actele Cercului Matematic din Cluj s'au pierdut, așa încât, în afară de folositoarele cărți didactice tipărite și de frumoasa colecție a revistei „*Mathematica*”, nicio dovadă scrisă nu a mai rămas despre bogata activitate plină de strădanie de spirit de emulație și de dorință de afirmare a științei românești. Amintirile se mai păstrează câtva timp în miștea și vorbele oamenilor, dar numai răbdătoarea hârtie poate străbate vremile și povesti viitorului toate cele trecute, așa cum au fost. De aici a venit ideea, ca de acum înainte Cercul Matematic să împărtășească activitatea sa celor ce se interesează, publicând procesele-verbale ale ședințelor.

În cursul celor 40 de ședințe, la care participă și unii profesori ai Politehnicii din Timișoara se găsesc desbătute cele mai variate probleme de matematici; sunt elucidate chestiuni din teoria suprafețelor, teoria funcțiilor, de algebră superioară, de mecanică, sau propuse și rezolvate alte probleme noi din cele mai variate domenii ale matematicilor. Prezența incurajatoare a D-lui prof. D. Pompeiu, membru al Academiei române, unul dintre savanții care a pus bazele învățământului matematic românesc la Cluj, e de remarcat în deosebi în primul an de refugiu.

Broșura este o oglindă fidelă de vrednicie.

M. D.

LA 25 ANI DELA UNIREA BUCOVINEI

În conferința d-lui prof. Al. Procopovici, imprimată în absența d-sale din Sibiu, s'au strecurat un șir de greșeli regretabile de tipar. Înșirăm aici doar cele mai supărătoare: la pag. 832 se va citi *ca în fața împlinirii unui basm nu că în fața* etc., pag. 833 *Statul maghiar n'a luat ființă* așadară nu *Statul maghiar și-a luat* etc., pag. 834 *ci ai lumii întregi nu ci al lumii întregi*, pag. 837 *Alexandre Ribot nu Alexandre Robert...* în luptă dusă nu în lupta dusă, pag. 840 *lui Mihai Viteazul nu la Mihai Viteazul...* Ștefureac nu Ștefurean, pag. 841 *din 1903 nu din 1907*, pag. 843 *ci ne-ar fi creat cel mult o nație* peticită nu *că ne-ar fi creat* etc., pag. 846 *misiunea militară interaliată, nu misiuni militare interaliatăe...* *oculul Câmpulungului nu obolul Câmpulungului.*

REDAȚIONALE

Incheiem cu acest număr al 74 an al revistei *Transilvania*, al treilea în noua ei formă. Alăturăm foaia de titlu și cuprinsul, pe care le recomandăm pentru compactarea în volum a anului.

Rugăm pe abonații noștri să-și achite restanțele, care sunt atât de însemnate încât primejduesc apariția revistei. Numărul pe Ianurie 1944 nu se va mai expedia decât aceluia care sunt la curent cu plata abonamentului.

Spriștitorilor, colaboratorilor și prietenilor noștri le aducem vtile noastre mulțumiri pentru ajutorul ce ni l-au acordat. Urăm tuturor cetitorilor un an nou cu împlinirea visului nostru scump și o pace dreaptă și statornică.

Redacția

CUPRINSUL ANULUI 1943

Studii și articole

	<u>Pagina</u>
<i>Albu Nicolae</i> : Un satelit al Școalei Ardelene: Ștefan P. Niagoe . . .	596—616
<i>Bezdechi Șt.</i> : Scara Iubirii	33— 43
" " Protosinghelul Naum Râmniceanu despre originea nea- mului și limbii noastre	231—237
" " Platon și teoria lui despre stat	415—426
<i>Berciu Ion</i> : Alba-Iulia	349—358
<i>Bolca Vasile</i> : „Lepturiștii” din Oradea	906—926
<i>Brătianu Gheorghe I.</i> : Temeiuri istorice ale ideii naționale	85— 90
<i>Breazu Ion</i> : Inițiative ardeleni în cultura românească	544—550
" " Timoteiu Cipariu bibliofil	715—721
<i>Bucuța Emanoil</i> : România la Nicolae Iorga	165—172
" " Turnul Sighișoarei	369—373
" " Coloana traiană	427—432
" " Nicolae Iorga, întemeietor de muzee	693—700
<i>Cianciòlo Umberto</i> : Introducere la poezia lui Eminescu	886—905
<i>Ciplea Dr. Alexandru</i> : Capitalul biologic în războiu	437—444
<i>Codru-Drăgușanu Ion</i> : O umorescă veridică	660—678
<i>Comșa N.</i> : Inocențiu Micu-Clain	321—324
<i>Cosma Lucia</i> : Gheorghe Barițiu — Amintiri	452—455
<i>Crăciun Ioachim</i> : Un mare iubitor de cărți: Ion Bianu	583—589
<i>Daicovicu C.</i> : Dovezile arheologice ale continuității	1— 6
<i>Dan Mihail P.</i> : Două mărturii slave despre originea română a lui Ioan Huniade	590—595
" " " Nicolae Olahus și cruciada contra Turcilor	701—714
<i>Dragomir Silviu</i> : Un sfert de veac dela unirea Transilvaniei	793—820
<i>Dragoș Gheorghe</i> : Contribuția „Astreii” la propășirea noastră economică	679—692
<i>Filipașcu Al. Dr.</i> : „Descrierea întâmplărilor dela începutul revoluției din anul 1848 și 1849 în protopresbiteratul Hălmeagului”	44— 61
" " " Protopopol I. Fodoru și urmașii lui	741—754
<i>Hulea E.</i> : Câmpeni	223—230
" " Școlile țărănești cu internat și locale	374—381
<i>Jinga Victor</i> : Conștiința spațiului național	848—865
<i>Lascu Nicolae</i> : Dacia Felix — Dacia fericită?	131—137
<i>Lupaș I.</i> : Taina unei supraviețuiri (Șaguna)	445—451
<i>Lupaș Dr. Octavian</i> : Organizarea cercului cultural al „Astreii”	651—659

	<u>Pagina</u>
<i>Mihăilescu Vintilă</i> : Românii din Transilvania	637—650
<i>Moga I.</i> : Dovezile istorice ale continuității	14—20
<i>Moldovan Valeriu</i> : Regionalism sau ardelenism	433—436
<i>Opreanu Sabin</i> : Cartierul Andrei Mureșanu	537—542
<i>Oprescu G.</i> : Aventura ardeleană a unui pictor elvețian	881—885
<i>Pascu Ștefan</i> : Starea Românilor din Transilvania la trecerea acestui principat sub suzeranitatea Austriei	456—466
<i>Paribeni Roberto</i> : Traian, preabunul împărat	722—740
<i>Păclișanu Z.</i> : Gheorghe Barițiu, ziaristul — La o jumătate de veac dela moartea lui	409—414
<i>Petrovici E.</i> : Dovezile filologice ale continuității	7—13
„ „ Toponimie ungurească în Transilvania medievală	113—130
<i>Pop Ionel</i> : Genius Diae	821—831
<i>Popescu Dorin</i> : Sciții în Transilvania	205—222
<i>Porușu Petre</i> : Lupta pentru crearea învățământului superior și a unei Universități românești în Ardeal	173—197
„ „ Situația juridică a proprietății imobiliare românești din nordul Transilvaniei	351—582
<i>Procopovici Al.</i> : La 25 ani dela unirea Bucovinei	832—847
<i>Pușcariu Sextil</i> : Scrisori dela Octavian Tăslăuanu	103—112
<i>Racotă Tului</i> : Mitropolitul Sava Brancovici	359—368
<i>Râmneanșu P.</i> : Problemele etno-biopolitice ale Transilvaniei	325—348
<i>Rosetti General G.</i> : Etapele cuceririi independenței	81—102
<i>Sandu, Ioan D.</i> : Figuri sibiene	198—204
<i>Sofronie George</i> : Transformările doctrinare al conceptului de „națiune”	493—523
„ „ Actul dela Alba-Iulia și valoarea sa internațională	866—875
<i>Stanca Radu</i> : Problema cititului — Contribuții la estetica fenomenului literar	238—263
<i>Suciu Cortolan Dr.</i> : Două documente istorice din Noemvrie 1918	876—880
<i>Toschi Paolo</i> : Probleme de poezie populară italiană	524—536
<i>Vuia Romulus</i> : Dovezile entnografice ale continuității	21—32

Cronici

<i>Boșca-Mălin E.</i> : Problema căsătoriilor mixte în Ardeal acum 100 de ani	294—299
<i>Bolca V.</i> : Un turneu artistic la Oradea	623—627
<i>Brateș Radu</i> : Octavian Goğa, oratorul	769—775
<i>Bucușa Emanoil</i> : Frescele dela Curtea-de-Argeș	74—77
„ „ Griji de astăzi. Invățătorii războiului	138—142
„ „ Un voevod filosof	387—391
„ „ O nouă istorie a Românilor	617—621
„ „ Impotriva lui Miron Costin	766—769
<i>Cosma Lucia</i> : Epoca clasică muzicală vieneză și sudetul european	302—305
<i>Cronicar</i> : Adunarea generală a „Astrei”	755—761
<i>Daicovicu C.</i> : Din trecutul pământului românesc. — Localizarea Daciei Malvensis	70—74
<i>Dătanu Ilie Dr.</i> : Protopopul Nic. Toğan	942—944
<i>Dragomir Silviu</i> : Anton Mocioni de Foen	264—267

<i>Hulea Eugen</i> : In cetatea Alba-Iuliei	927—931
<i>Iancu Victor</i> : Călătoriile lui Ion Codru Drăgușanu in ediția d-lui Șerban Cioculescu	271—287
„ „ „Nebănuitele trepte” de Lucian Blaga	474—479
<i>Ionașcu Aurelian</i> : Simeon Bărnăuțiu	468—470
<i>Lupaș I.</i> : „Popor de porumbei”	267—271
<i>Maniștu Ilie</i> : Suveranitatea copilului	292—294
<i>Mărcuș Ion</i> : Arhiva de folklor a Academiei Române	150—159
<i>Munteanu Vasile</i> : Transilvania in imagini statistice	482—485
<i>Negojescu Ioan</i> : Vieța artistică la Sibiu	288—291
<i>Pascu Șt.</i> : Institutul de istorie națională din Cluj la Sibiu	392—395
<i>Russu I. I.</i> : C. Daicoviciu : La Transilvania nell' antichità	470—474
<i>Rusu Ing. Iacob</i> : Educația profesională a țărănimii	779—781
<i>Salade Dumitru</i> : N. Mărgineanu : Psihotehnica	627—630
„ „ Alexandru Roșca : Motivele acțiunilor umane	775—778
<i>Sângeorzan Emil</i> : Liceul grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud la 80 de ani	761—765
<i>Sofronie George</i> : Note marginale la personalitatea lui M. Kogălniceanu	143—150
„ „ Națiunea română, ca principiu al dreptului nostru	382—387
<i>Speranția Eugeniu</i> : Glose la „etnicul românesc”	62—70
<i>Stanca Radu</i> : E. Lovinescu	621—623
<i>Șerban G.</i> : Giovanni Pascoli : „Poezii”, traduse de G. Cifarelli	474—482
<i>Terchilă N.</i> : Un protagonist al filosofiei creștine la Români	931—936
<i>Tr.</i> : „Astra” in Banatul iugoslav	77—80
<i>Todoran Eugeniu</i> : Introducere in teoria valorilor	299—302
„ „ E. Lovinescu : Antologia Ideologiei Junimiste	395—399
„ „ Cunoaștere și creație in cultura modernă	944—950
<i>Todoran Romulus</i> : Dacoromania — Buletinul Muzeului limbii române	937—942

Insemnări

<i>Agârbiceanu I.</i> : Un sfert de veac dela Unirea Basarabiei	306—307
„ „ Note actuale	631—632
<i>Albu Nicolae</i> : Ion Pop Reteganul : Legende, povestiri și obiceiuri românești	315—317
„ „ Almanahul învățătorilor pe 1943	486—488
„ „ Ioan Miclea : Oare așa s'a gândit Hristos ?	786—787
„ „ Al. Roșca : Selecția valorilor	964
<i>Bezdechi Șt.</i> : D-l L. Blaga și Istoriografia greacă	953—957
<i>Breazu I.</i> : Cei zece ani ai revistei „Carpații”	83
„ „ Mustrarea lui Coșbuc	159
„ „ Un gazetar erou : Valeriu Braniște	307—309
„ „ Pietre de vad, III	318
„ „ Concursul de teatru al Astei	400—401
„ „ Dreptul și datoria critice	401—402
„ „ Despre valoarea etică a științei	491—492
„ „ N. Comșa : Episcopul Ion Inochentie Micu	633
„ „ Transilvania in poezia românească	633

	<u>Pagina</u>
<i>Breazu I.</i> : Valeriu Pușcariu: Enciclopedia turistică a României, X (1943)	634
„ „ Gazete și gazetari ardeleni	783—784
<i>Blajevici Traian</i> : Marius Valkhoff, O floare exotică: Poezia română	406—408
<i>Bucușa Emanoil</i> : Europäische Literatur	82
<i>Căliman V.</i> : O definiție buclucașă	489—490
<i>D. C.</i> : Cultul adevărului	82— 83
<i>D.</i> : Dimitrie B. Ionescu: Istoria doctrinelor economice	313—315
<i>Dacus</i> : Ruinele din Sarmisegetusa	632—633
<i>D. Dr. L.</i> : Probleme de sănătate publică	488—489
<i>D. M.</i> : Monografii matematice, fasc. IX	964
<i>Diaconescu Emil</i> : Profesorul Ilie Minea	309—312
<i>Drimba Vladimîr</i> : Limba română	961—964
<i>Filipașcu Dr. Al.</i> : Dr. Artur Anderco	81
„ „ „ O carte prețioasă despre revoluția din 1848/49	958—961
<i>Marian Victor</i> : Th. Angheluță: Curs de algebră superioară	490—491
<i>Mușlea Ion</i> : Grafica românească	312—313
„ „ XV gravuri în linoleum	402
<i>Onișor Teodor</i> : Densitatea populației în Transilvania în 1930	161—164
„ „ Răspândirea actuală a plugului de lemn în România	317—318
„ „ S. Mehedinți: Academia, instituție etno-pedagogică. — Institutul — organizație internațională	635—636
„ „ Concursul de jocuri, cântece și porturi, organizat de despărțământul Sibiu al „Astrei”	787—789
„ „ Revista Geografică Română	789—792
<i>Râmneanșu D. Petre</i> : Profesorul Dr. Mihail Zolog	84
<i>Salade Dumitru</i> : D. D. Roșca: Linii și figuri	957—958
<i>Sângeorzan Emil</i> : Colonelul medic i. r. Dr. Victor Corbul	784—785
<i>Stanca Radu</i> : „Mușcata din fereastră” la teatrul german din Sibiu	405—406
„ „ Pagini de artă de H. K. Zambaccian	785—786
<i>T.</i> : O pledoare românească pentru Transilvania	159—160
<i>T.</i> : Noi publicații ale „Astrei”	318—319
<i>Transilvania</i> : În pragul anului al treilea	486
<i>Tr.</i> : Spiritul „Astrei”	782
<i>Tr.</i> : Apelul Astrei pentru comemorarea unui sfert de veac dela unire	951
<i>Tr.</i> : Două busturi	952
<i>Todoran Eugen</i> : Aron Cotruș; Rapsodie dacă	160—161
<i>Tudoran Romulus</i> : Simbioza albano-română și continuitatea Românilor în Dacia	402—405
<i>Ursu N.</i> : Tiberiu Brediceanu: „La seceriș” și „La șezătoare	634—635

Bibliografia Transilvaniei

XII:	164
XIII:	320
XIV:	408

TRANSILVANIA

ORGAN AL ASTREI

CUPRINSUL:

<i>Silviu Dragomir,</i>	Un sfert de veac dela Unirea Transilvaniei
<i>Ionel Pop,</i>	Genius Diae
<i>Al. Procopovici,</i>	La 25 de ani dela Unirea Bucovinei
<i>Victor Jinga,</i>	Conștiința spațiului național
<i>George Sofronie,</i>	Actul dela Alba-Iulia și valoarea sa internațională
<i>Dr. Coriolan Suciu,</i>	Două documente istorice din Noemvrie 1918
<i>G. Oprescu,</i>	Aventura ardeleană a unui pictor elvețian
<i>Umberto Cianciolo</i>	Introducere la poezia lui Eminescu
<i>Vasile Bolca,</i>	„Lepturiștii” din Oradea

CRONICI:

<i>Eugen Hulea,</i>	În cetatea Alba-Iuliei
<i>N. Terchilă,</i>	Un protagonist al filosofiei creștine la români
<i>Romulus Todoran,</i>	Dacoromania, — Buletinul Muzeului limbii române
<i>Dr. Ilie Dăianu,</i>	Protopopul Nic. Togan
<i>Eugeniu Todoran,</i>	Cunoaștere și creație în cultura modernă

INSEMNĂRI:

Tr., Apelul „Astrei” pentru comemorarea unui sfert de veac dela Unire. — *Tr.*, Două busturi. — *St. Bezdechi*, D-l L. Blaga și istoriografia greacă. — *Dumitru Salade*, D. D. Roșca: Linii și figuri. — *Dr. Al. Filipașcu*, O carte prețioasă despre revoluția din 1848/49. — *Vladimir Drimba*, Limba română. — *Nicolae Albu*, Al. Roșca: Selecția valorilor. — *M. D.*, Monografiile matematice. — Redactionale.

CUPRINSUL ANULUI 1943